PUBLISHINGS
of Kostanay State Pedagogical Institute

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының
ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Костанайского государственного педагогического института

2019 ж. сәуір, №2 (54)
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: ***Қостанай мемлекеттік педагогикалық институт***

Бас редактор: ***Әбіл Е.А.,*** тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚМПИ, Қазақстан
Бас редактордың орынбасары: ***Ташетов А.А.,*** *(PhD)* докторы, ҚМПИ, Қазақстан

РЕЦЕНЗЕНТТЕР
Бережнова Е.В., педагогика ғылымдарының докторы, ММХҚИ СІМ, Мәскеу қ., Ресей
Жаксылыкова К.Б., педагогика ғылымдарының докторы, Қ. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университетінің профессоры, Қазақстан

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ
Амирова Б.А., психология ғылымдарының докторы, Е.А. Букетов атын. ҚарМУ, Қазақстан
Благоразумная О.Н., экономика ғылымдарының кандидаты, Молдова Халықаралық Тәуелсіз Университетінің доценті, Молдова
Доман Э., лингвистикалық ғылымдар докторы, Макао университеті, Сидней, Австралия
Елагина В.С., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ООМГПУ, Ресей
Жилбаев Ж.О., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы президенті, Қазақстан
Кайе Ж., философия ғылымдарының докторы, Виа Домисия Университетінің профессоры, Перпиньян қ., Франция
Катцнер Т., Батыс Вирджиния Университетінің профессоры, PhD докторы, АҚШ, Батыс Вирджиния
Кульгильдинова Т.А., педагогика ғылымдарының докторы, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ-нің профессоры, Қазақстан
Марилена Сантана дос Сантос Гарсия, лингвистикалық ғылымдар докторы, Сан-Паулу Папа католик университеті, Бразилия
Монова-Желева М., PhD докторы, Бургас еркін университетінің профессоры, Болгария
Чаба Толгизи, Венгрияның Сегед Университеті экология кафедрасының ғылыми қызметкері, Венгрия

Тіркеу туралы куәлік №8786-Ж
Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен
19.11.2007 берілген.
Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:
110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік к., 118
(ғылым және халықаралық байланыстар басқармасы)
Тел. (7142) 54-85-56 (135)

© Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

№2 (54), апрель 2019 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: ***Костанайский государственный педагогический институт***

Главный редактор: ***Абиль Е.А.,*** доктор исторических наук, профессор, КГПИ, Казахстан
Заместитель главного редактора: ***Ташетов А.А.,*** доктор (PhD), КГПИ, Казахстан

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Бережнова Е.В., доктор педагогических наук, профессор МГИМО МИД, г. Москва, Россия
Жаксылыкова К.Б., доктор педагогических наук, профессор Казахского национального исследовательского университета им. К. Сатпаева, Казахстан

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Амирова Б.А., доктор психологических наук, КарГУ им. Е.А. Букетова, Казахстан
Благоразумная О.Н., кандидат экономических наук, доцент Международного Независимого Университета Молдовы
Доман Э., доктор лингвистических наук, университет Макао, Сидней, Австралия
Елагина В.С., доктор педагогических наук, профессор, ЮУГГПУ, Россия
Жилбаев Ж.О., кандидат педагогических наук, доцент, президент Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, Казахстан
Кайе Ж., доктор философских наук, профессор, Университет Виа Домисия, г. Перпиньян, Франция
Катцнер Т., доктор PhD, профессор Университета Западной Вирджинии, США
Кульгильдинова Т.А., доктор педагогических наук, профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Казахстан
Марилена Сантана дос Сантос Гарсия, доктор лингвистических наук, Папский католический университет Сан-Паулу, Бразилия
Монова-Желева М., доктор PhD, профессор Бургасского свободного университета, Болгария
Чаба Толгизи, научный сотрудник кафедры экологии, Университет Сегеда, Венгрия

Свидетельство о регистрации № 8786-Ж
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан
19 ноября 2007 года.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:
110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118
(управление науки и международных связей)
Тел. (7142) 54-85-56 (135)

© Костанайский государственный педагогический институт

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Сіздердің назарларыңызға педагогика ғылымдары бойынша зерттеулерді қамтыған «ҚМПИ Жаршысы» ғылыми-әдістемелік журналымыздың 2019 жылғы екінші басылымын ұсынып отырмыз.

Журналымыздың бұл басылымы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университетінің 80 жылдығы мен университетімізге физика-математика ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА академигі Сұлтанғазин Өмірзақ Махмұтұлының есімі берілуімен байланысты тарихи оқиғаларға арналып отыр.

Осыған орай, осы санның алғашқы бөлімі *«Тарих толқынында»* деген атауға ие болды. Айта кететін жайт, дәл осы атаудың таңдалуына Тұңғыш Президентіміздің «Тарих толқынында» кітабы арқау болып отыр. Бұл бөлімде Өмірзақ Махмұтұлы Сұлтанғазин, Ыбырай Алтынсарин мен Серәлі Қожамқұлов сияқты қазақ халқының тарихында өшпес із қалдырған ұлы тұлғалардың өмірі мен шығармашылығы, қызметі жайында мақалалар жарияланды.

«Теориялық және сараптамалық-шолу зерттеулер» айдарында жоғары оқу орнындағы дене шынықтыру сабақтарында жаңа инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі, әлемнің ницшеандық суретіндегі астам адам мәселесі мен жаңа форматтағы сынып жетекші тұлғасын қалыптастыруда педагогикалық пәндердің ықпалы туралы мәселелер қарастырылды.

«Эмпирикалық зерттеулер» бөлімі Қостанай облысы Қостанай ауданының тың және өңделетін жерлерінде топырақ омыртқасыздарының (мезофауна) орнығуын салыстырмалы талдау және NetEmul эмуляторының кеңейтілген мүмкіндіктерін қолдану арқылы мектептің оқу процесіне компьютерлік желілерді енгізу өзектілігі туралы мақалаларды қамтиды.

«Пәндерді оқыту әдістемесі мен технологиясы» айдарында шетел тілдерін оқыту, орыс тілі және әдебиет, математика пәндерін оқытуда қолданылатын технологияларды талдау туралы зерттеу жұмыстарымен қатар жобалық технология аясында студенттердің зерттеу қызметін жүзеге асыру туралы мақалалар жарық көрді.

«Жас ғалымдардың ғылыми зерттеулеріне» айдарында мектеп басшыларының мұғалімнің эмоционалды күйіп кетуін алдын алу шарттары, білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды тьюторлық қолдау жөнінде ақпараттармен таныса аласыздар.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру» бөлімінде бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеу мен жалпықазақстандық мәдениетті қалыптастыру туралы айтылған.

Журналымыздың бұл бөлімінде отандық авторларымыздың қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі зерттеу материалдары және Ресей Федерациясымен ТМД мемлекеттері ғалымдарының мақалалары жарияланды.

Біз, болашақта журналымыздың жариялану аясы кеңейіп, ғылыми қорымызды жаңартып толықтыруға мүмкіндік береді деген үміттеміз, журналымыздың жарияланымдары ғылыми қызығушылық тудыратынына сенімдіміз. Сіздердің тараптарыңыздан ұсыныстар мен жасампаз пікірлер күтеміз.

Әбіл Е.А.,
«ҚМПИ Жаршысының» бас редакторы,
тарих ғылымдарының докторы, профессор

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Перед Вами второй номер за 2019 год научно-методического журнала «ҚМПИ Жаршысы», посвященный исследованиям педагогической науки.

Данный номер нашего журнала посвящен историческим событиям, которые связанны с 80-летием Костанайского государственного педагогического университета и присвоению нашему вузу имени доктора физико-математических наук, академика НАН РК Султангазина Умирзака Махмутовича.

В связи с этим, первый раздел этого номера был назван как «В потоке истории». Следует отметить, что данное название было выбрано на основе книги Первого Президента РК «В потоке истории». В данном разделе были опубликованы статьи о жизни, творчестве и деятельности великих людей, оставивших неизгладимый след в истории казахского народа. Среди таких личностей, авторы статей отметили Умирзака Махмутовича Султангазина, Ибрая Алтынсарина, Серали Кожамкулова.

В разделе *«Теоретические и обзорно-аналитические исследования»* были рассмотрены проблемы оценки применения новых технологий на занятиях физической культуры, проблема сверхчеловеческого в ницшеанской картине мира, влияние педагогических предметов в формировании личности классного руководителя в новом формате.

Раздел *«Эмпирические исследования»* состоит из статей о сравнительном анализе населения почвенных беспозвоночных (мезофауна) на целинных и обрабатываемых землях Костанайского района Костанайской области и актуальности внедрения компьютерных сетей в школьный учебный процесс с использованием эмулятора NetEmul.

В статьях ученых, чьи работы опубликованы в разделе *«Методика и технология преподавания дисциплин»* представлены технологии, используемые в преподавании иностранных языков, русского языка и литературы, математики, а также рассмотрены вопросы реализации исследовательской деятельности студентов в рамках проектной технологии.

Статьи раздела *«Научные работы молодых исследователей»* поднимают вопросы об условиях профилактики эмоционального выгорания учителя руководителями школ, о тьюторском сопровождении учащихся с особыми образовательными потребностями.

В разделе *«Реализация программы «Рухани жаңғыру»* говорится о воспитании конкурентоспособной личности в рамках программы «Рухани жаңғыру» и формировании всеказахстанской культуры.

В номере имеются материалы отечественных авторов на казахском, русском и английском языках, статьи ученых Россиии, стран СНГ.

Мы надеемся, что в скором будущем расширится география публикаций журнала, способствуя пополнению и обновлению научной базы, а также появится огромнейший научный интерес со стороны читателя. Ждем от вас предложений и новых креативных идей.

Әбіл Е.А.,
главный редактор «ҚМПИ Жаршысы»,
доктор исторических наук, профессор

ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА
В ПОТОКЕ ИСТОРИИ

Омирзак, А., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б.
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернаты» КММ, Қазақстан

Ө.М. СҰЛТАНҒАЗИН – ҚАЙТАЛАНБАС ТҰЛҒА

Түйін

Мақалада Ө.М. Сұлтанғазиннің Қазақстанның ғылым саласындағы алатын орны, Қазақ ғарыш зерттеу саласындағы еңбектері, ұлы ғұламаның өмірбаяны мен ұрпақтары туралы зерттелген мәлімет берілді.

Кілт сөздер: *Ө.М. Сұлтанғазин, ғалым, ғарыш, ірі тұлға, қоғам қайраткері.*

Елімізде ғылымның өркендеуіне үлес қосқан, тіпті кейбір салаларының негізін қалаған ғалымдар аз емес. Алайда олардың барлығы ғылымдағы жаңалығымен дүниежүзіне машhүр болған деп айта алмасақ керек. «Дүниедегінің бәрі өткінші, бәрі де тозады, тек білім мен ғылым бәрінен де озады» немістің атақты ойшылы Себастьян Брандтың айтқаны қазақтың біртуар азаматы физика-математика ғылымдарының докторы, профессоры, Қазақстан ұлттық ғылым акедемисының академигі Өмірзақ Сұлтанғазин Махмұтұлының да өмірлік ұстанымы болды.

Қазіргі таңда осы бір қанатты сөзге басқа емес дәл Өмірзақ Махмұтұлының өз өмірі де дәлел болғандай. Ғалымның фәниге ауысқанына 13 жылдай уақыт өтсе де, өшпес ізі, жазған ғылыми еңбектері, ашқан жаңалықтары халқымыздың күнделікті өмірімен жасарып келеді және ғалымның аты да, хаты да өлген жоқ. Айтулы ғалым туыстарының арасында, ғылымда және қоғамда мәңгі ұмытылмас ерекшелігімен насихаттала береді.

Рухани қазынамызды бойымызға жинап, оны жас ұрпақтарға жеткізуде мүндай игі істердің орны ерекше. Өмірзақ Сұлтанғазин – Қаныш Сәтбаев сияқты ерекше құбылыс. Ол қазақ ғылымын әлемдік деңгейде танытқан ғалым. Шетелдік ғалымдар оны әлем саңлағы деп мойындаған. Әлемдік деңгейде математика саласында дәріс оқыған. Жапонияда оны үлкен ғылыми істер бастамасы деп атаса, Франция елі мәңгі ізденістер дегенге теңеген. Бүгінде біз ғарыштық жетістіктер арқылы ауа райын болжау сияқты мүмкіндіктерге жетіп отырмыз. Ал оның бәрін дамытып, бүгінге жеткізген әрине, қолданбалы математика ғылымының негізін салған, Ғарыш институтын ашқан – Сұлтанғазин Өмірзақ Махмұтұлы [1].

Сұлтанғазин Өмірзақ Махмұтұлы 1936 жылы 4 қазанда Қостанай облысы, Урицкий ауданының Қараоба ауылында дүниеге келген, аты әлемге әйгілі ғалым, академик, ұлы тұлғалардың бірі, біздің жерлесіміз. «Көп наданның ішінде бір ғалым отырса, көп соқырдың арасында бір жарық шам жанып тұрғандай болады» демекші, жерлесіміз жай ғана ауыл мектебінде білім алса да, осы ауылдағы тай-құлындай тебісіп бірге өскен жігіт-қыздарымен бірге сонау әсем қала Алматыдан бірақ шығып, С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің физика-математика факультетіне түседі. Ол университет қабырғасында «Массасы айнымалы нүктенің механикасымен» шұғылданды. ҚазССР ҒА-ның академигі Қ.П. Персидский мен профессор В.А. Сапаның жетекшілік етіумен «Массасы айнымалы нүктенің салыстырмалы қозғалысындағы екі есеп» тақырыбымен диплом жұмысын орындап, оны математика мен механика жөніндегі республикалық II конференцияда баяндап, баспадан шығарды. Ол жараталыстану мен техниканың барлық салаларына терең таралған және теориялық физиканың жетістіктерінің негізінде қарыштап дамып, бұл замандағы ғылымның

алдыңғы қатарында тұрған – сәуленің тасымалдану теориясын зерттеуді жалғастырды [2]. Жалпы алғанда, сәуленің тасымалдану теңдеуі кинетикалық теңдеулер қатарына жататын математикалық физикадағы оқшау класс құрайтын көп өлшемді интеграл- дифференциалдық теңдеулердің бірі. Бұлардың шешуін табу үшін әртүрлі әдістер қолданыла бастаған кез болатын. Ядролық реакторларды физикалық жобалаудың негізі болып табылатын нейтрондардың тасымалдану есебіне ұтымды әдістер табуға атом энергетикасының қарқындап дамуы ынталандырды. Сфералық гармоника әдісі кинетикалық теңдеулердің шешуін табуға арналған ұтымды әдістердің бірі. Бұл әдіс нейтрондық физика мен атмосфералық оптика есептерін шешуге кең қолданылатын болғандықтан, сфералық гармоника әдісінен туындайтын дифференциалдық теңдеулердің шешуінің сапалық қасиеттері мен жинақталатындығын зерттеу қажет болды. Сфералық гармоника әдісін жете зерттеуге аттары әлемге әйгілі ғалымдар С. Чандерасекар, Р. Маршак, Дж. Марк, Г. Бете, Л. Гонкс, Г. Гурвитц, Б. Девион, В.С. Владимиров, Г.И. Марчук, Ө.М. Сұлтанғазин, В.В. Смелов т.б. қатынасты [1]. Бұл әдісті кинетикалық толық теңдеуге негіздеу нәтижелері Ө.М. Сұлтанғазинның еңбектерінде берілген. Бұнда кезкелген жуықтаудағы сфералық гармоника әдісінің теңдеулер жүйесі үшін энергетикалық бағалау арқылы бастапқы және шеткі есептердің жалғы жалпылама шешуінің бар екендігі дәлелденген. Одан әрі сфералық гармоника әдісінің теңдеулер жүйесі үшін бастапқы және шеткі есептердің шешуінің оған сәйкес келетін бейстационарлық сәуленің тасымалдану теңдеуінің шешуіне жинақталатындығы дәлелденген. Сұлтанғазин Ө.М. «Сәуленің тасымалдану теориясына қосқан бағалы үлесінің бірі – сфералық гармоника әдісінің теңдеулер жүйесі үшін ыдырату әдісін қолданып және оны негіздеуі». Ө.М. Сұлтанғазинның ғылыми және педагогтік қызметі жалғыз Қазақстанда емес, шет елдерде де кең таралып танылды.

Халықаралық ынтымақтасу жоспары бойынша Ө.М. Сұлтанғазин дифференциалдық теңдеулерді ғылыми-зерттеу жұмысына қатысып, 1978 ж. (қараша), 1979 ж.(ақпан) АҚШ-тың Стенфорд пен Мериленд университеттерінде болды. Бұнымен қоса, «Сфералық гармоника әдісінен туындайтын Фридхис бойынша симметриялы гиперболдық жүйелер» тақырыбында лекциялар оқыды [2].

Академик Ж. Лионстің шақыруымен Францияға барып, ғылыми жұмысты Париждің автоматика мен кибернетика институтында жасап, де Франц колледжінде сызықты емес Больцман теңдеуін математикалық проблемаларын лекциялар оқумен ұштастырды.

Ол Варшавада Банах атындағы Халықаралық математикалық мектепте лекция оқып, Прага, Донецк қалаларында өткен «Математикалық физика есептеріне функционалдық әдістерді және функция теориясының әдістерін қолдану» Халықаралық симпозиумдерінде, Аахен (ФРГ) мен Нагояда (Жапония) өткен Газ динамикасы жөніндегі, Фигуера де-Фожда (Португалия) өткен сұйық динамикасы жөніндегі, Халықаралық конференцияларда, Киото (Жапония) мен Цюрихта (Швецария) болған Математика конгрестерінде, Дублинде (Ирландия) өткен есептеу және қолданбалы математикадан XIII Халықаралық конгресте, Варнада (Болгария) болған IV Ұлттық механика конгресінде, Алматыда өткен симпозиумд, Тегеранда (Иран) Қолданбалы анализ конфернциясында т.б. баяндамалар жасады. Ө.М. Сұлтанғазин әртүрлі халықаралық форумдарда бірнеше рет баяндама жасады. Ұзақ уақыт Карлов университетінде, Париж университетінде, Банаха атындағы Халықаралық математика мектебінде, АКШ-тың Стэнфорд және Мэриленд университеттерінде, Жапонияның Киото университетінде лекция оқыды, мұның өзі ғылымның осы бағытындағы елеулі үлесін әлемдік ғылыми жұртшылықтың мойындағанын көрсетеді [3].

Өңіріміздің мақтан тұтар ұлдарының бірі, атақты ғалым, кезінді елімізде ғана емес, бүкіл Одақта саусақпен санарлықтай математиктердің бірі – Сұлтанғазин Өмірзақ. Қоғамның алтын діңгегі білім мен ғылым десек, осы екі салаға бүкіл саналы ғұмырын арнаған, төрткүл дүние математиктері ғұлама деп бағалаған, қозғалмалы сәулелену теориясы саласы бойынша Қазақ еліндегі ғылыми мектептің негізін салған, ядролық реакторларды есептеу практикасында, атмосфералық оптиканың, қашықтықтан зондтауды алғаш рет ел көлемінде қолданысқа енгізген, ғарыштық мониторинг, ғарыштық материалтану және ғарыштық-зымыран

кешендерін пайдалану саласында жаңа ғылыми бағыттардың жобасын жасаған академик Өмірзақ Махмұтұлы Сұлтанғазин еді. Қазақ ғылымына өлшеусіз үлес қосқан Өмірзақ Махмұтұлының есімі физика-математика саласындағы сирек әрі маңызды зерттеулермен тығыз байланысты. Әсіресе, Қазақстанның ғарыш саласына қатысты ілгерінді зерттеулері еліміз ғана емес, посткеңестік елдер мен алыс-жақын шетелдерде жоғары бағаланғаны белгілі. Өмірзақ Махмұтұлының ғылыми жетекшілігімен 6 докторлық және 25 кандидаттық диссертация қорғалып, екі жүзден астам ғылыми және ғылыми-көпшілік мақалалары, монографиялары мен оқулықтары бүгінде еліміздің жоғары оқу орындары студенттері үшін құнды еңбектер болып табылады [3]. Парасат, Ленин, Еңбек Қызыл Ту ордендерімен, медальдармен, 2 мәрте Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет грамотасымен марапатталған. Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтан кейінгі Ұлттық академияны басқарғандардың ішіндегі талантымен танылған, ұйымдастырушылық қабілетімен көрінген мықты адам осы -Өмірзақ Махмұтұлы еді. Ө.М. Сұлтанғазин ғылымды демократиялық жолмен басқару мәселелеріне күрделі үлес қосып, Ғылым академиясының Жарғысына нақтылы түзетулер енгізіп, онда:

- Ғылым академиның толық мүшелерін, корреспондент мүшелерін және ғылыми қызметкерлерін біріктіреді;
- Жалпы жиналыс жұмысына ғылыми мекемелердің сайланған өкілдері шешуші дауыс құқығымен қатынасады;
- Корреспондент мүшелерінің құқығы кеңейтіліп, оларға шешуші дауыспен, Жалпы жиналыстың академияға толық мүше сайлауынан басқа, барлық мәселелерді талқылауға мүмкіндік берілді;
- Академия жұмысының қызметін қайта құрудың негізгі бағыттары бойынша Төреалқада комиссиялар құрылды;
- Төреалқаның , бөлімнің және институттардың арақатынасын қозғайтын академия ішіндегі ескі сатыланған байланыстар қайта қаралды;
- Төреалқа аппаратын аттестацилау жүргізіліп, оның құрылымы анықталды.

Сұлтанғазин Ө.М.ның айрықша қамқорға алған нәрсесі сапалы кәсіпқой даярлығы бар дарынды жастарды ғылым айналасына кең тартуды қамтитын «Кадр» бағдарламасы. Осы мақсатпен академия басшылары жас ғалымдармен, ғылым докторларымен, лаборатория меңгерушілерімен, кәсіподақ белсенділері және бөлімдердің ғалымдарымен бірнеше дүркін кездесулер өткізді.

Байсалды, парасатты, айтқан сөзінде тұратын, таза, кескін-келбеті, жүріс-тұрысы бөлек, жалпақтау мен жалтақтаудан ада азамат еді.Ол өте ізденімпаз, оқуды жалықпайтын үздік болды. Жастайынан зерек, оқуға ынталы өскен ол 50 жасында ағылшын тілін меңгеріп, шетелде отандық ғылымның деңгейін көтерді. Оқытушылық, ұстаздық жолында да үлгі алар-лық ісі көп. Ешқашан қағазға қарап дәріс оқуды білмейтін ол еш қиындықтан қорықпады, төзімді болды. Міне, нәтижесі жеміс беріп отыр. Сұлтанғазин Ө.М-ның физика-математикаға сүйіспеншілігі, тапқырлығы және білімге деген құштарлығы акедемикті зерттеуге мені итермеледі. Оны зерттеу барысында Өмірзақ атамыздың алғаш оқыған мектебіне, яғни Сарыкөл ауданы, Қараоба ауылына сапар шеккен болатынмын. Онымен қоса Сарыкөл ауданында Сұлтанғазин атында мектеп бар, ол білім ошағы да назарға алынды.

Қазіргі таңда өз өңірінде орналасқан Қостанай мемлекеттік педагогикалық университетіне және «Ұлттық ғарыштық зерттеулер мен технологиялар орталығы» АҚ Ғарыштық зерттеулер институтына оның негізін салған адам, академик, Қазақстан Республикасының ғарыш саласын дамыту мен нығайтуға зор үлес қосқан ғалым Өмірзақ Сұлтанғазиннің есімі берілді.

Сұлтанғазин Ө.М. – ірі тұлға, жан-жақты ғалым, дарынды педагог, ғылымды ұйымдастырушы және қоғам қайраткері. Математиктің ғылымға сіңірген өшпес мұрасын дәріптеп, айтып, жалғастырып отыру – біздің міндетіміз. Өмірзақ Махмұтұлы Сұлтанғазин аты әлемге әйгілі тұлғалардың бірі. Ол ғылым мұхитындағы бағдар көрсетуші, бағытты айқындаушы шынайы шамшырақ.

Әдебиеттер тізімі

1 Жақсанов, О. Қайталанбас тұлғалар: эсселер, портреттер. – Қостанай: Шапақ, 2009. – 316 б.

2 Ө.М. Сұлтанғазин: Қазақстан ғалымдарының биобиблиографиясына материалдар / [жауапты ред. С.Н. Харин; құраст. А. Сақабеков және т. б.] – Алматы: Ғылым, 1996. – 118 б.

3 Ө.М. Сұлтанғазин атындағы ғарыштық зерттеулер институты туралы фильмнің көрсетілімі [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: https://kazcosmos.gov.kz/kk/news/om-sultangazin-atyndagy-garyshtyk-zertteuler-instituty-turaly-filmnin-korsetilimi.

Материал редакцияға түсті: 20.02.2019

ОМИРЗАК, А., КЕЛИНБЕРДИЕВА, Ы.С., ШАЛГИМБЕКОВ, А.Б.
У.М. СУЛТАНГАЗИН – УНИКАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ

Статья посвящена роли У.М. Султангазина в науке о Казахстане, трудам казахского ученого в области космических исследований, биографии и потомкам великого ученого.

Ключевые слова: *У.М. Султангазин, ученый, космос, большая личность, общественный деятель.*

OMIRZAK, A., KELINBERDIEVA, Y.S., SHALGYMBEKOV, A.B.
U.M. SULTANGAZIN IS A UNIQUE PERSONALITY

The article is about the role of U.M. Sultangazin in the science of Kazakhstan, the works of the Kazakh scientist in the field of space research, biography and descendants of the great scientist were studied.

Key words: *U.M. Sultangazin, scientist, space, big personality, public figure.*

Ы. АЛТЫНСАРИН –ХАЛЫҚ МАҚСАТЫ ҮШІН ҚУАТЫН АЯМАҒАН ҰСТАЗ

Омарова, А., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б.
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернаты» КММ, Қазақстан

Түйін

Мақалада Ы. Алтынсарин – нағыз халықшыл жазушы, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының ең маңызды мәселесін көтеріп, жыр төккен азамат ақын, жаңашыл жазушы, сол жаңаның тынымсыз жаршысы туралы зерттелген мәлімет берілді.

Кілт сөздер: *Ы. Алтынсарин, ұстаз, ірі тұлға, қоғам қайраткері, мектеп.*

Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернатының тарихына көз салсақ: Ы. Алтынсариннның 3-томдық шығармаларының 2-томының 209 бетінде: «Из существующих в области пяти училищ русско-киргизская школа Николаевского (Қостанай қ.) у. находилась в городе Троицке (Оренбургской губернии) в наемной квартире. В отчетном же году она переведена в поселение, учрежденное в центре уезда на Кустанай, и помещена в здании, построенном собственно для школы, причем последняя, с разрешения начальства, наименована Кустанайской»; из отчета «О состоянии народного образования в Тургайской области за 1884 год» [1].

Сонымен Қазақстанның Ресейге қосылғаннан кейін қазақ даласын басқару үшін дәрежелі басқарма – төрешілер қажет туғызды. Сол себептен қазақтарға арналған мектептер ашыла басталды. Сондайлар бірі ең алғаш ұсынылған белгілі педагог, шығыс зерттеушісі – В.В. Григорьевтің орыс-қазақ мектебінің жобасы болды. Ол алғашқы мектеп 1861 жылы Троицк қ. ашылды. Осылайша, Қазақстанда бастауыш орыс-қазақ мектептері ашылуына

алғашқы қадамдар жасалды. Барлығы 4 мектеп ашылды, бірақ Григорьевтің жобасы көпке созылмады.

Арнайы мұғалімдері жоқ, мектептер материалды көмектерді қажеттілік еткен және әкімшіліктен жәрдем көрмеген мектептер көпке созылмай жабылып қалды. Сондай жағдай Тройцк қ. мектепте де болды. Мектептердің ары қарайғы тағдырларын Ы. Алтынсарин шешті. Торғай облысының инспекторлық қызметіне кіріскен кезден бастап, Алтынсарин мектептерді ашуды қолға алды. Ең алдымен мектеп жүйесін ұйымдастырып, Троицк қ. мектепті Қостанай қаласына көшіріп, Алтынсарин қазақ даласында мектеп ашудың алғашқы қадамын жасады. 1879 жылы Қостанай қаласының дәл орталығында қазақ даласында туған таңғажайып адам, өз елінің патриоты – Ыбырай Алтынсариннің күшімен ашылған, Қазақстанның көне мектептерінің бірі орналасқан. Мектеп өз кезеңінде республикада және облыста халықтық білім беруді дамыту кезінде маңызды рөл атқарды [2].

Мектеп құрылысы 1882 жылы басталды, ал 1884 жылы Тройцк орыс-қазақ мектебі Қостанай қаласына көшіріліп, «Қостанай екі сыныптық орыс-қазақ училище» болып аталды [1]. Қалқаман ағайдың сөздерінен: «1960 жылы осы қалаға етігімді сүйретіп, жаздың жалпағында, жаздың ыстық күнінде осында келдім. Оспан дейтін үлкен ағам болды, ол мені жетектеп алып келді. Барлық құжаттарды дайындады, ал өзі 8-9 сыныпта оқитын. Сол келіп біз осы мына жерде тұрған Ыбырай атамыз салған, 1884 жылы қызыл кірпіштен бір ғана қабат орамға кірдік» деп Алтынсарин мектебін сипаттай келеді [1]. Сонымен, Ы.Алтынсариннің біз оқып жатқан мектеп, білім шаңырағы Қостанайда 1884 жылы1қыркүйекте іргетасын өзі қалаған Ыбырай мектебі өз тарихын бастады. Ол ұзындығы екі көшенің аралығына созылып жатқан қызыл кірпіштен классикалық монолиттік сәулет стилімен салынған ақшаңқан ғимарат. Оның ұзына бойымен түсірілген суреті жүз жылдығында талай газет-журналаларда басылды.

Ең алғашқы оқушылар саны бас-аяғы 35 қазақ баласы болды. Орыс переселендерінің балаларын оқыту үшін мектеп екікласстық орыс училищесі деген атпен тарихта қалды. Училищенің бірінші класы 4 жылдық бөлімдерден, екінші класы – 2 жылдық бөлімдерден тұратын. Қостанай жеріне келген орыс қоныстанушылардың балалары келгендіктен, бір жылдан кейін оқушы саны 55 болды. Училищеге жыл сайын мемлекеттік қазынашылықтан 3581 сом 40 тиын, қоғамдық сомадан 850 сом құйылып отырды.

Мектеп ғимараты үш сынып бөлмесі, екі жатын бөлме, асхана, «адамдар», науқас бөлмесі, шеберхана болды. Мектеп жанында мұғалімдерге арналған екі үй, монша, сарай, жерқойма, бақша болды. Ағаш отырғызу кезінде Ы.Алтынсарин сол жерде болған. Қараған, мамыргүл және жас қарағай бағы ұзақ уақыт бойы Қостанайдағы ең жақсы бақ болды. Мектептегі алғашқы кітапханасын, ауруханасын ашты, оқу әдебиетін өзі ұсынды. Құрған оқу бағдарламалары мен жоспарлары әдеттегі бастауыш мектептеріне қарағанда әлдеқайда терең әрі кең болды. Бірінші класс төртжылдық бөлімдерден тұрған.

Училищенің алғашқы ұстаздары Абдығалы Балғымбаев, Ф. Соколов, Н. Даулетқалиев, А. Киилячковтар болған [1, б. 5]. Ыбырай Алтынсарин мектеп алғашқы ашылған күні сабақты өзі берді. Мектеп меңгерушісі Ф.Д. Соколов: «Өз ісіне мұқият болуды талап етіп, халық мұғалімдеріне қатал болды, орындамайтындарды қатаң қадағалады. Өз инспекциясындағы мұғалімдердің мұғалімдік істі өзі сияқты жақсы көргендерін қалады. Ол өзінің жылы сөздері арқылы мұғалімдердің бойында оқу ісіне деген құлшынысты оята білді. Қоғам алдында біздің беделімізді жоғары қойды, мұғалімдерді адал әрі еңбекқор ретінде мақтан тұтып, лайықты құрметпен қарауды талап етті» деп жазады.

1897 жылы училище ішінен педагогикалық сынып ашылды, ол кейін интернаты бар екі жылдық педагогикалық курсқа айналды. Курстар «жеңілдетілген түрдегі» мұғалімдер мектебі болып есептеліп, бастауыш училище және ауыл мектептерінің мұғалімдерін дайындады.

Педагогикалық сынып қабырғасынан Мұхамеджан Сералин, Спандияр Көбеев, Бекет Өтетілеуов сияқты атақты тұлғалар шықты.

Қазан төңкерісі, азамат соғысы кезінде мектеп дәл қаланың ортасында болғандықтан, жеңген жақтың штабына айналған. 50 жылдары мектеп қабырғасында ақтардың қызылдарды, партизандарды жазалап атқаны туралы мәрмәр тақтайша ілулі тұратын [3].

1920 жылғы дерек бойынша мектеп уездік бастауыш мектебі, 1924 жылдан бастап Казкоммуна деген атпен белгілі. Казкоммуна жетіжылдық мектеп болған. Алғашында Ленин атын иемденіп, соңынан Мирзоян атын алған.

Бұл қиын кезең еді, сол кездегі естеліктерге қарап отырып, 1937 жылы мектеп бітірген Сералы Жәкетов былай айтты: «Біз балалар үйінен 11 ұл келдік, көбісі Торғайдан еді. Олардың ішінде Сағи Аппазов, Сейіт Қалиев, Сейітқасым Боранқұлов, Кәрім Ізтілеуов, Сейітқұл Исаев және басқалары (көбісі Ұлы Отан соғысы жылдары дүниеден өтті) болды. Ашаршылық кезең еді. Күніне үш рет нан және шаймен қоректендік. Жаппай тұтқынға алу мен репрессия біздің мектепті де бейжай қалдырмады.

Мектеп директоры Досмағамбет Құлшықов, орыс тілі пәнінің мұғалімі Шаяхмет Саутбаев, математика пәнінің мұғалімі Әубәкір Досжановтар «Халық жауы» болып жарияланды. Бізге туғанымыздай болып кеткен, әрі бізден қатал тәртіпті талап еткен, тәрбиеші С. Жұмашев, Ж. Есмурзиндер туралы жақсы естеліктер сақталды» [3]. 1938 жылы 100 адамға шақ интернаты бар орта мектепке айналып, Жамбыл Жабаев атымен аталып, Ыбырайдың аты тек 1960 жылы ашылған №1 қазақ орта мектеп-интернат беріліп тарихи әділеттік орнады. 5 жылдан кейін №22 ОМ №1 мектеп-интернаттың келіп-кетіп оқитын сыныбымен бірігеді. Осы уақыттан бастап жаңа оқу корпусының құрылысы басталады, ал ескі ғимарат ақырындап бұзыла бастайды, сондықтан ол Еңбекші халық депутаттары кеңесінің шешімімен 1968 жылы толық бұзылады [2].

Қазір ол жерде 1991 жылы Ыбырай Алтынсариннің 150 жылдығына ашылған мемориалдық музей бой көтерді, оның бір бөлігі сол мектептің дәлме-дәл көшірмесі. 1966 жылғы мектеп бітіруші профессор К.Х. Жақып 2000 жылы ескі мектеп іргетасының кірпішін тауып алған, ол қазір Ыбырай Алтынсарин атындағы мемориалдық музейде сақталулы.

Мектеп құрылғаннан бері онда көптеген тамаша мұғалімдер жұмыс істеді. Шайхин М., Ибраев Д., Ешімханов С., Жаукин С., Көкжанов Б., Садуақасов К., Өтенов Р., Көпешев Б. сияқты мұғалімдер мектептің дамуына үлкен үлес қосты. Жүздеген оқушы Шайхимова М.Ш. – Қазақ КСР-ның еңбек сіңірген мұғалімі, Шарипова М.С., Башарина З., Досқалиева Г.Д., Хакимова К.Ж., Жоқышев Ш., Давыдова А.А., Рыбалова П., Жакупова Л.К., Хусаинова З.Х., Шакирова К.Ш., Оспанова А.Г., Жумабаева А.Ж. сияқты және басқа мұғалімдерді еске алады.

1938 жылдан бастап 1983 жылға дейін талай оқушылар интернатта жатып оқыды. Тарихтан мәлім, 1954 жылдан тың және тыңайған жерлерді игеру эпопеясы басталып, қалада орыс тұрғындарының балаларын оқытуға орын мектебіне берілді.

Соғыстан кейінгі дерекетерге сүйенсек, 1945-1946 оқу жылынан бастап 3422 ұл мен қыз бітіріп, 20 алтын, 82 күміс медаль, «Алтын белгімен» 25-і үздік аттестатпен аяқтаған.

1966 жылы Ыбырайдың туғанына 125 жыл толу құрметіне, мектепте XIV республикалық педагогикалық оқулар өтті. Келген қонақтар облыс деңгейінде қошаметтеліп, мектеп ауласына болашақ Ыбырай ескерткіші орнына белгі тас қою рәсімі өтті.

Бірақ уәде тек 1970 жылдың 7 мамырында орындалып, Ыбырай мектебінің үйіндісі жиналып, қасиетті мектеп орнында Ұстаздың ескерткіші бой көтерді.

Сол жылы газет бетінде Ғафу Қайырбеков Ыбырай ескерткішіне өлең жолдарын арнады.

Дала қоңырауы
Арқада бір өзен бар,
Өне бойы тал,қамыс
Өне бойы балықтар,
Өне бойы толған құс.
Үстінде оның боз торғай

Ылғи таңда сайраған.
Қарауыңа көз талмай,
Көңіліңді байлаған… [1]

1971 жылы мектеп ұжымы коммунистік оқу-тәрбиедегі жетістіктері үшін (меніңше, республикада тұңғыш мектеп болар) «Құрмет белгісі» орденімен марапаттылып, келесі 1972 жылы Мәскеудегі Бүкілодақтық халық шаруашылық жетістіктер көрмесіне қатысты.

1975 жылы қазіргі Әл-Фараби даңғылы (Ленин даңғылы) бойында 4 қабатты жаңа жатақхана, мектебімізідің 100-жылдық мерейтойымен тұспа-тұс, ескі жатақхана орнына жатағы, акт залы, ескі жатақхана орнына жатағы,акт залы, асханасы бар жаңа ғимарат іске қосылды.

Мектеп Қазақ ССР-ы Жоғары Кеңесінің Құрмет грамотысымен марапатталды. Сол есте кетпес 1984 жылдың мерекелік дайындығы кезінде аянбай, уақытпен санаспай, мектептің ішін жөндеу жұмыстары, безендіру, жаңа жатақхананы толық іске қосу, мектеп ауласындағы абаттандыру жұмыстарына атсалысқан әріптестеріме бүгінгі күнге дейін зор ризалық сезімімді жасыра алмаймын.

1990–1991 оқу жылында ағартушының 150-жылдық тойы қарсаңында ұстаз, шәкірт, ғалымдар, мәдениет қызметкерлерінің тобы Ыбырай мектептері ашылған ауыл, қалақ облысаралық Қостанай-Торғай-Ақтөбе-Орынбор маршрутымен сапар шекті. Қуаныш та, реніш те тудыратын, Ұстаздың аты мен ісін атүсті, терең білмейтіндермен жан-тәнімен білуге құштар жастармен кездесу болашаққа үміт тудырады.

2000 жылы 16 сәуірде облыс әкімінің арнайы шешімімен мектеп орнының аты Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға мектеп-интернаты деп өзгертілді. Ұжым қазір осы мәртебелерін жоғары ұстауға талпынып келеді [4].

Қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаев айтқандай,бүгін әңгіме өзегіне айналып отырған білім ордасында бірқатар балалар жатақханада жатып оқиды. Бұл күндері ол 268 ұл мен қыздың екінші үйіне айналған. Оқушылар осындағы қос жатақханада тұрады. Ұлдар мен қыздар тұратын бөлмелердегі жиһаздарға ауыстырылған.

Мұнда жататын ұл мен қыздар негізінен облысымыздың Наурызым, Меңдіқара, Әулиекөл, Ұзынкөл аудандарының елді-мекендерінен келген. Олардың ата-аналары да қарапайым ғана жұмыс істейтін кісілер. Ата-аналар мұндағы білім алып жатқан балаларына 20 пайызын ғана төлейді. Шәкірттер күніне алты рет тамақтанады. Онда ас мәзіріне ет, сүтпен бірге денсаулыққа пайдалы түрлі шырындар, көкіністер беріледі. Шындығына келетін болсақ, интернаттағы тағамдарды қалада тұратын балалар да күнделікті пайдалана бермейді. Мемлекетіміз елімізідің болашағы болып табылатын жас ұрпақ үшін қолдан келген қамқорлықтың бәрін де жасап жатыр. Мынау соның жарқын айғағы.

Мектеп-интернатта тұратын балалардың гигиеналық жағынан таза болуына да жеткілікті көңіл бөлінеді. Әрбір қабатта балалар суға түсіп, жуынатын орындар бар. Сондықтан ауылдағы ата-аналарға перзенттеері үшін алаңдайтын ештеңе де жоқ. [5, б. 4]

9-шы сынып оқушысы Нұрболат Қылышбайдың интернатымыз туралы былай деді: «Өзім осы интернаттың үшінші қабатында тұрамын. Әр бөлмеде төрт баладан бір үйдің ұлдарындай тату-тәтті ғұмыр көшіп жатырмыз. Мұндағы бізге туғызылғын жағдай өте жақсы.

Мен облыстың Наурызым ауданы Ақбұлақ ауылында туып-өстім. Әкеміз жоқ. Анамыз төрт баланы мәпелеп өсірді. Облыс орталығында осынау іргелі білім ордасында екінші жыл оқып жатырмын. Тамағымыз тоқ, киіміміз көк. Тек қана жақсы оқуымыз керек.

Мұнда оқимын деген зиінді ұл мен қызға барлық мүмкіндіктер жасалған. Сабақ үлгірімім жаман емес. Болашақта заңгер болғым келеді. Кітап тегін, оқу залдары бізге қызмет етеді. Мектеп-интернаттың басшылары үнемі біздің тұрмыс-жағдайымызды қадағалап отырады.

Осындағы балалардың екінші анасы атанып кеткен Нұргүл апамыздың да біз үшін жөні бөлек. Бәріміз оған әбден бауыр басып кеттік. Ол шәкірттерге үнемі ақыл-кеңесін жалықпай айтып отырады. Сабаққа дайындалуымызды бақылайды.

Мектеп интернат-интернат талапқа толықтай сай келеді. Осындай білім ордасыда оқу әрбір ұл мен қыздың арманы деп ойлаймын. Өйткені, бұл оқу орынының негізін кезінде ұлтымыздың ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің өзі қалады емес пе? Біз осы атамыздың атына кір келтірмей, соған қашан да терең білім, өнегелі тәрбие, жағымды мінез-құлқымызбен әбден лайықты болуымыз қажет».

Әдебиеттер тізімі

1 Отарбаев Ж. Ыбырай ата арманын арқаладық. Білім-Образование. – Алматы, 2005 ж, – 175 б.

2 Качество образования проверило время // Наш Костанай. – 2009. – Б.12.

3 Ыбырай Алтынсарин негізін қалаған білімнің қара шаңырағының өткені мен бүгіні жайлы толғаныс // Қостанай таңы. – 2016 ж. – Б. 7.

4 Көпешов Б.Қ. Қостанайдағы Ыбырай Алтынсарин мектебі туралы тарихи деректер. Білім-Образование. – Алматы. 2005. – Б. 7.

5 Оспанов С. Ы. Алтынсарин мұрасы және зерттеушелері. – Қостанай. – 2018. – Б. 23.

Материал редакцияға түсті: 20.02.2019

ОМАРОВА, А., КЕЛИНБЕРДИЕВА, Ы.С., ШАЛГИМБЕКОВ, А.Б.

И. АЛТЫНСАРИН – ПЕДАГОГ, НЕ ЖАЛЕВШИЙ СВОИХ СИЛ ДЛЯ ПРОЦВЕТАНИЯ НАРОДА

В статье были изучены сведения об Ибрае Алтынсарине – настоящем народном писателе, выдающемся художнике, выдающемся общественном деятеле, выдающемся деятеле, поэте, новаторском писателе, выдающемся писателе.

Ключевые слова: *И. Алтынсарин, педагог, общественный деятель, школа.*

OMAROVA, A., KELINBERDIEVA, Y.S., SHALGYMBEKOV, A.B.

ALTYNSARIN – TEACHER, NOT PITYING OF ENERGY FOR NATIONAL PURPOSES

The article studied the information about Ibyray Altynsarin – a real national writer, an outstanding artist, an outstanding public figure, an outstanding person, a poet, an innovative writer, an outstanding writer.

Key words: *I. Altynsarin, teacher, a major personality, public figure, school.*

ҰМЫТЫЛМАС ҰЛЫ ТҰЛҒА – СЕРӘЛІ ҚОЖАМҚҰЛОВ

Жүнүс, Б., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б.
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға рналған мектеп-интернаты» КММ, Қазақстан

Түйін

Мақалада алғашқы қазақ кәсіби театрының негізің салушылардың бірі Серәлі Қожамқұловтың өмірімен, актерлік өнерімен танысып, оның алғашқы және қазіргі театрдағы алар орнын, театр мен кинонның дамуына қосқан үлесін зерттеу туралы мәлімет берілді.

Кілт сөздер: *Серәлі Қожамқұлов, актер, өнер, ірі тұлға, театр.*

Әрбір адамның жүрек түкпірінде бір сиқыр бар. Ол тамаша сиқырдың аты – өнер. Өнер – әр жанның бойындағы белгілі бір құдірет күші секілді. Біреу қолыңа гитара алып, біреу ән айтып, тағы біреулер би билеп өз көңіл-күйлерін, сезімдерін, күш-қуаттарын, армандарын өнер арқылы көрсетеді. Бірақ өнер ол теке қана белгілі бір аспапты игере білу дегенге шектеліп қалмау керек, өнер – жан-жақты болады. Өнердің ең ерекше әрі ауқымды түрі – театр өнері. Театр – қоршаған ортаны актер ойыны және драмалық іс-қимыл арқылы бейне-

лейтін өнер түрі. Театр – ол өзгеше бір таңғажайып әлем, өнеге көзі және тәрбие ошағы. Соған қоса, театр – өмірді сахналау. Ол адамның ой-санасын жетілдіреді. Өмірдің мұңды да қызықты сәттерін көрерменге жеткізеді. Халықтың тарихын көрсететін, ұлттың ұлт екенін айрықша шеберлікпен сахна төріңде жеткізетін киелі мекен – актердің екінші үйі, отбасы, өміріні үлкен бөлігі.

Қазақ сахнаны киелі санайды. Қазақ халық театр өнері өмірде және көшпенді өмір сүру жолында көптеген ғасырлар бойы қалыптасты. Ерте кездерден бастап қазақтарда поэтикалық және музыкалық шығармашылық дамыды. Осындай аңыздар мен ертегілерде халықтың еркіндік пен жақсы өмір сүру туралы армандары бейнеленген. Қазақтар арасында түрлі ойындар мен көріністер, ақындық және музыкалық шеберліктер бойынша жарыс өтті. Олардың көпшілігі театрдың элементтері болып табылатын. Театрдың элементтері іскерлік қарым-қатынастың кейбір түрлерінде, мысалы, билердің төрелігінде, әдеттегі заңдарды басшылыққа ала отырып, соңғы сөз жеңетін биде болады. Осылайша, ұлттық фольклорда және қазақ халқының қоғамдық өмірінде театр өнерінің элементтері бірте-бірте жетіле бастады.

Алғашқы театр өнерінің ойын-сауығы ретінде дүниеге келу мекені – халық арасы, ел іші. Сол топырақта дүниеге келген өнер белгілі бір шартқа, болмысқа, ұлттық құбылысқа бағынады. Өз бойында туындаған өнер сол елдің әдет-ғұрпын, дәстүрін, ұғым-нанымын, мақсат-мүддесін паш етеді. Халқымыздың өз іргесінде туған салттық, дәстүрлік ойындар, той-думандар, ел аузындағы күлдіргі әңгіме, аңыздар,сан қилы жиындарда орындалатын театрлық ән-күйлер, күлкілі жайттер – біздің өнеріміздің дүниеге әкелген репертуар мен сахнасы. Қазақтың ертеден дәріптеп, қастерлеп келген ұлттық сахналық бұйымдардың халық өнеріндегі тегін тектеп, болмысын айқындау театр-тануда аса қажет. Олай болса, театр өнерінің даму ерекшелігін алдымен ұлттық театрдың басты өзегі болған қазақтың ескіден келе жатқан көне ауыз әдеби мұраларынан театр элементтерін іздестіруге болады. Мәселен, «Жар-жар» мен «Беташар», «Айтыс» өлеңдерін М.Әуезов «ешқандай қоспасыз театр» деген. Бір кездері М.Әуезов: «Ұлт театры екі бағытта – қалалық және далалық болып дамиды» деген пікір айтқан. Осы ойға орай қыр театрының (дала театры) репертуарына жоғарыда аталған салт өлеңдері еніп, өзінің тамаша орындалуымен дүйім елді таң-тамашаға бөлеп отырған [23, б. 18].

Театр – халықты эстетикалық адамгершілік пен ізгілікке тәрбиелеудің аса маңызды құралы. Оның өзгеше бір қасиеті, яғни әрекетке құрылған табиғаты сахналық ойын-сауықтың мазмұн-желісі мен идеялық-эстетика негізін құрайтын драма арқылы ашылады. Театр әдеби шығарманы сахналық әрекетпен, өзіне тән бейнелі театрлық бояу-өрнекпен жаңа күйге түсіреді де драмадағы мінез-кейіптерді, олардың өзара қарым-қатынастарынан, қақтығыстарынан туатын талас-тартыс пен іс-қарекеттеріне жан бітіріп, тірілтіп жібереді. Осыған орай көрермендер де театр сахнасында өтіп жатқан оқиға әрекет пен оған қатысушы-қаһармандардың ой-арманына, шат күлкісі мен сезім діріліне, күйінішіне, жалпы тіршілік-тынысына бейжай, немқұрайлы емес, қайта бар ынта-зейінімен, ынтызар көңілімен қарайды, яғни олар осы сәтте сахналық өмір көріністерінің жай бейтарап, салқынқанды бақылаушысынан гөрі тікелей қатысушысы ретінде бой көрсетеді. Түптеп келгенде театрдың қоғамдық-тәрбиелік қызметі мен идеялық-эмоциялық және көркемдік-эстетикалық әсер күші де осыған саяды. Театрдағы басты тұлға, пьесадағы берілген жағдайға байланысты әрекет етіп, сахналық қаһарманның характерін жасайтын – актер. Ол сахнада шығармалық процесс кезінде пьеса материалын өзінің болмыс шындық туралы ой-түсінігімен, өмірде көріп-байқағандарымен, эстетикалық сезім-түйсігімен үнемі байытып, толықтырып отырады. Бұл тұста актердің бойынан орындаушылық өнерге қоса ойшыл суреткерлік қасиет те айқын аңғарылады. Актер образы пьеса және спектакльді қоюшы-режиссердің (қара Режиссерлік өнер) түсінік-шешімі мен түсіндірмесі негізінде өмірге келеді. Өнердің өзге түрлеріндей театр да өмір шындығын көркем образдар жүйесі арқылы бейнелейді. Ал мұның өзі спектакль бойынша жүзеге асады.

Театр – ұжымдық өнер, өйткені қазіргі театр спектаклі драматург, актерлер, қоюшы-режиссер, сценограф (декоратор-суретші; қара Театр декорация өнері), композитор (қара Театр музыкасы) мен хореографиялық өнерінің және киім-кешек жасаушылар, гримшілер,

жарық берушілер секілді, театрдағы т.б. көптеген қызметкерлер еңбегінің өзара тоғысуы нәтижесінде туады. Театр өнерінің синтездік табиғаты оның тарихи даму сатысымен тығыз байланысты. Әсіресе, театрдың өзіне тән мұндай ерекшелігі драмалық әрекет, музыка, ән мен бидің бір-бірінен бөлінбей тұрған кезіндегі кең таралған халық ойын-сауықтарынан айқын көрініс тапты. Кейінгі дәуірлерде өнер түрлерінің жіктеліп шығуымен және олардың одан әрі ілгері дамуымен байланысты театр өнері өзінің синтездік қасиетінен айрылды. Сөйтіп, театр негізінде драма, опера және балет секілді 3 түрі қалыптасты. Енші алып, отау тігіп, өз алдына жекеленіп шыққанымен музыкалық театр өзінің драмалық негізінен айрылған жоқ, тек мұндағы уақиға-әрекет музыкалық драматургияның тәсілдерімен, музыка-поэзиялық образдар арқылы ашылды. Театр – табиғатынан көпшілік қауымға ғана арналған, қоғамдық-мәдени мән-маңызы үлкен өнердің бірі. Ол көрерменсіз, жеке өз алдына өмір сүре алмайды. Осыған байланысты сахна мен көрермен бірігіп отырып шынайы өмір құбылысына ой жүгіртеді, оған өз тұрғысынан баға береді; театр көрермендердің ішкі жан сезіміне әсер етіп, терең толғандырған жағдайда ғана өзінің қоғамдық-әлеуметтік қызметін атқарып, эстетикалық мақсат-мұратына жетеді.

Театр мен драматургиялық элементтерді шешендік өнерден де еркін аңғаруға болады. Қазақ елі шешендік сөз өнерін аса жәоғары бағалаған. «Өнер алды қызыл тіл» деп түсінген ата-бабамыз небір «от ауызды, орақ тілді» ділмәр шешендердің өткір сөздерін, аяқ астынан тақпақтап айтылатын ақыл-нақылға толы тапқырлығын, ақындардың бойға көркемдік қуат беретін толғауын, термелерін көптеген ғасырлар бойы жадында ұстап, жиын-тойларда асқан шеберлікпен орындап, ұрпақтан-ұрпаққа рухани мұра ретінде қалдырып отырған.

Әдебиеттер тізімі

1 Актер және азамат. [С.Қожамқұлов туралы мақалалар мен естеліктер] / Құраст. Қ. Уәлиев. Алматы: Өнер, 1989. – 284 б.

2 Әсіпұлы С. Серәлі Қожамқұлов: Мырқымбай деген жақсы есім // Жаңа ғасыр. – 2006. – №12. – Б. 50-60.

3 Жақсанов О. Қайталанбас тұлғалар // Шапақ. – Қостанай. – 2009. – Б. 138-146.

4 Күлпейісова Г. Сераған – қазақтың берекелі шалы, киелі тұлғасы, жас өнерпазы // Мәдениет. – 2007. – №3. – Б. 52-55.

5 Нұрғожа Орал. Сахна саңлағы: [Серке Қожамқұлов туралы әңгіме] // Қостанай таңы. – 2011.

6 Сығай Ә. Таңғажайып театр // Дәуір. – Алматы. – 2014. – Б. 29-37.

7 Серәлі_Қожамқұлов [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: https://kk.wikipedia.org/-wiki/Серәлі_Қожамқұлов.

Материал редакцияға түсті: 20.02.2019

ЖҮНҮС, Б., КЕЛИНБЕРДИЕВА, Ы.С., ШАЛГИМБЕКОВ, А.Б.

ВЕЛИКАЯ ЛИЧНОСТЬ – СЕРАЛИ КОЖАМКУЛОВ

В статье представлены сведения о жизни и деятельности одного из основателей казахского профессионального театра Серали Кожамкулова, его роли в первом и современном театре, его вкладе в развитие театра и кино.

Ключевые слова: *Серали Кожамкулов, актер, искусство, театр.*

ZHUNUS, B., KELINBERDIEVA, Y.S., SHALGYMBEKOV, A.B.

NATIONALIZATION FOR THE GREAT NAME – SERALI KOZHAMKULOV

The article presents information about the life and acting of one of the founders of the Kazakh professional theater Serali Kozhamkulov, his role in the first and modern theater, his contribution to the development of theater and cinema.

Key words: *Serali Kozhamkulov, actor, art, major personality, theater.*

УДК 37.08

Абдыкаликова, К.А.
кандидат химических наук, доцент,
профессор кафедры естественных наук,
председатель Совета ветеранов
Бектурганова, Р.Ч.
доктор педагогических наук,
профессор, советник ректора КГПУ
Важева, Н.В.
кандидат педагогических наук, ассоциированный
профессор кафедры естественных наук, КГПУ
Ищанова, Р.С.
руководитель Тьюторского проекта КГПУ,
Костанай, Казахстан

О ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВЕТА ВЕТЕРАНОВ КОСТАНАЙСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ УМИРЗАКА СУЛТАНГАЗИНА

Аннотация

В статье дается описание тьюторского проекта «Я – стажер» (I am an intern), реализуемого в КГПУ. Представлены цель и задачи проекта, охарактеризованы мероприятия, проводимые в рамках проекта: круглый стол «Я – стажер: мой путь в профессию», зимняя «Школа стажеров», «Фестиваль педагогических идей».

Ключевые слова: *стажер, наставник, педагогические идеи.*

Ведущее место среди современных технологий в мировой и отечественной педагогической практике принадлежит проектной деятельности.

Метод проектов – это педагогическая технология, которая используется как средство решения актуальных проблем. Преимущество проектной деятельности заключается в технологии решения проблемы – от постановки задач до получения ожидаемого результата.

С 2017–2018 учебного года в Костанайском государственном педагогическом университете имени Умирзака Султангазина Советом ветеранов реализуется **тьюторский проект «Я – стажер» (I am an intern).**

Проект поддерживает и финансово обеспечивает ректор университета Әбіл Еркин Аманжолович.

Цель проекта: научно-методическое, психологическое, организационное сопровождение выпускников и оказание помощи по их вхождению в коллективы школ, освоению ими корпоративной культуры и установлению длительных трудовых отношений.

Сроки реализации проекта: 2017–2018 и 2018–2019 учебные годы.

Ежегодно в школы области прибывает около 500 выпускников Костанайского государственного педагогического университета, часть выпускников университета закрепляется в сельских школах. После окончания вуза многие молодые специалисты продолжают поддерживать связь со своими наставниками-тьюторами, которые, как старшие коллеги, оказывают им методическую помощь, дают консультации по предметам, задействуют на кафедральных мероприятиях, совместно пишут научные статьи.

Устанавливается более тесное взаимодействие на профессиональном уровне выпускников и наставников. Молодые учителя осознают, что они всегда могут рассчитывать на помощь своих старших коллег, причем не только в вопросах организации учебного процесса, но и в плане личного профессионального роста, повышения квалификации.

Все вышеизложенное обуславливает актуальность и значимость **тьюторского проекта «Я – стажер» (I am an intern).**

Данный проект позволит оказать помощь начинающим учителям в освоении профессии и овладении ими в полном объеме профессией за счет передачи наставниками личного опыта. Проект поможет установить обратную связь и выявить системные проблемы в работе выпускников. Уникальный проект «Я – стажер» КГПУ становится все более востребованным среди молодых учителей школ области.

На сегодняшний день создан банк данных о выпускниках 2017–2018 учебного года. Составлена Анкета и размещена на сайте вуза.

В период осенних каникул проведен круглый стол «Я – стажер: мой путь в профессию» со стажерами-выпускниками 2017 и 2018 годов. Круглый стол прошел в теплой и дружеской обстановке; состоялся заинтересованный, откровенный разговор. Молодые преподаватели поделились, как прошла адаптация в школе, какие были трудности, поделились со своими успехами и достижениями. Речь шла об обновленном содержании образования, классном руководстве и работе с родителями.

Учитывая пожелания стажеров, в период зимних каникул на базе отдыха «Золотой фазан» была проведена зимняя «Школа стажеров».

Программа школы была насыщенной и плодотворной.

Семинар начался с тренинга «Давайте познакомимся», проведенного председателем Совета молодых учителей школ Костанайкой области Джумабековым Амиржаном Закариевичем.

Рассматривались вопросы проблемы перехода казахстанской школы на обновленное содержание образования.(Бектурганова Р.Ч.)

Куратор проекта «Я – стажер» сообщила о проделанной работе в течение года; отметила, что участники проекта поддерживают тесную связь со своими наставниками (Ищанова Р.С.**)**

Активное участие все приняли в диалоговой площадке «Организация исследовательской деятельноти выпускника-стажера как социальное партнерство школы и вуза», проведенной Ардабаевой Б.К, ст.менеджером филиала ЧУ «Центр педагогического мастерства» в г.Костанае. Основная цель которой – актуализация важности формирования исследовательских навыков для профессионалного разития будущих педагогов.

Наиболее важную информацию о работе классного руководитедя и работе с родителями предоставила Шалгимбекова А.Б, доцент кафедры педагогики.

Стажер Гордиев А.А, учитель физики СШ №1 поделился впечатлениями о новой прикладной науке «наука о данных», вобравших в себя инструменты ИКТ и математической статистики.

Молодые педагоги получили полезную информацию для дальнейшей педагогической деятельности; активно участвовали в различных формах работы, направленных на повышение профессионального уровня.

И в период весенних школьных каникул запланирован «Фестиваль педагогических идей», направленный на популяризацию педагогических идей и обобщение передового педагогического опыта, развитие творческой деятельности и рост профессионального мастерства учителей-стажеров. Презентация фестиваля педагогических идей пройдет по номинациям: «Такие разные уроки, но в каждом мастера рука»; «Родители и педагоги: есть контакт»; «Педагогический опыт: подготовка учащихся к олимпиаде»; «Национальные игры-сокровище народа»; «Авторское пособие» предназначенное для учащихся и студентов вуза; «Организация детского хорового коллектива: от идеи к результату»; «Удивительный мир химических веществ: факультатив на английском языке по химии», «Сотрудничество педагога с родителями как залог успешного учебно-воспитательного процесса» и другие.

Ценность проекта состоит в том, что он задуман не только как платформа для оказания помощи молодым специалистам, но и важен для активизации обратной связи.

Все члены Совета ветеранов вуза считают своим долгом передавать свой профессиональный опыт выпускникам школ и молодым педагогам вуза и подключать к этому важному делу действующих преподавателей со стажем.

Материал поступил в редакцию: 07.03.2019

АБДЫКАЛИКОВА, К.А., БЕКТУРГАНОВА, Р.Ч., ВАЖЕВА, Н.В., ИЩАНОВА, Р.С.

ӨМІРЗАҚ СҰЛТАНҒАЗИН АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ АРДАГЕРЛЕР КЕҢЕСІНІҢ ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ

Мақалада ҚМПУ-де іске асырылып жатқан «Мен – машықтанушы» (I am an intern) тьютерлік жобасының сипаттамасы берілген. Жобаның мақсаты мен міндеттері, осы жоба аясында өткізілген «Мен – машықтанушы»: мамандықтағы менің жолым», қысқы «Машықтанушы мектебі», «Педагогикалық идеялар Фестивалі» туралы ақпараттар берілген.

Кілт сөздер: *машықтанушы, тәлімгер, педагогикалық идеялар.*

ABDYKALIKOVA, K.A., BEKTURGANOVA, R.CH., VAZHEVA, N.V., ISCHANOVA, R.S.

ON THE PROJECT ACTIVITIES OF THE VETERANS COUNCIL OF KOSTANAY STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER UMIRZAK SULTANGAZIN

The article describes the tutorial project «I am an intern» (I am an intern), implemented in the KSPU. The goal and objectives of the project are presented, the activities carried out within the project are described: round table «I am an intern: my way to the profession», winter «School of interns», «Festival of pedagogical ideas».

Key words: *an intern, a mentor, pedagogical ideas.*

ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 796

Аканов, Ш.К.
дене шынықтыру дайындығының
оқу тәрбие орталығының аға оқытушысы,
Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Түйін

Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тәжірибені ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – бұл адамды өзі өмір сүрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы әрекетімен көрінетін субъект деп танылуымен айқындалады. Қоғамның елеулі өзгерістерге түсуі, адамның мақсат-мұраттарына, тұрмыс-тіршілігі мен мінез-құлқына, сондай-ақ өзінің жеке басына да субъект ретінде өзгеріс енгізуде. Оның үстіне қоғамдағы салауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, оқушылардың дене тәрбиесін салауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі біздің тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түседі.

Елімізде бәсекеге қабілетті білім – білім беру саласының ең басты міндеті болып отыр. Дамудың алдыңғы қатарындағы елдердің білім дәрежесімен теңесу – еліміздің біліми саясатының негізгі көздегені. Дамыған елу елдің қатарына енудің алғышарттарының бірі де осы сапалы да бәсекеге қабілетті білім. Сондықтан да еліміздегі жоғары оқу орнындағы білім берудің басты ұстанымдары мен міндеттері, әрекеттері, жолдары осы мақсатқа орай ұйымдастырылады.

Кілт сөздер: *технология, дәреже, субъект, тәрбие, инновация, педагогика.*

1 Кіріспе

«Бүгінгі күннің негізгі талабы – жедел дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық мәдениетті бойында қалыптастырған, шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру» – деп Елбасы Н. Ә. Назарбаев жыл сайынғы жолдауында айтқан еді. Оқытудағы жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол мұғалімдер мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып, оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі [1].

2 Материалдар мен әдістер

Оқытудағы жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа техноло-

гияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол мұғалімдер мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып, оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі.

Дене тәрбиесі өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру саласының бір тармағы болып табылады және ол жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне, ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыруға, оны Отансүйгіштікке тәрбиелеуге қызмет етеді.

Зерттеудің мақсаты: Дене шынықтыру сабақтарында жаңа инновациялық технологиялардың қолданылуы және олардың тиімділігі.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

Студенттерге дене шынықтыру сабақтарында жаңа технологияны пайдалану оқыту мен тәрбиелеудің жалпы заңдылықтарына бағынған. Сондықтан оны іске асыру барысында дене тәрбиесінің жас және жыныстық ерекшеліктерін ескере отырып, осы заңдылықтарды көрсететін жалпы педагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алу қажет.

Спорттық техника мен оны жаңа тұрғыда жетілдіруге үйрету әдістерінің кез-келген түрінің жағымды жақтары бар, бірақ ол жеке қалпында шапшаң әрі тиімді үйретуді толық қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан спорттық техниканы меңгеру барысында барлық әдістер бірін-бірі толықтыратын түрде қолданылады. Қимыл-қозғалыстарды белгілі реттілікте игеру, атап айтқанда:

- дайындалып жүрген оқушылардың оқуға деген жағымды ынтасын қалыптастыру;
- қозғалыс қимылының мәні туралы білімді қалыптастыру;
- әр спорт түр бойынша үйренетін қозғалыстар туралы толық түсінікті қалыптастыру;
- үйренетін қозғалыс қимылын тұтастай игеру;

Сөйтіп, қимылға үйрету дегеніміз – бұл білім алу, қозғалыс икемділігін қалыптастыру және тиісті дене жағынан қалыптасудың қасиеттерін тәрбиелеу, яғни:

- дене тәрбиесі сабағында оқытудың дәстүрлі емес құралдарын қолдану барысында оқушылардың дене тәрбиесін дамыту технологияларын жетілдіруге;
- дене тәрбиесі сабақтарында балаларды адамгершілікке тәрбиелеуге, дене тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның психофизиологиясын өзгеруге;
- өзін-өзі реттеуін қалыптастыру;
- дене тәрбиесі сабақтарын пәнаралық байланыс арқылы жетілдіру;
- дене қабілетін рухани құндылықтар арқылы дамыту;

Психикалық қуат мүмкіндіктері мен дене тәрбиесін сабақтастырып дамытуға тағы басқалары арқылы қол жеткізуге болады [2].

Сондықтан оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру, сабақта тақырыпқа байланысты спорт түрлерінің шығу тарихын, спорт түрлері дамыған елдерді спорттың әр саласындағы белгілі спортшылар өмірін алуға болады. Сол себептен мұғалім сабақты тартымды етіп теория мен практиканы ұштастыруында жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігі баса назарда болуы қажет. Бұл мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас, сабақты жақсы оқитын, спортқа бейім оқушылармен белсенді жұмыс істеп қана қоймай, барлық баланың дамуы үшін қолайлы жақсы ойлар туғызып, қабілеті жеткен жерге дейін еңбек етуін ойластыруы тиіс. Барлық оқушылар өз қабілетін ең төменгі жеңіл тапсырмаларды орындаудан бастайды, оларды міндетті түрде толық орындап болғаннан кейін ғана, келесі күрделі деңгейдегі жаттығуларды орындауға көшіп отырады. Бұл оқушылар арасындағы бәсекелестікті және әр оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасайды.

Жаңаша әдістерді сабақтарда үнемі қолданысқа енгізуде теория мен практиканың ұштасуына мән бергенде ғана жұмыстың мазмұндылығы көріне алады. Осы бағыттарда сын тұрғысынан ойлау және деңгейлеп оқыту технологияларының тиімді әдістерін дене шынық-

тыру пәнінде қолдануды ұсынамын. Алдымен «Дене шынықтыру пәні не береді?» –деген сұраққа: Қимыл қозғалысты береді. Машықтандыру. Дене мәдениетін қалыптастыру. Денені шынықтыру, тәрбиелеу. Жалпы дамыту жаттығуларын меңгертеді. Мемлекеттік стандарттық бағдарламаны жоспарлай білуді, нормативтік тест жаттығуларды игертуді береді, – деп жауап беруге болады [3].

Дене тәрбиесі сабағында сын тұрғысынан ойлау технологиясын тиімді пайдалануға да болады. Осы технологияның шығармашылық бөлігін басшылыққа ала отырып, ой толғау жасауға болады (мысалы, дене шынықтыру сабағын ойын түрінде ұйымдастыру), сол арқылы, оқушылардың бейімділігін арттыруға болады. Күтілетін нәтиже – дене тәрбиесі пәніне деген қызығушылықтарының артуы. Себебі дене тәрбиесімен айналысатын адам өзін әрқашан сергек сезінеді. Ал сергек адамның өмірге көзқарасы ерекше. Спорт қайратты қажет етіп, өмірге құштарлықты арттырады. Әрбір мұғалімнің оқытуға, үйретуге өз тұғырнамасы болуы қажет.

Талдау, жалпы білім беру орындарында оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру мен басқаруға білім беру мен спорттық мекемелерге тән құрылымдар – мақсат, жалпы және арнайы (арнайылық) міндеттер, әдістер мен қағидалар, оқу кеңістігінде жүзеге асатын, нақты бағыттылығы бар, оқу материалының теориялық және тәжірибелік мазмұны кіретінін көрсетті. Студент – оқытушының осы білім беру кеңістігіндегі таңдаған жолының басы, оқу мерзіміндегі бастапқы кезеңнің де нақты құрылымы немесе мазмұны болады.

Жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол оқытушылар мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі [4].

Дене тәрбиесінің әлеуметтік жүйе және қоғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес өсіп келе жатқан ұрпақтың дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін керек. Дене тәрбиесі тек оқу орындарында дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс денсаулыққа байланысты шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді. Мұндай маңызды әдістеме ғылыми және оқу пәні ретінде жетекші рөл атқаратын, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытта болашақ мұғалімдерді дайындауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесіне тікелей байланысты. Қазіргі кезеңде жалпы орта мектептердегі оқу бағдарламаларын құрастыру бағыт-бағдары өзгерді. Алайда, бұлардың бәрінде мектеп оқушыларын қайда оқитындығы ескерілмейді, олардың меңгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар көрсетілген. Денені шынықтыру жаттығуларының орындалуы қозғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, үлгілік сипатқа ие, сондықтан оларды әрбір педагог жергілікті жағдай мен салт-дәстүрлерге орай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады. Дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуге, өзгермелі өмір жағдайында инновациялық процестер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тәжірибеге сын көзбен қарап, дене тәрбиесі міндеттерін жүзеге асыруға белсенді, салауаттылық пен дене мәдениетін меңгерген маман даярлаудың маңыздылығы артуда.

Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тәжірибені ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – бұл адамды өзі өмір сүрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы әрекетімен көрінетін субъект деп таны-

луымен айқындалады. Қоғамның елеулі өзгерістерге түсуі, адамның мақсат-мұраттарына, тұрмыс-тіршілігі мен мінез-құлқына, сондай-ақ өзінің жеке басына да субъект ретінде өзгеріс енгізуде. Оның үстіне қоғамдағы салауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі мен атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, дене тәрбиесін салауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі біздің тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түседі [5].

5 Қорытынды

Республикамыздағы білім беру саласында және әртүрлі қолдану салаларына байланысты жаңа бағыттағы спорт, дене тәрбиесі жүйесі бойынша мамандарға деген сұраныстардың артуы, оларды дайындаудағы білімділігі мен қабілеттілігі, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуы өте үлкен маңызды жұмыстарды атқаруды талап етеді және болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын, білім стандартына, мазмұнына сай жетілдіру мәселелері көкейкесті мәселе болып отыр. Көрсетілген міндеттерді толық жүзеге асыру дене тәрбиесі жүйесіне тікелей байланысты. Дене тәрбиесін жүзеге асыру – денсаулықты нығайту, білім беру, дамыту, тәрбиелеу міндеттерін шешуге арналған педагогикалық жұмыстардың бірі бола отырып, жеке тұлғаның денсаулық деңгейін арттыру, табиғи күш-қуатын нығайту, дене мүшелерін гигиеналық негіздері мен дене-қозғалыс қабілеті мүмкіндіктеріне сай, өз бетінше қимыл-қозғалыс жаттығуларын орындап, өзін-өзі үнемі дамытып, көңілді де сергек жүруге баулиды. Болашақ ұрпағымыздың денсаулығының мықтылығы, салауатты өмір сүруі мектеп мұғалімінің жеке басымен оның жоғары оқу орнындағы теориялық жеке тәжірибелік дайындығының дәрежесіне тікелей байланысты. Осыған орай оқушылардың дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыру жұмыстарын ұйымдастыруға болашақ мұғалімдерді даярлау ісін кәсіби дайындықтың ажырамас бөлігі ретінде қарастыру керек. Дене тәрбиесі және спорт мамандары күрделі әлеуметтік міндеттерді шешуге араласумен бірге оқушылардың психологиялық ерекшеліктеріне сай, оқу-тәрбие міндеттерін шешуде олардың рухани жетекшісі де болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1 Бейбитов А.А. Жаңа технологияларды дене шынықтыру сабағында енгізудің тиімділігі // Қазақстан мұғалімі. 2016 – №11.

2 Дене мәдениеті – оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу жүйесінде // Ізденіс-Поиск. 2009. – №2 (2) – Б. 262-264.

3 «Қазақстан мектебі» журналы, 2011. – №3 / 050008 Алматы, Қазақстан.

4 Е.Уақбаев. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. – Санат, Алматы, 2000 – Б. 261-263.

5 Купчинов Р.И. Физическое воспитание – Минск, Театра системс, 2006. – Б. 362.

Материал редакцияға түсті: 20.02.2019

АКАНОВ, Ш.К.

ОЦЕНКА ПРИМЕНЕНИЯ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Изучение физической культуры посредством передового опыта и новых технологий, совмещая с правилами национальных и общечеловеческих ценностей – одна из задач педагогической науки. В соответствии с требованиями современного времени рассмотрение сущности физического воспитания определяется признанием человека не только плода среды, в которой он жил, но и субъектом, выражающимся в деяниях физической культуры, нравственных отношений. В настоящее время, в соответствии с Законом Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях», проводится работа по совершенствованию законодательства, направленного на защиту прав и свобод человека и гражданина, а также на защиту прав и свобод человека и гражданина. Кроме того, необходимо всестороннее исследование о природе, сущности, происхождении и функциях здоровья, физической культуры и духовных ценностей в обществе, рассмотреть физическое воспитание учащихся в связи с проблемами здорового физического воспитания. В нашей стране конкурентоспособное образование – главная задача образования. Равенство стран в предыдущем ряду развития со степенью знаний – является основной целью образовательной политики страны.

Одним из предпосылок вхождения в число пятидесяти развитых стран является качественное и конкурентоспособное образование. В связи с этим, в этом направлении будут организованы основные принципы, задачи и пути обучения в вузах страны.

Ключевые слова: *технология, степень, субъект, воспитание, инновации, педагогика.*

AKANOV, S.K.

ASSESSMENT OF THE APPLICATIONS OF NEW TECHNOLOGIES IN PHYSICAL EDUCATION

Studying the physical culture through advanced experience and new technologies6 combining with the rules of national and universal human values is one of the tasks of pedagogical science. In accordance with the requirements of modern times, the consideration of the essence of physical education is determined by the recognition of a person not only the fruit of the environment in which he lived, but also the subject, expressed in the acts of physical culture, moral relations. Currently, in accordance with the law of the Republic of Kazakhstan «on religious activities and religious associations», work is being done to improve legislation aimed at protecting the rights and freedoms of man and citizen, as well as the rights and freedoms of man and citizen. In addition, it is necessary to conduct a comprehensive study of the nature, nature, origin and functions of health, physical culture and spiritual values in society, to consider the physical education of students in connection with the problems of healthy physical education.In our country, competitive education is the main task of education. Equality of countries in the previous series of development with the degree of knowledge is the main goal of the country's educational policy. One of the prerequisites for becoming one of the fifty developed countries is quality and competitive education. In this regard, in this direction will be organized the basic principles, objectives and ways of learning in the universities of the country.

Key words: *technology, degree, subject, education, innovation, pedagogy.*

УДК 740

Альшанова, Б.Х.
кандидат философских наук, ассоциированный профессор кафедры общественных дисциплин, основ права и экономики
Печёркина, М.В.
студентка 2 курса специальности «5В011600 – География»
Крамок, З.С.
студент 1 курса специальности «5В011900 – Иностранный язык: два иностранных языка»,
КГПУ им. У. Султангазина,
Костанай, Казахстан

ПРОБЛЕМА СВЕРХЧЕЛОВЕЧЕСКОГО В НИЦШЕАНСКОЙ КАРТИНЕ МИРА

Аннотация

В рассматриваемой статье формулируются ключевые тезисы, объясняющие проблему сверхчеловеческого в ницшеанской картине мира. Актуальность данного исследования состоит в закономерно обусловленной предрекаемости появления сверхчеловека как продуцента критики морали декаданса.

Целью исследования служит рассмотрение идеи сверхчеловека как комплексной междисциплинарной категории, включающей в себя религиозно-философский, гуманистический и культурно-просветительский аспекты.

Ключевые слова: *Ницшеанство, сверхчеловек, воля, власть, свобода, имморализм.*

1 Введение

В процессе написания статьи нами были выдвинуты следующие задачи:

1) Выявить особенности идеи сверхчеловека как локального концепта

2) Дать многомерное толкование сверхчеловека в философском дискурсе (сопоставить взгляды представителей различных философских школ относительно ницшеанского образа сверхчеловека)

3) Показать сущность экзистенциализма Ф.Ницше через конкретное отождествление литературных героев с образом сверхчеловека

4) Отобразить междисциплинарные связи концепции сверхчеловека в контексте глобалистического мировосприятия

Объект исследования: идея сверхчеловека Ф.Ницше как комплексная междисциплинарная категория полиметодологического ранга.

Предмет исследования: взаимообусловленность междисциплинарных связей концепции сверхчеловека в научно-философском дискурсе.

2 Материалы и методы

Методологическую базу исследовательской статьи составили фундаментальные труды выбранного нами представителя экзистенциальной философии Ф.Ницше («Так говорил Заратустра», «Утренняя заря», «По ту сторону добра и зла», «Антихрист», «Сумерки идолов, как философствуют молотом»), а также его последователей. В ходе изложения материалов обращалось внимание на отсылки известных авторов – адептов и медиаторов ницшеанства. Основным инструментом рассмотрения заданной темы являлись следующие методы:

1) Аналитические:

- систематизация философских данных по соответствующим категориям;
- контроль их вероятной тенденциозности при вторичном анализе.

2) Описательные (получение эмпирических сведений для более целостного представления об изучаемом явлении, предмете.

3 Результаты

Аксиология ницшеанского образа: переоценка ценностей и нигилизм. Рассматривая концепцию Ф.Ницше нельзя не заметить крайне критическую позицию автора к базовым ценностям европейской культуры и цивилизации, что прослеживается в отвержении им всякой разумности и смысла человеческого бытия. Для чего Ницше провозглашает лозунгом радикальное преобразование цивилизации и соответствующую этому процессу переоценку ценностей, то прежде всего ради расстановки этих ценностей по надлежащим местам. На смену мнимым аксиологическим категориям должны придти подлинные, то есть истинные ценности, связанные с индивидуальным бытиём человека. Если поставить любые этические принципы «по ту сторону добра и зла», тем самым переступив через пределы всех существующих форм морально-нравственных регуляций, то на теле экзистенциальной философии начнёт выкристаллизовываться абсолютно новая система ценностей, а традиционная мораль видоизменится в аспектах своей формы, мотива и назначения.

Для образа сверхчеловека характерна переоценка ценностей, поскольку он движим эгоизмом и волей к власти, тогда как для нигилиста любые ценности отсутствуют изначально, что предрекает его закономерную трансформацию в оплота сверхчеловека. Но для того, чтобы человек осмыслил необходимость своего движения на пути восхождения к сверхчеловеку, необходима глубокая философская рефлексия, то есть осознание подлинной природы человеческого существования, указывающей на настоящее положение в ней самого человека и всех совершаемых им деяний.

Ценностная составляющая ницшеанского учения о сверхчеловеке. Критицизм Ф.Ницше в отношении субъективного идеализма. Неотъемлемой частьюсуществования человеческого общества и его индивидов являются морально-этические принципы, являющие собой предтечу всех форм общественной жизни. Именно нравственность служит регулятором любых социальных взаимодействий. В современном обществе наблюдается острая тен-

денция к деморализации сознания, возрастанию нигилистических настроений, что естественным образом актуализирует внимание философов на проблематике идеи «сверхчеловека» и ницшеанства.

В современном обществе культивируется постулат сверхчеловеческого, который сродни проявлениям эгоизма и воли к власти, что приближает человека к самодовлеющему познанию. Именно в этом факте заключается предрекаемость появления сверхчеловека как продуцента кризиса философско-гуманистической мысли в условиях имморализма и постмодернистской деконструкции нравственных установок человека. Поэтому, актуальность данной темы в масштабах исследования ницшеанского концепта неисповедима.

Чтобы более проявлено высветить основные грани аксиологии учения Ф.Ницше о сверхчеловеке, необходимо зафиксировать точку опоры, что мы понимаем под традиционной моралью, а что относим к новой системе ценностей. И при переходе от понимания нигилизма к постановке вопроса о замене мнимых ценностей подлинными, или истинными, мы правомерно можем обозначит главные составляющие ницшеанского образа сверхчеловека в свете аксиологии, ключевые из которых могут быть оправданы следующими положениями, первые из которых можно расценить как закономерную критику субъективного идеализма Иммануила Канта:

1) На самом деле подлинности и рациональности Вселенной не существует, нет абсолютно истинного бытия. Свободной и чистой задачей установления новых ценностей для философов является нигилизм, достигающий своей полноты в изменении отношения к ведущим ценностям. Только посредством перестройки ценностных ориентаций человек приближает себя к самодовлеющему познанию, возрождая в себе «сверхчеловеческое». Сам Ницше в одном из своих фундаментальных трудов «По ту сторону добра и зла» говорит об этом следующим образом (приведём пример одной из его интермедий*):* «На какую бы философскую точку зрения ни становились мы нынче, со всех сторон обманчивость мира, в котором, как нам кажется, мы живём, является самым верным из всего, что еще может уловить наш взор, – мы находим тому доводы за доводами, которые, пожалуй, могут соблазнить нас на предположение, что принцип обмана лежит в «сущности вещей». Кто же возлагает ответственность за фальшивость мира на само мышление, стало быть, на «ум» – почтенный выход, которым пользуется всякий сознательный или бессознательный advocatusdei, – кто считает этот мир вместе с пространством, временем, формой, движением за неправильный вывод, тот, по крайней мере, имеет прекрасный повод проникнуться наконец недоверием к самому мышлению вообще: разве оно не сыграло уже с нами величайшей шутки?» [4].

2) Ницше отвергает существование трансцендентного мира и «вещи в себе», тем самым ставя под сомнение взгляды идеалистического направления И.Канта в немецкой классической философии. Он признавал лишь существование имманентного Абсолюта реальной жизни, объединяющего мир и целостность. Жизнь даёт бытие всякому явлению, но сама не является производной чего-либо. Эта деятельная субстанция, инстинктом активности которой является воля к власти, являющая собой принцип мирового бытия и «вечного возвращения» и есть суть человеческой жизни.

3) Сущность человеческой жизни составляет воля к власти, представляющая собой инвариантное свойство вне зависимости от силы или слабости индивида. Волю к власти можно рассмотреть, как катализатор созидательной деятельности человеческого рода, поскольку человек, являясь её носителем, связан с Первоединым, и жизнь его реализуется в своей универсальности в творческом усилии – порыве, направленном на созидание культуры.

«Воля, естественно, может действовать только на «волю», а не на «вещества» (не на нервы, например); словом, нужно постичь себя. В конечном итоге, человек отчуждается от своей сущности, определяющей его бытие.

4) Если утрачивается воля к власти, то теряется всякий мотив своей деятельности. Такая профанация заставляет человека переосмыслить самоценности, выделив место для

новых аксиологических категорий. Тогда само бытие человека осознается как ценность, что в принципе изменяет вектор целеполагания любой человеческой деятельности.

«Нарождается новый род философов: я отваживаюсь окрестить их рискнуть на гипотезу – не везде ли, где мы не признаем «действия», воля действует на «волю», и не суть ли все механические явления, поскольку в них действует некоторая сила, именно сила воли – волевые действия» [10].

5) Человек является оплотом постоянного самопреобразования, схематизируя окружающий мир в пользу своих практических потребностей. Имея внутреннюю цель, то есть саму жизнь, человек склонен развиваться, исходя из биологических потребностей, по законам самой жизни. Его тело господствует над Я, а инструментом постижения благ предстают дух и разум. Человек, избравший такой путь самосовершенствования порождает свою собственную, иначе говоря, искусственную, реальность. Это, в свою очередь, несколько подавляет его волю к власти и любые творческие импульсы, исходящие из адекватного стремления небезопасным именем. Насколько я разгадываю их, насколько они позволяют разгадать себя – ибо им свойственно желание кое в чем оставаться загадкой, – эти философы будущего хотели бы по праву, а может быть и без всякого права, называться искусителями. Это имя само напоследок есть только покушение и, если угодно, искушение…

Новые ли это друзья «истины», эти нарождающиеся философы? Довольно вероятно, ибо все философы до сих пор любили свои истины. Но наверняка они не будут догматиками. Их гордости и вкусу должно быть противно, чтобы их истина становилась вместе с тем истиной для каждого, что было до сих пор тайным желанием и задней мыслью всех догматических стремлений» [10].

Многомерность интерпретации ницшеанства в философском дискурсе. Естественная ценность эгоизма в понимании ницшеанского образа. Критика морали декаданса.

Имморализм в учении Ф. Ницше по исследовательской программе проекта являет собой теоретический конструкт, а нигилизм же становится обыденной формой мировосприятия современного индивида. Ницшеанство не исключает культивирование принципа «сделай себя сам», но категорически отсекает вариантность выбора между принципами «сделай себя сам» и «сделай себя по подобию», даже если подобием является образ самого сверхчеловека. Психологически ницшеанский тип обладает чертами самоактуализировавшейся личности, способной противостоять мировой воле как хаотическому разрушительному началу, ощущающей себя полноценным субъектом бытия, освободившимся от моральных оков и религиозных догм.

«Альтруистическая мораль, мораль, при которой пропадает эгоизм, – остаётся при всяких обстоятельствах дурным признаком. Это относится к индивидууму, это относится и к народам. Не хватает самого лучшего, когда начинает не хватать эгоизма. Инстинктивно выбирать вредное себе, быть влекомым «бескорыстными мотивами» – это почти формула для decadence» [7].

«Эгоизм стоит столько, сколько физиологически стоит тот, кто им обладает: он может быть очень ценным, он может быть ничего не стоящим и презренным. Каждый человек может быть рассматриваем в зависимости от того, представляет ли он восходящую или нисходящую линию жизни. Решение этого вопроса лежит вместе с тем и каноном для того, чего стоит его эгоизм» [7].

Сверхчеловек как медиатор нигилистических воззрений. Философская идея сверхчеловека может иметь совершенно разное воплощение и последствия в зависимости от источника и времени, в котором отображаются ницшеанские когниции в форме постулатов имморализма и безудержной воли к власти, обесточивающей любые нравственные каналы в структуре личности. Чем это оправдано для самого автора, то есть Ф.Ницще, то, пожалуй, его личной трагедией, породившей миф и вокруг его философии путём создания прообраза беспринципного, безнравственного сверхчеловека, застревающего в агонии к власти.

«Ничто так не претит вкусу философа, нежели человек, поскольку он желает… Если он видит человека только за его делом, если он видит это храбрейшее, хитрейшее, выносливейшее животное даже заблудившимся в лабиринте бедствий, то каким достойным удивления кается ему человек! Он еще поощряет его… Но философ презирает желающего человека, а также «желательного» человека – и вообще все желательности, все идеалы человека. Если бы философ мог быть нигилистом, то был бы им, ибо он находит ничто за всеми идеалами человека» [7].

Ярким примером трансляции нигилистических воззрений через образы литературных героев является произведение Тургенева «Отцы и дети», где роль главного нигилиста играет Евгений Базаров, который четко держит позицию «ценностей в антиценностях». Евгений отрицает все, что не приносит видимой пользы, заменяя любую иррациональную веру прагматизмом. Для него не существуют искусство, природа, эстетика, вера, любовь, семья. Все принятые устои общества не имеют для него смысла.

Обсуждение идеи Сверхчеловека в фокусе гуманистической рефлексии. Чтобы определить степень интеграции ницшеанства в идеологическое пространство, необходимо отследить взаимосвязи образа сверхчеловека с социальными идеалами тех или иных идеологий в культурологическом и, собственно, философском дискурсе. Ницшеанская концепция многоаспектна, как в структуре изложения философской мысли, так и в глубинном значении заданной первоисточником причины волеизъявления автора посредством создания образа «сверхчеловека». Наличие антиметафизических интенций в ницшеанской картине мира и их последующая деконструкция обуславливает идею рассмотрения понятия самого «сверхчеловека», самостоятельно генерирующего аффирмативные ценности, как междисциплинарной и многомерной категории полиметодологического ранга.

Существуют различные субъективные взгляды на ницшеанский образ сверхчеловека. В русле гуманистической рефлексии логическим образом будут затронуты три основных интерпретации (Рисунок 1):

Рисунок 1 – Ключевые интерпретации рассмотрения Сверхчеловека

Давайте более подробно рассмотрим вышеизложенные интерпретации:

1) Теологическая (религиозно-философское понимание идеи сверхчеловека, который, по мнению русского философа,поэта-символиста Вячеслава Иванова, стал предшественником Иисуса Христа). В своих произведениях Иванов отвергает принцип искусства для искусства, переходя тем самым к искусству религиозному, реалистическому (в противовес идеалистическому) символизму. В этом проявляетсякак раз специфика восприятия автора, своими корнями восходящая к ницшеанству, что проявляется в следующих творческих усилиях:

- отображение объективной действительности в произведениях;
- примат объективного реализма над субъективным идеализмом;
- непринятие иллюзорности мира, его обманчивости и фальши;
- приближенность от искусства интимного к искусству синтетическому.

2) Культурологическая (М.А. Блюменкранц характеризовал эту идею Фридриха Ницше как «эстетизацию волевого порыва»). Сверхчеловек в концептуальном базисе ницшеан-

ства предстаёт как эгоцентрический радикально-настроенный субъект, который возводит в абсолют Жизнь во всех её экстремальных, то есть отходящих от нормы, проявлениях. Своей волей к власти, и рвением к этой Жизни, он оказывается сопричастным к созиданию культуры как высшего духа, бытия и разума. Конечно, это одна из возможных интерпретаций ницшеанской концепции, но говоря языком самого Ницше, сто раз опровергнутая теория о «свободной воле» может быть обязана продолжением своего существования некой привлекательности для её тотального опровержения усилием воли: постоянно находится кто-нибудь, чувствующий себя достаточно сильным для её опровержения.

3) Расовая интерпретация (в Третьем рейхе под Сверхчеловеком понимался идеал арийской нордической расы). Расовая трактовка является, пожалуй, самым вопиющим искажением смысла образа сверхчеловека. Идеологи нацистской Германии, говоря об идеале арийской расы, указывали на сверхчеловека Ницше. Однако, сам Ницше был далек от какой бы то ни было евгеники и дарвинизма. Следовательно, расовая интерпретация ницшеанского образа сверхчеловека не может быть оправдана. Сильная раса, если исходить из ницшеанского замысла – это особая порода властвующих, высших людей, сверхлюдей с моралью господ, которой характерна высокая степень самоуважения, аристократический дух, возвышенное, гордое состояние души ради которого можно пожертвовать своим богатством и жизнью. То есть, Ницше трактует эту расу скорее, как интеллектуально-моральную, нежели этническую. Слабая же раса – это жизненно слабые люди, живущие по альтруистическим канонам. В этом и проявляется противостояние морали господ и морали рабов.

Образ сверхчеловека в художественной литературе. Анализируя различные литературные произведения в свете экзистенциальных концепций, нельзя не отметить в принципе, насколько важную роль играет специфику мировосприятия самого автора, так или иначе отражающего в своих произведениях концепт ницшеанства, отождествляя его через конкретных литературных героев. Самым ярким примером такого отождествления является главный герой книги «Так гвоорил Заратустра», автором которой является сам Ф.Ницше.

Проблематика сверхчеловеческого в ницшеанской картине мира также отражена в произведениях зарубежных классиков, например, в романе Джека Лондона «Мартин Иден». Писатель задается вопросом: возможен ли сверхчеловек в действительности, или это лишь некая условная, идеальная единица, не подлежащая реализации? Для решения данной задачи писатель и создает свой вариант сильной личности, каковой и является Мартин Иден, который, с одной стороны, продолжает линию типичных лондоновских героев-одиночек из северных рассказов, с другой стороны, несомненно, представляет собой новый тип героя-интеллектуала. Герой Лондона – это не просто художник, задавленный общественным устройством, но индивидуалист, презирающий толпу. В творчестве Лондона большое значение приобретает проблема существования сильной, исключительной личности в мире обычных людей.

В произведениях классиков русской литературы наиболее явным способом проблема ницшеанского образа сверхчеловека отражена в творчестве Ф.И. Достоевского. Можно сразу привести примером, связанный с сюжетом данного произведения и тем, как он перекликается с концепцией Ф.Ницше. В романе «Преступление и наказание» действия Раскольникова – это, по сути своей, игнорирование христианских заповедей, а человек, который в своей гордыне сумел их преступить, по религиозным понятиям, способен на все, не исключая любых других злодеяний. Это обязывает экзистенциально мыслящего философа рассматривать образ Раскольникова в романе «Преступление и наказание» как непреднамеренную отсылку автора к ницшеанскому «Антихристу» (Таблица 1).

ВЕСТНИК КГПИ №2 (54), 2019
ISSN 2310-3353

Таблица 1 – Литературные отсылки к образу Сверхчеловека Ф.Ницше

Литературные примеры	Анализ произведения в свете экзистенциальных концепций	Комментарий
«Так говорил Заратустра» (Ф.Ницше)	Ницшевский Заратустра говорит об отсутствии единственной для всех цели человеческого существования, указывая тем самым и на всякое отсутствие всеобщей морали. В своих рассуждениях он уповает на соискание единой объединяющей всех людей цели, заключающейся в стремлении к сверхчеловеку. Ницше пишет о реальном творчески преобразованном образе Заратустры, переработавшим моральные категории в понятия сугубо метафизические. Увидев главный рычаг управления всех вещей в борьбе добра и зла, он и создал это роковое заблуждение под названием мораль. Но он должен быть и тем, кто первым это заблуждение сможет познать. Вот, что делает Заратустру правдивее всякого другого мыслителя: это самоопределение морали посредством правдивости поможет исправить роковую ошибку в пользу новой философии.	«Человек – это канат, натянутый между животным и сверхчеловеком. Канат над бездной».
«Преступление и наказание» (Ф.И.Достоевский)	С моральных позиций Достоевский показал внутренний духовный конфликт героя: рационалистическое отношение к жизни («теория о сверхчеловеке») вступает в явный диссонанс с нравственностью, то есть кульминацией духовного «я». Но не являет ли собой «сверхчеловек» тот самый симбиоз внутриличностных противоречий, оправдывающих действия «право имеющего» перед «тварью дрожащей»? Если страдания неизбежны на пути постижения смысла жизни, то любые попытки его постичь в сущности своей экзистенциальны, ибо его можно вовсе не найти… Нравственное самосовершенствование через агонию мысли – краеугольный камень философии Достоевского. Это ключевой фактор, связывающий образ Родиона Раскольникова с образом сверхчеловека Фридриха Ницше.	«...болезнь ли порождает самое преступление или само преступление, как-нибудь по особенной натуре своей, всегда сопровождается чем-то вроде болезни?» (Раскольников)
«Карамора» (М.А.Горький)	Философская идея сверхчеловека может иметь совершенно разное воплощение и последствия в зависимости от источника и времени, в котором отображаются ницшеанские когниции в форме постулатов имморализма и безудержной воли к власти, обесточивающей любые нравственные каналы в структуре личности. Чем это оправдано для самого автора, то есть Ф.Ницще, то, пожалуй, его личной траге-	«Будучи подлецом, – не воображай, что это оригинально». «Жаждешь свободы? Иди служить в полицию». «Жаждешь абсолютной свободы? Поступи в агенты охранного отделения. Очень просто».

	дией, породившей миф и вокруг его философии путём создания прообраза беспринципного, безнравственного сверхчеловека, застревающего в агонии к власти. Как это проявилось в творчестве М.Горького, то это предупреждение об опасности воплощения самой идеи возведения антиценностей сверхчеловека в ранг абсолютного тождества при отсутствии нравственного стержня в душе и сознании обычного человека. В рассказе Горького «Карамора» как раз читается проблематика «расчеловечивания» на фоне ницшеанских воззрений, что метафорически выражается в некой «раздробленности» личности героя, в диссонансе между идеалами героя и его внутренней сущностью. Тем самым, Горький признаёт опасность безрелигиозной формы сознания, закономерно предрекаемую в свете ницшеанского видения мира.	

4 Обсуждение

В концепте рассмотрения данной темы в нашей статье проявляется практическая значимость доказательства доводов Ф.Ницше, излагаемых им в контексте экзистенциального подхода (то есть создания и проецирования образа сверхчеловека). Нами были обозначены признаки медиации «сверхчеловеком» определённых свойств, смыслов и ценностей трансгуманизма. По способу изложения материала прослеживается культурно философская экспликация сверхчеловеческого образа с применением принципов светского гуманизма. Поскольку свободной и чистой задачей установления новых ценностей для философов является нигилизм, который ныне господствует в умах и воззрениях авторов.

5 Выводы

В ходе рассмотрения идеи сверхчеловека как комплексной междисциплинарной категории были выяснены и аналитически структурированы основные подходы к трактованию феномена сверхчеловека в научно-философском дискурсе. Показана сущность экзистенциализма через призму различных философских школ и течений (в т.ч. субъективного идеализма). В процессии анализирования философского материала выявлены базисные свойства, присущие сверхчеловеку в ницшеанском концепте.Целостно раскрыта проблематика сверхчеловеческого в аксиологии Ф.Ницше через отождествление потенциального универсализма локального концепта Übermensch с образами литературных героев.

Список литературы

1 Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Книга для всех и ни для кого / Пер. с нем. Ю.М. Антоновского / Под ред. К.А. Свасьяна. М.: Азбука-классика, 2010.

2 Виндельбад В. От Канта до Ницше. – М.: Канон-пресс, 1998. – 494 с.

3 Кант И. Критика практического разума. – СПб.: Наука, 2007. – 528 с.

4 Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. Т. 1. – М.: Мысль, 1997. – 829 с.

5 Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

6 Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 2. – М.: Мысль, 1997. – 834 с.

7 Ницше Ф. Сумерки идолов, или как философствуют молотом // Соч.: В 2 т. Т. 2. – С. 556-630.

8 Ницше Ф. Так говорил Заратустра; К генеалогии морали; Рождении трагедии, или Эллинство и пессимизм: Сборник. Мн.: ООО «Попурри», 1997. – С. 5-297.

9 Ницше Ф. ЕссеHomo // По ту сторону добра и зла; Казус Вагнер; Антихрист; ЕссеHomo: Сборник. Мн.: ООО «Попурри1997. – С. 375-468.
10 Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. Соч.в двух томах. – Т. 2. – М.,1990. – С. 400-401.

Материал поступил в редакцию: 11.03.2019

АЛЬШАНОВА, Б.Х., ПЕЧЁРКИНА, М.В., КРАМОК, З.С.
ӘЛЕМНІҢ НИЦШЕАНДЫҚ СУРЕТІНДЕГІ АСТАМ АДАМ МӘСЕЛЕСІ

Бұл мақалада әлемнің ницшеандық суретіндегі адамгершілік мәселелерін түсіндіретін негізгі түйіндер қалыптастырылған. Зерттеудің өзектілігі, астам адам декаданттық моральды сынау өндірушісі ретінде, жаратылыстануда келешекті болжауында жатыр.

Зерттеудің мақсаты – астам адамның идеясын діни, философиялық, гуманистік, мәдени және білім беру аспектілерін қамтитын күрделі пәнаралық санат ретінде қарастыру.

Кілт сөздер: *Ницшеанизм, астам адам, ерік, еркіндік, билік, бостандық, азғындық.*

ALSHANOVA, B.H., PECHYORKINA, M.V., KRAMOK, Z.S.
THE PROBLEM OF THE OVERMAN IN NIETZCHE'S PICTURE OF THE WORLD

In our article we construct a key theses explaining the problem of over human in the Nietzche`s concept about Ubermensh. Actuality of research consist in right and causal predictability of over human`s appearance as a produce of critics of decadence moral.

Goal of our research is a consideration of over human's idea like a complex interdisciplinary characteristics including religious philosophy humanistic and cultural aspects.

Key words: *Nietzcheanism, overman, will, control, freedom, immoralism.*

УДК 81.11

Данилова, В.В.
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор кафедры иностранных языков
Бермухаметова, А.А.
магистр гуманитарных наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков
Асанова, А.Б.
магистр гуманитарных наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков
Кинжибаева, А.С.
старший преподаватель кафедры иностранных языков, КГПУ, Костанай, Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ КОДОВЫХ ПЕРЕКЛЮЧЕНИЙ И СОЦИОЛЕКТА В ДИСКУРСЕ

Аннотация

Настоящее исследование посвящено одной из актуальных проблем устной речевой коммуникации – изучению коммуникативных особенностей дискурса телеинтервью. Телеинтервью представляет собой популярную форму устного диалогического общения и относится к дискурсу, в основе которого лежит непосредственное взаимодействие его участников. Основную роль в формировании дискурса играет социальное происхождение человека и его образование.

Ключевые слова: *дискурс, кодовые переключения, социолект, вариативность, интервью.*

1 Введение

Актуальность работы определяется необходимостью комплексного изучения телеинтервью как вида устного диалогического дискурса в ракурсе его коммуникативных особен-

ностей. Описание языковых переключений в речи коммуникантов в дискурсе телеинтервью позволяет глубже раскрыть специфику этой формы спонтанной телекоммуникации.

Объектом исследования является устный дискурс телеинтервью. *Предмет* исследования составляют коммуникативные и социолингвистические особенности устного дискурса телеинтервью. *Основной целью исследования* является описание коммуникативных и социолингвистических характеристик дискурса телеинтервью (на материале программы Hardtalk телеканала CNN).

Указанная цель предполагает решение следующих задач:1) сформулировать концептуальную базу исследования на основе анализа имеющихся в специальной литературе сведений; 2) описать правила речевого взаимодействия коммуникантов в телеинтервью; 3) раскрыть специфику дискурса телеинтервью;

2 Материалы и методы

Методы исследования: 1) критический анализ концепций, имеющихся в отечественной и зарубежной литературе по исследуемой проблеме; 2) лингвистический анализ звукописей американских телеинтервью; 3) системный метод анализа избранного регистра речи.

Материал исследования включал в себя широкий, узкий и экспериментальный корпусы. *В широкий корпус* вошли как звучащие телеинтервью (10 часов звучания), так и письменные портретные телеинтервью, отражающие национально-культурную специфику американского варианта английского языка. На основе широкого корпуса исследования был сформирован *узкий корпус* исследования, который представлен 15 портретными интервью (общий объем звучания 180 минут) и звучащими телеинтервью из Интернета (общий объем звучания 120 минут). *Экспериментальный корпус исследования* составили 5 портретных интервью со звездами американского шоу-бизнеса (общий объем звучания 40 минут).

В качестве интервьюеров (hosts) выступили ведущие популярных телепрограмм, как мужчины (James Lipton, Larry King, Chris Matthews), так и женщины (Oprah Winfrey и Katie Couric).

Интервьюируемые (guests) также были представлены как мужчинами (Jamie Foxx и Arnold Schwarzenegger), так и женщинами (Kirstie Alley, Lisa Marie Presley, Drew Barrymore)

3 Результаты

1. *Телеинтервью* – вид устного телевизионного дискурса, реализуемый в ситуации межличностного общения, осложненный условиями массовой коммуникации и институциональным статусом телекоммуникатора (телеведущего). Дискурс телеинтервью характеризуется двойной коммуникативностью, зрелищностью, презентабельностью речевой коммуникации, четким распределением ролей между его участниками.

Устный дискурс телеинтервью отличается преимущественно *спонтанным характером,* проявляющимся в перебивках, периодах одновременного говорения коммуникантов, высокой частотности пауз хезитации в речи интервьюируемых, увеличении темпа речи интервьюируемых за счет пропуска обязательных (грамматических) пауз.

Речь интервьюеров характеризуется большей *подготовленностью, правильностью, логичностью, выразительностью, вследствие чего она является более понятной, чем речь интервьюируемых, которая, в свою очередь, характеризуется спонтанностью, неподготовленностью и эмоциональностью.*

Речь интервьюеров и интервьюируемых отличается по ряду *интонационных характеристик*: по признаку стабильности темпа; по особенностям паузального членения и типу пауз; по громкостным характеристикам речи; по мелодическому оформлению акцентно-мелодического контура высказываний.

Воспринимаемый аспект коммуникативных и интонационных характеристик в оценке наивных носителей языка во многом зависит от их принадлежности к разным типам речевой культуры, что проявляется в стремлении к более позитивной оценке речевых характеристик своих соотечественников, и более негативной – речевых характеристик представителей другой речевой культуры.

Переключение кодов и языковая вариативность в дискурсе телеведущих.

Речь интервьюера во многом зависит от социального положения и профессии интервьюируемого, об этом уже не раз говорилось в работах таких лингвистов как Крысин Л.П., Беликов В.И.

Коды (языки) и субкоды (диалекты, стили), составляющие социально-коммуникативную систему, функционально распределены. Это значит, что один и тот же контингент говорящих, которые составляют данное языковое сообщество, владея общим набором коммуникативных средств, использует их в зависимости от условий общения. Например, если вести речь о субкодах литературного языка, то в научной деятельности носители литературного языка используют средства научного стиля речи, в делопроизводстве, юриспруденции, административной переписке они же прибегают к средствам официально-делового стиля, в сфере религиозного культа – к словам и конструкциям.

Переключение кодов, или кодовое переключение – это переход говорящего в процессе речевого общения с одного языка (диалекта, стиля) на другой в зависимости от условий коммуникации.

Для проведения лингвистического исследования мы взяли транскрипт интервью с политиком и телеведущей Опрой Уинфри. Мы анализировали речь интервьюера в зависимости от адресата (интервьюиромого). Целью нашего исследования было доказать действительно ли один и тот же человек переключает коды для того, чтобы коммуникация успешно состоялась.

Термин *переключение кодов (кодовое переключение)* является переводом английского термина code-switching. Первые работы, исследующие механизм переключения ходов, появились в англоязычной лингвистической литературе в середине 70-х годов XX в. Однако на само это явление, еще без использования указанного термина, раньше обратил внимание Р. Якобсон который писал: «Любой общий код многоформен и является иерархической совокупностью различных субкодов, свободно избираемых говорящими в зависимости от функции сообщения, адресата и отношений между собеседниками».

Фактором, обусловливающим переключение кодов, может быть *изменение роли* самого говорящего. Скажем, в роли отца (при общении в семье) или в роли соседа по дому он может использовать родной для него диалект, а обращаясь в органы центральной власти, он вынужден переключаться на более или менее общепринятые формы речи. Если такого переключения не произойдет, представители власти его не поймут, и он не достигнет своей цели (удовлетворить просьбу, рассмотреть жалобу и т. п.), иначе говоря, потерпит *коммуникативную неудачу.*

Тоже самое происходит с интервью телеведущий выбирает определенные лексические, синтаксические, стилистические конструкции для того, чтобы состоялась коммуникация. Тема интервью собирает соответствующую телеаудиторию, телеведущий обязан владеть информацией для того, чтобы поддерживать разговор, анализировать ситуацию, а также высказывать свое мнение.

Одним из метаорганизаторов интервью является вступительное слово.

Сравнив оба интервью, мы получили следующее:

Интервью с политическим ассистентом Карлом Берштейном (Рис. 1 а).

Вступительное слово составляет 137 слов (лексических единиц), тема «Кризис на Украине»

Интервью с телеведущей редактором Опрой Уинфри (Рис. 1 б).

Вступительное слово составляет – 38 слов тема «Одиночество»

Тема одиночества знакома всем, поэтому Пирс Морган не стал разъяснять деталей или особенностей. Совсем по-другому дело обстоит с политической ситуацией на Украине. Проблема мирового масштаба, которая затрагивает многие государства, вызывает огромное количество различных мнений, требует более детального представления

Тема интервью также влияет на выбор кода. По данным исследователей (ссылка), занимающихся проблемами общения в условиях языковой неоднородности, «производствен-

ные» темы члены языковых сообществ предпочитают обсуждать на том языке, который имеет соответствующую специальную терминологию для обозначения различных технических процессов, устройств, приборов и т. п. Но как только тема с производственной меняется на бытовую, «включается» другой языковой код или субкод – родной язык или диалект собеседников. В одноязычном обществе при подобной смене кода происходит переключение с профессионального языка на общеупотребительные языковые средства.

Например: непринужденная обстановка и тема интервью «Одиночество» позволяет Пирсу М. говорить о своей семье, приводить примеры из своего жизненного опыта.

«MORGAN: Well? I know, I mean Listen, I've got three sons who live in England for example. I think without Skype, it would be incredibly difficult».

«MORGAN: A lot of people love being alone. I don't like moments when I am alone».

В то время как в интервью о политической ситуации на Украине ничего из личной жизни телеведущего не было упомянуто, только факты и мнения, анализ определенного круга людей. Синтаксические конструкции также являются ярким примером переключения кодов. Для того, чтобы подтвердить это, мы проанализировали дискурс Пирса Моргана с политическим ассистентом и с телеведущей Опрой Уинфри.

Из диаграмм, приведенных ниже видно, что в интервью с телеведущей Пирс Морган использует в основном простые предложения, что говорит о неофициальности, его динамичности, а также непринужденности разговора. Дискурс в данной ситуации в основном состоит из коротких предложений, как со стороны интервьюера, так и со стороны интервьюируемого.

В то время, как в интервью с политиком интервьюер в основном использует сложносочиненные и сложно-подчиненные предложения. Используя приведенные в диаграмме №2 данные можно сделать вывод, что речь интервьюера в данной ситуации тщательно продуманна, заранее подготовлена. Отдельные высказывания, которые передают мнение интервьюера, отличаются длительностью (многословностью).

а)

б)

Рисунок 1 – Использование синтаксических конструкций:
а – интервью с политиком, *б* – интервью с телеведущей

4 Обсуждение

В каких местах речевой цепи говорящие переключают коды? Это зависит от характера влияния тех факторов, о которых только что шла речь. Если влияние того или иного фактора говорящий может предвидеть и даже в каком-то смысле планировать, то переключение происходит на естественных границах речевого потока: в конце фразы, синтаксического периода, при наиболее спокойном режиме общения – по завершении обсуждения какой-либо темы. Однако если фактор, обусловливающий кодовое переключение, вмешивается неожиданно для говорящего, он может переключаться с кода на код посредине фразы, иногда даже не договорив слова. При высокой степени владения разными кодами или субкодами, когда использование их в значительной мере автоматизировано, процесс кодового переключения может не осознаваться говорящим, особенно в тех случаях, когда другой код (субкод) используется не целиком, а во фрагментах. Например, говоря на одном языке, человек может вставлять в свою речь элементы другого языка – фразеологизмы, модальные слова, междометия, частицы.

Способность к переключению кодов свидетельствует о достаточно высокой степени владения языком (или подсистемами языка) и об определенной коммуникативной и общей культуре человека. Механизмы кодовых переключений обеспечивают взаимопонимание между телеведущим и его гостем; относительную комфортность процесса речевой коммуникации. И каждый раз при смене адресата телеведущий должен переключать код, чтобы создать условия для успешной коммуникации. При анализе транскриптов было очевидно, что переключение кодов мотивировано и также тесно связано конечным результатом, т.е. успехом коммуникации. Рассмотрение механизмов кодового переключения естественным образом подводит нас к понятию *языковой вариативности.* Если мы можем в процессе общения переключаться с одних языковых средств на другие, например при смене адресата, продолжая при этом обсуждать ту же тему, то это означает, что в нашем распоряжении имеется набор средств, позволяющий об одном и том же говорить по-разному. Это чрезвычайно важное свойство языка, обеспечивающее говорящему возможность не только свободно выражать свои мысли на данном языке, но и делать это разными способами.

Умение носителя языка по-разному выражать один и тот же смысл называется его *способностью к перефразированию.* Эта способность, наряду со способностью извлекать смысл из сказанного и умением отличать правильные фразы от неправильных, лежит в основе сложного психического навыка, называемого *владение языком*.

Вариативность проявляется на всех уровнях речевой коммуникации – от владения средствами разных языков (и, следовательно, варьирования, попеременного использования единиц каждого из языков в зависимости от условий общения) до осознания говорящим допустимости разных фонетических или акцентных вариантов, принадлежащих одному языку. Между этими полюсами располагаются многообразные виды языкового варьирования: например, лексические синонимы, которые можно рассматривать как варианты выражения одного и того же смысла, однокоренные слова синонимические синтаксические конструкции. С социолингвистической точки зрения явление вариативности заслуживает внимания постольку, поскольку разные языковые варианты могут использоваться в зависимости а) от социальных различий между носителями языка и б) от различий в условиях речевого общения.

Это – один вид варьирования, собственно *социальный* (еще его называют *стратификационным)* поскольку он отражает стратификацию языкового сообщества на слои и группы. У. Лабов называет такого рода варианты, зависящие от социальных характеристик говорящих, *индикаторами:* каждый вариант как бы указывает на социальное положение носителя языка. Кроме этого, использование допускаемых нормой вариантов может зависеть от условий речи: от стиля, жанра, степени внимания говорящего к собственной речи, официальности / неофициальности обстановки и т. п. Одни и те же носители языка могут выбирать разные варианты в зависимости от указанных условий.

Так, в официальной обстановке, когда говорящий старается контролировать свое произношение, он выбирает более отчетливые произносительные формы, а в непринужденной обстановке скорее всего предпочтет варианты. Варианты такого рода У. Лабов называет *маркерами:* они маркируют различные стили речи, к которым принадлежат разные варианты одной языковой единицы. Итак, вариативность языковых знаков зависит от параметров двоякого рода – от социальных характеристик носителей языка (и тогда говорят о социальной дифференциации языка) и от ситуации речевого общения (и тогда говорят о функциональной его дифференциации).

Термин *социолект* возник в лингвистике сравнительно недавно – во второй половине XX в. Он образован из двух частей – части *социо-,* указывающей на отношение к обществу, и второго компонента слова «диалект»; это, по существу, стяжение в одно слово словосочетания «социальный диалект».

Социолектом называют совокупность языковых особенностей, присущих какой-либо социальной группе – профессиональной, сословной, возрастной и т. п. – в пределах той или иной подсистемы национального языка. Примерами социолектов могут служить особенности речи солдат (солдатский жаргон), школьников (школьный жаргон), уголовный жаргон, арго хиппи, студенческий сленг, профессиональный «язык» тех, кто работает на компьютерах, разнообразные торговые арго (например, «челноков», торговцев наркотиками) и др.

Термин *социолект* удобен для обозначения разнообразных и несхожих друг с другом языковых образований, обладающих, однако, общим объединяющим их признаком: эти образования обслуживают коммуникативные потребности *социально ограниченных* групп людей.

Социолекты не представляют собой целостных систем коммуникации. Это именно особенности речи – в виде слов, словосочетаний, синтаксических конструкций. Основа же социолектов – словарная и грамматическая – обычно мало чем отличается от характерной для данного национального языка.

5 Выводы

Основная цель настоящего исследования состояла в описании коммуникативных характеристик дискурса телеинтервью (на материале американского варианта английского языка).

Исследование коммуникативных и социолингвистических особенностей избранного диалогического дискурса носило комплексный и многоэтапный характер. Были охарактеризованы особенности массовой коммуникации, рассмотрены классификации интервью, используемые в журналистике, описаны основные правила организации устного речевого взаимодействия, приведена типология речевой коммуникации, рассмотрены различные модели акта коммуникации, речевое общение охарактеризовано с коммуникативной, интерактивной и перцептивной сторон, выявлены особенности устного диалогического дискурса, который является основой типичного телеинтервью, приведены различные классификации диалогических дискурсов, изучены коммуникативные, воспринимаемые и интонационные особенности дискурса телеинтервью.

В ходе исследования было разработано определение дискурса телеинтервью. *Телеинтервью* рассматривается как вид устного телевизионного дискурса, реализуемый в ситуации межличностного общения, осложненный условиями массовой коммуникации и институциональным статусом телекоммуникатора (телеведущего). Дискурс телеинтервью характеризуется двойной коммуникативностью, зрелищностью, презентабельностью речевой коммуникации, четким распределением ролей между его участниками. Дискурс телеинтервью принадлежит к межвидовым формам и совмещает в себе признаки *институционального* и *бытийного* дискурса.

Отличительными признаками телеинтервью являются аудиовизуальность, *спонтанность,* быстрая мена коммуникативных ролей, интерактивность, влияние партнера по коммуникации на поведение говорящего, линейность и необратимость коммуникативного процес-

са, исключающие возможность возвращения к предыдущим фазам телеинтервью. От повседневного общения телеинтервью отличает *наличие цели, планирования и контролируемого взаимодействия.* В отличие от телепрограмм в форме ток-шоу, сценарность и наличие «внутренних» зрителей являются необязательными условиями для телеинтервью.

Список литературы

1 Абрамова Т.В. Диалогическое единство «просьба-реакция» (На материале русского и английского языков): Дис. канд. филол. наук. – Воронеж, 2003. – 257 с.

2 Абызов А.А. Фонетические характеристики английской компрессированной речи (на материале канадского варианта английского языка): Дис. канд. филол. наук. – Иваново, 2005. – 241 с.

3 Агапова С.Г. Основной принцип коммуникативно-прагматического конструирования английской диалогической речи // Научная мысль Кавказа. – №6. – Ростов н/Д: Северо-Кавказский научный центр высшей школы, 2003. – С. 152-160.

4 Агапова С.Г. Диалог как основная форма межличностного языкового общения // Научная мысль Кавказа. №15. – Ростов н/Д: Северо-Кавказский научный центр высшей школы, 2003. – С. 125-131.

5 Агапова С.Г. Прагмалингвистический аспект английской диалогической речи: Дис. д-ра филол. наук. – Ростов н/Д, 2003. – 269 с.

6 Александрова О.А. Речекоммуникативный статус паузы колебания: Дис...канд. филол. наук. – Великий Новгород, 2004. – 208 с.

7 Алимурадов А.Р. Основные характеристики диалогического текста// Очерки по лингвистике текста. – Пятигорск: Изд-во Пятигорского гос. ун-та, 2001. – С. 188-250.

8 Ананьева Н.А. Структурно-композиционые особенности текста печатного интервью как формы массовой коммуникации // Стилистические аспекты устной и письменной коммуникации: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореза. Вып. 286. – М.: МГПИИЯ, 1987. – С. 4-12.

9 Аниховская Т.В. Риторика интеллективного общения (на материале телевизионных программ новостей БИ-БИ-СИ): Автореф. дис...канд. филол. наук. – М., 2004. – 22 с.

10 Анощенкова А.М. Интонационные характеристики спонтанной речи и чтения диалогического текста (экспериментально-фонетическое исследование): Автореф. дис.канд. филол. наук. – М., 1977. – 24 с.

Материал поступил в редакцию: 18.02.2019

ДАНИЛОВА, В.В., БЕРМУХАМЕТОВА, А.А., АСАНОВА, А.Б., КИНЖИБАЕВА, А.С.

ДИСКУРСТАҒЫ КОДТЫҚ АУЫСУЛАР МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ДИАЛЕКТТІҢ МӘНІ

Бұл зерттеу ауызша сөйлеу коммуникациясының өзекті мәселелерінің бірі – телесұхбат дискурсының коммуникативтік және интонациялық ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Телеинтервью ауызша диалогтық қарым-қатынастың танымал нысаны болып табылады және оның негізі телеинтервью қатысушыларының тікелей өзара әрекеттесуі болып табылатын дискурсқа жатады. Дискурсты қалыптастыруда адамның әлеуметтік шығу тегі және оның білімі негізгі рөл атқарады.

Кілт сөздер: *дискурс, кодтық ауыстырулар, социолект, интервью варианттылығы.*

DANILOVA, V.V., BERMUHAMBETOVA, A.A,, ASANOVA A.B., KINZHIBAEVA, A.S.

THE VALUE OF CODE SWITCHING AND SOCIOLECT IN THE DISCOURSE

The research is devoted to one of the urgent problems of oral speech communication that is studying of communicative features of a discourse of a TV interview. The interview represents a popular form of oral dialogical communication and belongs to a discourse which cornerstone direct interaction of its participants is. The main role in formation of a discourse is played by a social origin of the person and his education.

Key words: *discourse, code switchings, sociolect, variability, interview.*

УДК 398.91

Тавылдиева, А.А.
студентка 4 курса специальности «5В011900 – Иностранный язык: два иностранных языка»
Безаубекова, А.Д.
кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры иностранных языков, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ ПОСЛОВИЦ КАЗАХСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ НА ТЕМУ «СЕМЬЯ»

Аннотация

В данной исследовательской работе предпринята попытка изучить особенности отражения культурного наследия казахского и английского народа, его духовных ценностей посредством изучения национальных пословиц. Автором проанализирован ряд английских, казахских и русских пословиц с целью обнаружить лингвострановедческую и культурологическую информацию, заключенную в них. В результате исследования дано определение пословицам и поговоркам, проведена классификация по способу образования и сопоставительный анализ.

Ключевые слова: *пословицы, казахи, англичане, русские, семья, сравнительный анализ.*

1 Введение

Одним из испытанных временем источников культурологической информации являются пословицы и поговорки. В них обобщен, сконцентрирован жизненный опыт народов, система ценностных ориентаций и предпочтений, важные свойства национального характера, менталитета. Пословицы и поговорки – величайшая ценность духовной культуры народа, проявление его наблюдательности, остроумия и творческой силы, зафиксированное языковыми средствами либо в виде кратких поучений и назиданий, либо образно, иносказательно, метафорически [1].

Культура любой страны удивительно многообразна. Для того чтобы понять характер народа, его взгляды на жизнь и приоритеты необходимо прибегнуть к достоверным источникам, которыми являются пословицы.

Для нас особый интерес представляет сравнительный анализ культурологических характеристик нашей родной страны – республики Казахстан, и Англии как носителей наиболее ярких национальных особенностей через лингвитстическое описание пословиц на казахском и английском языках.

Основными задачами нашего научного исследования стали:

1) изучение структурно-семантических особенностей пословиц;

2) классификация английских и казахских пословиц;

3) выявление трудностей перевода английских пословиц на русский и казахский языки.

Объектом исследования выступают английские и казахские пословицы, предметом являются особенности происхождения пословиц, их классификация, возможности перевода, практическое применение при обучении английскому языку в школьном курсе.

Актуальность исследования во многом определяется тем, что приобщение к культуре страны изучаемого языка без знания и применения пословиц и поговорок данного языка не представляется возможным.

2 Материалы и методы

Основные методы исследования: анализ научной литературы по изучаемой проблеме; изучение и обобщение опыта ученых; сравнительный анализ пословиц и поговорок в казахском, английском и русском языках.

В качестве теоретико-методологической основы исследования выступают фразеологический (В.Л. Архангельский, Н.М. Шанский, Л. Ройзензон) и семантико-грамматический (А.И. Молотков, В.П. Жуков, В.П. Фелицина) подходы к пониманию природы пословиц; фундаментальные труды В.И. Карасика, И.А. Стернина, С.Г. Воркачева, М. Аққозина, Р.С. Әміреновой, Ж. Мұсаұлы, Ө. Тұрманжанова и др.

Поговорки и пословицы на казахском языке впитали в себя силу духа казахов, веру в справедливость, заботу о близких людях, семейные ценности. Пословицы у казахов четкие иногда комичные. В них вложены мысли неимоверной глубины, их суть понять легко. Поэтому они веками передавались из уст в уста и держаться в памяти и нынешнего поколения. Через этот жанр можно наблюдать периоды становления народа.

У каждой культуры свои ключевые слова, отражающие базовые ценности народа. Например, для немцев это порядок, точность, для англичан – щепетильность, чопорность, сдержанность, для русских – широта души, доброта, неагрессивность, отзывчивость и, при этом, очень часто называемые лень, бесшабашность, безответственность. Казахов отличают гостеприимство, добродушие, и, вместе с тем, встречаются такие пороки как зависть, беззаботность [2]. Подобные ключевые слова культуры формируют в сознании представителей той или иной национальной общности особые ментальные структуры – концепты, содержащие в себе ценностные представления людей о познанной действительности. Для того, чтобы слово обрело статус концепта, нужно, чтобы оно стало общеупотребляемым, то есть национальным, активно включалось в состав фразеологических единиц, пословиц и поговорок, приобрело номинативную плотность. Безусловно, одним из таких концептов в английской, казахской и русской культуре, как показывает анализ пословиц и поговорок, является слово «семья».

3, 4 Результаты и обсуждение

Главная ценность казахского народа – семья, родные люди, дом в котором вырос. Каждый казах почтительно относится к старшим. Родители – неоспоримый авторитет, мать становится идеалом для дочери, отец – для сына. В казахских пословицах отец выступает в роли недоступной горы, мать становится родником возле нее, дети – тростник, растущий у берегов водоема: «*Ата – асқар тау, ана – бауырындағы бұлақ, бала – жағасындағы құрақ»* [3].

Народная мудрость говорит – главным критиком для ребенка является отец. Поистине нелегко быть гордостью детей. Когда в незнакомую компанию приходит молодой человек, его спрашивают: «Чей ты?» Имя отца служит для детей наилучшей рекомендацией. Казахи по своему отобразили этот факт: слова о том, что добрая репутация служит непутевому сыну 40 лет, являются подтверждением этого.

Не только отца почитают казахи, но и мать, которая занимает особое место в семье. В семье у казахов обычно много детей и отсутствие наследника воспринимается как большое несчастье. Казахские пословицы также затрагивают эту важную часть жизни семьи.

Дом в жизни англичанина занимает более существенное место, чем работа. Англичане на редкость домолюбивы. Англия – это царство частной жизни, девизом которой является: *«Englishman's home is his castle. Мой дом – моя крепость».* Семья предоставляет англичанину возможность вести себя так, как ему хочется, а не так, как полагается. Однако если не считать ежегодных отпусков и праздничных дней, члены семьи отнюдь не горят желанием проводить много времени вместе. Как только заканчивается утомительный период детства, англичане отправляются в плавание по жизни, не особенно стесняя себя размышлениями о своих детях или родителях. Детей принято держать в строгости, и чем выше в обществе вы

находитесь, тем больше строгостей: «*Spare the rod and spoil the child. Пожалеешь розгу – испортишь ребенка»* [4].

В.В. Овчинников в книге «Сакура и дуб» пишет: «Независимость, граничащая с отчуждённостью, – вот основа человеческих взаимоотношений в Британии. Не только друзья и родственники, но даже родители и дети не чувствуют себя связанными долгом или ответственностью друг перед другом… Английская семья замкнута ещё и внутри – каждый из её членов куда больше сохраняет неприкосновенность своей частной жизни» [5].

Сравнение пословичного фрагмента «Семья» / «Family» русской и английской пословичной картины мира показывает значительное их сходство, связанное с общностью человеческого опыта, показывающего ценность семьи и дома для каждого, важность правильного выбора жены, воспитания детей. Сопоставительный анализ пословиц позволяет выявить различия народного менталитета. Русские концепты «жена», «муж», «дети», «дом» более детализированы, чем соответствующие английские. И в английских, и в русских пословицах о семейном укладе отражен мужской взгляд на ситуацию за исключением русских пословиц о выборе жениха. В русских пословицах «проявляется гораздо более нетерпимое отношение к злой жене и содержится более настоятельное указание на необходимость бить жену, чем в английских. В русских пословицах в отличие от английских подчеркивается большая значимость матери по сравнению с отцом: «*Что мать в голову вобьет, того и отец не выбьет. Отцов много, а мать одна.*», и отмечается горестная участь матери: «*Мать плачет не над горсточкой, а над пригоршней. Высидела курица утят, да и плачется с ними*» [6].

В количественном отношении обнаруживается существенное преобладание русских пословиц о семье и доме над английскими: 845 русских и 389 английских. Русский фрагмент ПКМ отличает более детальная разработанность иерархии семейных отношений, создании семьи и дома, большее количество концептов, обозначающих родственников. Например, в английских пословицах не представлены концепты «father-in-law» (свекор, тесть), «son-in-law» (зять), «aunt» (тетя), «nephew» (племянник), «niece» (племянница), «grandmother» (бабушка), «widower» (вдовец), что наводит на мысль, что дальние родственные связи не так важны для англичан, как для русских [6].

В казахской языковой культуре многочисленные названия родственников – это не просто дяди и тети – сестры и братья родителей, как, например, у русских, или uncles и aunts у американцев и англичан. Для казаха *аға* (дядя, он же старший брат) – это очень уважаемый, старший в семье (в роду) авторитетный человек, опора и защитник, как говорится в пословице «*Ағасы бардын, жағасы бар* (Иметь старшего брата – иметь поддержку)» [7].

В английском языке для обозначения всех двоюродных, троюродных родственников используется слово *cousin.* То есть нет никаких двоюродных бабушек, дедушек, теть, племянников, внуков: все дальние родственники называются *cousin* [8].

Весьма разветвленная сеть лексем-наименований степеней родства в казахском языке, на наш взгляд, может свидетельствовать о более тесных и близких отношениях внутри казахского рода и семьи по сравнению с русскими, и тем более английскими семейно-родственными традициями.

Несмотря на то, что английский, русский и казахский языки относятся к разным группам, что наши народы не имели тесных контактов, и каждый шел своим путем исторического развития, многие народные изречения полностью или частично соответствуют, а некоторые совпадают по смыслу. В основном это интернациональные пословицы, отражающие взгляды на женщину, на ее положение в семье с позиций общечеловеческих ценностей.

Например:

1) Алғаның жақсы болса, жалғыздықты аңсамайсың.

Добрую жену взять – ни скуки, ни горя не видать.

A cheerful wife is the joy of life.

Утверждается, что хорошо жить с доброй и веселой женой.

В основу их классификации были положены родственные и возрастные отношения в семье, а также социальное положение женщин в обществе. Выделены основные тематические группы пословиц о женщине. Первая из них называется «Положение женщины в обществе, непредсказуемость ее нрава, взаимоотношения с противоположным полом». В нее входят несколько подгрупп: «Баба-женщина», «Девица», «Вдова», «Облик женщины в народных приметах, ворожбе, загадках и прочее», «Имена собственные в пословицах о женщине». Вторая группа – это «Родственные связи и место женщины в семье». В нее входят следующие подгруппы: «Жена, бабушка, теща», «Мать, дочь, сестра», «Невестка, свекровь, золовка», «Кума, сваха, сватья».

Например:

1) Отаныңның әр ағашы күлімдеп тұрады.

Достоинства мужа прославит добрая жена и все недостатки сгладит она.

Dignity of husband will praise a good wife and all the short comings will smooth it.

2) Жақсы әке – жаман балаға қырық жылдық ризық.

Добрая слава отца сорок лет служит непутевому сыну.

Good glory of his father forty years serving deadbeat son.

3) Алты ұл туған ананы – ханым десе болады, кезек сыйласқан ағайынды – жаным десе болады.

Мать, родившую шестерых сыновей, называй царицей; хорошую родню называй души частицей.

The mother who gave birth to six sons, call Queen; good kin call of the soul particle.

Для русских пословиц не присуща патриархальная идея мужа – главы семьи, русские пословицы чаще сострадают тяжелой участи женщины в семье, и ставят женщину если не в центр семьи, то в центр фольклорного интереса к ее судьбе. Этот перевод можно назвать переводческим эквивалентом.

Например:

1) Көз болып қайтты – бірақ жүрек

Absence makes the heart grow fonder.

От разлуки любовь горячей. Разлука усиливает любовь.

Необразный фразеологизм. Недословный перевод.

Английская пословица неприглядная, но казахского аналога для нее нет. Казахский перевод подтверждает скорей об обратном: «Көз болып қайтты – бірақ жүрек». Поэтому дословно можно перевести так: «С глаз долой – но не из сердца». Допустимы близкие к дословному вариативный перевод пословицы.

Например:

Кез келген қалыңдық үшін өзінің күйеу дүниеге келді

Every Jack must have his Jill.

Всякая невеста для своего жениха родилась.

Необразный фразеологизм. Недословный перевод.

В ходе сравнительного анализа образа женщины в английских, казахских и русских пословицах выявлены причины сходства и различия в системах женских образов. Среди основных причин различия английских, казахских и русских пословиц можно выделить такие как: отсутствие языкового родства, особенности исторического развития стран, своеобразия традиций, нравов, обычаев, склада ума и характера у англичан, казахов и русских, моральные устои народа-создателя, пейзажи, климат, флора и фауна, отголоски древних религиозных верований, детальная картина современной социальной организации.

Особенно важно, что, в отличие от ситуативной модели, данная модель дает возможность отразить роль значений языковых единиц в содержании исходного текста и зависимость (хотя и не всегда прямую) от этих единиц средств переводного языка.

Не следует также забывать, что, несмотря на указанные различия, отмечается значительное сходство обеих пословичных картин мира.

Важно отметить, что в пословичном фонде любого языка можно обнаружить пословицы с противоположным смыслом, у англоязычных исследователей пословиц это явление получило название «crossing of proverbs» («перекрещивание» пословиц). Это связано с тем, что пословицы обобщают противоречивый человеческий опыт, что и приводит к появлению антонимичных смыслов пословиц.

Еще одна причина противоречивости пословиц – отражение менталитета разных социальных групп. Поэтому всегда возможны разнообразные интерпретации пословичного фонда того или иного языка.

5 Выводы

Таким образом, на основании произведенного сравнительного анализа пословиц и поговорок в английском и казахском языках с точки зрения их происхождения и структурно-семантической характеристики, мы можем сделать следующие выводы:

1) Пословицы и поговорки многозначны и ярки;

2) Большинство пословиц и поговорок возникло из жизненного опыта. Они не сочинялись кем-то намеренно, а возникали естественным путем, в результате наблюдений за семейной, общественной жизнью, трудом и бытом нации;

3) Пословицы и поговорки находятся вне времени и вне классового деления, так как их используют люди разных слоев общества;

4) Народная мудрость ярко проявляется в пословицах и поговорках, а знание пословиц и поговорок того или иного народа способствует не только знанию языка, но и лучшему пониманию образа мысли и характера народа;

5) Сравнение английских, казахских и русских пословиц и поговорок показывает, как много общего имеют эти народы, что, в свою очередь, способствует их лучшему взаимопониманию и сближению;

6) Пословицы и поговорки разных народов выражают суждения, свойственные всем народам, но у каждого народа они выражаются по-своему, с учетом этнических особенностей, обычаев, и исторического прошлого. Общими для всех народов оказываются идеи мира и добра, роль труда и знаний, уважение к хорошим человеческим качествам: любви к родному краю, честности, трудолюбию, скромности, осуждение злобы и жадности, глупости и лени;

7) Пословицы и поговорки казахского и английского языков довольно-таки трудны для перевода на другие языки. Главная задача – понять содержание пословицы и поговорки, прежде чем подобрать адекватный способ её перевода. От этого зависит, как воспримут переведенный фразеологизм слушатели;

8) В казахском и русском языках можно подобрать эквиваленты к английским пословицам и поговоркам.

Каждая пословица и афоризм имеют соответствующий национальный характер. Анализ показывает различия в компонентном составе пословиц и афоризмов, так как в своей образной основе они отражают быт, традиции, обычаи народа, как носителя сопоставляемых языков.

Анализируя сопоставление пословичных фондов русского и английского языков, мы обнаружили, что в обоих языках имеются противоречивые утверждения, указывающие на тот или иной аспект проявления любви в языке. Такие примеры еще раз подтверждают тот факт, что в рамках обыденного сознания лексические единицы стремятся к «антитерминологичности – многозначности и неопределенности семантических границ – и их семантическое представление тяготеет к интерпретативности» [9].

Список литературы

1 Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Очерки по философии художественного творчества. – СПб.: Питер, 2005. – 192 с.

2 Карасик, В.И., Слышкин, Г.Г. Методология современной психолингвистики: Сборник статей. – Москва; Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003. – С. 128-132.

3 Аққозин М. Қазақ мақал-мәтелдері. Казахские пословицы и поговорки. Алматы: Қазақстан, 1990. – 288 б.

4 The American Heritage Dictionary of Idioms / by Christine Ammer. Houghton Mifflin, 1997. – 493 p.

5 Овчинников В. В. Сакура и дуб. – М.: АСТ-Пресс, 2014. – С. 118.

6 Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. М.: Гнозис, 2007. – 512 с.

7 Қалиев Ғ. Тіл білімі терминдерінің сөздігі. – Алматы. «Фирма «Орнак» ЖШС, 2012. – 388 б.

8 Macmillan English Dictionary for advanced learners new edition, 2009.

9 Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели // Филологические науки. – 2005. – №4. – С. 56-66.

Материал поступил в редакцию: 13.02.2019

ТАВЫЛДИЕВА, А.А., БЕЗАУБЕКОВА, А.Д.

«ОТБАСЫ» ТАҚЫРЫБЫНА АРНАЛҒАН ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ МАҚАЛДАРДЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Берілген мақалада қазақ және ағылшын халықтары мәдени мұраларының кескінделу ерекшеліктері мен рухани құндылықтарын ұлттық мақал-мәтелдер арқылы зерттеуге әрекет жасалған. Мақала авторы бірқатар ағылшын, қазақ және орыс мақалдарына талдау жасаған, ондағы мақсаты – сол мақалдар қамтитын лингвоелтанымдық және мәдениеттанымдық ақпаратты анықтау. Зерттеу нәтижесінде мақалдар мен мәтелдерге анықтама беріліп, пайда болу әдісі бойынша сыныптама мен салыстырмалы талдау жасалынды.

Кілт сөздер: *мақалдар, қазақтар, ағылшындар, орыстар, отбасы, салыстырмалы талдау.*

TAVYLDIYEVA, A.A., BEZAUBEKOVA, A.D.

LINGUISTIC DESCRIPTION OF THE PROVERBS OF KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES ON THE THEME «FAMILY»

In this research, an attempt has been made to study the features of the reflection of the cultural heritage of the Kazakh and English people, their spiritual values through the study of national proverbs. The author analyzed a number of English, Kazakh and Russian proverbs in order to discover the linguistic and cultural information contained in them. As a result of the study, proverbs and sayings are defined, classification according to the method of formaton and comparative analysis are carried out.

Key words: *proverbs, Kazakhs, Englishmen, Russians, family, comparative analysis.*

ӘОЖ 34.1174

Хамзина, К.Б.
педагогикалық ғылымдар магистрі,
педагогика кафедрасының аға оқытушысы
Ермаганбетова, А.Ж.
гуманитарлық ғылымдар магистрі,
педагогика кафедрасының оқытушысы,
Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан

ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ СЫНЫП ЖЕТЕКШІ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПӘНДЕРДІҢ ЫҚПАЛЫ

Түйін

Мақалада қазіргі заманауи қоғамдағы оқушылардың тұлғасын қалыптастырудағы сынып жетекші рөлінің мәнін ашуға арналған. Негізгі міндеттер, функциялар (аналитикалы-болжамдық, ұйымдастырушы-үйлестіруші-

лік, коммуникативті, ескерту-алдын алу, профилактикалық, күзет-қорғаныстық, түзетушілік), сыныптан тыс сабақтардың заманауи формалары қарастырылады және оның жұмысының негізгі бағыттары анықталады. Баланың жеке басын дамыту мен қалыптастыруда, шығармашылық қабілеттерін дамытуда үлкен рөл атқаратын сынып жетекші екендігі туралы қорытынды жасалды.

Кілт сөздер: *инновация, зияткерлік даму, адамгершілік тәрбие, бәсекеге қабілеттілік, шығармашылық әлеует.*

1 Кіріспе

Ұрпақ тәрбиесі – қай уақытта да басты орында тұратын өзекті мәселелердің бірі. Заманауи қоғамда жас ұрпақты тәрбиелеу жүйесі заман талабына сай қоғамда және білім беру саласында болып жатқан өзгерістер мен жаңалықтарға тікелей байланысты. Қоғамдағы өзгерістер, жаңашылдықтар мектеп әлеміне де жаңа серпілістер әкелуде. Қазіргі замандағы білім беру жүйесі шығармашыл, жан-жақты үйлесімді жеке тұлға тәрбиелеуді талап етіп отыр. Соған орай қазіргі кезде Қазақстан Республикасында педагогикалық маңызды міндеттердің бірі ретінде өмірде, қарым-қатынаста, өзінің сана-сезімі мен күш-қайратын, шығармашылық қабілетін дамыта және жүзеге асыра білетін әлеуметтік бағдарланған тұлғаның жан-жақты мәдениетін тәрбиелеуді қарастырады. Бұл міндетті шешуде жоғары дәрежелі кәсіби білікті құзырлы педагог-мұғалімдерді даярлау үрдісі маңызды рөл атқарады. Өкінішке орай, бүгінгі күні сынып жетекші сынып сағатын өткізуші, сынып құжаттарын жүргізуші қызметін атқаратыны жасырын емес. Дегенмен, сынып жетекші көп қырлы, жан-жақты маман иесі болу керектігін естен шығармағанымыз абзал. Бүгінгі нарықтық заманда мектептегі бала тәрбиесінің сұранысы да жоғары. Жаңа шығармашылық, әлеуметтік, зияткерлік тәсіл арқылы ғана бала жүрегінен жол тауып, «ақылшы дос» қатарынан орын таба аламыз. Осы ретте, бүгінгі білім беру жүйесіндегі жаңа форматтағы сынып жетекші тұлғасын қалыптастыру уақыт күттірмес мәселе. Біз өз зерттеуімізде жаңа форматтағы сынып жетекші моделін қалыптастыру жолдарын зерттеп көрдік.

2 Материалдар мен әдістер

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасының білім және ғылым қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзінде: «Жаңа формацияға жаңа педагог қажет» – деп атап көрсетті. Жаңа формацияның жаңа форматтағы сынып жетекшісін қалыптастыру үшін жаңа кәсіби мазмұн, жаңа кәсіби даярлық технологиясы қажет, әрі даярлық сапасын арттыруға бірден-бір қызмет етуі керек[1].

Атақты педагог – ғалым В.А. Сухомлинский «Мұғалімдік мамандық – бұл адамтану, адамның күрделі және қызықты, шым-шытырығы мол жан дүниесіне үңіле білу. Педагогикалық шеберлік пен педагогикалық өнер – ол даналықты жүрекпен ұға білу болып табылады» – деп ұстаздық өнерге ерекше баға берсе, Ы. Алтынсарин «Маған жақсы мұғалім бәрінен қымбат, өйткені мұғалім – мектептің жүрегі» деген. Демек қазіргі мектеп алдындағы басты міндеттер шешуде мұғалімнің кәсіптік білімі, мәдениеті жоғары болуы шарт.

Қоғамдағы жаңаша үрдіс әлеуметтік мәдениеттің басым бағыттарының өзгерістерінің білімдегі жаңаруды қажет етуі оның мақсаты, мазмұны, әдістері мен технологияларының іске асырылуы жаңаша білімдегі жетекші тұлға ретінде мұғалім қызметінің маңыздылығын айқындау болып табылады. «Тәрбие болмаған жерде шын ақылды, мәдениетті өмір болмақ емес» деп Ж.Аймауытов атамыз айтқандай бала тәрбиелі болмаса берілген білімнің нәтижесі болмайды. Ол үшін жаңа форматтағы сынып жетекші білімге толы, үш тұғырлы тілді, қатал бірақ мейірімді, шебер ұйымдастырушы, тәрбиелеуші, ізденімпаз, жан-жақты болуы қажет [2].

3 Нәтижелер

Жаңа форматтағы сынып жетекші тұлғасын қалыптастыруда педагогикалық пәндердің ықпалы зор. Мысал ретінде «Білім берудегі менеджмент» пәнінде сынып жетекшіні басқару объектісі ретінде қарастырып, төмендегідей тақырыптар тәжірибелік сабақтарда қарастырыла-

ды: қазіргі мектепте инновациялық үдерістегі басқару принциптері, жаңашылдық үдерісті басқаруда педагогтарды ынталандыру және жетілдіру, қазіргі мектептегі қақтығысты басқару, тиімді көшбасшылық және т.б. тақырыптарды қамтылады. Семинар сабақтарда жан-жақты талданып зерттеледі. Студенттерге «Білім туралы» Заң, 2016 жылғы «Орта білім беру ұйымдарында сынып жетекшілігі туралы» заңдар қарастырылып, сынып жетекшінің лауазымдық міндеттері де нормативтік құқықтық-құжаттар бойынша жұмыс жасалып отырады.

«Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» пәні болашақ сынып жетекшілерді даярлаудың басты жолы. Пәнді оқытуда Назарбаев зияткерлік мектептерінің тәжірибесін тарату бойынша жүзеге асырылады. Жалпы, Назарбаев зияткерлік мектептері патриоттық тәрбие, зияткерлік даму, адамгершілік тәрбие, еңбек, түрлі мәдени даму, дене дамуы, көшбасшылық қасиетінің дамуы тәрбие бағыттары бойынша жұмыс жасайды. Қазіргі заманның басты талабы – бәсекеге қабілетті, сыни тұрғыдан ойлана отырып мәселені шешудің өзіндік жолын таба білетін, өз ісіне адал, патриот, заман талаптарына орай өзін саналы түрде өзгерте алатын шығармашыл тұлға қалыптастыру. Осыған орай оқу пәні толығымен жоба құруға бағытталған. Студенттер сабақта шығармашалық жоба құрастырады. Ол студенттердің білімді игеруімен қатар, шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға бағыттылған. Жобада сыныптан тыс және мектептен тыс іс-шараларды жобалау беріледі. Студенттер шағын топтарға бірігіп құрастырып, екінші кезеңде тәжірибе жүзінде көрсетеді. Өз тәжірибемізде көрсеткендей студенттердің шығармашылығы сан алуан. Бұдан шығатын қорытынды – бала тәрбиесі-шығармашылық әрекет. Сол шін студенттердің бала тәрбиесіне қатысты мектептің озық тәжірибелерін жинақтауы және өз бетінше білімдерін жетілдіруі қажет. Тәрбиенің бағыттарына сай жасалған жобалар тізбегін атап көрсетейік. Азаматтық-патриоттық тәрбиені қалыптастыруға бағытталған дөңгелек үстелдер, кездесулер, TEDx форматындағы дебат; рухани-адамгершілік тәрбиені қалыптастыруға брифинг, әңгіме, блогиада, cinema project; құқықтық тәрбиені қалыптастыруға конкурстар, мәдени құндылықтарды қалыптастыруда артфото, сахналық мюзикл, арт-фестиваль, буккроссинг және т.б. әлеуметтік жобалар мен акциялар жобаланды. Әлеуметтік жобалардан басқа тәжірибеде студенттердің өзін-өзі басқару сияқты өз бетімен жасалатын жобалар, қызығушылық бойынша клубтар «таратуға тұрарлық идеялар» форматындағы ««NewDEM» студенттердің әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру» стартап жобасы жалғасын тауып келеді. Тұңғыш Елбасының «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру», «Ұлы Даланың Жеті Қыры», «Туған жер», «Цифрлы Қазақстан», «Жастар жылы» және т.б. мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыру бойынша да бірқатар жобалар құрастырылып, тәжірибелік тұрғыдан сынамадан өткізілді. Білім беру үдерісінің құндылықтары «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясымен сәйкестендірілген. Студенттер оқу сабақтарында іс-шаралардың жаңа формаларын тауып, қоғам сұранысына сай, тәрбиелік мәні зор жобалар құрастырады.

4 Талқылау

Мектеп пен ЖОО-ның байланысын дамытудың бір жолы студенттердің педагогикалық практикасы болып табылады. Назарбаев зияткерлік мектептірінің тәжірибесін тарату бойынша өз зерттеуімізде мектеп пен ЖОО-ның байланысының бір тармағы бойынша студенттердің өндірістік-педагогикалық практикасын алдық. Педагогика кафедрасы бекіткен өндірістік тәжірибесіне арналған бағдарламада сынақтық ашық тәрбиелік іс-шара өткізу тапсырмасы берілген болатын. «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» пәнін оқытуда жобаланған сабақ қаламыздағы физика-математикалық бағыттағы «Назарбаев зияткерлік мектебі» ДББҰ-дағы тәжірибеден өтіп жатқан болашақ педагогтардың сынақтық кураторлық сағатына қатысты. 7 «А» сынып оқушыларына топ кураторымен бірге «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының 4-курс студенті Жақсылықова Сара оқушылардың зияткерлік деңгейін арттыру мен өз уақыттарын дұрыс ұйымдастыруға үйрету мақсатында «Демалудың дұрыс әдіс-тәсілдері» тақырыбында кураторлық сабақ ұйымдастырды. Сабақ топтық және жұптық жұмысқа негізделді. Топтық жұмыста оқушылар өмірмен байланысты мәтіндерді талқылап, табысқа жетудің ережелерін анықтаса, жұптық жұмыста бейнероликті көру арқылы Эйзенхауэр матрицасының тапсырмасы бойынша келесі аптадағы өз істерімен кестені толықтыр-

ды. Сабақ соңында «Менің жетістіктерімнің сағаты» тақырыбында рефлексия жүргізді. Кураторлық сағат жоғары дәрежеде ұйымдастырылды. Жобаланған сабақ тәжіримен ұштасып нәтижесін беріп келеді.

5 Қорытынды

Жүргізілген зерттеуімізді қорытындылай келе, біз болашақ педагогтар бойындағы жауапкершілікті, шығармашылықты, қоғаммен тікелей байланыс жасауды қалыптастырып қана қоймай, заманауи форматтағы сынып жетекші тұлғасын қалыптастыра аламыз. Дәстүрлі сынып сағаттары формасынан инновацияға, әлеуметтік жобаларға қарай бағыттап отырғанда ғана қоғам сұранысына ие кадр қалыптастыра алатынымызға көзіміз жетті. Өйткені, жоғарыда көрсетілгендей Назарбаев зияткерлік мектептерінде бағдарлама бойынша жүргізілетін іс-шаралардың барлығы да қоғамның сұранысы мен жеткіншектердің талап-тілектеріне орай ұйымдастырылуда. Осыған сәйкес жаңа форматтағы сынып жетекшінің иммиджін қалыптастыру білім саласының өзекті мәселесіне айналып отыр. Сондықтанда, жоғары оқу орындағы білімнің сұранысын мектеп бағдарламасымен ұштастыруға байланысты бірнеше ұсыныстарды өз тарапымыздан ұсынуды жөн көрдік:

- Жоғары оқу орындардағы оқу, психологиялық, педагогикалық практикаларды ұйымдастыруда Назарбаев зияткерлік мектептерінің тәжірибесімен ұштастырып өткізуді ұсынар едік. Еріктілер тобымен жұмыс жасауды ұйымдастырып қолға алу қажет, «Екі апта ауылда» әлеуметтік тәжірибелерін оқу практикаларына енгізе отырып, «Дипломмен ауылға!», «Туған жер» сынды мемлекеттік жобаларды жүзеге асырудың басты қадамын жасауға мүмкіндік болар еді. Сонымен қатар, «Ақылды бейсенбі» әлеуметтік тәжірибесі арқылы мектеппен, басқа да жоғары оқу орны студенттермен мобильділік (басқа жоғары оқу орны оқытушысынан дәріс) ала отырып тәжірибе жинақтауға мүмкіндік болар еді. Бұл жобалардың маңыздылығын айқындауға байланысты жүргізілген сауалнама нәтижесі бойынша 80% студенттер қолдап, 12%-ы ауылының өте шалғайда екенін, 8%-ы ауылда туысқандарының жоқтығын алға тартқан. «Ақылды бейсенбі» әлеуметтік жобасын студенттер 100% қолдап отыр. Студенттердің ойынша, басқа жоғары оқу орындары оқытушыларынан бір күндік дәріс алу, сабақты мұражайда, театрда өту сынды шаралар жасау тұңғыш Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында айтылған басымдықтарды жүзегне асыру болып табылады;
- Жоғары оқу орындары мен ата-аналар байланысын жүзеге асыру арқылы ата-аналармен тығыз қарым-қатынаста болу. Ата-аналармен бірге кітап оқу жарыстарын, саяхат және т.б. іс-шараларды көптеп ұйымдастыру арқылы ата-аналарды білім беру ұйымдарымен әрдайым тығыз қарым-қатынас жасауға әрдайым дағдыландырып отыру қажет;
- Жоғары оқу орындардағы студенттерді «шаңыраққа» біріктіріп ұлттық құндылықтарымызды насихаттап отыруымыз керек. Сонда ғана болашақ педагогтар тәрбие жүйесінің жалпы көрінісін бойына сіңіру арқылы болашақта өз тәжірибелерінде пайдаланатын болады.

Әдебиеттер тізімі

1 Назарбаев Н.Ә. Білім мен ғылым – даму тетігі / Елбасынынң ҚР Білім және ғылым қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан, 13 қазан 2014.

2 Нұржанова Ә. Педагогикалық шеберлік туралы // Бастауыш мектеп. – №2. – 2008. – Б. 48-50.

3 Әбенбаев С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2017 – 312 б.

4 Дүйсенбаев А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Астана:Фолиант, 2015-320б.

5 Есқалиев С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. – Астана:Фолиант, 2014-192 б.

6 Назарбаев зияткерлік мектептерінің ресми сайты [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: http://nis.edu.kz/.

7 Мектеп пен ЖОО байланысы [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: https://www.kspi.kz/kz/ news/faculties/faculty-psychological-pedagogical/9131-mektep-pen-zhoo-bajlanysy.

Материал редакцияға түсті: 01.03.2019

ХАМЗИНА, К.Б., ЕРМАГАНБЕТОВА, А.Ж.

ВЛИЯНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРЕДМЕТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ КЛАССНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ В НОВОМ ФОРМАТЕ

Статья посвящена раскрытию сущности роли классного руководителя в формировании личности школьников в современном обществе. Рассматриваются основные задачи, функции (аналитико-прогностическая, организационно-координирующая, коммуникативная, предупредительно профилактическая, охранно-защитная, коррекционная), современные формы внеклассной работы классного руководителя, определяются основные направления его работы. Делается вывод о том, что именно классный руководитель играет большую в роль в становлении и формировании личности ребёнка, развитии его творческих способностей.

Ключевые слова: *инновация, интеллектуальное развитие, нравственное воспитание, конкурентоспособность, творческий потенциал.*

KHAMZINA, K.B., ERMAGANBETOVA, A.ZH.

THE INFLUENCE OF PEDAGOGICAL SUBJECTS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF THE CLASS TEACHER IN THE NEW FORMAT

The article is devoted to the disclosure of the essence of the role of the class teacher in shaping the personality of schoolchildren in modern society. The main tasks, functions (analytical and prognostic, organizational and coordinating, communicative, preventive, preventive, protective and corrective), modern forms of classroom extracurricular work are considered, the main directions of his work are determined. It is concluded that it is the class teacher who plays a big role in the formation and formation of the child's personality, the development of his creative abilities.

Key words: *innovation, intellectual development, moral education, competitiveness, creative capacity.*

ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 595, 632.7

Bragina, T.M.
doctor of biological sciences, professor of the natural sciences department, Chief Researcher of Russian Federal Research Institute of Fisheries and Oceanography (VNIRO), Azov-Black Sea Branch (AzNIIRKH), Rostov-on-Don, Russia
Bragin, E.A.
candidate of biological sciences, professor of the natural sciences department
Bobrenko, M.A.
master of biology, the head of SRC of Science and international relations office
Rulyova, M.M.
master of biology, senior lecturer of the natural sciences department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SOIL INVERTEBRATES COMMUNITIES (MACROFAUNA) ON VIRGIN AND CULTIVATED LANDS OF KOSTANAY DISTRICT, KOSTANAY REGION

Abstract

The soil population (macrofauna) is a good indicator of the ecological status of the ecosystem. Large soil invertebrates are sensitive to changes in the chemical and physical properties of soils, the reaction of soil solutions, which leads to changes in their population structure, abundance, and biomass. The pu-rpose of this work is to analyze changes in the population structure of soil inver-tebrates (macrofauna) under the influence of prolonged plowing and fallowing of agricultural lands in conditions of southern black soil (chernozem) on loams. The material was collected using the method of soil and zoological samples. The com-position and the population density of the macrofauna in the virgin land and agri-cultural clean cultivation fields were analyzed. Changes in the population structure on the virgin plot and on agricultural land with different modes of use are noted.

***Key words**: soil invertebrate, macrofauna, southern black soil (cherno-zem), Kostanay region, virgin steppe, clean cultivation.*

1 Introduction

Soil as habitat is a unite system with populations of various organisms inhabiting it. To assess the change of ecological state of natural and economically used ecosystems the various methods of analysis were used. Large invertebrate animals (Macrofauna) present a high indication value [1-3] because they respond to changes of chemical and physical features of soil, distribution, and composition of air, soil consistency, which, in turn, leads to changes in the structure of their population, abundance and biomass.

This paper is focused to the analysis of the comparative composition of the communities of soil invertebrates (macrofauna) on virgin and cultivated lands, which are located in the subzone of southern black soil (chernozem). There are a number of publications by Bragina TM, which reflect the issues of species composition, distribution, density and structure of soil invertebrates of the steppe areas of the Kostanay region [3-9].

2 Materials and methods

The works were carried out at three sites that are managed by Aleksandrovskoye LLP, Alexandrovsky Rural District, Kostanay District, Kostanay Region (Picture 1).

Picture 1 – Stationary sites of soil-zoological sampling. Kostanay district, Kostanay region. 2018
1 – virgin steppe; 2 – fertilized agriculture field with clean cultivation;
3 – non-fertilized agriculture field with clean cultivation

The geobotanical description of the work sites has been carried out.

The study of macrofauna was made by the method of soil-zoological samples [10]. A total of 16 samples of 25 cm x 25 cm in size were collected at each site up to the depth of occurrence of invertebrates. A total of 48 samples were collected and analyzed. Samples were collected by hand sorting layer by layer: 0-10 cm, 10-20 cm, 20-30 cm, 30-50 cm. All collected objects were fixed in 70% ethanol and labeled. Further processing and identification of invertebrates were carried out in the laboratory of the Research Center Problems of Ecology and Biology (SRC PEB) of the KSPU. Samples of the virgin steppe (first) site were taken on 22nd May, 2018, on cultivated lands with clean cultivation (second and third) on 6th June, 20186 and 6th June, 2018.

The following scale of dominance was applied for the analysis of the communities of soil invertebrates: invertebrates belonged to the group of dominants, the number of which was 10% or more of the total number of invertebrates collected, and subdominant groups included groups that ranged from 5% to 10% of the total number of invertebrates. Materials are processed statistically.

3, 4 Results and discussion

Description of the sites:

Site 1. The virgin steppe. The site is located on the territory of the Aleksandrovsky rural district of Kostanay district, 43 km north of Kostanay. The geographical coordinates are 53˚53 ', 63˚79'. The site has a slightly undulating relief. Fescue – feather grass – cereal (*Stipa lessingiana – Festuca valesiaca*) virgin steppe Community edificator (cop_3) *is Festuca valesiaca* Gaud. Coedificators (cop_1) are *Stipa lessingiana* Trin. & Rupr. and *Stipa capillata* L. *Phleum phleoides* (L.) Karst was marked in fewer cereals (sp). Motley grass in the community is represented by the following species: *Carex humilis* Leyss., *Artemisia dracunculus* L., *Artemisia austriaca* Jacq., *Potentilla argentea* L., *Galium ruthenicum* Willd, *Thymus marschallianus* Willd., *Thymus sp., Centaurea sp., Veronica incana* L., *Achillea millefolium* L., *Tanacetum sp., Plantago minuta* Pall., *Salvia sp., Nonea rossica* Steven, *Astragalus danicus* Betz., *Scorzonera sp., Euphorbia sp*. The soil is southern black soil (chernozem), light loamy.

Site 2. The clean cultivation since the 2017 year. The site is located on an agriculture field with a total area of 117 hectares (sector number 43). The geographical coordinates – 53˚51', 63˚78'. Applied fertilizer «Ammophos» (150 kg/ha). On this site in 2017 a subsurface tillage was carried out as follows:

➢ 1 tilling (after field-seeded, end of May) – Seeder-cultivator grain stubble (SZS-2,1) – depth 5 – 6 cm.;

- 2 tilling (middle of June) – Seeder-cultivator grain stubble (SZS-2,1 – depth 8–10 cm.;
- 3 tilling (beginning of July) – flat-top cultivator (KPSh-9) – depth 12–14 cm.;
- 4 tilling (middle of August) – fertilizer distribution SZS-2,1 (depth 14–16 cm.);
- 5 tilling late September after harvesting by subsurface plow PG 3-5 (depth 18–23 cm.).

In 2018, the field was sown with wheat. Before sowing, seeds were treated with «the Viking» systemic fungicide (WSC water suspension concentrate, carboxin 170 g/l + thiram 170 g/l) of controlling a complex of seed, soil and aerogenic infections in a volume of 10 l per 1 ton of seeds, consumption rate 2 l/ha.

Site 3. The clean cultivation since the 2017 year. The site is located on an agriculture field with a total area of 180 hectares (sector number 68). The geographical coordinates – 53˚50', 63˚78'. Fertilizers and chemicals and chemical weeding did not take place. Soilless tillage was carried out in 2017 according to the scheme of the previous field with the exception of fertilization:

- 1 tilling (after field-seeded, end of May) – Seeder – cultivator grain stubble (SZS-2,1) – depth 5–6 cm.;
- 2 tilling (middle of June) – Seeder-cultivator grain stubble (SZS-2,1 – depth 8–10 cm.;
- 3 tilling (beginning of July) – flat-top cultivator (KPSh-9) – depth 12–14 cm.;
- 4 tilling late September after harvesting by subsurface plow PG 3-5 (depth 18–23 cm.).

Before sowing, seeds were treated with «the Viking» systemic fungicide (WSC water suspension concentrate, carboxin 170 g/l + thiram 170 g/l) of controlling a complex of seed, soil and aerogenic infections in a volume of 10 l per 1 ton of seeds, consumption rate 2 l/ha.

In the period of research in the first site, the average daytime temperature was 18^0 C, night temperature 22^0 C. The average daily atmospheric pressure is 750 mm. Hg Art. During the period of work on the second and third sites, the average daily temperature was 30° C, and the nighttime temperature was 20° C. The average daily atmospheric pressure was 742 mm. Hg Art.

During the period of work, invertebrates belonging to 2 Phylum, 5 Orders were collected. The represetatives of Class Insecta were the most diverse. The coleopterans was presented by 11–12 families (table 1).

In the virgin area the total density of the soil invertebrate community amounts to 112,0 ind./m^2 excluding ants (table 1), including ants 429,0 ind./m^2.

Table 1 – Comparative composition, density (individuals/m^2), and abundance (% of total abundance) of soil invertebrates (macrofauna) on virgin and cultivated lands in the subzone of the southern black soil (chernozem) of Kostanay district of Kostanay region (excluding Formicidae). May-June, 2018 year

Composition	Population density (ind./m^2) / % of the total number excluding ants		
	Fescue – feather grass-cereal (*Stipa lessingiana – Festuca valesiaca*) virgin steppe. Southern chernozem. Light loamy. Kostanay district	Fertilized agriculture field with clean cultivation. Alexandrovsky rural district, Kostanay district	Non-fertilized agriculture field with clean cultivation. Alexandrovsky rural district, Kostanay district
ARANEI	**9,0/8,0**	**3,0/3,1**	**7,0/4,1**
MYRIAPODA	-	**1,0/1,06**	-
HETEROPTERA	**25,0/22,3**	**7,0/7,4**	**20,0/11,9**
COLEOPTERA	**61,0/54,4**	**55,0/58,5**	**135,0/80,3**
- Carabidae	12,0/19,6	25,0/45.4	90,0/66,6
imago	8,0	22,0	85,0
larvae, pupa	4,0	3,0	5,0
- Elateridae	16,0/26,2	16,0/29,0	18,0/13,3

- Scarabaeidae	10,0/1,6	4,0/7,2	4,0/2,9
imago	-	-	-
larvae, pupa	1,0	4,0	4,0
- Tenebrionidae	-	4,0/7,2	4,0/2,9
- Coccinelidae	13,0/21,3	2,0/3,6	2,0/1,4
- Chrysomelidae	6,0/9,8	1,0/1,8	6,0/4,4
- Curculionidae	4,0/6,5	1,0/1,8	5,0/3,7
- Staphylinidae	1,0/1,6	-	2,0/1,4
- Meloidae	-	-	2,0/1,4
- others coleopterans	8,0/13,1	2,0/3,6	2,0/1,4
DIPTERA	**15,0/13,3**	**27,0/28,7**	**5,0/2,9**
LEPIDOPTERA	**1,0/0,8**	-	-
HYMENOPTERA	**1,0/0,8**	-	**1,0/0,5**
TOTAL (ind./m^2)	**112,0**	**94,0**	**168,0**
Quantity per sample (ind./0,0625 m^2 $M_{m.} \pm m$)	7,0	5,88	10,5
CV (%) (coefficient of variation)	76,5	43,45	44,4

Taxonomic groups such as Coleoptera (54,4%), Heteroptera (22,3%) and Diptera (13,3%) dominated in the virgin area (site 1). In the structure of the Coleoptera order, the dominants were representatives of such families as Elateridae (26,2%), Coccinelidae (21,3%) and Carabidae (19,6%). Chrysomelidae (9,8%) and Curculionidae (6,5%) were sub-dominants. Scarabaeidae and Staphyinidae were accounted for 1,6% of the total number of beetles.

The density of soil invertebrates (macrofauna) community in the fertilized agriculture field with clean cultivation (site 2) was 94,0 ind./m^2. Coleoptera (58,5%) and Diptera (28,7%) is the dominant group. In the coleopteran order structure Carabidae made up 45,4% of the total number of individuals of the order, Elateridae – 29,0%, Scarabaeidae – 7,2% and Tenebrionidae – 7,2%, Coccinelidae – 3,6%, Chrysomelidae – 1,8% and Curculionidae – 1,8%. Representatives of the order Heteroptera are classified as subdominants (7,4%).

The population density of soil invertebrates (macrofauna) in the non-fertilized agriculture field with clean cultivation (site 3) was 168,0 ind./m^2. The dominants were represented by the following groups: Coleoptera (80,3%), Heteroptera (11,9%). Subdominants were not identified, since the remaining groups accounted for less than 5,0% of the total. Representatives of Carabidae (66,6%) and Elateridae (13,3%) dominated among Coleoptera. The order Heteroptera was represented by a group of Thyreocoridae.

According to the results of the work, it was found that during the study period, the highest density of macrofauna were observed in the virgin area and reached 429,0 ind./m^2 (excluding ants – 112,0 ind./m^2), whereas on cultivated land ants were not observed.

The density of macrofauna (excluding ants) was higher in the non-fertilized site with clean cultivation due to the high activity of ground beetles's imago (Coleoptera, Carabidae), which accounted for up to 70,0% of the total number of collected invertebrates.

During the period of work in all three sites in the work area representatives of the Carabidae (127 ind., 18,3%) dominated; Elateridae (50 ind., 7,2%), Heteroptera (52 ind., 7,5 %) and Diptera (47 ind., 6,80%) were as sub-dominants; the remaining groups accounted for less than 3,0% of the total were noted. Larvae and imago of pests of the Elateridae (Picture 2) were found on agricultural fields, for example, *Selatosomus latus* and *Selatosomus aeneus and Agriotes sputator*.

Picture 2 – Selatosomus latus (site 2, Kostanay district, 06.07.2018)

The number of phyto-saprophagous (Scarabaeoidae, Tenebrionidae) – Scarabaeoidae – sharply decreased from 10,0 ind./m^2 in the virgin area to 4,0 ind./m^2 in the cultivated lands; Tenebrionidae – from 13,0 ind./m^2 to 2,0 ind./m^2 on the cultivated lands. On the other hand, the number of pests of agricultural crops did not change or became higher (from 16,0 ind./m^2 to 18,0 ind./m^2 in the site with clean cultivation). Generally, it consists of the previously obtained data for the subzone of dark chestnut soils in the region, where such changes were more pronounced [3 – 9].

5 Conclusion

Under the conditions of southern black soil (chernozem) on loams, the density of communities of the large soil invertebrates (macrofauna) in the late spring period (before planting crops) in 2018 ranged from 94,0 ind./m^2 on a clean cultivation site to 429,0 ind./m^2 (excluding ants – 112,0 ind./m^2) on a virgin site with a fescue – feather grass – cereal (*Stipa lessingiana* Trin. – Rupr. + *Festuca valesiaca* Gaud.) virgin steppe.

The density of phyto-saprophagous (Scarabaeoidae, Tenebrionidae) – Scarabaeoidae – significantly decreased from 10,0 ind./m^2 in the virgin steppe to 4,0 ind./m^2 on the cultivated lands; Tenebrionidae – from 13,0 ind./m^2 in the virgin steppe to 2,0 ind./m^2 on the cultivated lands. At the same time, the number of pests of agricultural crops did not change or became higher (Elateridae – from 16,0 ind./m^2 to 18,0 ind./m^2 in the area with clean cultivation).

In the clean cultivation sites during this period no ants were observed. Apparently, they colonize them later. The survival refugium for ants is represented by preserved virgin steppe areas.

References

1 Захаров А.А., Бызова Ю.Б., Уваров А.В., Залесская Н.Т. и др. Почвенные беспозвоночные рекреационных ельников Подмосковья. – М.: Наука, 1989. – 233 с.

2 Стриганова Б.Р. Структура и функции сообществ почвообитающих животных // Структурно-функциональная роль почвы в биосфере. – М.: ГЕОС, 1999. – С. 135-144.

3 Брагина Т.М. Сравнительный анализ населения почвенных беспозвоночных степей и залежей в подзоне умеренно-сухих степей Казахстана // Известия НАН РК. Серия биологическая и медицинская. – 2004. – №4. – С. 25-30.

4 Брагина Т.М. Сравнительные исследования структуры животного населения почв целинных и залежных земель сухостепного Казахстана // Проблемы почв. зоологии. Мат-лы IV (XIII) Всероссийского совещания по почв. зоологии, посвященного 90-летию академика М.С. Гилярова, Москва, 2002. – С. 30-31.

5 Брагина Т.М. Закономерности изменений животного населения почв при опустынивании (на примере сухостепной зоны Центральной Азии) – Афтореф. дисс. докт. биол. наук, М., ИПЭЭ им. А.Н. Северцова РАН, 2004. – 46 с. (рукопись).

6 Брагина Т.М. Структура сообществ почвенных беспозвоночных целинных и залежных земель в условиях степных плакоров Северного Тургая // Вестник КазНУ им. аль-Фараби, сер. Экологическая. – 2004. – №2 (15). – С. 12-15.

7 Брагина Т.М. Изменения структуры сообществ почвенных беспозвоночных степей Северного Тургая по градиенту засушливости местообитаний // Проблемы освоения пустынь. – 2004. – №4. – С. 53-58.

8 Брагина Т.М. Закономерности формирования сообществ беспозвоночных на залежных землях степного Казахстана // Докл. НАН РК. – 2004. – №5. – С. 88-91.

9 Брагина Т.М., Муратова С.М., Степанова Т.Н., Чабаненко Е.В. Изменения населения почвенных беспозвоночных (мезофауна) на степной трансекте Северного Казахстана (Костанайская область) // Степи Северной Евразии. Мат-лы IV Междунар. Симпозиума. – Оренбург: ИПК Газпромпечать». – 2006. – С. 139-142.

10 Гиляров М.С. Учет крупных почвенных беспозвоночных (мезофауны) // Методы почвенных зоологических исследований. – М.: Наука, 1975. – С. 12-29.

Article received by the editorial office: 04.03.2019

БРАГИНА, Т.М., БРАГИН, Е.А., БОБРЕНКО, М.А., РУЛЁВА, М.М.

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ҚОСТАНАЙ АУДАНЫНЫҢ ТЫҢ ЖӘНЕ ӨҢДЕЛЕТІН ЖЕРЛЕРІНДЕ ТОПЫРАҚ ОМЫРТҚАСЫЗДАРЫНЫҢ (МЕЗОФАУНА) ОРНЫҒУЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Топырақ қауымдастығы (мезофауна) экожүйенің экологиялық жағдайының жақсы көрсеткіші болып табылады. Ірі топырақ омыртқасыздары топырақтың химиялық және физикалық қасиеттеріндегі өзгерістерге сезімтал, топырақ ерітінділерінің реакциясы, олардың қауымдастық құрылымында өзгерістерге, молшылыққа және биомассаға әкеледі. Осы жұмыстың мақсаты саздақтардағы оңтүстік қара топырақ жағдайында ұзақ жырту және ауыл шаруашылығы алқаптарының булануы әсерінен топырақ омыртқасыздары (мезофауна) қауымдастық құрылымының өзгеруін талдау болып табылады. Материал жинау топырақты-зоологиялық үлгілері әдісімен орындалды. Тың учаскесінде және бу астындағы ауыл шаруашылығы алқаптарында мезофауна қауымдастығының құрамы мен тығыздығына талдау жүргізілді. Қауымдастық құрылымында тың игеру жерлері мен әртүрлі пайдалану режимдеріндегі ауыл шаруашылық саздақтарда өзгеру анықталды.

Кілт сөздер: *топырақты омыртқасыздар, мезофауна, оңтүстік қара топырағы, Қостанай облысы, тың дала, булау.*

БРАГИНА, Т.М., БРАГИН, Е.А., БОБРЕНКО, М.А., РУЛЁВА, М.М.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НАСЕЛЕНИЯ ПОЧВЕННЫХ БЕСПОЗВОНОЧНЫХ (МЕЗОФАУНА) НА ЦЕЛИННЫХ И ОБРАБАТЫВАЕМЫХ ЗЕМЛЯХ КОСТАНАЙСКОГО РАЙОНА КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Почвенное население (мезофауна) является хорошим индикатором экологического состояния экосистемы. Крупные почвенные беспозвоночные чувствительны к изменениям химических и физических свойств почв, реакции почвенных растворов, что приводит к изменениям в структуре их населения, численности и биомассе. Целью данной работы является анализ изменений структуры населения почвенных беспозвоночных (мезофауна) под влиянием длительной распашки и парования сельскохозяйственных угодий в условиях южных черноземов на суглинках. Сбор материала проводился методом почвенно-зоологических проб. Проведен анализ состава и плотности населения мезофауны на целинном участке и сельскохозяйственных полях под паром. Отмечены изменения в структуре населения на целинном участке и на сельскохозяйственных угодьях с разным режимом использования.

Ключевые слова*: почвенные беспозвоночные, мезофауна, южный чернозем, Костанайская область, целинная степь, парование.*

ӘОЖ 004.78

Ерсултанова, З.С.
техникалық ғалымдар кандидаты,
информатика, робототехника,
компьютерлік технология кафедрасының
қауымдастырылған профессоры
Уразова, Э.К.
техникалық ғалымдар магистрі, информатика,
робототехника, компьютерлік технология
кафедрасының оқытушысы,
ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан

NETEMUL ЭМУЛЯТОРЫНЫҢ КЕҢЕЙТІЛГЕН МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ ПРОЦЕСІНЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ЖЕЛІЛЕРДІ ЕНГІЗУ ӨЗЕКТІЛІГІ

Түйін

Мақалада виртуалды компьютерлік желіні құрастыруға арналған NetEmul эмуляторы қарастырылған. Берілген эмуляторда тәжірибелік жұмыстар жасау мысалдары негізінде, мектеп бағдарламасында үйренуге қажетті компьютерлік желілердің құрылу қағидалары сипатталады.

Кілт сөздер: *желілер, NetEmul, топология, IP-адресация, MAC-мекенжай.*

1 Кіріспе

Дербес компьютерлердің пайда болуы деректерді өңдеу жүйесінің ұйымдастырылуына, жаңа ақапарттық технологиялардың жасалуына жаңа амалды қажет етті. Деректерді өңдеуде барлық қажетті жұмысты бір компьютер орындаған модель, саны жоғары дербес, бірақ бір-бірімен байланысқан модельге орын берді. Бұндай жүйелер компьютерлік желілер деп аталады. Ал Интернет желісінің пайда болуымен қазіргі ақпараттық технологиялар ақпаратты өңдеудің жетілдірілген құралдарын қажетсінді. Сондықтан осындай түрлі құралдарға қажеттілік өсуде. Компьютерлерді және байланыс құралдарын ауқымды желіге байланыстыру компьютерлік жүйелерді ұйымдастыру қағидаларына зор ықпалын тигізді.

Компьютерлік желілерді қолдану, желідегі кез-келген қолданушы үшін бағдарламаны және жабдықтарды ортақтасып пайдалануды ұсынады, бұл жағдай қаражатты үнемдейді және ақпаратты сақтаудың жоғары сенімділігін қамтамасыз етеді. Желідегі қолданушылардың саны шексіз бола алады. Сонымен қатар, компьютерлік желі, бір-бірінен алшақ орналасқан қолданушылар арасындағы күшті байланыс құралы болып табылады. Егер олардың біреуі серверде орналасқан құжатты онлайн режимде өзгертетін болса, қалғандары бұл өзгерістерді лезде көре алады. Осыған орай, компьютерлік желілер біздің өміріміздің ажырамас бөлігі екендігіне көзіміз жетті және қазіргі уақытта олар адам қызметінің барлық салаларын қамтиды. Білім саласы да шетте қалған жоқ. Дамыған қоғамда білім адам өмірінің ең маңызды салаларының бірі болып табылады. Себебі ол елдің экономикалық және мәдени тұрғыда даму болашағын анықтайды. Және адам дамуының бастапқы кезеңі, оның мектепте алған білімі болып табылады.

Компьютерлік желілер қазіргі уақытта барлық оқу процесстерінде кездеседі. Мысал ретінде, мұғалімдерді қағаз жұмысынан босататын, ата-аналарға балалардың ағымдық білімдерін және сабаққа қатысуын жер шарының кез-келген нүктесінен тексере алатын, мектеп кестесі, үй жұмыстары туралы ақпаратты сақтайын ақпараттық әлеуметтік желі «Күнделік» енгізілген. Бұдан басқа желілік технологияларды пайдалану, сабақ өткізу әдістерінің және оқушылардың жалпы білім беру дайындығы құрамының өзгеруіне әкеледі. Мектептерде,

ВЕСТНИК КГПИ №2 (54), 2019
ISSN 2310-3353

және жоғары оқу орындарында әртүрлі ғылыми видеоконференциялар, факультативті қашықтық семинарлар желі арқылы өткізіледі. Интернет ауқымды желісінде көптеген аудио сабақтар, бейнероликтер барлық деңгейлерде материалды оқытуды және зерттеуді жеңілдетеді, көптеген сабақтарды қызықтырақ, мазмұнды етеді. Оқытушылар және оқушылар әрдайым желілермен жұмыс жасайды, бірақ олардың қалайша жүзеге асырылатыны туралы білімдері аз [1].

Уақытпен бір қадамда болу үшін, және компьютерлік желілердің қазіргі заманда маңыздылығын ескере отырып, мектеп бағдарламасына компьютерлік желілерді тереңірек оқытуды енгізу қажет. Мектеп оқушыларында компьютерлік желілерді қолданудың теориялық және тәжірибелік негіздерін қалыптастыру, дербес компьютерлерді желіге қосуды және оларда жұмыс жасауды, және желілік қолданбалы бағдарламалармен жұмыс жасауды үйрету керек. Тәжірибелік жұмыстарсыз, теориялық материалды түсіну қиынға соғады, ал коммутацияның, маршрутизацияның, әртүрлі деңгейлі хаттамаларды түрлендірудің қуатты құралдарын қолданумен шынайы, көрнекі және заманауи желі мен қорғанысты құру үшін оқу орындарының лабораторияларына көп қаражатты қажет ететін қымбат ресурстар қажет. Бүгін, бұндай мәселелерді шешетін, виртуалды компьютерлік желілерді жасаудың тәжірибелік дағдыларын қалыптастыруға арналған эмуляторлардың кең түрлері бар: NetEmul, Concept DrawPro, DiagramDesigner (тегін), eDrawMax, LanFlow, Ciscopackettracer, 10-Страйк: Схема Сети. Эмулятор – бұл компьютер арқылы компьютерлік желілерді виртуалды жобалауға, құрастыруға және жұмыс қабілеттілігін тексеруге мүмкіндік беретін арнайы бағдарлама.

2 Материалдар мен әдістер

Виртуалды компьютерлік жүйелерді құрастыруды үйренуге NetEmul эмуляторы таңдалды, себебі басқа эмуляторлармен салыстырғанда, ол интуитивті түсінкті интерфейске ие, ұғынуға қарапайым, еркін және тегін таралады. Берілген эмулятор икемді көмек жүйесіне және ықшамды қолданушы нұсқаулығына ие, және барлық қолдаулы операциялық жүйелер үшін бүкіл қолданушы әрекеттерін жүзеге асырудың стандартты тәсілі болып табылады. Телекоммуникациялық желі жұмысын визуализациялаудан басқа, әрбір желілік құрал үшін көрсетілген статистика және өтіп жатқан оқиғалардың икемді трассировкасына арналған қызмет көмегімен оның жұмысын біршама дәлірек қарастыру мүмкіндігін атап өткен жөн. NetEmul арқылы желінің әрбір компонентін нақты және дәл баптауға болады [2].

Эмулятордың басты терезесінде барлық элементтер жұмыс облысында (сценада) орналасқан. Тормен бөлінген, сценаның бос облысында құрылғыларды қоюға болады, бірақ олар қиылыспауы қажет. Құрылғылар панелінде желіні құруға арналған барлық құрылғылар, және мәлімдемелерді Қосуға/Тоқтатуға арналған батырма орналасқан. Параметрлер панелінде объектілер қасиеттері орналасқан. Белгіленген объект үшін тек қана оған тиісті қасиеттер көрінеді (Сурет 1).

Сурет 1 – NetEmul эмуляторының қарапайым интерфейсі

2 суретте эмулятордың ішінде сұлбаны сызу мысалы көрсетілген.

Сурет 2 – Екі дербес компьютер мен концентратор сұлбасы

Екі дербес компьютерді және концентраторды салғаннан кейін, оларды кабель көмегімен байланыстырамыз (сурет 3).

Сурет 3 – ДК мен концентраторды байланыстыру

Көбінесе компьютерлік желілерде компьютерлер мен басқа да желілік құралдар арасында электрикалық немесе оптикалық сигналдарды жіберу ортасы ретінде, кабельді байланыстар қолданылады. Жалпы кабельдің келесі түрлері қолданылады: коаксиальді кабель, есулі қосақ, оптоталшықты кабель. Бұдан он бес жыл бұрын желілерді құруда сигналды жіберетін мыс немесе алюминий тарамнан, оқшаулау қабатынан, мыс сымды немесе алюминий фольгалы орағыш қалқалаудан және сыртқы қорғаныс қабатынан тұрған коаксиальді кабель қолданылған. Коаксиальді кабельде сигналды жіберу үшін орталық тарам қолданылды, ал орағыш «электрикалық нөл» ретінде жерге тұйықтанды. Өзінің арзандылығына қарамастан, қазіргі кезде коаксиалді кабель есулі қосақпен немесе оптоталшықты кабельдермен алмастырылған. Есулі қосақ қосарлы бұралған оқшауланған мыс сымдардардан тұрады. Есулі қосақ негізіндегі кабельдердің көбісі, көрші жұптар және сыртқы көздер жағынан электрлік нысаналауларды азайту үшін әртүрлі қадаммен өрленген төрт жұптан тұрады. Неғұрлым қадам саны аз болса, соғұрлым саты жоғары болады және оларды қолдануда деректерді жіберудің жоғары жылдамдықтарына жетуге болады. Деректерді жіберу жылдамдығы 200 МГц жиілікте 10000 Мбит/с жете алады. Оптоталшықты кабельдің басқа желі сымдарынан айырмашылығы, ол электрлік емес, жарықтық импульстарды өткізеді. Ол коаксиальді кабелге ұқсас, бірақ мыс немесе алюминий тарамнан гөрі, онда шыныталшықты тарам қолданылады. Кабель өте жіңішке, сондықтан ондағы өшу айтарлықтай кемірек және жарық сигналын жіберу қашықтығы жоғарырақ болады [3]. Бірақ қазіргі уақытта желілерді құруда ең жиі қолданылатын кабельдер түрі есулі қосақ, себебі олар арзан, орнатуда жеңіл және әмбебап болып табылады. 3 суретте кабелдің есулі қосақ түрі көрсетілген, себебі NetEmul эмуляторы тұрақты осындай стандартты кабельге ғана ие.

ВЕСТНИК КГПИ №2 (54), 2019
ISSN 2310-3353

Компьютерлер желіге әртүрлі тәілдермен байланысады. Кез-келген компьютерлік желі топологиямен, хаттамалармен, интерфейстермен, желілік техникалық және бағдарламалық құралдармен сипатталады.

Компьютерлік желіні ұйымдастыруда ең маңыздысы, топологияны, яғни желідегі компьютерлердің және кабельді инфрақұрылымының баланысу әдісін таңдау болып табылады. Желілік құралдарды байланыстырудың көптеген әдістері бар, олардың ішінен ең жиі қолданылатын бес негізгі топологияларды көрсетуге болады: шина, сақина, жұлдыз, ұяшықты және торлы. Қалғандары негізгі топологиялардың қиыстырулары болып табылады және аралас немесе қоспалы деп аталады [4]. Мысалы, 2 суретте жұлдыз топологиясы салынған. Бұндай топологияда компьютерлер концентраторға немесе коммутаторға қосылады. Жалпы концентратор (hub) – бұл желі құралдарын сегменттерге байланыстыруға арналған желілік құрылғы [5]. Ол желідегі ең жеңіл, арзан құрылғылар болып саналады. Концентратордың бір потрына түскен барлық деректер, концентратордың басқа порттарына қайта жіберіледі. Демек, бір концентраторға қосылған барлық компьютерлер желіде бір-бірін еркін көре алады. Концентратор жіберілетін деректерге мән бермейді, оларды жай ғана басқа порттарға жібере салады. Концентраторлардың ерекшелігі, олар арзан және компьютерлерді ортақ кіші желіге байланыстырудың қарапайым әдісін ұсынады.

NetEmul эмуляторында құрылғылар арасында байланысты сызу процесінде байланыс интерфейстерін таңдауға және «Соединить» батырмасын басуға болады (Сурет 4). Және әрбір компьютерге тиісті IP-адресті тағайындауға мүмкіндік бар (Сурет 5).

Сурет 4 – NetEmul эмуляторында интерфейстерді байланыстыру

Сурет 5 – Компьютерлерге IP-адрестерді тағайындау

4 және 5 суреттерде интерфейстерді байланыстырғанда eth0 адаптер аты пайдаланылатыны көрініп тұр. Бұл аббревиатура өз атауын желі архитектурасының түрінен алды. Желі

архитектурасы – желінің жұмыс қабілеттілігін ұйымдастыруға арналған қажетті стандарттар, топологиялар және төмен деңгейлі хаттамалар жиыны. Желі технологиялары дамуының ұзақ жылдарында көптеген әртүрлі архитектуралар құрастырылды: Token Ring, ARCNet, AppleTalk, 100VG-AnyLAN, Home PNA, Ethernet. Бүгінгі таңда, барлық компьютерлік желілерде қолданылатын технология – Ethernet. Бұндай желілерде деректерді жіберу жылдамдығы, 10 Мбит/сек, топологиясы «жұлдыз», жіберу ортасы есулі қосақ немесе оптоталшық, кабельдің максималды ұзындығы 100 метрден 200 метрге дейін болады [6]. Бүгінгі таңда жылдамдығы жоғарырақ, FastEthernet және Gigabit Ethernet кең қолданыс тапты.

Желіде IP-адресация және маршрутизация дұрыс бапталмаса, желі жұмыс жасай алмайды. 5 суретте әрбір компьютер үшін IP-мекен-жай жазылған. Жалпы, IP-адрес – бұл компьютерге IP-желіде сәйкестендірілуге көмектесетін, екілік цифрлардың 32-разрядтты әмбебап тізбегі. Сонда да, компьютердің желіде жұмыс жасауы үшін тек IP-мекен-жай жеткіліксіз, оған қоса желіасты маска қажет. Желіасты маска IP-адресацияда және маршрутизацияда маңызды рөл ойнайды. Оның көмегімен кез-келген IP-адрестің екіге бөлінуі жүзеге асырылады: желі сәйкестендіргіш (Net ID) және түйін сәйкестендіргіш (Host ID) [7]. Бұндай бөліну оңай іске асады: желіасты маскада бірлер тұрған жерде, желі сәйкестендіргіші орналасады, ал нөлдер тұрған жерде, түйін сәйкестендіргіші орналасады. Желідегі IP-мекен-жайды класқа бөлудің арқасында, желідегі компьютерлердің максималды мүмкін санын анықтауға болады.

5 суретте көрсетілген MAC-мекен-жайы, әрбір құрылғыға автоматты түрде меншіктеледі. MAC-мекен-жай (немесе физикалық адрес) – Ethernet компьютерлік желілерінде әрбір белсенді құрылғы бірлігіне немесе олардың кейбір интерфейстеріне меншіктелетін бірегей сәйкестендіргіш болып табылады. Ethernet стандартын жобалағанда, әрбір желілік карта жасалғанда, ішіне кірістірілген бірегей алтыбайтты нөмірі (MAC-мекен-жайы) болуы қажет екендігі ескерілген. Бұл нөмір фрейм жіберушісін және алушысын сәйкестендіруге арналған және желіде жаңа компьютер (немесе желіде жұмыс жасауға мүмкіндігі бар басқа құрылғы) пайда болғанда, желілік администраторға бұл компьютерге MAC-мекен-жайды қолмен баптаудың қажетсіздігі ұйғарылған.

Желі жасалғаннан және бапталғаннан кейін, деректерді TCP немесе UDP хаттамасы арқылы жіберуге болады (сурет 6).

Сурет 6 – Пакеттердің желі арқылы қозғалысы

TCP хаттамасы арқылы пакеттер UDP қарағанда баяу қозғалады, себебі ол жіберуші мен алушы арасындағы байланысты орнатуды, ақпараттың үлкен бөлігін ірі емес TCP-пакеттерге бөлінуін және олардың алушыға керекті ретте және қатесіз кепілді жеткізілуін қамтамасыз етеді. Ал UDP хаттамасы TCP қарағанда ақпаратты жіберудің алдында байланысты орнатпайды және деректердің сенімді жеткізілуін қамтамасыз етпейді, бірақ тезірек жұмыс жасайды. Хаттамалардың жұмысын жақсырақ елестету үшін компьютерлер арасында TCP және UDP хаттамалары арқылы пакеттерді жіберіп көру қажет және маршуртизация кестесін бақылаумен уақытты белгілеп қалу қажет.

ВЕСТНИК КГПИ №2 (54), 2019
ISSN 2310-3353

7 суретте коммутатор көмегімен жұлдыз топологиясына байланысқан компьютерлердің байланысы көрсетілген.

Сурет 7 – Компьютерлерді коммутаторға байланыстыру

Коммутаторлар желілерді біріктіруге және саны жоғары коллизиялардың пайда болу мәселелерін жоюға көмектеседі. Коммутатордың жұмысы концентраторға ұқсас – бірақ ол жұмысын тиімдірек атқарады. Желіде жіберілетін әрбір деректер пакетінде (Ethernet үзіндісі) көздің MAC-мекен-жайы мен мекен-жай иесі бар. Коммутатор өзінің порттарына қосылған әрбір компьютердің мекен-жайын «сақтау» мүмкіндігіне ие болады және бағдарлаушы ретінде іс-әрекет жасайды – деректерді тек мекен-жай иесіне ғана жібереді. Бұл бүкіл желінің өнімділігіне елеулі оң нәтижесін береді, себебі пакеттер қажетсіз жіберілмейді және желілік өткізу мүмкіндігінен босатылады. Коммутаторды бір желінің орталық компоненті ретінде қарастыруға болады. Оның концентратордан айырмашылығы, ол бүкіл өзге құрылғыларға үзінділерді көшірмейді, ол жіберуші және қабылдаушы құрылғылар арасында тікелей байланысты ұйымдастырады [8].

NetEmul эмуляторының тағы бір ерекшелігі, ол әртүрлі архитектуралы әркелкі желілерді байланыстыруға мүмкіндік береді. Бұл маршрутизатор көмегімен жүзеге асырылады, маршрутизатор бұл ережелер және маршрутизация кестелері негізінде әртүрлі желі сегменттері арасында пакеттерді жіберетін арнайы құрылғы (Сурет 8).

Сурет 8 – Маршрутизатормен баланысқан екі локальді желі

Сонымен қатар, маршрутизацияны қосу үшін, эмуляторда негізгі шлюзді және локальді байланыстар порттарын баптауға болады. Негізгі шлюзге желі адресі жазылады. 8 суретте маршрутизатор екі әртүрлі желілерді байланыстырады және локальді желілерді ауқымды Интернет желісімен байланыстырады.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

NetEmul эмуляторы ең жақсы және тиімді электрондық, интерактивті методикалық құрал ретінде барлық мектептерде және жоғары оқу орындарында деректерді жіберудің телекоммуникациялық желілеріне тікелей немесе жанама қатысты пәндер бойынша пайдалануға ұсынылады. Бұл эмулятор компьютерлік жүйелер пәнінің толық мазмұнын ашады және меңгеруге көмектеседі. Қазіргі заманда өзекті мәселелердің бірі, оқу процессіне оқушының елеулі дәрежеде өз бетінше ойлау тәртібін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқытудың техникалық құралдарын ендіру болып табылады. Берілген эмулятор оқушының шығармашылық процестерін (қиялдау, заңдылықтарды түсіну, күрделі жағдаларды шешу) басқару ептіліктерін қалыптастыру негізінде, оқушылардың зиялылық ептіліктерін дамытуға бағытталған. Ол шығармашылық ойлау қабілеті негізінде жатқан көптеген қасиеттерді ашуға мүмкіндік береді. Эмулятор оқушыларға өз зиялылығында еркін және ерікті болуға септігін тигізеді.

5 Қорытынды

Оқушылардың алдында қарапайым болса да әртүрлі жағдайларды құрастыру өте маңызды болып табылады, сол уақытта ғана оқушы өз бетінше сұраққа жауап іздейді, оның дербес жұмысы алдына күрделі мәселе қойғанда ғана басталады. Сонда ортақ жағдай бірқатар жеке жағдайларға бөлінеді. Сондықтан сабақта оқытушылар оқушылар алдында өз бетінше шешуге тапынуға итермелейтін күрделі мәселелерді туғызатын жағдайларды жиі ұйымдастыруы қажет. NetEmul эмуляторында осындай жағдайларды туғызудың көптеген нұсқалары бар, мысалы компьютерлік желіні әртүрлі жолдармен құрастыру, баптау және тағы басқа.

Қорытындылай келе, оқу процессін жандандыру, компьютерлік желілерге қызығушылықты арттыру, көрнекілік үшін сабақта NetEmul компьютерлік эмуляторын қолданған жөн. Эмулятор оқу процессін қызықты әрі көрнекті қылуға көмектеседі, оқушылардың абстрактілі, логикалық және өздік ойлауды және шығармашылық құзыретін дамытады.

Әдебиеттер тізімі

1 Волкова Л.В. Средства имитационного моделирования при обучении студентов телекоммуникационным курсам: опыт и проблемы использования.

2 Изучение методов моделирования компьютерных сетей средством NetEmul [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://netemul.sourceforge.net/ruindex.html.

3 Олифер В.Г., Олифер Н.А. Компьютерные сети.– СПб: Питер, 2001.

4 Семенов А.Б., Стрижаков С.К., Сунчелей И.Р. Структурированные кабельные системы. Стандарты, компоненты, проектирование, монтаж и техническая эксплуатация – М.: Компьютер Пресс, 1999. – 488 с.

5 Гук М. Аппаратные средства локальных сетей. Энциклопедия. – СПб: Питер, 2000. – 576 с.

6 Максимов Н.В., Попов И.И. Компьютерные сети: Учебное пособие. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2005. – 336 с.

7 Кульгин М.В. Компьютерные сети. Практика построения. Для профессионалов. – СПб: Питер, 2003.

8 Малышев Р.А. Локальные вычислительные сети: Учебное пособие. – РГАТА. – Рыбинск, 2005.

Материал редакцияға түсті: 27.03.2019 ж.

ЕРСУЛТАНОВА З.С., УРАЗОВА Э.К.

АКТУАЛЬНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ СЕТЕЙ В ШКОЛЬНЫЙ УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭМУЛЯТОРА NETEMUL

В статье рассматривается эмулятор NetEmul, предназначенный для построения виртуальной компьютерной сети. На основании практических примеров работы в данном эмуляторе, описываются принципы построения компьютерных сетей, необходимые для изучения в школьной учебной программе.

Ключевые слова: *сети, NetEmul, топология, IP-адресация, MAC-адрес.*

YERSULTANOVA, Z.S., URAZOVA, E.K.

THE RELEVANCE OF THE IMPLEMENTATION OF COMPUTER NETWORKS IN EDUCATIONAL PROCESS BY MEANS OF USING EMULATOR NETEMUL

The emulator intended for creation of virtual computer network is considered in the article. On the basis of practical examples of work in this emulator the principles of creation of the computer networks required for study in a school's educational program are described.

Key words: *networks, NetEmul, topology, IP-addressing, MAC-address.*

ӘОЖ 81-139

Есенғазина, Б.Б.
қазақ тілі мен әдебиетінің магистрі, қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы,
Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан

СИНТАКСИСТЕГІ СӨЙЛЕМ ТҰЛҒАСЫ МЕН ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін

Қазіргі қазақ тілінің синтаксисі түрлі жаңа аспектілерге, концептілер мен парадигмаларға ие. Тілдегі сөйлем құрылымы, оның семантикасы, сөйлемнің мүшелену ерекшеліктері, сөйлем мүшелері қызметінің ерекшеліктері, сөйлемнің мазмұндық конструкциялары, сөйлем парадигмасы, деривациялық процестер сынды ұғымдар – бүгінгі синтаксистегі болып жатқан өзгерістер. Мақалада синтаксистегі сөйлем тұлғасы мен оның ерекшеліктері, қазақ ғалымдарының осы мәселеге қатысты айтқан пікірлерінің ұқсастықтары мен айырмашылығы сынды мәселелер қарастырылған.

Кілт сөздер: *синтаксис, сөйлем тұлғасы, предикат, коммуникация, интеграция.*

1 Кіріспе

Отандық тіл білімі дамуының қазіргі кезеңі лингвистикалық, соның ішінде жекелеп алғанда синтаксистік теориялардың молдығымен ерекшеленеді. Көптеген көкейтесті мәселелер бұрыннан қаралып келсе де, дәстүрлі тіл білімімен салыстырғанда қазіргі кезең үшін интеграция мен дифференциялану процестері тән. Қазіргі кезеңдегі синтаксистің жетістіктерінің бірі – синтаксистік бірліктерді, ең алдымен сөйлемді зерттеу аспектілерін ашу мен жіктеу жетістіктері болып табылады. Бір аспектілер сөйлем семантикасымен байланысты болса, тағы бір аспектілер сөйлем құрылысымен байланысты. Мұндай аспектілердің белгілі жүйесін орнату қиын, бірақ негізгілері болып синтаксистік бірліктердің құрылысы мен мағынасын айқындайтын құрылымдық және семантикалық аспектілердің табылатыны күмәнсіз. Дегенмен, бұлардың көптігі синтаксистік теорияның дамуының қазіргі кезеңінде бұрын болмаған жүйелер мен концепциялардың көптеп туындауына әкеліп соқтырды.

Жалпы синтаксис термині тіл білімінде екі мағынада жұмсалады: біріншісі – коммуникация (пікір алысу) үстінде жұмсалатын тіл тұлғаларының құрылысы, екіншісі – тілдің

коммуникация үстінде жұмсалатын тіл тұлғаларын зерттейтін ғылым саласы мағынасында. [1]

Синтаксистің тілтану облысындағы нысаны болып тілдің сөйлеуге ауысуын қамтамасыз ететін тіл механизмдері (морфологиялық, фонетикалық, композициялық) мен тілдің бастапқы элементтерінің ақырғы мөлшерінен (сөз, сөзжасам, сөз тіркесі, сөйлем) көптеген сөйлеу туындыларына айналу тәсілдері табылады. Синтаксис сөйлеудің пайда болу ережелерін қалыптастырады және зерттейді. Сөйлеуді синтездеу процесінің кезеңдеріне сәйкес, синтаксис екі кешенді бөлімге бөлінеді. Біріншісі – сөз тіркесі синтаксисі(сөз тіркестері, байланысу тәсілдері мен жолдары, синтагмалық синтаксис) – сөздің тіркесу мүмкіншіліктері (синтаксистік валенттіліктер) және оларды жүзеге асыру тәсілдері (қабысу, қиысу, меңгеру, матасу) мен олардың білдіретін қатынастары (атрибутивті, комплетивті, т.б.) зерттеледі. Екінші бөлім – сөйлем синтаксисінде ішкі құрылым мен коммкуникативті типтер сипатталады (хабарлы, бұйрықты, сұраулы), предикаттылық пен модальдік, семантика мен жай сөйлем мен құрмалас сөйлемдердің тұтас предикативті және жартылай предикативті бірлік ретіндегі синонимдік жаңа айналымдары, сонымен қатар, құрмалас сөйлемдерді түзетін жай сөйлемдердің қарым-қатынас білдіру түрі мен тәсілдерін зерттейді, яғни бағыныңқы және басыңқы сөйлем түрлерін анықтайды. Барлық келтірілген мәселелер синхрониялық және диахрониялық аспектілерде зерттеледі. Тарихи синтаксис – тілдің, белгілі бір тілдің, және тілдер тобының синтаксистік құрылымы дамуының жаплы заңдылықтарын зерттеп, тарихи грамматиканың бір саласын құрайды.

2 Материалдар және әдістер

Синтаксистік зерттеулердің негізгі әдіснамасын синтез бен анализ жасау реттемелері құрайды. Сөзді өрістету әдісі (синтез) жайдан күрделіге қарай бағытында әрекет ете отырып, сөздің валентті (тіркесті) мүмкіншілігі мен оның басқа сөздермен синтаксистік қатынастарын білдіру тәсілдері мен түрлерін анықтайды. Сөйлем сигментациясы (анализ), оның құраушы элементтеріне тізбекті мүшеленуі – сөйлемде жүзеге асатын синтаксистік функциялардың иерархиялық жүйесін ашады (сөйлем мүшелері). Әр функцияға (сөйлем мүшелеріне) белгілі бір синтаксистік позициялар сәйкес келеді, бұл оның сөйлем құрылымындағы орны. Бұл позицияларды анықтау үшін көбіне сөйлемнің берілген құрамдас бөлігінің семантикалық мінездемесі енгізіледі. Сөйлемнің позияциялық құрылымына субституциялау (сөз жасау әдістерінің тобы) әдісі қолданылады. Бұл әдіс белгілі бір синтаксистік орынды иеленуге қабілетті сөздер мен құрылымдарды анықтауға бағытталады. Мұндай тәсіл арқылы сөзді өрістету әдісін толықтыруға болады, себебі синтаксистік позицияны ауыстыру көбіне синтаксистің валентті аспектісіне қатысты болмайды. Әсіресе, бастауыш пен баяндауыш арасындағы байланыс валентті тіркестілікке қатысы жоқ. Транспозиция әдісі – сөздер мен сөз тіркестерін бір синтаксистік позициядан екінші синтаксистік позицияға ауыстыру сөз (сөз тіркесі) формасы мен оның синтаксистік қызметінің арасындағы байланыстыайқындауға мүмкіндік туғызады. Формалық айналымдар бұл ретте тек грамматикалық өзгерістерді ғана емес, сонымен қатар, сөз жасалу механизмдерін де қосады. Мұндай формалық айналымдар тілдің синтаксистік қатарының оңтайлылығын білдіреді.

Синтаксис термині стоицизм философиялық бағытының өкілдерімен қолданылып (б.з.б. III ғ), айтылымдардың логикалық мазмұнына жасалған бақылаулардың нәтижесінде енгізілген болатын. Дегенмен, синтаксистің категорияларына деген қызығушылық ерте грек ойшылдарында да болып, бұл қызығушылық сөйлеуге жасалатын логикалық анализбен түсіндірілді. Пратагор, Платон, Аристотель сияқты антикалық философтар назарында «логос» – сөйлеуге, айтылымдарға, сөйлемдерге, пайымдауға, бітірілген мәтінге тікелей қатысы бар түсінік болды. Сондықтан да ертедегі синтаксистік тұжырымдар тұтас сөйлеу бірліктерінің қасиеттеріне негізделетін болды. Алғашқы синтаксистік операциялар:

1) айтылымдарды коммуникативтік мақсатына қарай бөлу;

2) сөйлемді сөйлем мүшелеріне – негізгі бөліктеріне бөлу;

3) күрделі кезең бөлімдерінің арасындағы байланысты анықтау.

Айтылымдардың ішінде: сұрақ, жауап, өтініш, бұйрық; мақұлдау, келіспеу, хабарлау, итермелеу сынды түсініктер болды. Ой мен оның сөйлеудегі көрінісінің арасындағы байланыс тезисінен шыға Платон мен оның жолын жалғастырушылар сөйлемнің пайымын екіге бөлді: есім және етістік, бұлар субьект пен предикаттар арасындағы байланыс деп қабылданды. Синтаксистік ойдың жалпы қозғалысы логикалық бағыттан психологиялық, кейін формальды-грамматикалық концепцияларға бағытталды. Олардан кейін коммуникативті, семантикалық, прагмативті теорияларға ауысты. Ерте лингвистикалық дәстүр бойынша синтаксис әмбебап философиялық (спекулятивті) грамматикаларда кейінгі схоластардың ықпалымен (XIII-XVI ғғ.) және рационализм концепциясының (XVII ғ), соның ішінде «Пор-Рояль Грамматикасында» ойды білдіру тәсілдері туралы ілім ретінде қарастырылып, өз бойында сөйлем және оның бөлшектері туралы ойларды құрады. Синтаксистің категориялары морфологияға қарағанда әмбебап болып есептелді. Синтаксис грамматиканың құрамдас бөлігі мен ойды білдіру тәсілін зерделеуші ретінде фонетика мен морфологияға қарсы қойылды. (XIX ғасыр) [1]. Грамматикаларда синтаксистік категориялар олардың логикалық категорияларды білдіру қасиеттері бойынша анықталды: сөйлем – ойлаудың тілдік көрінісі, бастауыш-субьект, баяндауыш-предикаттық, күрделі сөйлем – ой қорытындысы ретінде қаралды. Ойлаумен тікелей байланыс синтаксистің анықтамасына XX ғасырға дейін кірді. Синтаксистің дамуының бұл бағыты оны грамматиканың мағынадан (қызметінен) формаға қарай сарапталатын тіл құбылысы ретінде түсіндірілуіне әкелді. XIX ғасырдың II жартысында синтаксистік теорияның психологиялануы басталды. Сөйлемге деген психологиялық бағытқа коммуникативті бағыт қосылды. Психологиялық бағыттың басты жетістігі болып психологиялық субъект пен предикаттың және сөйлемнің грамматикалық мүшелерінің – бастауыш пен баяндауыштың ара қатысын ашуы болды. XIX ғасыр соңында тілдердің ұлттық көрінісіне деген қызығушылық оянуымен, синтаксис сөйлемдегі сөздер тобының қызметі туралы ілім ретінде айқындала басталды. Ал сөйлем синтаксисі құрылымды лингвистикада XX ғасырдың 50 жылдарына дейін ең аз қаралған сала болып, тек оның аталмыш терең құрылымының пайда болуынан соң ғана сөйлем зерттеле бастады. Сөздердің тіркесімділігі мен сөйлемнің жалпы қасиеттері туралы зерттеулер тілдің бірліктері ретінде морфологиямен тығыз байланыста болды. XX ғасырдың II жартысына сай айтылымдардың сөйлеудегі қызметінің анықталуы синтаксисті грамматиканың ауқымынан прагматика мен коммуникация теориясының саласына алып шықты.

3 Нәтижелер

XX ғасырдың 60-80 жылдарында синтаксистің дамуында келесідей бағыт-бағдарлар көріне бастады:

1) Синтаксистік бірліктердің формаларының зерттеулерінен олардың мазмұнын зерттеуге, атап айтқанда, сөйлемнің білдіретін жағдаятпен байланысы (семантикалық синтаксис);

2) Сөйлемнің ауқымынан дискурс, мәтін ауқымына шығу (жоғары фразалық бірліктердің анализі, абзац, мәтіндер бүтінділігі);

3) Тілден сөйлеуге (коммуникативті ұстанымдар мен сөйлеу айтылымдарының қолдану талаптарын зерттеу);

4) Сөйлемнің обьективті анықтамаларынан айтыламдардың субъективті көрінісіне дейін (жанама сөйлеу мағыналарын зерттеу);

5) Статикалық синтаксистен динамикалық синтаксиске дейін (синтаксистің бірліктерінің қызметі мен айналымдар үдерісін зерттеу;

6) Тіркесім ережелерінен (формация) туындау ережелеріне дейін (трансформация). Бұл бағыт-бағдарлар синтаксистің семантикамен, сөзжасаммен, логикамен, прагматикамен, стилистика және коммуникация теориясымен байланысын нығайта түсті.

Синтаксис ойлау құрылымымен, коммуникация нормаларымен және ақиқат шындықпен байланысты. Синтаксистің логикалық және коммуникативті аспектілері оны тілдің әмбебап бөлшегі етеді. Сонымен қатар, синтаксистік байланыстарды білдіру тәсілдері мен олар-

дың тілден тыс ақиқаттағы сөйлем құрылымында көрінуінің (интерпретация) ұлттық белгілері ден бар. Осының салдарынан сөйлем құрылымы тілдердің типологиялық жіктелуінде негізге алынып отырады. Сонымен, синтаксистегі ойды білдіру тәсілі де, зерттеу нысанының қомақтылығы да сөйлем екені анық. Оның парадигматика саласында, коммуникация теориясының саласында да өзіндік орны бар.

Қазіргі таңда синтаксисте сөйлемнің модалды, уақыт және де басқа да формалары оның парадигмасы ретінде қарастырылады. Парадигма деп бүгінде зерттелетін мәселені шешу үшін үлгі ретінде алынған теория; теориялық көзқарастардың, методологиялық принциптердің, әдістемелік қабылдаудың және эмпиризмдік нәтижелердің бірігу жүйесі деп қарастырылып жүр. [2] Сондықтан да қазіргі тіл білімінің қай саласы болмасын ондағы болып жатқан үдерістер мен өзгерістер туралы сөз етуді қажет етеді. Бұрынғыдай тіл салаларында бұлжымайтын ережелер мен қағидалар ғана зерттелмей, тіл мен ойлау арасындағы байланыс, тілдің психологиялық тұрғыдағы жаңа қырлары, сөз мәдениеті, тіл салаларының арасындағы құрылымдық байланыстар секілді жаңа да өзекті мәселелер туындап, халықаралық тіл білімінің аренасына жаңа ғылымдар мен терминдерді тудыртып жатыр. Атап айтқанда, когнитивті лингвистика, психосемиотика, неология, компьютерлік лингвистика және тағы басқалары. Қазіргі заман көшінен қалмау мәселесін алдыңғы қатарға қойсақ, мұндай жаңалықтар мен толықтырулар тіл дамуын жаңа бір сатыға көтеретіні сөзсіз. Қазіргі қазақ қана емес, әлем лингвистикасында қаралып жүрген мәселелердің бірі – парадигматика. Бұл ғылым саласы арқылы синтаксистік парадигмалар мен онда бұрыннан қалыптасқан немесе мәселенің шешілу төркіні алыстау зерттеу аспектілерін қарастыру мүмкіндігі туылады.

Парадигматика – тілді жүйелеп оқытудың екі аспектісінің бірі, ол тілдің элементтері мен бірліктері – парадигматикалық және синтагматикалық арасындағы қатынастардың екі түрін анықтап, қарсы қою арқылы анықтайды. Бұл – тілдің парадигматикалық қатынастарын, олардың жіктелуі мен қызмет ету аумағын қарастырып, меңгеретін қатынастарымен топтарына сәйкес, синтагматикаға қарсы қойылатын тіл білімінің саласы, кең ауқымды мағынада лингвистикалық класстардың, парадигмалардың жиынтығы ретінде түсінідірілетін тілдік жүйе, ол синтагматикада лингвистикалық үдеріс пен мәтін ұғымына синоним ретінде қарастырылады.

Швейцарияның әйгілі тіл зерттеушісі Ф. де Соссюрдің теориясына сүйенсек, тілдік жүйе екі негізгі қатынас түрінде құрылады. Бірі – бүтінді бөлшектерге бөлу болатын болса, екіншісі – тіл элементтерін олардың ассоциациялық ұқсастықтарына қарай топтау қатынасы. Тілдік жүйе тілдің екі түрлі саласында көрініс табады: тікелей бақыланатын және тікелей бақыланбайтын салалары. Ф. де Соссюрдің анықтамасы бойынша, әрбір жекелеген тілде барлығы тек тілдік қатынастарға негізделсе, қатынастар не синтагматикалық не ғалым өзі айтқан ассоциациялық қатынастарға тіреледі. Бұл дегеніміз – тілдің механизмін тек берілген қатынастарды орнату арқылы құруға. Тілдерде әр түрлі қатынас типтері болатыны туралы ойлар И.А. Бодуэн де Куртэнэ мен Н.В. Крушевскийдің де зерттеу жұмыстарында қарастырылған болатын. Алғашқысы, қатынастардың айырмашылығын «тігінен» және «көлденеңнен» деп бөлсе, екіншісі бұл қатынастарды ұқсастықтарына қарай ассоциациялар арқылы болатын айырмашылықтар деп көрсеткен. Н.В. Крушевский сонымен қатар, ұқсастықтар ассоциациялары бір-біріне әсер етіп, тілдің дамуын анықтайды атап кеткен. Осы парадигмалық және синтагматикалық байланыстардың өзара тәуелділігі туралы пікірлер қазіргі лингвистикада басқа да ғалымдармен құпталып жүр [3].

4 Талқылау

Парадигманың лексикалық, морфологиялық және синтаксистік түрі жөнінде жалпы тіл білімінде бұрыннан сөз болып келе жатқандығы мәлім. Ал жеке бір функционалдық тұлғаның парадигмасы деген мәселеге әлі ешкім көңіл аудара қойған жоқ. Бұл мәселе алғашқы рет 2000 жылы көсемшенің жұмсалу өрісіне қатысты қолданылған болатын. Парадигма ұғымы бүгінгі қазіргі тіл білімінде тілдің барлық деңгейлеріне қарастты зерттеліп жүр. Соның негізінде фонемалық, акценттік, лексикалық, сөзжасамдық, морфологиялық, синтаксистік

парадигмалар қалыптасты. Синтаксистегі парадигматикалық ұғым да Ф. де Соссюрдің идеясымен сабақтастасып жатады. Синтаксистік бірліктер, сөз тіркесі мен сөйлем, синтаксистің негізгі нысандары болғанымен, екеуінің өзіне тән парадигмалық сипаты бар, әрі олардың парадигмасы аталған бірліктердің ерекшелігін көрсетеді. Кейбір ғалымдар синтаксистік парадигмаға сөйлем парадигмасын ғана алуды П. Адамец ұсынады. Синтаксистік парадигматика сөйлемдерді трансформациялық талдау әдісі негізінде қалыптасқан еді. Бұл әдісті XX ғасырдың 50-жылдары Н. Холмский ғылымға енгізді. П. Адамец сөйлем парадигмасын иерархиялық ұйымдасқан жүйе ретінде көрсетеді. Оған сөйлем ядросы, оның трансформалары, синтагматикадағы мағыналық қырлары, модификациялары, модальдік мағыналары, оның варианттары, морфологиялық категория (шақ, түр (вид), рай, сан) бойынша түрленуін В.Г. Адмони парадигмаға әртүрлі логика-грамматикалық типтегі сөйлемдер мен сөз тіркестерінің синонимиясын жатқызады.

Бұрын систаксисте тек сөйлемнің әртүрлі типтері жекеше алынып зерттеліп жүргенімен, бұлардың арасындағы өзара байланысқа пен сөйлем мүшелерінің жіктелу ерекшеліктеріне жіті назар аударылмайтын. Осыған орай, синтаксис саласы лингвистикалық анықтамалықтарда морфология мен фонологияға қарағанда, азғандай жүйелілік танытып келе жатты. Қазіргі уақытта өзара байланысын сипаттау мен синтаксистің құрылымдардың өзара әрекеттестігін табатын әр түрлі әдістер жасақталып жатыр, яғни, синтаксистік парадигматиканың мәселелері қарастырылып келеді.

Сөйлемнің әртүрлі объективті-модальді мағыналарын және синтаксистік уақыт формаларын айқындайтын нұсқалар сөйлем синтаксисінің парадигмасын құрайтынын және өзіндік ерекшелігі болып табылатынын атап өтуге болады. Бұдан синтаксистің ең негізгі нысына – сөйлем болып табылатындығына көз жетеді. Сөйлем – тілдің ең маңызды қызметтерін білдіретін, оларды жүзеге асыратын бірден-бір құрал. Ондай қызметтердің алғашқысы – ойлаутанымдық болса, кейінгісі – қарым-қатынас құралы болу қызметтері. Бұл қызметтер өзара тығыз байланысты. Яғни, қарым-қатынас ретінде қолданылған сөйлемде де танымдық мағына қоса жүретіні белгілі [4].

5 Қорытынды

Танымдық мағына қазақ тілі конструкциясындағы бір деңгей – синтаксистік жүйе арқылы беріледі. Ол тілдің лебізді білдіру, оны айналаға жариялау қызметін атқаратын жүйесі ретінде белгілі. Қазақ тілінің бұл жүйесінде лебіз мазмұнының түрлеріне сәйкес қалыптасқан синтаксистік тұлғалар бар. Бұл тұлғаларға жай сөйлем, құрмалас сөйлем, мәтінді жатқызуға болады. Бұлар сөйлеу әрекеті кезінде белсене қатынасқа түскендіктен коммуникативтік сапасы бар синтаксистік тұлғалар деп танылады. Мұндай тұлғалардың құрамына құрылымдық кешенді компонеттер де қатысады. Олардың коммуникативтілік дербесті болмаса да, құрылымдық дербестігі бар. Сөз тіркесі мен сөйлем мүшесі осы құрылымдық дербестігі бар синтаксистік тұлғаларға жатады. Яғни коммуникативтік тұрғыдан дербестігі бар тұлғалар өз ішінде құрылымдық дербестігі бар тұлғалардан құралады. Бұл тұлғалар өзін құрайтын ішкі бөлшектерден тұрады. Олар синтаксистік қатынастар пен байланыстар арқылы бірігеді. Бұл тұлғаларды сөйлем мүшелері деп атаймыз.

Дәстүрлі грамматикада осы сөйлем мүшелерін тұрлаулы, тұрлаусыз деп бөлу XX ғасырдың басынан-ақ ғалым Ахмет Байтұрсынұлы қалдырған еңбектерінен бастап қалыптасқан болатын. Ғалым «Тіл тағылымы» деген еңбегінде тұрлаулы мүшенің екеу екенін көрсетіп, оларды 1) бас мүше 2) баяншы мүше деп атағаны мәлім [5].

Бұған қоса, жеңіл болу үшін бас мүшені – бастауыш деп атаса, баяншы мүшені –баяндауыш деп атады. Осылайша, Ахмет Байтұрсынұлы көрсеткен терминді қазақ тіл білімінің көрнекті филолог ғалымдары әрі қарай жалғастырып, бүгінгі күнге дейін қазақ оқушылары да осылай атайды. Ал тұрлаусыз мүшелерге сол кезде қандай атау берілсе, қазір де солай аталып жүр – анықтауыш, толықтауыш, пысықтауыш.

Сөйлем мүшелері өзі жасалған сөздің құрамына қарай дара сөйлем мүшесі, күрделі сөйлем мүшесі және үйірлі сөйлем мүшесі болып бөлінеді.

Әдебиеттер тізімі

1 История лингвистических учений. Лингвистическая энциклопедия. – М.,1999 – Б.41-58.

2 Қазақ тілі. Энциклопедия – Алматы, 1998 – Б. 65.

3 Серғалиев М. Синтаксистік зерттеулер: Монография. Мақалалар. – Алматы, 2004 – Б. 41.

4 Қазақ грамматикасы // Фонетика, сөзжасам, морфология, синтаксис. – Астана: Полиграфия, 2002. – Б. 47.

5 Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: «Ана тілі», 1992. – Б. 265.

Материал редакцияға түсті: 12.03.2019

ЕСЕНГАЗИНА, Б.Б.

ЛИЧНОСТЬ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СИНТАКСИСЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Синтаксис современного казахского языка имеет различные новые аспекты, концепты и парадигмы. Основные понятия: структура предложения в языке, его семантика, особенности расчленения предложения, особенности деятельности членов предложения, содержательные конструкции предложения, парадигма предложения, деривационные процессы – изменения, происходящие в современном синтаксисе. В статье рассматриваются особенности предложения в синтаксисе, сходство и различие высказываний казахских ученых по данному вопросу.

Ключевые слова: *синтаксис, личность предложения, сказуемое, коммуникация, интеграция.*

ESENGAZINA, B.B.

THE IDENTITY OF THE SENTENCES IN THE SYNTAX AND ITS FEATURES

The syntax of the modern Kazakh language has various new aspects, concepts and paradigms. Basic concepts: the structure of the sentence in the language, its semantics, especially the dismemberment of the sentence, especially the activities of the members of the sentence, meaningful sentence structure, sentence paradigm, derivational processes – changes in modern syntax. The article deals with the features of the sentence in the syntax, the similarity and difference of statements of Kazakh scientists on this issue.

Key words: *syntax, the identity of the sentences, the predicate, communication, integration.*

УДК 81.25

Koval, O.V.
master in humanitarian sciences,
senior lecturer at the department
of russian language and literature,
KSPU named after U. Sultangazin,
Kostanay, Kazakhstan

LINGUISTIC FEATURES OF COLLOQUIAL SPEECH

Abstract

The article is devoted to the place of colloquial speech in modern Russian. The purpose of the article is to consider the characteristics of conversational speech. The author of the article studies the concepts of colloquial speech that exist in modern linguistics. This article attempts to identify the extralinguistic and linguistic signs of colloquial speech. Particular attention is drawn to the features of colloquial speech: phonetic, lexical, morphological, syntactic. The author comes to the conclusion that, unlike book speech, colloquialism does not have a strict codification, it has a number of language features and norms.

Key words: *language, communication, speech, norm, sign, style.*

1 Introduction

The Russian language is historically established linguistic community and combines the entire set of language means of the Russian people. The highest form of the national Russian

language is the Russian literary language. Language, above all, is a means of communication. The speakers of the literary language use its special form, colloquial speech, with informal communication: with family, friends, work colleagues, acquaintances. Another area of spoken language is fiction. Typical reflection of colloquial speech is considered to be the characters in drama and artistic prose. But this is not an exact reflection, because not all features of conversational speech can be transmitted by means of writing, not all features of conversational speech are noted and recorded by writers. The purpose of this article is to consider the characteristic features of colloquial speech in the modern Russian language.

The term «speech» is used to mean «language in action, in the process of applying to express specific content» [1].

2 Materials and methods

Predominantly oral character of functioning, the important role of gestures and facial expressions in the act of communication determine the actual linguistic features of the spoken language, which manifest themselves at all language levels.

The linguistic features of colloquial speech are so significant that they gave rise to the hypothesis according to which the basis of the colloquial speech is a special system that is not reducible to the system of the codified language and not deducible from it. Therefore, in many studies, colloquial speech is called colloquial language. This hypothesis can be accepted or not accepted. In all cases, it remains true that the spoken language has its own peculiarities compared to the codified language [2].

In the «Great Soviet Encyclopedia» are identified the following features of colloquial speech:

- phonetic – phenomena of reduction of unstressed vowels, deformation of stressed vowels, contraction and loss of sounds, simplification of groups of consonants;
- lexical – descriptive phenomena and other specific types of abbreviated nomination;
- morphological – features of the functioning of individual parts of speech and the formation of individual forms;
- syntactic – features of the nominative syntax, the special role of the actual division of a sentence, the specificity of the syntactic connection between words and sentences and the sentence boundary itself.

3, 4 Results and discussion

Let's consider the features of colloquial in more details.

Phonetics. In speaking, an important role is played by intonation, which is mainly due to the oral form of communication. The logical stress falls on the word that is most important in the phrase. With the help of logical stress, you can clarify the meaning of the statement, for example: Tomorrow we will go to the movies. Depending on the voice allocation, different variants of understanding the phrase are possible: *Tomorrow* we will go to the cinema (and not next week); 2) Tomorrow *we* will go to the cinema (our team, not the other); 3) Tomorrow we *will go* to the cinema (and not go); 4) Tomorrow we will go to the *cinema* (and not to the theater).

In the interaction with syntax and vocabulary intonation creates a general impression of conversationalism. «Informal speech is often accompanied by sharp increases and decreases in tone, lengthening, «stretching» of vowels, lengthening of consonants, pauses, change in the rate of speech, as well as its rhythm» [3].

It is customary to distinguish three styles of pronunciation: high, neutral and colloquial. There are also «full (with a slow pace of speech, with a distinct pronunciation of sounds, thoroughness of articulation) and incomplete, or conversational (with a fast pace of speech, with a less distinct pronunciation of sounds, strong reduction)» [3]. As observations show, in terms of clarity of pronunciation, conversational style is in most cases incomplete. L.V. Sherba singled out only two styles: «one is characteristic of calm conversation of people, and the other – which we use when, for some reason, we want to make our speech particularly distinct, for which we clearly articulate all syllables of each word: first we call the conversational style, and the second – full, since it reveals

such phonetic properties of a word that are hidden in one way or another under the conditions of ordinary speech» [4].

In colloquial speech, many words lose their stress, are pronounced briefly and unclearly, and are combined with the stressed word into one phonetic word. In an official speech, the opposite has recently become widespread: phonetic independence is gained by prepositions, which are always phonetically merged with the next word. The rhythm of colloquial speech arises not only due to the shocklessness of those words that are not important and informative for the interlocutor, but also due to words that are superfluous in written speech (it means; so to speak; you know; understand; here; this, etc.). Let's give an example from the book «Russian Conversation: Texts» [5]:

E. And where were you when they announced that everything was already calculated?

A. It was ...

E. The most such a tragic moment? (laugh)

A. No / it was ... we have there in the audience in the open / all ... whoever wants, all come //

E. I understand / no / I speak / were they all close? Yes? In which case / you lose consciousness // (laughs)

A. (nezborbor.) Were //

E. (laughs)

E. And I was ... drawing //

A. No / but my (indiscriminate.) ... this is my opponent / he ... after the speech has already left / did not wait for a vote.

In addition, in colloquial speech, intonation is not only rhythmic, but also of different types: the shock word occupies either the initial, the middle, or the final position: *Now do vaccinations begin. The temperature will be ... I do not knowю I do not know. Children are flowers. I do not know what to do with him. Then it is such a problem, there is no gas in the same place.* In official speech or when reading an aloud written text, intonation, on the contrary, is not rhythmic and of the same type: the stressed word, the most important in a phrase, appears, as a rule, at the end of a sentence.

Morphology. Conversation is characterized by a peculiar correlation of grammatical classes and forms of words. The specificity of Russian speech lies in the peculiarities of the functioning of all-Russian morphological units. The widespread use of colloquial vocabulary, including pronouns and particles, leads to a decrease in the proportion of significant parts of speech. In this case, first of all, decreases the number of names, not verbs.

«So, if in colloquial speech for 1000 words of nouns there are 130-140, then in writing there are already more than 200; 35-39 adjectives and 62 respectively; but 175 pronouns and 110; 120-131 particles and 78» [6].

In written language, not as colloquially, tense forms of verbs are used. In colloquial speech during the microtheme, a change of time is possible. Moreover, in colloquial speech, the forms of time are not used in their usual meaning: now I am eating, but the narrator is at home, and so on.

Syntax. Syntax is that part of the grammar in which spoken features manifest themselves most clearly, consistently and diversely. The syntactic originality of colloquial speech is primarily manifested in the use of short simple sentences, as if strung together one after another.

The construction of the attachment, which is characteristic of colloquial, generally speaking, is that the statement includes elements that, judging by the beginning of the replica, were not assumed or were absent in the original communicative attitudes of this statement: *We will try to send Lyalya to the south, we have a health base in the south, and Olya is in kindergarten.*

At the end (or in the middle), practically any words can be added: First, less money, and second, a lot of workload; Why is the order not ready? – The seventh is ready, taken.

Under the conditions of direct personal communication, such speech is normal and natural. Long, especially complexly detailed sentences in colloquial speech are simply impossible, since neither the speaker nor the listener is able to cope with them. The fact is that both people can say

and understand what they have heard through the work of so-called RAM. It holds the beginning of the statement, its continuation and end. But the amount of RAM is very small: 7 + 2 elements.

Typed designs are typical for colloquial speech. Their activity is due to the spontaneity of dialogic speech, the presence in speech communication of many similar stereotypical situations involving the use of established, worked out everyday practice of speech formulas, cliché turns, established integral syntactic structures, etc.

Here are some of them:

• union pass with a subordinate connection: He came late, (when) the children were asleep;

• omission of the verbal predicate: I have one ticket (give);

• skipping a noun add-on: Ask her to give me (a book, a plate);

• replacing the nominative theme of other cases: Warehouse finish? (instead of the genitive case with the preposition d).

The nominative theme, or nominative representation, is a construct typical of colloquial speech; used when it is impossible in the spontaneously created statement to think in advance about the structure of the phrase: *Grandma – she will talk all; Napoleon is a great man.* This construct is represented, as we have seen, among typed constructions.: *Department Store, go?* (preposition of informatively significant parts of the statement).

Vocabulary. In colloquial speech there are practically no special unknown words in the codified language. Its lexical features are manifested in the fact that colloquial speech is characterized by a developed system of its own methods of nomination (naming). These methods include:

- semantic concretions with the help of suffixes: condensed milk (condensed milk), minibus (route taxi), soda (carbonated water);

- substantiated adjectives, isolated from definitive phrases by omitting nouns: rolling (rolling shop), general (spring-cleaning), laboratories (laboratory work);

- semantic attitudes in the manner of eliminating the designated: diploma (thesis), motor (motorboat), decree (maternity leave);

- semantic attitudes by the method of eliminating the determinant: water (mineral water), Council (Scientific Council), garden, kindergarten;

A special place among the lexical conversational means is the name of the situation. The name of a situation is a specific noun, which in a certain micro-collective can signify some situation that is relevant for this team: (in a situation of phone installation troubles, the statement is possible): Well, how / did your phone end? (i.e. phone installation troubles); This year we completely abandoned apples / (harvesting apples for the winter).

Semantic concoctions with the help of suffixes: condensed milk «In colloquial and everyday speech, apparently, one can find increased variability of vocabulary, some shifts (especially occasional) in the meanings of words, various other vocationalisms, a greater proportion of vernacular, dialectic and jargon, but basically, its vocabulary remains the same as in the exemplary literary language» [7].

Neutral and colloquial vocabulary is the «upper» layer of colloquial vocabulary. It is closest to neutral, commonly used vocabulary.

«Conversation» of such words is established with all certainty, if we compare them with «neutral» synonyms: *dad – father, five (coin) – five tenge, five (school grade), train – electric train, etc.*

Friendly familiar vocabulary is endowed with «soft» expression of good attitude, joking, self-irony and «soft» irony, lively participation, caring, etc.; negative ratings are mitigated (compare: Well, you are a pig!).

As we see, the lexical norms of colloquial speech are characterized, first of all, as the undesirability (prohibition) of the use of some words (foreign, dialect, book, rough, etc.). In fact, in conversational speech, prohibiting norms are absent, therefore prohibitions are constantly violated and you can hear words that are not included in the national language and the use of which is not dictated by the need (okay, hi, miss, love).

5 Conclusions

So, the lexical norm of colloquial speech is the use of neutral vocabulary. However, its use shows the specificity of colloquial speech, which differs from the use of neutral vocabulary in other styles. Lack of concern for the form of expression leads to lexical poverty of colloquial speech. So, usually in a conversation almost synonymous possibilities of the Russian language are not used. Often there are not only books, but also colloquial synonyms. For colloquial speech is characterized by the use of the most common, the most common words. The fact that these words are too general in meaning, and sometimes not quite accurately reveal the essence of the message, are explained by the fact that the speakers use additional means: intonation, gestures, mimicry, an indication of the objects in question.

The vocabulary poverty of colloquial speech, of course, is its fault. At the same time, spoken language has been and remains a forge of the language. Much is born in it, and then penetrates into the general literary foundation of the language.

References

1 Головин Б.Н. Введение в языкознание, изд. 2. – М.: «Высшая школа», 973. – 320 с.

2 Культура русской речи. Учебник для вузов. Под ред. проф. Л.К. Граудиной и проф. Е.Н. Ширяева. – М.: Издательская группа «Норма-инфра» 1999. – 560 с.

3 Баландина Л.А., Давидян Г.Р., Кураченкова Г.Ф. Симонова Е.П. Русский язык и культура речи. Учебное пособие. – М.: Изд-во Московского ун-та, 2007.

4 Щерба Л.В. Фонетика французского языка. – М., Учпедгиз, 1957. – 256 с.

5 Русская разговорная речь. Тексты / Отв. ред. Е.Л.Земская, Л.А.Капападзе. – М., 2009 – С. 161-163.

6 Сиротинина О. Б. Что и зачем нужно знать учителю о русской разговорной речи. – М., 1996.

7 Филин Ф.П. О структуре современного русского литературного языка/ /Вопросы языкознания. – 1973. – №2.

Article received by the editorial office: 27.03.2019

КОВАЛЬ, О.В.

АУЫЗША СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада заманауи орыс тіліндегі ауызша сөйлеутілінің алатын орны туралы айтылады. Мақаланың мақсаты – ауызша сөйлеу тілінің өзіндікер екшеліктерін қарастыру. Мақала авторы қазіргі тіл білімінде бар ауызекі сөйлеу ұғымдарын зерттейді. Бұл мақалада ауызша сөйлеу тілінің экстралингвистикалық және тілдік белгілерін анықтауға әрекет жасалған. Ауызша сөйлеу тілінің ерекшеліктері фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік болады. Автор ауызша сөйлеу тілінің кітап тіліне қарағанда, қатаң кодификациясы жоқ, бірақ бірқатар тілдік белгілері мен нормалары бар деген қорытындыға келеді.

Кілт сөздер: *тіл, қарым-қатынас, сөйлеу, норма, белгі, стиль.*

КОВАЛЬ, О.В.

ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

Статья посвящена месту разговорной речи в современном русском языке. Цель статьи заключается в рассмотрении характерных особенностей разговорной речи. Автор статьи изучает понятия разговорной речи, существующие в современном языкознании. В данной статье предпринята попытка выявить экстралингвистические и языковые признаки разговорной речи. Особое внимание обращается на особенности разговорной речи: фонетические, лексические, морфологические, синтаксические. Автор приходит к выводу, что в отличие от книжной речи, разговорная не имеет строгой кодификации, обладает рядом языковых признаков и норм.

Ключевые слова: *язык, общение, речь, норма, признак, стиль.*

ӘОЖ 37.022

Касымова, А.Г.
физика-математика ғылымдарының кандидаты, физика-математикалық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры
Косжанова, А.Г.
физика-математикалық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢАРТЫЛҒАН МАЗМҰНЫ БОЙЫНША БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ КАДЫРЛАРЫНЫҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Түйін

Мақалада білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының (ЖОО) оқытушы-профессор құрамының (ОПҚ) біліктілігін арттыру курсының оқу процесін ұйымдастыруда басшылыққа алатын педагогикалық тұрғылары қарастырылған.

Кілт сөздер: *жаңартылған оқу бағдарламасы, жалпы орта білім беру, жаңартылған мазмұнды курстар, әдіснама мазмұны.*

1 Кіріспе

Қазіргі жылдам өзгеріп жатқан заманда біздің алдымызда жас ұрпақты болашақ өмірге және еңбек етуге тиісті деңгейде даярлап, оқушылардың бойында XXI ғасыр дағдылары деген жалпылама атауға ие болған дағдыларды қалыптастыру міндеті тұр. Бұл дағдылар пән бойынша білім, нақты дағдылар, сауаттылық пен тәжірибені қамтиды.

Курсты оқытуда да (оқудағы ортақ әдіс-тәсілдер) және пәндердің жаңартылған оқу бағдарламасында да (спиральділік қағидаты, бөлімдер мен бөлімшелердің ортақтығы, ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарлау, критериалды бағалау жүйесі) орта білім берудің барлық деңгейлерінің (бастауыш, негізгі орта, жоғары орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес дайындалған оқу бағдарламасындағы өзгерістер негізінде педагогтардың біліктіліктерін арттыру саласын көздейді: жалпы орта білім берудің жаңартылған мазмұнының әдіснамасы мен мазмұнын игертуді; педагогикалық қызметтің жаңа мақсаты мен тәсілдерін меңгертуді; білім берудің нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдану икемділіктерін қалыптастыруды. ОПҚ жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұнын және педагог кадрлардың біліктілігін арттыру бағдарламаларында қарастырылған педагогикалық әдіс-тәсілдерді зерделеді. Күнделікті сабақтардың соңында рефлексия жасап, әріптестерімен бірге өзіндік рефлексия жасауға арналған тапсырмалары талқыланды. Қорытынды тұжырым жасау үшін әр тыңдаушыға кері байланыс ұсынылды, оқу мақсаттарына жетуді мониторингілеу мақсатында тапсырмалар орындалды [1].

2 Материалдар және әдістер

Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «Физика» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасында оқушының белсенді іс-әрекетін ұйымдастыруда өздігінен білімді игеруге жағдай жасау негізгі талаптардың бірі ретінде қарастырылады. Мұндай тәсіл оқушының пәндік білімді, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды ғана емес, сонымен бірге өзінің жеке мүдделері мен болашағын сезінуге, сындарлы шешімдер қабылдауына мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттерді де меңгеруге ықпал етеді. Мұғаліммен бірлесіп шығармашылықпен айналысу және серіктес, кеңесші ретінде мұғалім-

нің қолдауы кезінде оқушының белсенді танымдық қабілеті тұрақты сипатқа ие болады. Тұлғалық-бағдарлық білім беруді осындай сипатта жақсарту білім беру процесіне барлық қатысушылардың өзара қарым-қатынасында өктемшілікке жол бермей, ынтымақтастығы үшін алғышарттарды құрайтын оқытудың алуан түрлі интерактивті әдістерін қолдану кезінде мүмкін.

Диалогтік және рефлексивті технологияларды қолдану оқушылардың жоба және зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруымен сабақтасады. Білім беру процесін ұйымдастырудың барлық инновациялық тәсілдер оқытуды білім, идеялар және іс-әрекет тәсілдерімен белсенді түрде алмасуды көздейтін оқушының шынайы шығармашылық процесіндегі қарым-қатынас моделіне айналдырады. Сонымен қатар пән мазмұнын меңгеру және оқу мақсаттарына қол жеткізу процесінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, атап айтсақ: қажетті ақпаратты іздеу, өңдеу, алу, құру және көрсету, ақпараттар және идеялармен алмасу үшін бірлесіп әрекет ету, жабдықтар мен қосымшаларды кең ауқымда қолдану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру сияқты қолдану дағдыларын дамыту үшін жағдайлар жасау керек [2].

Осының бәріне жол сілтейтін нұсқа ретінде, болашақ мұғалімдерге өз жұмысының мәніне тереңірек қарауға қажет болатын «Студентке арналған нұсқаулық» Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың Үшінші (базалық) деңгей бағдарламасына негізделген және «Қазақстан Республикасының педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша білім беру бағдарламасын» зерделеуге және меңгеруге көмектесетін негізгі материал болып табылады. Аталған Бағдарламадан күтілетін нәтижелер оқушылардың *қалай оқу керектігін үйреніп*, соның нәтижесінде еркін, өзіндік дәлел-уәждерін нанымды жеткізе білетін, ынталы, сенімді, сыни пікір-көзқарастары жүйелі дамыған, сандық технологияларда құзырлылық танытатын тұлға ретінде қалыптасуын қамтиды.

Мектеп әкімшілігі мен білім беру жүйесін басқару органдарының мұғалімдерді тиісті ресурстармен қамтамасыз ету қызметінен гөрі, оқушыларды тәрбиелеу, дамытуға бағытталған мұғалімнің сыныптағы күнделікті жұмысы оқыту үдерісі мен оқушылардың оқу нәтижелеріне көбірек ықпал етеді. Мектеп жұмысы мен оқушы жетістіктерін өрістетудегі негізгі тұлға – мұғалім.

Дүние жүзіндегі көптеген мұғалімдердің іс-тәжірибесінен тұрақты орын алған оқыту жұмысын ұйымдастыру мен жоспарлаудың негізгі қағидаттарын қолдану орынды да нәтижелі екендігін дәлелдейтін фактілер бүгінгі таңда ғылыми-педагогикалық әдебиетте жеткілікті деңгейде кездеседі.

Бұл «Студентке арналған нұсқаулық» Үшінші деңгей бағдарламасының негізін құрайтын ғылыми зерттеулер кешенін зерделеуге және талдауға арналған. Сонымен қатар мұнда ұсынылған түсініктер мен тәсілдер еңбек жолын жаңа бастаған мұғалімдердің, сондайақ тәжірибелі ұстаздардың көп жылғы тәжірибесіне негізделген.

«Студентке арналған нұсқаулықта» негізгі материал тиісті сабақтарда қарастырылатын жеті модульге сараланған. Алайда, осы жеті модульде қарастырылған идеялар сабақта пайдаланылатын жекеленген страгегиялар мен тәсілдер сияқты өзара байланыста болады.

Бағдарламаның модульдері:

1. Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер.
2. Сын тұрғысынан ойлауға үйрету.
3. Оқу үшін бағалау және оқуды бағалау.
4. Оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану.
5. Талантты және дарынды балаларды оқыту.
6. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу.
7. Оқытуды басқару және көшбасшылық.

Біліктілікті арттыру бағдарламасының негізгі мазмұны жеке жеті модуль түрінде берілген, олар оқыту барысында аралас түрде ұсынылады.

Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер. Әлеуметтік-сындарлылық тұрғыдан оқытуды түсіну (Выготский, 1978; Вудт, 1998 оқулары) осы Үшінші деңгей бағдарламасында айтылған «Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер» негізінде жатыр. Балалар өзіндік ерттеулері мен әлеуметтік өзара байланыстың негізінде өз түсініктерін құратын белсенді білім олушылар болып табылады. «Диалог негізінде оқыту және оқу».

Метасана (Мерсер, 1995; Алесандер, 2008 ж. оқулары) немесе *«Қалай оқу керектігін үйрену»* (Флавер, 1976; Выготский, 1978 оқулары) деген атаулармен танымал педагогикалық тәсілдер әлеуметтік-сындарлылық идеяларының қазіргі заманғы маңызды түсіндірмелері ретінде қолданылады. Жеті модульдің барлығында қарастырылатын идеяларды оқыту мен оқудың жаңа тәсілдері деп санауға болатынына қарамастан, біз жаңа әдістер ретінде «*Диалог арқылы оқыту*» мен «*Қалай оқу керектігін үйренуді*» ғана қарастырамыз, себебі олар әлеуметтік-сындарлылық көзқарасымен тығыз байланысты. Диалог негізінде оқыту мен оқу оқушылардың өзара сұхбаттасуы және мұғалім мен оқушы арасындағы диалогтің шәкірттердің өзіндік ой-пікірін жүйелеуі мен дамытуына көмектесетін амал екенін көрсетеді. «*Қалай оқу керектігін үйрену*» немесе метасана оқушыларға оқуды өз бетінше жалғастыра алатын білім жинау жауапкершілігін түсінуге және оны өз мойнына алуға қалай көмектесуге болатынын көрсетеді.

Сын тұрғысынан ойлауға үйрету. Сын тұрғысынан ойлау Үшінші деңгей бағдарламасының өн бойында екі мағынада қарастырылады: оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту және мұғалімдердің сын тұрғысынан ойлауын дамыту. Үшінші деңгей бағдарламасы өзара байланысты бұл үдерістердің екеуін де дамытуды көздейді. Оқушыларға қатысты сын тұрғысынан ойлау ақпарат пен идеяларды синтездеу қабілеті, ақпарат пен идеяның шынайылығы мен салыстырмалы түрде маңыздылығы туралы ойлана білу қабілеті, өзінің оқуына қатысты таңдау жасау және басқалардың идеяларына күмәнмен қарау қабілеті ретінде түсіндіріледі. Мұғалімдердің сын тұрғысынан ойлауы өзінің жұмыс тәжірибесін, жаңа тәсілдерді қолдану және бағалау әрекеттерін сын тұрғысынан бағалауды қамтиды.

Оқу үшін бағалау және оқуды бағалау. Оқудың тиімді бағасын және оқыту үшін тиімді бағаны түсіну оқыту мен оқудағы барлық жаңа тәсілдермен тығыз байланысты. Балалар өздерінің түсініктерін құра алатын белсенді оқушы болатын болса, онда мұғалімдер үшін де, оқушылар үшін де осы түсініктің мәнін білу қажет, өйткені ол оқуда алға қадам басуға және оған қолдау көрсету үшін керек. Соңғы зерттеу жұмыстары біздің ұғымымызда қалыптастырушы бағалау үдерісінің едәуір дамуына және оны оқыту мен оқуды қолдау үшін пайдалану мүмкіндігіне ықпалетті. Аталған Үшінші деңгей бағдарламасы осы еңбектерде айтылған идеяларды, сондай-ақ осы идея негізінде құрылған оқыт у мен оқудың стратегияларын қарастырады.

Мұғалімдер мен балалар үшін олардың қай мақсаттарға жеткісі келетінін білу маңызды, ал ол мақсатқа жету өлшемдерін түсінуді талап етеді. Сондықтан Үшінші деңгей бағдарламасы сыни бағалау тәсілдерін де қарастырады.

Оқыту мен оқуда АКТ-ны пайдалану. Бағдарлама аяқталғанда мұғалімдер сандық технологияларды және АКТ-ны сабақ беруде тиімді пайдалануды білетін болады. Осылайша, олар жұмыс, демалыс және қарым-қатынас үшін АКТ-ны сенімді және сын тұрғысынан пайдаланушыларға айналады. Осындай дағдылар негізінде АКТ туралы білім жатыр, яғни: оларды ақпаратты алу, бағалау, сақтау, өндіру, ұсыну, алмасу үшін қолдану және ол ақпаратты Интернет желісінде бірлескен жұмысқа қатысу үшін жібере білу.

Талантты және дарынды балаларды оқыту. Қазақстанның көркеюі үшін оқушылардың таланты мен қабілетін ашып, оларды оқыту барысында дамыту өте маңызды. Қазіргі уақытта білім беру саласында жоғары етістіктерді анықтайтын және ынталандыратын бірқатар өңірлік, ұлттық, халықаралық сайыстар мен бағдарламалар жүргізіледі. Алайда мұндай сайыстық құрылымдар талант пен қабілетті өрістетудің, барлық балалар әлеуетін дамытудың жалғыз тәсілі болып табылмайтыны туралы пікірлер баршылық. Осы Үшінші деңгей бағдарламасының аясында талантты және дарынды балаларды оқытуды дамыту үшін анағұрлым инклюзивті тәсіл пайдаланылатын болады.

Талантты және дарынды оқушыларға білім беруді дамытудың инклюзивті тәсілі негізінде осындай балаларды анықтау туралы ой-пікірлер мен зерттеулер жатыр. Аталған тақырып оқушылардың қажеттіліктерін түсінуге қатысты ой-пікірлерді, барлық оқушыларды кеңінен оқытуға ықпал ететін оқу бағдарламаларын кеңейту және барлық оқушылардың осындай қажеттіліктерін қанағаттандыратын оқыту мен оқудың сараланған стратегияларын таңдау жөніндегі идеяларды қамтиды.

Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу. Бұл модуль осының алдындағы талантты және дарынды балаларды оқыту тақырыбымен тығыз байланысты, себебі екі модуль де оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған сараланған оқытуға қатысты болып отыр. Алайда бұл модуль балалар дамуының оқудың қолжетімділігі дәрежесін анықтайтын кезеңдеріне қатысты және де «Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер» модулімен өзара байланысты. Мәселен, түрлі жастағы балаларда байқалатын метасана деңгейі, балалардың жас шамасына бейімделген сындарлы диалогті ынталандыру стратегиясы, әр жастағы балалар мүмкіндігіне сай беріледі. Сондай-ақ, аталған модульдің өзге модульдермен, мысалы, «Оқу үшін бағалау және оқуды бағалау» модулімен байланысы бар, атап айтқанда әртүрлі жаста өзін-өзі бағалау үшін жауапкершілікті зерделеу тұрғысынан.

Сонымен қатар Қазақстанның жекелеген ауылдық өңірлерінде кездесетін жас шамасы әртүрлі сыныптарда тиімді оқыту және оқу стратегияларын іске асыру жолдары да қарастырылатын болады.

Оқытуды басқару және көшбасшылық. Аталған модуль білім берудің кез келген жүйесіндегі тұрақты даму мен өзгерістердің сырттан енгізілуі мүмкін емес, олар нақты сыныптардағы мұғалімдердің тәжірибесі мен түсініктеріндегі өзгерістерден бастау алуы керек деген тұжырымға саяды. Үшінші деңгей бағдарламасының негізгі идеясы сын тұрғысынан бағалау, өзгерту және тәжірибе мен білім саясатын қайта бағалау нәтижесінде мұғалімдер бастамасымен барлық деңгейлерде өзгерістердің іске асырылатынына негізделеді. Көшбасшылық Үшінші деңгей бағдарламасының өн бойында мұғалім енгізетін өзгерістер тарапынан қарастырылады. Сондықтан мұғалім көшбасшылығын әр деңгей қырынан қарастыру мақсатында Үшінші деңгей бағдарламасында жеке модуль ретінде белгіленген [3].

Осы модульде айтылған көшбасшылық тәсілі «Мұғалім жүргізетін дамыту жұмысы» қағидатына (Кембридж университетінің жобасы) негізделген. Осы тұрғыдан қарастырар болсақ, мұғалімдер Бағдарламада қарастырылатын идеялар аспектілері аясында өз тәжірибелері туралы ой-тұжырымдарға сүйене отырып өзгереді. Олар осы идеяларға сәйкес өз тәжірибелерінің жекелеген тұстарын анықтайды, зерттейді, бағалайды және дамытады. Бұл модуль мұғалімнің сын тұрғысынан ойлана білу қабілетімен және «Сын тұрғысынан ойлауға үйрету» модулімен тығыз байланысты.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

Курс сындарлы оқыту теориясының талаптарына сай мұғалімнің өзіндік дамуын қамтамасыз ететін практикумдар мен тренингтер арқылы жүзеге асырылады. Оқытушылар бағдарламаның ғылыми зерттеу нәтижелерімен таныстыруда мұғалімдердің жеке тәжірибелеріне сүйенеді. Яғни жаңа білімді педагогтерде бар тәжірибемен кіріктіреді. Бұл жағдайда мұғалім өз қызметінде қандай өзгерістердің қажет екенін сезініп, өзіндік әрекетінің жаңа талаптарға сәйкес келу дәрежесін ұғынады және оқыту үрдісінде оқушылардың шаршамауын ескеру қажеттілігіне көздерін жеткізеді. Нәтижесінде орта білім берудің жаңартылған мазмұны бойынша курсынан өткен мұғалімдер құзыреттілік тұрғыда әрекет етіп, жаңалықтар ендіруге ұмтылып, тәжірибеде бар жаңалықты өз ұстанымынан өзгерте алуға мүмкіндік алады [4].

Бағдарламаның басты идеяларын меңгерту – диалогтік оқытудағы топтық жұмыс негізінде жүргізіліп, мұғалімдердің сыни ойлауына жағдай жасалып, әрекеттерінің формативті бағалануы жүреді. Осы арқылы мұғалімдер нәтижелі жұмыс жасауға үйреніп; өз-өздерін көпшілік алдында көрсетуге мүмкіндік алады; жеке педагогикалық көзқарастарымен кәсіби ортада бөлісуге әрі өзара, өзін-өзі объективті бағалауға үйреніп, қалыптастырушы мен жиынтық бағалаудың ерекшеліктерін ұғынады; өзара пікір алмасып, өзінің ойына қайшы келетін

пікірлердің болатындығына және ол пікірлердің болуына толыққанды құқықтын бар екендігіне көздері жетеді. Диалогтік оқытуда қолданылатын әңгімелесу түрлері арқылы мұғалімдер әріптестерімен пікір алмасып, әртүрлі проблемаларға қатысты талдау жасап, өзіндік тәжірибелерін курс мазмұнындағы теориямен байланыстыруға мүмкіндік алады.

Оқу жоспарына сәйкес бағдарлама шеңберіндегі оқу процесі Дэвид Колбтың төрт сатылы эмпирикалық моделінің негізінде іске асырылды. Оқу барысында ОПҚ «эксперимент» жасап, сабақта қарастырылған тапсырмаларға жаңашыл түсінік қолданады [5].

Оқу және жаңашылдық дағдылары күн сайын күрделеніп жатқан XXI ғасырда өмір сүріп, еңбек етуге дайын оқушыны осыған дайын емес оқушыдан айыруға көмектесетін дағды ретінде мойындалып отыр. Балаларымызды болашаққа дайындауда шығармашылық, сын тұрғысынан ойлау, қарым-қатынас және бірлесіп әрекет ету мәселелеріне назар аудару маңызды.

5 Қорытынды

Сонымен, кәсіби құзыреттілікті жетілдіру үздіксіз, кезеңдік, қайталанбалы үдеріс екендігін естен шығармаған жөн. Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру процесі әлеуметтік ортаға тәуелді. Сондықтанда кез-келген орта маманның кәсіби өзіндік дамуын ынталандыруы қажет. Өйткені, педагог тиісті кәсіби ортада өзіндік тәжірибесін жаңа ақпаратпен байланыстырып, рефлексия жасап, өз оқушыларының сыни ойлауын дамытуға, олардың бұрынғы өмірлік тәжірибесін қоршаған ортадан алған білімдермен толықтыруға құзыретті болады.

Әдебиеттер тізімі

1 «Тренерге арналған нұсқаулық». Бірінші (ілгері) деңгей. Бірінші басылым «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015.

2 «Студентке арналған нұсқаулық». Бірінші басылым «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2018.

3 «Тренерге арналған нұсқаулық». «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015.

4 ҚР орта білім мазмұнын жаңарту еңберінде қазақ тілінде педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының оқытушы-профессор құрамының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы, 2018.

5 «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы. Тренерге арналған нұсқаулық. – 2016.

Материал редакцияға түсті: 06.03.2019

КАСЫМОВА, А.Г., КОСЖАНОВА, А.Г.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ ПО ПРОГРАММЕ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются основные педагогические подходы к организации учебного процесса профессорско-преподавательским составом (ППС) выших учебных заведений (ВУЗ) осуществляющих подготовку педагогических кадров, в рамках обновленного содержания образования.

Ключевые слова: *обновленные программы, овладение методологией, курсы обновленного содержания, среднее образование.*

KASSYMOVA, A.G., KOSZHANOVA, A.G.

WAYS TO IMPROVE FUTURE PEDAGOGICAL STAFF ACCORDING TO THE PROGRAM OF UPDATED EDUCATION CONTENT

The article discusses the main pedagogical approaches to the organization of the educational process by the teaching staff (PTS) of higher educational institutions (HEI) providing training for teaching staff, within the framework of the updated educational content.

Key words: *updated curriculum programs, mastering the methodology, courses of the updated content, secondary education.*

ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

UDC 371.322.3

Abdimominova, D.K.
master of pedagogical education,
senior lecturer of the department of informatics,
robotics and computer technologies
Akhmetova, A.S.
master of natural sciences,
lecturer of the department of physical and
mathematical and all-technical disciplines,
KSPU named after U. Sultangazin,
Kostanay, Kazakhstan

THE IMPORTANCE OF USE ACTIVE LEARNING METHODS

Abstract

Problem of activity of the personality in training – one of actual in psychological, pedagogical science and educational practice. The task of the teacher consists in that not only to tell everything and to show clearly, but also to teach the pupil to think, impart to it skill of practical actions. It can be promoted by active forms and training methods. In work the problem of activity of the personality in training reveals, the characteristic of active methods of training is given, features of their use at a lesson are considered.

In the article the necessity of the use of active methods of educating was considered for institution of higher learning. Howled the role of teacher and student is certain in an educational process.

Key words: *pedagogical innovation, interactive technologies of teaching, active teaching methods.*

1 Introduction

At present, cardinal change in the educational space are historical objective processes. The goal of reforming the education sector is to revise the education system, to create conditions for obtaining oriented and step education as a creative adaptation of students. The modern requirement is that the quality of knowledge is determined by the ability of the student to use the knowledge for further development of the individual, the development of society. The main importance of the «Concept of education development of the Republic of Kazakhstan» is a reflection of the basic ideas and principles of the system of continuing education in accordance with the requirements of modern times and the way they are combined with the laws of development of the world educational space.

Therefore, this conclusion will be the main philosophy of education.

2 Materials and methods

Active learning methods differ from traditional methods of learning because in the learning process using his experience to preserve the memory, open an individual and professional skills by analyzing and synthesizing data. Interactive – the English word «interaction». Therefore, interactive teaching methods, based on interpersonal relationships, satisfy the modern educational paradigm «aimed at personal development». At the same time, it not only forms but also develops cognitive activity and independent search, which is a prerequisite for quality education.

Interactive also means «interpersonal communication». Therefore, active teaching methods are the only method that meets the requirements of the modern educational paradigm of «personality-oriented».

At the end of the XXI century the accession of the Republic of Kazakhstan to the Eurasian region in accordance with the strategic program of the President of Kazakhstan «Kazakhstan – 2030», stressed the need for further development of new technology.

Only through education will we be able to know the past, freely navigate the present, predict and shape the future. Looking back at our history, we see that not much time has passed since gaining independence of Kazakhstan, and we see that our country is just getting on its feet.

In connection with the development of science and technology in pedagogy increased opportunities, new technologies along with a specific technique, for example, high educational resources, electronic, information multidisciplinary technology. Currently, one of the most common forms of education is the Internet.

Today, the novelty of such an organization and the method of work of learning is becoming the main criterion for creative understanding of the educational process of other teachers, depending on the new situation. New innovative teaching methods generally force teachers to look for new technologies on their own. The *concept* of innovation means in Latin renewal, novelty. Innovation is a system for developing and applying new technologies, methods and tools, as well as a unified improvement of ideas and processes in them.

Innovative technologies should be considered as a tool for implementing a new educational paradigm in life [1].

The word «technology» – from the Greek word «techne» means the concept of art, profession, science, + «logos» the concept of reading. That is, a set of knowledge about how to conduct production processes and tools. Thus, a set of knowledge about the methods and tools of teaching and learning process can be called technology of the learning process.

Learning technology is a systemic category. Its structure is as follows:

- learning objective,
- content of education,
- means of pedagogical interaction(training and motivation), organization of educational process,
- student, teacher,
- the result of the action (including the level of training).

Learning technology is the organization, management and control of the educational process [2].

Today, to take decisive measures to introduce in practice new learning technologies as a tool for effective improvement of education. Therefore, the concept of humanitarian education in the Republic of Kazakhstan is aimed at the formation of a knowledgeable and creative person. Therefore, today the education system in our country requires a long introduction of non-traditional active forms and methods of education for the development of cognitive activity of students [3].

3, 4 Results and discussion

Practical lesson is an active form of the educational process, supplementing the theoretical content of the discipline. A practical lesson is a type of lesson in which students benefit from lectures held to consolidate and develop their knowledge. Practical training gives students the opportunity to deepen, develop and master the knowledge of theoretical data. Students at the practical lesson orient their actions from specific data-theoretical conclusions. In practical lesson students are usually not engaged in analytical and research work (as in seminars). The purpose of the practical training is to educate students in the «knowledge», «evidence», and «personally compiled» theoretical data.

In preparation for the practical lesson, the teacher prepares special teaching materials. On these materials (idea, problem, formula, rule, definition, order, scheme, schedule, plan, parameters, information, statistics, indicators, etc.) students, using their theoretical knowledge, acquire the skills

to perform specific actions, draw their conclusions. Therefore, such training materials should be accurate and compact.

Students translate theoretical information into practical space using the following actions:

1. Practical implementation (for example, calculation of statistical data, calculation of indicators, reporting, problem, problem solving, application of rules, filling in tables, etc.).

2. Proof of theoretical knowledge (demonstration of practical use or reference to authoritative versions).

3. Self-evaluation of the theoretical information (the practical significance, effectiveness, benefits, or vice versa, definition, clarification, support).

4. Developing proposals, developing theoretical activity (submission of ideas, justifying them and bringing practical value).

Teaching methodology is a unity of methods and approaches that reflect the interaction of the teacher and the student in the learning process.

The use of interactive methods today is a requirement of modern society, to develop the personality of a person, to develop his skills and abilities, to apply it in his practice, in new situations, to expand his thinking, to form a creative person.

In General, the updated structure and organization of training should be multivariate and flexible, aimed at spiritual development, development of interests and abilities of students, the implementation of their life plans [4].

Therefore, in the course of the practical training it is possible to use interactive methods in accordance with the new educational paradigm.

The computer method is based on the system «teacher – computer – student» through various training programs (information, training, monitoring, developing, etc.). The method based on dialogue technologies is associated with the presence of the environment and the expansion of cooperation space in educational and cognitive tasks and solutions on the level of «teacher – student», «student – student», «teacher – author», «student – author».

Methods based on training technologies – a system of actions in the development of a given algorithm of educational and cognitive activity and ways to solve common problems in the learning process (tests, practical exercises).

The project method is not a new method in the world of pedagogy. It was founded in the USA in the 1920s. It is also called the philosophical method in the field of philosophy of development, humanistic orientation of education and is associated with the philosophy and ideas of the American philosopher and educator John Dewey and his student V. Hippatrix. John Dewey offered active learning, through the student's focused activities, given his personal interest in this education. This is an important thing for students to demonstrate their interest in the knowledge they acquire. But why and when? For the accumulation of knowledge are important those studies that are taken from real life, and the knowledge that the child receives so far. The question arises, where and for what purpose? The teacher can provide new information and give a task for independent search by students. As a result, students should be able to solve the problem independently, using their comprehensive knowledge and reach a significant, realistic outcome. Thus, the whole project method creates a variant of actions. Over time, the method of the project has undergone some changes (evolution). This method, caused by the idea (method) of free education, is an important component of the education system, which is now fully developed and built. But its importance remains the same-to increase the interest of students to a particular problem and show the practical application of the knowledge gained through project activities, providing for the solution of one or the whole problem. In other words, combining academic knowledge with practice, pragmatic knowledge and making appropriate connections at each stage of learning.

The project method is based on the development of students cognitive skills, the ability to build their own knowledge, the ability to navigate in the information space, the development of complex, difficult thoughts. The method of the project is always focused on independent, individual, pair or group activities of the student. This technique is organized by the method of group trai-

ning. The method of the project is on the one hand the use of different methods, on the other hand, the integration flexibility of creative knowledge in various fields of science, technology, which designs, predicts any solution to the problem. The result of the completed project should be clear, that is, if it is a theoretical question, the exact result should be ready for use [5].

The method of «brainstorming» is aimed at solving the problem, based on the creative activity of students, based on the fact that students are given the freedom to choose the answer when solving the problem and shows a wider range of ways to solve it. After which the best ideas and solutions will be selected.

The teacher puts in front of students not a difficult decision that does not require much thought. Students are divided into 2 groups: initiators and critics.

The purpose of the initiative group: to present several solutions to the problem.

The purpose of the group of critics: to find among the proposals to choose an effective way to solve the problem.

Students are not allowed to test each other. This approach can be used in lectures and seminars.

5 Conclusions

The importance of the level of social development, the role of the education system, human resources as a criterion of economic power and national security of the country is increasing in Kazakhstan. Changes in the system of social relations have an impact on education, demanding that it be impartial, adequate to the realities of the new historical period and meet the needs of economic development. Students should not have a set of knowledge and skills focused only on the Kazakh education system. Pupils are much more important and more difficult to master the ability to independently analyze, build and effectively use information to demonstrate themselves and contribute to the welfare of society. If necessary, change the principles of learning and the role of the student, who has shown the passivity of knowledge and skills, to the active subject of cognitive manifestations. Of great importance in the educational process is the activation of cognitive activity of the student for the formation of the need and skills of self-knowledge and its application in practice, targeted and systematic participation in scientific approaches of knowledge. With the help of active methods corrected work performed to achieve the goal. Active teaching methods used in practical classes, arouse interest in learning, develop students ' mental abilities, contribute to the search, understanding of new knowledge. The most important thing in learning is the cognitive work of students. Active teaching methods provide knowledge of the most reliable facts, bring theory and practice together.

References

1 Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать: учебное пособие: 4-е изд., доп. – Алматы, 2010. – С. 8-9.

2 Селевко Г.К. Современные образовательные технологии // М.: Народное образование, – 1998. – №1. – С. 36-37.

3 Шатеков Ж., Исаев С. Келешекте жоғарғы білім беру саласының кейбір мәселелері // Ізденіс. – 1999. – №2. – Б. 11-12.

4 Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану: оқу құралы. – Алматы, 2013. – Б. 16-17.

5 Молдағалиев Б., Махимова А., Сатқанова Г. Интерактивті оқыту әдістері // Қазақстан мектебі. – 2006. – №9. – Б. 16-17.

Article received by the editorial office: 07.03.2019

АБДИМОМИНОВА, Д.К., АХМЕТОВА, А.С.

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДА БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Оқыту барысын тұлғаның белсенділігі психологиялық,педагогикалық ғылымдар мен білім беру тәжірибесіндегі өзекті мәселелердің бірі. Оқытушының міндеті тек қана бәрін түсінікті етіп

әңгімелеп, көрсетіп беру ғана емес, сонымен қатар студентті ойлауға, практикалық әрекеттердің дағдысын үйрету.

Осыған орай бұл мақалада жоғарғы оқу орындарында оқытудың белсенді әдістерін қолданудың қажеттілігі қарастырылған. Белсенді оқу үрдісінде оқытушы мен білім алушының рөлі анықталып, тұлғаның оқудағы белсенділігін арттыру үшін қолданылатын әдістердің жиынтығы қысқаша түсінігі оларды қолданудың ерекшеліктері берілген. Оқу үрдісінде белсенді әдістерді қолдану жайлы ұсыныстар берілген.

Кілт сөздер: *педагогикалық технологиялар, оқыту әдістемесі, енжар, белсенді және интербелсенді әдістер.*

АБДИМОМИНОВА Д.К., АХМЕТОВА А.С.

ЗНАЧИМОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ВУЗЕ

Проблема активности личности в обучении – одна из актуальных в психологической, педагогической науке и образовательной практике. Задача педагога заключается в том, чтобы не только доступно всё рассказать и показать, но и научить ученика мыслить, привить ему навык практических действий. Этому могут способствовать активные формы и методы обучения. В работе раскрывается проблема активности личности в обучении, даётся характеристика активных методов обучения, рассматриваются особенности использования их на уроке.

В статье была рассмотрена необходимость использования активных методов обучения в вузе. Была определена роль преподавателя и студента в учебном процессе.

Ключевые слова: *педагогические инновации, интерактивные технологии обучения, активные методы обучения, педагогическая технология.*

УДК 796

Агеева, С.В.
старший преподаватель
кафедры теории и практики
физической культуры, спорта и туризма
Ильясов, О.А.
студент 2 курса специальности
«5В010800 – Физическая культура и спорт»
КГПУ, Костанай, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ КОМАНДОЙ ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ

Аннотация

В настоящее время проблема совершенствования системы управления тренировочным процессом спортсменов теснейшим образом связана с объективными знаниями структуры соревновательной деятельности. Мониторинг соревновательной деятельности позволяет иметь сведения о технической и тактической подготовленности спортсменов, об уровне развития интегральных двигательных качеств, обеспечивающих эффективность действий спортсменов в соревнованиях, о функциональных возможностях организма спортсменов и других видах их подготовленности. Высокая спортивная форма всех игроков может стать важным помощником команды на пути её к успеху. При этом ведущим элементом считается психологическая готовность игрока к соревнованию.

Ключевые слова: *футбол, команда, соревновательная деятельность, спортсмен, техника, тактика, физическая подготовка, управление командой.*

1 Введение

Футбол – соревнование не двух спортсменов, а двух коллективов, команд. Соревновательная подготовка футболистов непосредственно складывается из участия в контрольных

товарищеских играх. Оценкой соревновательной деятельности в подготовительном периоде тренировки являются показатели контрольных игр, которые служат основанием для корректирования всех сторон подготовки, в том числе и соревновательной. Важнейшим условием, обеспечивающим должную эффективность тренировочного процесса, является объективный контроль динамики состояния спортсмена на различных этапах годичного цикла подготовки [1]. Это предполагает комплексную оценку подготовленности спортсменов, даёт возможность судить об их состоянии в конкретное время, определить ведущие факторы, за счёт которых достигнуто данное состояние, наметить основные пути в дальнейшей подготовке, сопоставлять уровни подготовленности отдельных футболистов и команды в целом. Однако многие вопросы контроля подготовленности спортсменов высшей квалификации в настоящее время ещё недостаточно разработаны [2, 3]. Поэтому поиск объективных критериев для определения уровня подготовленности футбольной команды в подготовительном периоде для достижения оптимальной готовности (пика спортивной формы) к соревнованиям остаются до настоящего времени актуальными задачами.

Актуальность: Управление командой футболистов во многом определяется качеством комплексного контроля за подготовкой юных футболистов.

Согласно актуальности, мы сформулировали тему нашего исследования: Особенности управления командой юных футболистов. Исходя из темы, мы сформулировали цель исследования, которая заключается в теоретическом исследовании проблемы управления футбольной командой.

Задачи исследования:

1) описать технико-тактическую подготовку как предмет управления в учебно-тренировочном процессе;

2) проанализировать критерии оценки специальной физической подготовленности юных футболистов и определить наиболее эффективные;

3) раскрыть особенности подготовки и соревновательной деятельности юных футболистов. Количественные и качественные параметры.

Предметом исследования является процесс управления футбольной командой, объектом – футбольная команда.

В ходе работы над исследованием мы использовали следующие методы: анализ литературных источников, обобщение независимых характеристик, конкретизация, абстрагирование, синтез и др.

Работа над исследованием включала в себя следующие этапы:

1 этап – сбор и структурирование информации;

2 этап – анализ информации;

3 этап – выводы исследования.

Методологической основой исследования являлись положения следующих концепций: системы управления подготовкой юных спортсменов В.П. Филин, М.Я. Набатникова, Ю.Д. Железняк, К.П. Сахновский, В.Г. Никитушкин; системы подготовки спортивного резерва в детско-юношеском футболе А.А. Сучилин, А.П. Золотарёв, А.И. Шамардин; деятельностного подхода (А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Г.Г. Наталов).

2 Материалы и методы

Тактика и техника в футболе. Все тактические действия игроков и команды непосредственно или потенциально связаны с мячом. В игре всё вращается вокруг мяча. Каждая из соперничающих команд стремится владеть мячом как можно дольше, чтобы иметь больше шансов на достижение победы. Но завладеть мячом – ещё далеко не всё. Сохранить его в команде, довести до ворот соперника, поразить эти ворота – вот главные задачи овладевших мячом.

В решении их главная роль из технического арсенала команды по праву отведена ударам. Удар по мячу – один из главных элементов техники футбола, способных решать в игре основные тактические задачи. Разнообразные удары позволяют быстро преодолевать прост-

ранство, разыгрывать комбинации, поражать ворота соперника. Правила разрешают наносить удары по мячу любой частью тела, кроме рук. Чаще всего удары по мячу наносят ногами и головой.

Ценность удара определяется его качеством – точностью, быстротой выполнения, силой, маскировкой. Правильное выполнение удара гарантирует игроку точность направления полёта мяча. Быстрота позволяет избегать возможных помех со стороны соперника. Сила обеспечивает полёту мяча высокую скорость, а маскировка мешает сопернику разгадать истинные намерения бьющего.

Техника обслуживает тактику. Поэтому и требования к техническому оснащению игрока высокие по всем параметрам. При решении разных тактических задач применяют разные удары. Многообразие ударов делает этот элемент техники футбола универсальным «инструментом» в решении игровых задач [4]. В футболе существуют следующие удары: удар средней и внутренней частью подъёма, удар внешней частью подъёма, удар внутренней стороны стопы, удар носком ноги, удар пяткой, удар головой. Удары бедром, коленом, грудью могут решать мелкие тактические задачи.

Техника – очень важный компонент футбола. Велик её арсенал. Неустанно повышать свой технический потенциал – задача номер один для каждого футболиста. Техническому совершенствованию нет предела. Повышению технического мастерства способствуют высокая культура тренировок и соревнований, целеустремлённость, настойчивость, воля и трудолюбие игроков [5].

Тактика и психологическая подготовка в футболе как часть системы управления командой.

Высокая спортивная форма всех игроков может стать важным помощником команды на пути её к успеху. При этом ведущим элементом считается психологическая готовность игрока к соревнованию.

В психологической подготовке очень важен характер задач, поставленных перед командой. Задачи должны быть посильными и отвечать возможностям команды на сегодня с перспективой на завтра. Особые (и немалые) трудности в психологической подготовке возникают у тренеров детских и юношеских команд: ведь психика детей (да и юношей) ещё недостаточно устойчива, порою очень ранима.

Главные средства воздействия тренера на психику футболиста – слово, голос, интонация. Слово тренера может поднять игрока на спортивный подвиг, а может и свести все усилия на нет. Слово тренера должно быть справедливым, убедительным, доходчивым и верным. В нём – не место упрёкам, бестактности, грубости. Голос тренера должен меняться в зависимости от обстоятельств и от того, с кем наставник ведёт разговор. Надо знать, когда повысить, а когда снизить тон.

В процессе игры тренеру не следует выдавать игрокам своё психологическое состояние (ого может выразиться в заметных для футболистов возбуждённых движениях; в чрезмерно активном руководстве игрой): волнение наставника тут же передаётся ученикам. Учить надо не в процессе игры, а на тренировках. Лишать игрока инициативы – значит воспитывать из него «автомата». В детском и юношеском возрасте необходимо всячески поощрять инициативу футболистов, если её проявление идёт на пользу команде. Инициатива – сестра творчества, а творчество игрока в процессе матча, направленное на оригинальное решение обусловленных матчем тактических задач, – признак способностей, даже таланта футболиста, поистине бесценный дар.

В детских командах преждевременная радость при временном успехе завершается слезами проигравших по окончании матча. Такие стрессовые эмоциональные нагрузки вряд ли нужны юным футболистам. Отрицательно сказывается на качестве психологической подготовки пассивная оборона после временного успеха: у обороняющихся падают волевые качества, а в самый нужный момент их у игроков не оказывается.

Технико-тактические действия в футболе. Тактика – это совокупность методов коллективно организованных действий команды, направленных на преодоление сопротивления противника средствами спортивной борьбы.

Тактика игры слагается из индивидуальных и коллективных действий. Индивидуальные действия предполагают выбор места и в обороне, и в атаке, отбор мяча, выполнение технических приёмов в тактических целях (например, тактическая подготовка спортсменов ведение мяча, обводка соперника с целью создания численного преимущества). Тактика опирается на технику и физическую подготовку. Прежде чем осваивать сложные тактические варианты ведения игры, необходимо, чтобы физические способности игроков достигли соответствующего уровня. При изучении тактических приёмов теория и практика должны идти параллельно. Значительная часть тактики может быть получена игроками независимо от навыков – она может быть им объяснена.

Дальнейшей главной задачей тренера является необходимость научить воспитанника контролировать свою позиционную игру и свою постоянную готовность. Чтобы управлять ситуацией, необходимо находиться над ней, то есть находиться на более высоком уровне. Футбол, в плане обучения, сложный вид спорта, и наша задача добиться простого, эффективного и надёжного выполнения всех технико-тактических элементов. Психологическая устойчивость и надёжность вот что в первую очередь характеризует уровень лучших европейских футбольных команд.

3, 4 Результаты и обсуждение

Особенности подготовки и соревновательной деятельности юных футболистов. Количественные и качественные параметры.

В настоящее время общепризнанным считается факт, что процесс развития стратегии и тактики игры, совершенствование мастерства спортсменов, динамика их состояния и подготовленности определённым образом отражаются на параметрах соревновательной деятельности. Однако выбор из множества известных параметров соревновательной деятельности футболистов большого их количества может значительно затруднить анализ получаемых данных в аспекте рассматриваемой проблемы. В этой связи большинство специалистов считают возможным использование таких характеристик СД (соревновательная деятельность), как количество (объём) ТТД (технико-тактические действия) и их эффективность по проценту брака. На достаточную обоснованность подобного подхода к оценке количественных и качественных показателей соревновательной деятельности показано в исследованиях Б. Чирвы.

В работах А.П. Золотарёва, А.И. Шамардина, А.А. Сучилина показано, что количественные и качественные характеристики ТТД у юных футболистов отличаются в зависимости от возраста (рис. 1). Так, спортсмены 8-9 лет выполняют в среднем за игру 410+13,3 ТТД при браке 39,2+1,3%. У 12-13 – летних футболистов эти показатели составляют соответственно 544+11,4 ТТД и 37,0+0,9%. Объём ТТД у спортсменов 14-15 лет составляет 592+28,8 при браке 33,2=1,1%. Спортсмены 16-17 лет выполняют за игру в среднем 778+35,7 ТТД с браком 28,0+1,8%.

Объём ТТД на возрастном отрезке от 8 до 17 лет возрастает на 89,7%, в то время как качественные показатели только на 89,7%, в то время как качественные показатели только на 39,3%. При известных закономерностях соотношения динамики количественных и качественных параметров ТТД квалифицированных футболистов, когда имеют место опережающие темпы прироста количественных показателей СД по отношению к качественным, обращает на себя внимание факт гораздо более выраженного эффекта данного явления на примере рассмотрения возрастных особенностей этой деятельности юных футболистов.

При этом наиболее значительный прирост количественных показателей ТТД отмечается после 15 лет и составляет 31,4%. У 16-17-летних спортсменов показатели соревновательного объёма ТТД приближаются к значениям взрослых квалифицированных футболистов.

Эффективность ТТД увеличивается с возрастом юных спортсменов, не имея достоверных различий только между показателями юных футболистов 8-9 и 10-11 лет. При этом, как и по показателям объёма, наибольший прирост эффективности ТТД юных футболистов отмечается после 15-летнего возраста и составляет 7,5%.

Анализ динамики количественных и качественных параметров технико-тактической подготовленности юных футболистов в условиях СД позволяет выделить наибольшие темпы прироста данных показателей после 14-15-летнего возраста, который предлагается рассматривать в многолетней подготовке в качестве возрастного «барьера», после которого у юных футболистов начинает формироваться база успешного овладения тактическим мастерством. Это заключение подтверждается и тем, что в дальнейшем, к 16-17 годам, количественные и качественные значения ТТД в условиях СД приближаются к аналогичным показателям профессиональных спортсменов.

Как отмечалось, темпы прироста количественных параметров ТТД у юных спортсменов более чем вдвое превышают таковые у качественных показателей. Это может являться, с одной стороны, свидетельством определённых закономерностей возрастного развития юных футболистов (повышения функциональный возможностей, значительного повышения уровня эффективности многолетней технико-тактической подготовки [6].

В исследованиях А.П. Золотарёва, А.В. Петухова, В.В. Лобановского, А.И. Шамардина, В.С. Хомутского установлена структура тактической подготовки юных футболистов разного возраста. Так, по данным А.И. Шамардина игроки 8-9 лет чаще всего используют в игре такие ТТД, как ведение – 19%, короткие и средние передачи вперёд – 18%, отбор – 13%, обводку – 12%, перехват – 10,4%.

Таблица 1 – Структура основных компонентов соревновательной деятельности футболистов 8-17 лет по количеству выполняемых ТТД за матч (%)

	ПОКАЗАТЕЛИ			ВОЗРАСТ (ЛЕТ)			
№			8-9	10-11	12-13	14-15	16-17
п.п.			I	КОЛИЧЕСТВО МАТЧЕЙ			
			42	47	43	59	39
ПЕРЕДАЧИ:							
1.	короткие,	назад и поперек	8,0	9,0	11,0	13,0	20,0
2.	средние	Вперед	18,0	21,0	19,0	16,0	19,0
	на ход		0,2	2,0	3,0	3,0	3,0
4.	Длинные		0	0	2,0	3,0	2,0
5.	Прострелы		3,0	4,0	3,0	4,0	3,0
6.	ВЕДЕНИЕ		19,0	16,0	15,0	16,0	17,0
7.	ОБВОДКА		12,0	9,0	8,0	8,0	7,0
8.	ОТБОР		13,0	13,0	11,0	11,0	7,3
9.	ПЕРЕХВАТ		10,4	11,4	10,4	10,0	8,0
ЕДИНОБОРСТВА:							
10.	Внизу		5,0	4,0	6,0	4,4	3,0
11.	Вверху		1,2	2,0	2,0	2,0	2,0
12.	ИГРА ГОЛОВОЙ		2,0	2,0	3,0	3,0	3,0
	УДАРЫ:						
13.	Головой		0,2	0.2	0,2	0,2	0,2
14.	Ногой		4,0	2,4	3,0	3,0	3,0
15.	ПОТЕРИ		4,0	4,0	3,4	3,4	2,4
16.	ВСЕГО		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

5 Выводы

Низкая техническая подготовленность не позволяет большинству юных футболистов увеличить объём применения сложных тактических взаимодействий. Поэтому в игре они применяют передачи «на ход» всего в диапазоне 0,2 до 3 % от всех технико-тактических действий. Возрастные особенности структуры и характеристика взаимосвязей технико-тактических действий юных футболистов должны определять содержание многолетней технической подготовки на каждом из её этапов.

Тактическое совершенствование проходит несколько стадий. Без ошибок невозможно пройти весь путь обучения – таков жизненный алгоритм. Ошибки, проигранные игры – это неизбежное и естественное явление в профессиональном росте воспитанника, и здесь задача педагога найти тренировочные средства и пути практического осуществления, с помощью которых можно было бы избежать их повторений. И если тренер найдёт и раскроет многие детали игры не в общих чертах, а в решениях конкретных игровых ситуаций, тогда он воспитает футболиста.

Для того чтобы в будущем расставить игровые акценты, тренер должен дать хотя бы минимум методической грамотности игрокам, разбираться в их индивидуальной игре, понять, как они играют в своих клубах и объяснить требования к игре, которую они будут создавать. Создание базовой игры, где каждый должен дополнять друг друга, сложный процесс, и здесь, конечно, нужен опыт. Если разложить все личностные составляющие игроков сборной, то в настоящее время мы видим их полную заинтересованность в прогрессе, их стремление удовлетворить своё самолюбие, показать своё «Я» в игре.

Подготовка команд мастеров является работой принципиально другого типа. Можно много и эмоционально тренировать, но это будет неэффективно, если не прослеживается игровая идея, под которую делается вся подготовительная и созидательная работа и что составляет основу управления командой.

Список литературы

1 Пшибыльский В., Запоржанов В. Соревновательная деятельность как системообразующий фактор подготовки спортсменов // «Олимпийский спорт и спорт для всех». Киев, 20-23 верес. – 2005. – С. 409.

2 Мищенко В.С. Физиологический мониторинг спортивной тренировки: современные подходы и направления совершенствования // Наука в олимпийском спорте. – 1997. – №1 (6). – С. 92-103.

3 Морозов Ю., Бесков К. Анализ технико-тактической деятельности футболистов на 10 чемпионате Мира // Подготовка футболистов. – Физкультура и спорт, 1977. – С. 134-155.

4 Аркин Е.А. Особенности школьного возраста. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2001. – 45с.

5 Годик М.А., Адель Масуд Омар Саид, Папаев В.Е., Кузьмичёв Д.В. Решение тактических задач: контроль и оценка // Футбол: Ежегодник. – М.: Физкультура и спорт, 1999. – С. 20-27.

6 Пензулаева Л.И. Физкультурные занятия с детьми 7-10 лет. – М.: «Просвещение», 1996. – 145 с.

Материал поступил в редакцию: 28.03.2019

АГЕЕВА, С.В., ИЛЬЯСОВ, О.А.

ЖАС ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ КОМАНДАСЫН БАСҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі уақытта спортшылардың жаттығу процесін басқару жүйесін жетілдіру проблемасы жарыс қызметінің құрылымын объективті білумен тығыз байланысты. Жарыс қызметінің мониторингі спортшылардың техникалық және тактикалық дайындығы туралы, спортшылардың жарыстардағы іс-қимылының тиімділігін қамтамасыз ететін интегралдық қозғалыс сапаларының даму деңгейі туралы, спортшылар организмінің функционалдық мүмкіндіктері және олардың даярлығының басқа да түрлері туралы мәліметтер болуға мүмкіндік береді. Барлық ойыншылардың жоғары спорттық формасы команданың табысқа жету жолында маңызды көмекшісі бола алады. Бұл ретте ойыншының жарысқа психологиялық дайындығы жетекші элемент болып саналады.

Кілт сөздер: *футбол, команда, жарыс қызметі, спортшылар, техника, тактика, дене шынықтыру, команданы басқару.*

AGEEVA, S.V., ILYASOV, O.A.

FEATURES OF THE MANAGEMENT TEAM OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS

Currently, the problem of improving the management system of the training process of athletes is closely related to objective knowledge of the structure of competitive activity. Monitoring competitive activity allows you to have information about the technical and tactical preparedness of athletes, the level of development of integral motor skills that ensure the effectiveness of the actions of athletes and other types of their preparedness. The high sports form of all the players can be an important helper of the team on its way to success. In this case, the leading element is the psychological notation of the player to the competition.

Key words: *football, team, competitive activity, sportsmen, technique, tactic, physical training, team management.*

UDC 372.881.111.1

Balzhanova, A.M.
senior lecturer of foreign languages department
Fomich, J.
4-year student of speciality «5B011900 – Foreign language: two foreign languages»,
KSPU, Kostanay, Kazakhstan

DEBATE TECHNOLOGY AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF SPEAKING SKILLS

Abstract

Speaking as one of the basic skills can help us to express our own ideas and thoughts; therefore, on the basis of increasing students' speaking skills we open them new ways for their critical thinking and self-development. The article aims to determine the possibility of increasing students` speaking skills through the usage of debate technology.

Key words: *education, critical thinking, debate technology, speaking skills, foreign language.*

1 Introduction

Today the society needs educated mobile people feeling responsibility for the country destiny; capable to analyze actions and general situations; ready independently to make decisions and to predict possible consequences; wishing to cooperate with each other. People must be equipped with lifelong learning and thinking skills necessary to get information. The President of Kazakhstan N. Nazarbayev notes that «every Kazakhstan citizen must realize that education is the most fundamental factor of success in future» [1].

In the context of realization of the national idea «Mangilik El» it is necessary to develop understanding of the importance and necessity of foreign language knowledge in the modern world as it opens great opportunities for professional development in the future career. The relevance is caused by the needs of the modern society and new requirements to education results.

Learning and teaching a foreign language is very important nowadays. Foreign language promotes learners` general educational and cultural development by enriching their knowledge about foreign countries, and acquainting them with the traditions of the people whose language they study. Through learning a foreign language, the learner gains a deeper insight into the nature and functioning of language as a social phenomenon. It is an effective means to communicate, to participate in international business activities, and to obtain information about the events all around the world.

Teachers also need to change their pedagogical views and adopt a more flexible attitude towards their teaching practice. This is especially relevant in the context of education modernization as «updated content means modern educational programmes conforming to international standards. They are absolutely new programmes, textbooks, standards» [2]. It is evident that much attention should be paid to the change of teachers' views of themselves. In this regard they are not providers but thinkers who constantly think of what could be done to encourage motivation and desire to know in their learners. Teachers are those who make their learners feel that they are decision makers instead of being just knowledge receivers. In other words, language teaching is a process which involves different activities, and it is the responsibility of the teacher to discover when and how to engage learners in the classroom environment. Teachers are interested in providing their learners with the knowledge needed to be competent to a certain extent in the target language.

The use of debate technology in the foreign language classroom is one of the important reserves for increasing the motivation of students, involving them into active work, training different types of speech activity. As for speaking skills, they play an important role in learning foreign languages. The importance of speaking skills is enormous for the learners of any language as any gap in communication results in misunderstandings and can lead to some problems. In this case debate technology helps to develop speaking skills and critical thinking skills too. Moreover, this technology contributes to the development of students' communicative skills: the ability to listen, the ability to work in team; development of oratorical abilities: skills of public speaking, ability to express their thoughts clearly; development of research and organizational skills; development of thinking. In this technique, the students learn and work in groups to give ideas, comments, and responses. It will enable students to increase their self-esteem and self-confidence and to become more autonomous thinkers. Critical thinking is an important and vital topic in modern education. Surely it is very important for students as it will equip them with specific skills that can be used in every area of their life.

2 Materials and methods

For the goal of studying debate as an educational technology for development of students` speaking skills, we studied and analysed scientific and methodological literature on the research problem; described the importance of developing speaking skills in the process of teaching foreign language; defined peculiarities and principles of usage of debate technology in the foreign language classroom; and considered types of debates directed to development of students` speaking skills.

Methods of the research: theoretical analysis of scientific and methodological literature on the given problem; methods of generalization and description.

3, 4 Results and discussion

Language is a tool for communication. We communicate with others to express our ideas and to know others' ideas as well. People are supposed to speak correctly and effectively in order to communicate well with one another. G. Gillis considers that in order to become a well-rounded communicator one needs to be proficient in each of the four language skills (listening, speaking, reading and writing), but the ability to speak skillfully, provides the speaker with these important advantages [3]:

• *Ability to inform and persuade.* Speaking clearly and confidently can gain the attention of an audience, hold the attention of an audience, with well-chosen words, forming a message that is effective, informative, and understood.

• *Ability to stand out from the rest.* The ability to stand before others and speak effectively is not an ordinary ability. Many people are afraid of public speaking; others have little ability to form thoughts into sentences.

• *Ability to benefit derivatively.* Well-developed verbal skills can increase one's negotiation skills. Self-confidence is improved.

• *Career enhancement.* Employers have always valued the ability to speak well. It is an important skill for career success.

Learning to speak is difficult both in the mother tongue and in foreign language. Speaking a foreign language is the most difficult part in language learning because students need practice in speaking. Every opportunity for speaking in the classroom should be taken. It is by trying to communicate that students realize their need for language and by speaking that they increase their fluency and confidence. At first students may be self-conscious and reluctant to speak in front of a lot of people. However, there are ways (pairwork activities) of providing a less public environment in which the students can begin to practise speaking [4].

In teaching speaking, therefore, the teacher should stimulate students' speech by teaching them the words and grammar they need to speak about the suggested topic or situation. The teacher should lead his students to unprepared speaking through prepared speaking [5]. This is the practical aim in teaching oral language. But oral language is not only an aim in itself; it is also a means of foreign language instruction. It is a means of presenting linguistic material; sounds, words, and grammar items. Properly used oral language ensures pupils' progress in language learning and, consequently, arouses their interest in the subject. Finally, it is used for developing pronunciation habits and skills and, therefore, for reading and writing since they are closely connected with students' ability to pronounce correctly what they read and write. Thus speaking is the most important part of the work during the lesson.

It is obvious that success in developing students` speaking skills will fully depend on the teacher's ability to create situations for speaking (real, close-to-real, imaginary), and favorable conditions for students to speak. Learning activities and assignments should have clear expectations for learners to generate critical and creative thought [6]. Tasks should be designed so that students have a reason or a purpose for speaking. Even quite controlled activities can be made communicative if the students are talking about real events and opinions. What is more, students get some difficulties when they should state their idea, give their reasons, give facts, and present their argument. Some students feel afraid of making mistakes. Thus speaking activities need to be very carefully structured at first, especially at lower levels. Students need something to speak about, such as a picture, a photo; or a purpose – like performing a role-play on the context of a text. As they become used to doing controlled and guided activities students become more sure of themselves so that freer activities can be attempted. In freer activities students have to listen and respond in real time without knowing what is about to come next and successful communication is of greater priority than complete grammar accuracy. Freer activities, however, also need careful planning. Carefully setup tasks (role-play, picture description, debate, problem-solving, etc.) provide the reason, purpose and guidelines within which students can speak more freely.

In this regard debate is an excellent activity for language learning because as an educational technology it forms students' four language skills: listening, reading, speaking and writing. In addition to providing meaningful listening, speaking and writing practice, debate is also highly effective for developing argumentation skills, for persuasive speech and writing [7].

Meanwhile, according to Kennedy, debate is an instructional strategy that enhances learning particularly in areas of mastering oral communication skills, developing critical thinking skills, and empathy [8].

Debate is a gaming technology that has its own principles and rules, which allows developing both communication skills of students and skills to conduct polemics, defend their position on the basis of knowledge and logical reasoning. In addition, the debate participants develop thinking, including the ability to match, compare, independently find and analyze information from different sources [9].

Not every «theme» is suitable for debate. When considering the creation of a «theme», it is advisable to remember that a «good topic» should:

- provoke interest and stimulate research work;
- touch on significant, modern problems;
- have a clear positive formulation for the approving team;

- give equal opportunities to teams in the presentation of qualitative arguments «for» and «against», should not give advantages to any of the teams;
- contain the possibility of discussion at various levels.

When using technology, the teacher should consider the following:

- the topic should address significant issues, but it should not give advantages to any of the participants,
- the terms, concepts and definitions used in the debate should be understood clearly by the participants,
- each team to prove its position creates a system of argumentation: thesis – argument – support,
- certain elements of the debate should be introduced gradually into the learning process [10].

Before the debate, we need serious preliminary preparation of students. At the stage of preparation for the game, speakers (players) analyze literature, prepare supporting summaries, abstracts, notes, citations, briefly write the structure of speech, which develops reading and writing as communicative skills. At this stage, methods are often used to stimulate creative and critical thinking of students, such as «Mind Mapping». The main idea of the «Mind Mapping» method is fixing of information graphically in the form of a tree diagram, using illustrations, symbols, patterns (templates) and associations. After the creation of the mind mapping, the so-called «smart reading» phase follows, when the speakers check the basic ideas before the performance, mark key factors and important details on the map. As a result, the method serves the search, structuring and timely use of ideas [11].

Debate, on the one hand, requires certain skills of the players, and on the other hand, contributes to the development of these skills, namely: critical thinking, research and organizational skills, as well as skills of listening and making notes [9].

Critical thinking. Critical thinking means the formulation, definition, justification and analysis of the thoughts and ideas discussed. After receiving the topic of debate, it is necessary to use critical thinking for a deeper study of it. You need to be able to identify the opponents` logical flaws and keep track of reasonably valid arguments. Without critical thinking, there is no good debate. You can learn this only through activities, putting forward arguments and listening to the arguments of opponents. Using critical thinking skills in the English language classroom encourages learners to evaluate, analyze, argue, agree, explain, criticize, and make conclusions.

Research skills. When students make arguments, they should enforce them with proof. Sometimes it's enough to use simple logic or simple examples. However, proofs are often required, which must be found in various sources (newspapers, books, interviews, the Internet).

Organizational skills. Since the debate is, first of all, the oral type of activity, the organization of the material will directly affect the effectiveness of the message. You cannot turn the page back and reread the material. Poorly constructed speech will not be able to achieve the goal.

Listening and making notes skills. In the debate you won't succeed in refuting the opponent's argument if you don't listen to the speech with attention or don't understand the argument, and sometimes just miss or forget something. Therefore, making notes is very important.

Three main principles of debates are [10]:

1. Training is more important than winning.

The debate is organized to help get the necessary knowledge and skills. Initially, they were considered as a kind of activity that enhances education and at the same time gives pleasure. According to this principle, the first purpose of the debate is training. In other words, learning is more important than winning. If you participate in the debate only in order to win, then you have set yourself the wrong goal.

2. Honesty.

Honesty is the core of the debate. We always want to know the truth and often our position depends on the dominance of some arguments and incomplete information about the existence of

other facts. Admitting that you do not know everything is already winning over yourself, and using true facts is the responsibility of all debaters. To trust players and the information that they use is the same as you trust yourself. If training and improvement of skills are more important than winning, there will be less motives to fraud of arguments.

3. Respect for the opponent.

The debate does not concern the personality of the participants. You cannot humiliate a person, even if he does not agree with you. The debate concerns ideas as well as what ideas are useful to humanity. Sound arguments can be the only acceptable weapon. In other words, you must «attack» arguments, reasoning and facts – but not your opponent.

Debating in the classroom can take many forms. The following debate methods offer a range of opportunities to increase student understanding and involvement with course material.

Classical debate. Involves two teams of three people each and a time speaker. The others are either listeners or referees or judges. This type of debate requires some preparation especially for speakers. However, one way or another to involve every class member in such a debate is difficult; therefore this type of debate has a rather limited use in the lessons.

Express debate. This is a debate in which the phase of preparation is minimized. Preparation is carried out directly at the lesson according to the material of the textbook or the lecture of the teacher. This type can be used as an element of «feedback», revision of the educational material, or as a form of enhancing of cognitive activity.

Modified debates are the use of separate elements of the debate's format or debate, in which some changes in the rules are allowed: reduction of the rules of speeches, the number of team members could be increased or decreased, questions from the audience, the organization of the «support group», «experts group», etc. It is possible to involve the whole group in the work. The essence of the debate is that the two teams put forward their arguments and counterarguments regarding the proposed thesis in order to convince the neutral third party and the judges of their correctness. Such debates are as an element of the lesson or as a form of control of students` knowledge.

Mini-debate. The activity is «one on one» and each of the participants has the right to ask the opponent two questions. The theme of the lesson is a general problem, which is divided into components (in the initial stages the teacher does this, and then the whole class). For each mini-problem, a pair of competing speakers is heard (2 minutes each) and then they ask questions to each other; the conclusions are written down in the notebook after the performance of each pair. Then the conclusions are discussed in the class [12].

Role-play debates also help to avoid dualistic debate models by assigning students to argue on behalf of different characters in a situation. For instance, on the issue of national health care, students could be assigned to various roles, such as doctor, patient, a wealthy person, a poor person, lawyer, judge, an insurance company, president, and so on. Through the debate of the issue from various points of view, the students can broaden their understanding of the issue and its complexity.

Fishbowl debates can take several different forms, but usually involve grouping chairs in a circle. Several chairs are then placed inside the circle for teams representing the different positions of the debate. Chairs can also be added for several students representing the audience. To bolster attention among those outside the fishbowl, an empty chair can be added, which is free game, allowing someone from the outside to enter the fishbowl to ask a question or make an argument.

Think-pair-share debates require students to think and make notes alone about the issue. After personal reflection is completed, pairs are formed. The pairs then work together, comparing their notes and creating lists to support both sides of the issue. Once complete, the pairs of two are combined with another pair. The newly formed groups of four discuss the issue, choose a position, and edit their list down to their best arguments. Finally, the groups of four present their position to the class.

Problem-solving debates typically involve eight students. Four students are in each team. One student from each side presents a position based on historical and philosophical arguments. The next two students take the position on why changes are or are not justified. The third set of stu-

dents proposes a plan that would carry-out their position. The final two students summarize the position of their team and provide a closing argument.

Balloon debate: a group of students are in the basket of a balloon which is losing air. Only one person can stay in the balloon and survive (the others have to jump out). Students representing famous characters (Napoleon, Cleopatra, etc.) or professions (teacher, doctor, lawyer, etc.) have to argue why they should be allowed to survive [13].

In the course of teaching English one can use debate as a form of a lesson and elements of the technology «Debate».

At the end of the debate you can conduct (in the form of a secret ballot) the study of the views of the participants on the issue. A good form of summing up the debate is the question addressed to both sides: «What were the best arguments of the enemy?».

Conducting debates in the classroom makes foreign language classes more informative, motivated, increases interest in learning a foreign language. Using the technology «Debate» in foreign language lessons plays a huge role in teaching the phonetic, lexical and grammatical aspects of a foreign language, and all this allows students to achieve good results in learning English. They have a rich vocabulary, are fluent in grammatical material, freely express their thoughts in a foreign language. Debate technology enables students to work in small groups. Communication activities involve group work as a source of language that learners are able to understand. Group work is particularly important for learners who do not meet the language outside the classroom. Communication activities in small groups provide a good environment for language learning. Besides, the techniques of using debates in class are very easily combined with various methods creating the effect of novelty and making the lesson interesting, memorable, and productive.

5 Conclusions

Speaking is a very important skill to be mastered. It should be mastered first, before someone learns how to write. In speaking activities, the learners do not only receive the target language, but they are active to use the language. It is very important to create a method of teaching that makes them speak in the target language actively. Formation of speaking skills at foreign language lessons is a very complex process and requires the teacher to organize training activities at the appropriate level. The technology of teaching speaking skills is based on using of various methods and techniques. For the formation of the basic public speaking skills in a foreign language and communicative competence of students, it is advisable to use the technology «Debate» at foreign language lessons.

The «Debate» technology is an actual and effective approach to the organization of the process of studying a foreign language. This pedagogical technology and its elements are able to motivate students to independently study a foreign language and apply it in communicative situations, which is today one of the main goals of teaching a foreign language at school or university. Moreover, the ability to debate is useful in life, helps in the development of critical thinking, in learning to communicate, convince, look at things from different points of view, challenge facts and ideas, logically build arguments. The use of the technology «Debate» with skillful and appropriate use will have a positive impact on the whole process of teaching foreign languages.

Consequently, it becomes obvious that only a creatively working teacher who possesses constructive planning skills, using innovative methods and different activities at classes, taking into account the age features and interests of students, can achieve the formation and development of students` speaking skills of the required level. However, the effective teacher is the one who knows what to teach, how to teach and how to react to any educational situation. If the teacher follows the principle of individual approach in teaching his subject, he usually finds the ways to help individuals.

References

1 Программная статья Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». 12 апреля 2017 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://informburo.kz/stati/statya-prezidenta-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya obshchestvennogo-soznaniya.html.

2 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». 10 января 2018 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvarya-2018-g.

3 Gerald Gillis. The Importance of Speaking Skills. 2013. [Electronic resource]. Access mode: http://www.geraldgillis.com/importance-speaking-skills/.

4 Gower R, Phillips D. & Walters S. Teaching Practice. New Edition. Macmillan Books for Teachers, 2005.

5 Rogova G.V. Methods of teaching English. Textbook for students of pedagogical institutes on specialty «Foreign language» – second edition, revised and supplemented. – M., 1983.

6 Ennis R. Goals for a Critical Thinking // Reasoning Curriculum. Illinois Critical Thinking Project. – University of Illinois, 2005. – P. 100-102.

7 Daniel Krieger. Teaching Debate to ESL Students: A Six-Class Unit. The Internet TESL Journal. – 2005. – Vol. XI. – №2. [Electronic resource]. Access mode: http://iteslj.org/Techniques/Krieger-Debate. html.

8 Kennedy Ruth. In-class debates: Fertile ground for active learning and the cultivation of critical thinking and oral communication skills // International Journal of Teaching and Learning in Higher Education. 2007. – 19 (2).

9 Хаимова Е. Использование технологии «Дебаты» на уроках английского языка // English. – 2010. – №7.

10 Гаркуша С. Дебаты // English. – 2010. – №5.

11 Margulies Nancy. Mapping Inner Space. – Zephyr Press. – Arizona, 1999.

12 Светенко Т.В., Калинкина Е.Г., Петренко О.Л. Дебаты: учебно-методический комплект. – Москва, БОНФИ, 2001.

13 Jeremy Harmer. How to teach English. – Pearson Education, 2007.

Article received by the editorial office: 20.02.2019

БАЛЖАНОВА, А.М., ФОМИЧ, Ю.

ПІКІР-САЙЫС ТЕХНОЛОГИЯСЫ – СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ

Сөйлеу-пікір мен ойды жеткізудің негізгі қабілет пен дағдылардың бірі: сондықтан біз студенттердің сөйлеу дағдыларын жетілдіру арқылы сыни ойлаумен өзін-өзі дамытуға жаңа жол ашамыз. Мақаланың мақсаты – пікір-сайыс технологиясын қолдану арқылы, студенттердің сөйлеу дағдыларын арттыру мүмкіндігін анықтау болып табылады.

Кілт сөздер: *білім беру, сыни ойлау, дебаттық технология, сөйлеу дағдылары, шет тілі.*

БАЛЖАНОВА, А.М., ФОМИЧ, Ю.

ДЕБАТНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ

Говорение как одно из основных умений и навыков помогает нам выражать собственные идеи и мысли; поэтому путем развития навыков говорения студентов мы открываем им новые пути к критическому мышлению и саморазвитию. Цель статьи заключается в стремлении определить возможности повышения навыков говорения студентов посредством использования технологии дебатов.

Ключевые слова: *образование, критическое мышление, дебатная технология, навыки говорения, иностранный язык.*

UDC 372.881.1

Danilova, V.V.
PhD, associate professor
of foreign languages department, KSPU
Bermuhambetova, A.A.
master of humanitarian sciences,
senior lecturer of foreign languages department
Assanova, A.B.
master of humanitarian sciences,
senior lecturer of foreign languages department
Ungutbaeva, G.S.
senior lecturer of foreign languages department,
KSPU, Kostanay, Kazakhstan

PROJECT WORK IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Abstract

The problem of using project work in teaching English is of great importance. Project work is characterized as one of the most effective methods of teaching and learning a foreign language through research and communication, different types of this method allow us to use it in all the spheres of the educational process. The main idea of project work is considered to be based on teaching students through research activities and stimulating their personal interest.

Key words: project work, effective method, research activity, educational process.

1 Introduction

The problem of using project work in teaching English is of great importance. It is well known that for any teacher the most important thing in the work is to increase the effectiveness of training. This question requires a continuous search for solutions that can optimize the learning process. How can the teacher form a positive motivation of students to study educational material, create conditions for the full disclosure of the creative and intellectual potential of students, the development of their cognitive interests? There are a variety of innovative forms to make learning activities as effective as possible. Project work is characterized as one of the most effective methods of teaching and learning a foreign language through research and communication, different types of this method allow us to use it in all the spheres of the educational process. It involves multiskill activities which focus on a theme of interest rather than of specific language tasks and helps the students to develop their imagination and creativity. Nevertheless, teachers are not keen on the idea of providing project work into their lessons because of the disadvantages this method has. The main idea of project work is considered to be based on teaching students through research activities and stimulating their personal interest.

2 Materials and methods

The fundamental researches in the given field were carried out by such prominent scientists and methodologists as Legutke M., Thomas H., Heines S., Brumfit C., Hutchinson T., Fried-Booth D. and others.

Legutke and Thomas in their book «Process and Experience in the Language Classroom» suggest and analyse three types of projects: encounter projects, which enable students to make contact with native speakers; text projects which encourage students to use English language texts, either a range of them to research a topic or one text more intensively, for example, a play to read, discuss, dramatize, and rehearse; class correspondence projects which involve letters, audio cassettes, photographs, etc. as exchanges between learners in different countries [1].

Another explorer of the Project Work Method, Brumfit, in «Communicative Methodology in Language Teaching» provides the analysis of projects in which advanced adult students elect to work in groups to produce a radio programme about their own country. A range of topics, for example, ethnic groups, religion, education, are assigned to the groups, who research their topic and write and rehearse a script.

Hutchinson in «Introduction to Project Work» dwells upon a project on 'Animals in Danger' for secondary school students, in which they use knowledge from Science and Geography to research threatened species, write an article, and make a poster.

Fried-Booth in his book «Project Work» suggests a more teacher-directed example suitable for junior learners at an elementary level, in which they are asked to collect food labels or wrappings from tins, cartons, packets, etc. for a period of a week. These are used to create a wall display with a map of the world illustrated with the labels, which are attached to the relevant countries of origin and export with coloured threads and pins. The map is then used for oral practice and controlled writing.

Another scientist, Haines, in «Projects for the EFL Classroom» considers four types of project work, namely: informational and research projects, survey projects, production projects, and performance and organizational projects [2].

3 Results

Project Work Activities for the Advanced Level.

Taking the Plunge.

1). Ask your class what they think are the main problems of being a more advanced learner. They usually talk about difficult vocabulary, complex structures and other language items. Accept these points but put it to them that there is often a much more fundamental problem, namely how they go about their learning. If any student raises any of the more fundamental areas outlined in the handout, use this as a direct springboard into the next step.

2). Give each student a copy of the following handout.

Being a good advanced learner.

Many learners of English manage to reach a level where they can understand, speak and write for everyday purposes. Yet only a relatively small proportion of these people ever become genuinely advanced users of the language, though many make the attempt. As you are just beginning a course in more advanced English, it is important for you to be aware of what you need to do and how to go about it, so that you can make a success of your course.

You are going to read a short text, with a series of tasks to do as you read. This will provide an opportunity to reflect on your learning and, through your answers to the tasks, will give your teacher valuable information about you as a learner, so that he or she can give you greater guidance for the future.

Beyond spoon-feeding.

In many language courses the teaching at lower levels tends to follow a pattern of what could be described as 'spoon-feeding' – the teacher chooses the elements of the language to teach (the food), plans how to present it (puts it onto a spoon) and teaches (feeds) the learners with it, as if they were children. However, just as children become progressively more independent and in due course have to assume full responsibility for themselves as adults, so learners of a language, as they advance, have to become more independent and assume greater responsibility for their own learning.

To be successful at an advanced level, you will have to commit yourself not only to attending classes but also to spending a substantial amount of time studying out of class. This should partly be directed by your teacher (homework and preparation) and partly through your own initiative.

A typical student with three to five hours of English classes per week should expect to spend about the same number of hours studying out of class – doing grammar exercises and writing tasks, learning vocabulary, reading extensively, and so on. The fewer hours you have with a teacher, the

more you will have to work on your own. Without this kind of commitment, you cannot expect to make a lot of progress. Important questions in learning process:

1. How many hours of English classes do you have each week?

2. How many more hours can you commit to learning English each week?

It is easy to commit yourself to a theoretical number of hours per week, but unless you set aside particular days and times, you will keep finding you are too busy doing other things. So decide now which days and times you are going to dedicate to studying English.

3. In the light of your commitment, how much progress do you expect to make? In what areas (e.g. listening/speaking/reading/writing, accuracy/fluency)? Be specific about your objectives.

Ways of studying.

Making good progress depends not only on how much time you spend but also how you go about studying. For example, how do you organise the things you want to learn?

4. Write about how you organise the notes you take in class and the things you want to learn when studying on your own.

5. What techniques do you use to memorise things?

6. When you are studying alone, you need good reference materials. What dictionaries, grammar books and other materials do you have?

The quantum leap.

Ironically, one of the greatest problems that often arises among more advanced learners is the fact that they can already function in English for a lot of everyday purposes and, instead of extending their knowledge, go on just using what they already know. To be successful at an advanced level, thin is not enough. You have to make a 'quantum leap', in other words a significant jump towards something much more sophisticated and wide-ranging. You have to aim to function like a mature, well-educated native speaker of the language. This means that you need to be able to draw upon your experience of the world and to have a reasonable, though not specialist, knowledge of any subject you are speaking or writing about. The content is vitally important, because if this is too limited, your language will be correspondingly limited – you won't need and therefore won't use more advanced structures and vocabulary [3].

7. How old are you?

8. What areas do you feel you have some knowledge about?

9. In what areas do you feel you have very little knowledge?

There are three areas that contribute substantially to making the quantum leap and particularly to writing in a more sophisticated way: observation, imagination and thinking.

10. Do you consider yourself to be good at:

a) observing;

b) imagining;

c) thinking.

Explain your answers.

Good luck with your advanced course.

Ask them to read the text and answer the questions. Set a time limit of thirty minutes. Tell your students that you will want to collect the completed handouts in to read, but that you are interested in what they say, not in how correct the English is. With students that finish early, take the opportunity to speak to individuals and discuss some of their answers.

3). When they have finished, initiate a discussion about what they have read and written. Ask them if they feel they have learnt anything important that they perhaps hadn't thought about before. Encourage an exchange of views among the members of the class. Collect in the completed handouts.

4). Later, go through the handouts, noting down any points you want to use for feedback and any you want to keep for your own reference. Make comments on the handouts about the contents where you feel this would be helpful to the student but don't correct. In a follow-up lesson, preferably the lesson immediately following, go over any points that emerged from the handouts. In

particular, you may want to draw attention to reference materials you would recommend.

Variation. In Step 3, after the students have completed their handouts, put them into groups of four to compare and discuss what they wrote. In particular, ask them to discuss the specific contexts where the quantum leap would be important and the sort of tasks that might involve the three areas of observing, imagining and thinking. This can be very valuable but you will need to set aside about twenty minutes extra.

4 Discussion

A project is an extended piece of work on a particular topic where the content and the presentation are determined principally by the learners. The teacher or the textbook provides the topic, but the project writers themselves decide what they write and how they present it. This learner-centred characteristic of project work is vital, as we shall see when we turn now to consider the merits of project work. It is not always easy to introduce a new methodology, so we need to be sure that the effort is worthwhile. Students do not feel that English is a chore, but it is a means of communication and enjoyment. They can experiment with the language as something real, not as something that only appears in books. Project work captures better than any other activity the three principal elements of a communicative approach.

These are:

a) a concern for motivation, that is, how the learners relate to the task;

b) a concern for relevance, that is, how the learners relate to the language;

c) a concern for educational values, that is, how the language curriculum relates to the general educational development of the learner [4].

A project is an extended task which usually integrates language skills through a number of activities. These activities combine in working towards an agreed goal and may include planning, gathering of information through reading, listening, interviewing, discussion of the information, problem solving, oral or written reporting, display, etc.

Learners' use of language as they negotiate plans, analyse, and discuss information and ideas is determined by genuine communicative needs. At the school level, project work encourages imagination and creativity, self-discipline and responsibility, collaboration, research and study skills, and cross-curricular work through exploitation of knowledge gained in other subjects. Successful use of project work will clearly be affected by such factors as availability of time, access to authentic materials, receptiveness of learners, the possibilities for learner training, and the administrative flexibility of institutional timetabling [5].

Project work leads to purposeful language use because it requires personal involvement on the part of the students from the onset of a project, students, in consultation with their instructor, must decide what they will do and how they will do it, and this includes not only the content of the project, but also the language requirements. So from this point project work emerges as a practical methodology that puts into practice the fundamental principles of a communicative approach to language teaching. It can thus bring considerable benefits to our language classroom, like:

- Increased motivation – learners become personally involved in the project.
- All four skills, reading, writing, listening and speaking, are integrated.
- Autonomous learning is promoted as learners become more responsible for their own learning.
- There are learning outcomes – learners have an end product.
- Authentic tasks and therefore the language input are more authentic.
- Interpersonal relations are developed through working as a group.
- Content and methodology can be decided between the learners and the teacher and within the group themselves so it is more learner centred.
- Learners often get help from parents for project work thus involving the parent more in the child's learning. If the project is also displayed parents can see it at open days or when they pick the child up from the school.
- A break from routine and the chance to do something different.

- A context is established which balances the need for fluency and accuracy [6].

5 Conclusions

On the basis of the literary sources studied we can come to the following conclusions that project work has advantages like the increased motivation when learners become personally involved in the project; all four skills, reading, writing, listening and speaking, are integrated; autonomous learning is promoted as learners become more responsible for their own learning; there are learning outcomes – learners have an end product; authentic tasks and therefore the language input are more authentic; interpersonal relations are developed through working as a group; content and methodology can be decided between the learners and the teacher and within the group themselves so it is more learner-centred; learners often get help from parents for project work thus involving the parent more in the child's learning; if the project is also displayed parents can see it at open days or when they pick the child up from the school; a break from routine and the chance to do something different.

The disadvantages of project work are the noise which is made during the class, alsoprojects are time-consuming and the students use their mother tongue too much,the weaker students are lost and not able to cope with the task and the assessment of projects is very difficult. However, every type of project can be held without any difficulties and so with every advantage possible.The types of projects are information and research projects, survey projects, production projects and performance and organizational projects which can be performed differently as in reports, displays, wall newspapers, parties, plays, etc.

Though project work may not be the easiest instructional approach to implement, the potential pay-offs are many. At the very least, with the project approach, teachers can break with routine by spending a week or more doing something besides grammar drills and technical reading.

The organization of project work may seem difficult but if we do it step by step it should be easy. We should define a theme, determine the final outcome, structure the project, identify language skills and strategies, gather information, compile and analyse the information, present the final product and finally evaluate the project. Project work demands a lot of hard work from the teacher and the students, nevertheless, the final outcome is worth the effort.

Throughout the course paper we can see that project work has more positive sides than negative and is effective during the educational process. Students are likely to learn the language with the help of projects and have more fun.

To conclude, project work is effective, interesting, entertaining and should be used at the lesson.

References

1. Haines S. Projects for the EFL Classroom: Resource materials for teachers. – Walton-on-Thames: Nelson, 1991. – 108 p.

2. Phillips D., Burwood S., Dunford H. Projects with Young Learners. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 160 p.

3. Brumfit C. Communicative Methodology in Language Teaching. The Roles of Fluency and Accuracy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 52 p.

4. Fried-Booth D. Project Work. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 89 p.

5. Hutchinson T. Introduction to Project Work. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 400 p.

6. Legutke M., Thomas H. Process and Experience in the Language Classroom. – Harlow: Longman, 1991. – 200 p.

Article received by the editorial office: 15.03.2019

ДАНИЛОВА, В.В., БЕРМУХАМЕТОВА, А.А., АСАНОВА, А.Б., УНГУТБАЕВА, Г.Ш.

ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ ЖҰМЫС

Ағылшын тілін оқытуда жобалау жұмыстарын пайдалану мәселесі үлкен маңызға ие. Жоба жұмысы зерттеу және қарым-қатынас арқылы шет тілін оқыту мен үйренудің ең тиімді әдістерінің бірі ретінде сипатталады, бұл әдістің әртүрлі оны білім беру процесінің барлық салаларында

пайдалануға мүмкіндік береді. Жобалық жұмыстың негізгі идеясы студенттерді зерттеу қызметі арқылы оқыту және олардың жеке қызығушылығын ынталандыру болып табылады.

Кілт сөздер: *жобалық жұмыс, тиімді әдіс, зерттеу қызметі, білім беру процесі.*

ДАНИЛОВА, В.В., БЕРМУХАМЕТОВА, А.А., АСАНОВА, А.Б., УНГУТБАЕВА, Г.Ш.

ПРОЕКТНАЯ РАБОТА В ОБЛАСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Проблема использования проектной работы в преподавании английского языка имеет большое значение. Проектная работа характеризуется как один из наиболее эффективных методов преподавания и изучения иностранного языка через исследования и общение, различные виды этого метода позволяют использовать его во всех сферах образовательного процесса. Основной идеей проектной работы считается обучение студентов через исследовательскую деятельность и стимулирование их личного интереса.

Ключевые слова: *проектная работа, эффективный метод, исследовательская деятельность, образовательный процесс.*

УДК 372.882

Есбергенова, К.А.
учитель русского языка и литературы
Сулукольской СШ им. Ш. Шаяхметова
Аулиекольского района Костанайской области

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация

Человек, являясь социальным существом, с первых месяцев жизни испытывает потребность в общении с другими людьми, которая постоянно развивается. Данное обстоятельство определяет потенциальную непрерывность общения как необходимого условия жизнедеятельности. Высокий уровень коммуникативности выступает залогом успешной адаптации человека в любой социальной среде, что определяет практическую значимость формирования коммуникативных умений с детства.

В статье показан один из подходов к методике формирования коммуникативной компетентности на уроках русского языка и литературы с государственным языком обучения.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, уроки русского языка, задания.*

1 Введение

Русский язык в общеобразовательной подготовке подрастающего поколения имеет стратегическое значение: от уровня владения языком зависят успехи в учёбе не только по данной дисциплине, но и по всем остальным предметам; уровень владения языком в значительной мере определяет социальное лицо человека, его культурные и интеллектуальные показатели, его общественную активность, стремление к самообразованию своего духовного начала. Необходимость формирования речевых компетенций определена образовательным стандартом по русскому языку, который в речевую (коммуникативную) компетентность включает овладение всеми видами речевой деятельности и основами культуры устной и письменной речи, базовыми умениями и навыками использования языка в жизненно важных для данного возраста сфер и ситуациях общения. Потому свою задачу, как учитель, вижу в создании условий, развивающей среды, в которой становится возможным выработка каждым

учащимся на уровне развития его интеллектуальных и прочих способностей определенных умений: вступать в контакт с любым типом собеседника, учитывая его особенности; поддерживать контакт в общении, соблюдая нормы и правила общения; слушать собеседника, соблюдая уважение и терпимость к чужому мнению; высказывать, аргументировать и в культурной форме отстаивать собственное мнение; изменять при необходимости свое речевое поведение. Поэтому уроки русского языка должны, в первую очередь, стать уроками речевого творчества, уроками созидания, уроками достижения цели и успеха.

2 Материалы и методы

Исходя из ведущих требований к преподаванию предмета, я избрала тему исследования: «Формирование коммуникативной компетентности учащихся на уроках русского языка и литературы с государственным языком обучения».

Развитие речи учащихся на уроках русского языка предполагает совершенствование всех видов речевой деятельности (говорения, аудирования, чтения, письма) и осуществляется в трех направлениях, составляющие единое целое:

- первое направление в развитии учащихся – овладение нормами русского литературного произношения, образования форм слов, построения словосочетаний и предложений и употребление слов в соответствии с их лексическим значением и стилевой принадлежностью.
- второе направление – обогащение словарного запаса и грамматического строя речи.
- третье направление – формирование умений и навыков связного изложения (умение писать сочинения и изложения).

3, 4 Результаты и обсуждение

Использование инновационных педагогических технологий в процессе урока играет большую роль. Поисковый метод, метод дискуссии, мозговой штурм, технология критического мышления, интерактивные, групповые формы и методы развивают творческую активность, самостоятельность формируют мыслительную деятельность, учат школьников отстаивать свою точку зрения, помогают добиться глубокого понимания материала. Используемые на уроках средства ИКТ существенно повышают наглядность изложения материала и привлекают внимание обучающихся. Применение компьютера на уроках литературы может быть самым разнообразным, преследовать разные цели (ознакомление с наиболее интересными фактами биографии писателя, совершение заочных экскурсий по местам, связанным с жизнью и деятельностью поэта или писателя, видеопросмотр фрагментов кинофильмов, мультипликационных фильмов, прослушивание мастеров художественного слова, их исполнения отрывков из произведений и т.д.). Учащиеся 9-11-х классов на уроки и внеклассные мероприятия самостоятельно готовят презентации: «Два поэта – две судьбы» (о жизни и творчестве советских поэтов А.Ахматовой и М.Цветаевой), «Арбатский песенник – Булат Окуджава», «Созвучие великих» (Лермонтов, Гете, Абай).

Работа в парах, в группах сменного состава позволяет решить и задачи воспитания: желание и умение сотрудничать в группах с одноклассниками. Главное в работе – школьники свободно говорят, спорят, отстаивают свою точку зрения, ищут пути решения проблемы, а не ждут готовых ответов. В учебном процессе использую методы, ориентированные на устную и письменную коммуникацию: все формы учебного диалога; рефераты и сообщения; обсуждение, дискуссия, диспут; выступления в качестве ведущих на мероприятиях; читательские конференции; сочинения и изложения; комплексные анализы текста; участие в конкурсах сочинений.

На уроках были организованы диспуты «Счастье в моем понимании», «В жизни всегда есть место подвигам», читательские конференции «Шайсултан Шаяхметов – сын своего народа», «Нравственные аспекты в творчестве Ч. Айтматова и О. Сулейменова», «Мама – главное слово в каждой судьбе». Система упражнений по развитию речи школьников на основе восприятия произведений изобразительного искусства объединены общей

целью, соотносящейся с коммуникативно-деятельностным подходом к речевому развитию учащихся. Упражнения формируют не только способность анализировать произведения ИЗО искусства, намеренно использовать средства художественной выразительности, конструирования текстов, но и требуют от учащихся решения разнообразных учебных задач, что обеспечивает интенсивную работу мышления. По характеру учебных действий, учащихся упражнения, используемые нами при работе с картинами, могут быть разделены на следующие виды:

- Словарная работа по картине И.И. Левитана «Золотая осень»:

Задания: 1. Составьте словосочетания по картине, устно объясните орфограммы. 2. Ответьте на вопросы: А) Каким настроением пронизана эта картина? Б) Какой русский поэт так образно и выразительно описал картину осеннего пейзажа? Вспомните эти стихи, расскажите о поэте.

Работа над сочинением представляет учителю большие возможности «открыть детям глаза на мир», развить их душу, чувство, разум. Наша задача – привить учащимся навыки самостоятельной работы над сочинением. Умение связно излагать свои мысли в устной и письменной форме – это сложное умение, требовать от ученика не только известного общего развития, но и овладения определенными умениями.

- Работа над картиной А. Пластова «Летом»:

А) Рассмотрите картину, обозначьте основные мысли художника.

Б) Ответьте на вопрос, почему картина называется «Летом».

В) Напишите ключевые слова по картине. Тщательно отрабатывается орфография всех подобранных слов.

Г) Составьте плана сочинения.

Реализация цели активизации словаря школьников осуществляется посредством работы со словарем. В процессе изучения темы «Обобщающие слова при однородных членах предложения» в качестве лексической беседы послужила картина Н. Крамского «Незнакомка». Описывая образ таинственной Незнакомки, учащиеся с опорой на словарь объясняют значения слов и словосочетаний: *гордая осанка, красивый овал лица, подрумяненные щеки, незаурядность, благородство, мимолетная встреча, завороженный взгляд, ярко выраженные черты лица, бессмертное полотно.* Следующая работа – составление связного текста по картине с данными словами, использование однородных членов предложений с объяснением пунктуации.

- Упражнения, направленные на формирование орфографической зоркости:

Задание: Какие орфограммы встретились в этих текстах? Расскажите правила и приведите свои примеры.

Ц...ган на ц...почках подош...л к ц...пленку и стал на него ц...кать. Тот сказал: «Ц...ц!»

Ш...л солдатик оловя...ый

По доро...ке деревя...ой,

Нес в руках сосуд стекля...ый.

- В словарной работе знакомство со словом проходит через три стадии:

1) выяснение значения слова;

2) знакомство с правилами употребления слова;

3) показ стилистического своеобразия употребления данного слова.

Используются разнообразные упражнения, связанные с синонимической заменой слов и словосочетаний, данных в контексте и вне контекста. Особое место принадлежит упражнениям на выяснение значения слов. Детям предлагается лексическая работа по тексту «Какой бывает снег?»

Заспорили пуночки, не могут решить, какой бывает снег. «Золотой!», – сказало утро и осветило морозную тундру. «Голубой», – проговорило дневное чистое небо. «Синий-синий», – прошептали тени лиственниц. «Холодный!», – крикнула утка, пряча клюв в землю. «Теплый!», – пробормотала белая куропатка. «Серебряный!», – уверенно произнесла луна.

... Пуночки так и не узнали, какой же бывает снег.

Задания: 1. Найдите в тексте эпитеты, характеризующие снег;_2. Почему мнения о снеге у всех разошлись? 3. Найдите в тексте синонимы. Докажите ответ; 4. Найдите слова, употребленные в переносном значений.

- Сочинение-миниатюра как важная составляющая урока русского языка. Безусловно, сочинение-миниатюра – это такой вид деятельности, который таит в себе неограниченные возможности для развития речи. Научившись писать миниатюры, ученик может во всеоружии подойти к большим работам. Мои ученики пишут мини-высказывание на лингвистическую тему, письменное объяснение смысла пословиц «Труд кормит – лень портит», «Не с свои сани не садись», «Язык до Киева доведет», «Учиться – всегда пригодится», сочинения по данному началу или литературному отрывку. Надо сказать, что ребята охотнее пишут эссе на различные темы, при этом дети любят выходить на природу, увидеть и ощутить прелесть окружающего мира. Зарядившись вдохновением, они легко складывают строки четверостишии и прозаические тексты: «Любимый уголок природы», «Зимний день», «Осень в парке», «Весна в моем краю», «Моя малая родина – мой Сулуколь» и др. Попутно на таких уроках развития речи осуществляется работа по формированию предметных знаний, а также воспитывается чувство прекрасного.

- Творческие диктанты «Восстановите исчезнувшие из текста слова», которые способствуют развитию умений самостоятельно мыслить рассуждать.

Я люблю весну с ручьями,
…(лето) с яркими цветами,
…(осень) с ласковым дождем,
…(зиму) с горкой и катком.

- Редактирование художественного текста – процесс творческий, развивающий умение совершенствовать собственные высказывания, соблюдать культуру речи, находить и исправлять недостатки в содержании и речевом оформлении чужих и своих собственных текстов.

Задание: дайте оценку ответам Асель и скажите, почему они вам не понравились. Подберите свои ответы.

- Асель, что ты скажешь о своей семье?
- Она хорошая.
- Какие у тебя друзья?
- Хорошие.
- О чем ты мечтаешь?
- Быть хорошей девочкой.

- Компетентностно-ориентированные задания по теме «Развитие речи».

Стимул: в контакте вы познакомились со сверстниками из далекой Африки. Вам хочется поделиться восхищением от красоты русской природы. Фотографии нет. Попытайтесь составить словесную зарисовку. Она должна быть небольшой по объему (не более 20 слов). Постарайтесь не испортить работу ошибками и проверьте.

Внеклассная работа через организацию творческой деятельности учащихся способствует формированию их коммуникативной компетентности и реализации темы исследования. С этой целью ежегодно в рамках декады русского языка и литературы проводятся интеллектуальные встречи «Знатоки русской речи», «Лингвистический ринг», «Звездный час», «Эрудит» (мероприятия еще способствует контролю предметных знаний учащихся). Как учитель-предметник, делюсь положительным опытом работы на страницах информационно-методического журнала «Қостанай дарыны.kz» (№2, 2016 г.), выступаю на заседаниях РМО, готовлю призеров районной предметной олимпиады (2016 г. – III место, 2017 г. – II место), в 2016 году победила в районном конкурсе «Тақырыптық білімді меңгеру жағдайының үздік бақылау жүйесі», на областном семинаре «Особенности работы МКШ в условиях модернизации системы образования» представила презентацию «Результативная деятельность учителя по

реализации программы «Одаренные дети», получила ISBN за программу факультативного курса для 6-7 классов «Культура речи».

5 Выводы

Язык – наше бесценное богатство, с ним мы не расстаемся на протяжении всей жизни, поэтому нельзя быть безразличными к тому, как мы пользуемся языком, как ценим родное слово. Этому мы должны учить своих учеников.

Как видим, коммуникативная культура – важнейшее проявление общей культуры человека, функциональная речевая компетентность гражданина современного общества. Поэтому формирование коммуникативной компетенции – одна из важных задач изучения всего школьного курса русского языка и литературы.

Таким образом, формируя ключевые компетенции учеников, мы выполняем общественный заказ на подготовку человека, умеющего жить. Именно от учителя зависит, каким будет будущее страны, а значит и будущее народа.

Список литературы

1 Сергеев И.С., Блинов В.И. Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеурочной деятельности: Практическое пособие. – М.: АРКТИ, 2007. – 132 с.

2 Поташник М.М. Требования к современному уроку: методическое пособие. – М.: Центр предобразования, 2011. – 271 с.

3 Никитина Е.И. Русская речь: пособие по развитию связной речи. – М.: Просвещение, 1995. – 192 с.

4 Методические материалы для учителя [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://metodic-school.ru/.

Материал поступил в редакцию: 04.03.2019

ЕСБЕРГЕНОВА, Г.А.

ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕ ОҚИТЫН ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Адамда өмірінің бастапқы айларынан бастап басқа адамдармен қарым-қатынаста болу қажеттілігі пайда болады және бұл қажеттілік үнемі дамып отырады. Қарым-қатынастың үздіксіз болуы – бұл тіршіліктің қажетті шарты. Адамның коммуникациялық қабілетінің жоғары болуы оның кез келген әлеуметтік ортаға оңай бейімделуінің кепілі болады, сондықтан бұл қабілетті бала кезден дамытудың маңызы зор.

Мақалада орыс тілі және әдебиет сабақтарында мемлекеттік тілде оқитын оқушылардың коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесіне деген көзқарастардың бір нұсқасы келтірілді.

Кілт сөздер: *коммуникациялық құзіреттілік, орыс тілі сабақтары, тапсырмалар.*

ESBERGENOVA, G.A.

FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE STUDENTS AT THE LESSONS «RUSSIAN LANGUAGE» AND «LITERATURE» WITH THE STATE LANGUAGE OF TRAINING

A person is a social being, from the first months of life he feels the need to communicate with other people, which is constantly evolving. This circumstance determines the potential continuity of communication as a necessary condition for life activity. A high level of communicativeness is the key to successful adaptation of a person in any social environment, which determines the practical significance of the formation of communicative skills from childhood.

The article shows one of the approaches to the formation of communicative competence in the lessons of the «Russian language» and «Literature» with the state language of instruction.

Key words: *communicative competence, Russian language lessons, tasks.*

УДК 372.851

Калжанов, М.У.
кандидат физико-математических наук,
ассоциированный профессор кафедры
физико-математических дисциплин
Шароватова, Ю.В.
студентка 4 курса специальности
«5В010900 – Математика», КГПУ,
Костанай, Казахстан

АНАЛИЗ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются значимость информатизации общества и вопросы анализа информационно-коммуникационных технологий в преподавании математики. Рассмотрены аспекты и причины кризиса математического образования. Намечены подходы и пути для устранения трудностей в преподавании математики с использованием ИКТ. Предложены средства и методы для реализации внедрения возможностей ИКТ с учетом различных критериев и методики преподавания математики.

Ключевые слова: *информатизация общества, методика преподавания математики, информационно-коммуникационные технологии, средства активизации познавательной деятельности.*

1 Введение

На сегодняшний день процесс компьютеризации и информатизации охватил почти все сферы человеческой деятельности, что повлекло за собой существенные изменения в государственной и общественной жизни. Не обошли стороной эти изменения и к требованиям, предъявляемым к системе образования. Для развития человека все большую значимость приобретают умение собирать необходимую информацию, умение выдвигать гипотезу, делать выводы и умозаключения, использовать для работы с информацией новые информационно-коммуникационные технологии (ИКТ).

В работах Абдугалимовой Г.Н. и Марюкова М.Н. отмечаются и важнейшие задачи информатизации образования, включающие в себя:

- повышение качества подготовки специалистов на основе использования в учебном процессе современных информационных технологий;
- применение активных методов обучения, повышение творческой и интеллектуальной составляющих учебной деятельности;
- интеграция различных видов образовательной деятельности (учебной, исследовательской и т.д.);
- адаптация информационных технологий обучения к индивидуальным особенностям обучаемого;
- разработка новых информационных технологий обучения, способствующих активизации познавательной деятельности обучаемого и повышению мотивации на освоение средств и методов информатики для эффективного применения в профессиональной деятельности;
- обеспечение непрерывности и преемственности в обучении;
- разработка информационных технологий дистанционного обучения;
- совершенствование программно-методического обеспечения учебного процесса;

- внедрение информационных технологий обучения в процесс специальной профессиональной подготовки специалистов различного профиля [1, 2].

Одной из важнейших задач информатизации образования является формирование информационной культуры специалиста, уровень сформированности которой определяется, во-первых, знаниями об информации, информационных процессах, моделях и технологиях; во-вторых, умениями и навыками применения средств и методов обработки и анализа информации в различных видах деятельности; в-третьих, умением использовать современные информационные технологии в профессиональной (образовательной) деятельности; в-четвертых, мировоззренческим видением окружающего мира как открытой информационной системы.

Применение информационных технологий в обучении базируется на данных физиологии человека: в памяти человека остается 1/4 часть услышанного материала, 1/3 часть увиденного, 1/2 часть увиденного и услышанного, 3/4 части материала, если обучаемый активно участвует в процессе.

ИКТ, применяемые в образовании, в частности при изучении математики делятся на три группы: аппаратные, программные, цифровые образовательные ресурсы.

1. Аппаратные средства:

– компьютер – универсальное устройство обработки информации;

– принтер – позволяет фиксировать на бумаге информацию найденную и созданную учащимися или учителем для учащихся;

– проектор радикально повышает уровень наглядности;

– телекоммуникационный блок (для сельских школ – прежде всего, спутниковая связь) – дает доступ к казахстанским и мировым информационным ресурсам, позволяет вести дистанционное обучение, вести переписку с другими школами;

– устройства для ввода текстовой информации и манипулирования экранными объектами – клавиатура и мышь (и разнообразные устройства аналогичного назначения), а также устройства рукописного ввода. устройства для записи (ввода) визуальной и звуковой информации (сканер, фотоаппарат, видеокамера, аудио и видео магнитофон) – дают возможность непосредственно включать в учебный процесс информационные образы окружающего мира;

– устройства регистрации данных (датчики с интерфейсами) – существенно расширяют класс физических, химических, биологических, экологических процессов, включаемых в образование при сокращении учебного времени, затрачиваемого на рутинную обработку данных;

– управляемые компьютером устройства – дают возможность учащимся различных уровней способностей освоить принципы и технологии автоматического управления;

– внутриклассная и внутришкольная сети – позволяют более эффективно использовать имеющиеся информационные, технические и временные (человеческие) ресурсы, обеспечивают общий доступ к глобальной информационной сети;

– аудио-видео средства обеспечивают эффективную коммуникативную среду для воспитательной работы и массовых мероприятий.

2. Программные средства:

–общего назначения и связанные с аппаратными (драйверы и т. п.) – дают возможность работы со всеми видами информации;

–источники информации – организованные информационные массивы – энциклопедии на КД, информационные сайты и поисковые системы Интернета, в том числе – специализированные для образовательных применений;

–виртуальные конструкторы – позволяют создавать наглядные и символические модели математической и физической реальности и проводить эксперименты с этими моделями;

–тренажеры – позволяют отрабатывать автоматические навыки работы с информационными объектами – ввода текста, оперирования с графическими объектами на экране и пр., письменной и устной коммуникации в языковой среде;

–тестовые среды – позволяют конструировать и применять автоматизированные испытания, в которых учащийся полностью или частично получает задание через компьютер и результат выполнения задания также полностью или частично оценивается компьютером;

–комплексные обучающие пакеты (электронные учебники) – сочетания программных средств, перечисленных выше видов – в наибольшей степени автоматизирующие учебный процесс в его традиционных формах, наиболее трудоемкие в создании (при достижении разумного качества и уровня полезности), наиболее ограничивающие самостоятельность учителя и учащегося;

–информационные системы управления – обеспечивают прохождение информационных потоков между всеми участниками образовательного процесса – учащимися, учителями, администрацией, родителями, общественность;

–экспертные системы – программная система, использующая знания специалиста-эксперта для эффективного решения задач в какой-либо предметной области.

3. ЦОР – цифровой образовательный ресурс

Под цифровыми образовательными ресурсами (ЦОР) понимается любая информация образовательного характера, сохраненная на цифровых носителях.

Отличие ЦОР от традиционных образовательных ресурсов. ЦОР – это всё, что выполняет функцию образования, но представлено в цифровом виде. К ним относятся: книги, учебники, наглядные пособия и др.

Необходимо отметить, что обучение математике в настоящее время сопряжено с целым рядом особенностей, если не сказать трудностей. Как отмечают ряд авторов Марюков М.Н. и Мартиросян Л.П. приходится говорить даже о кризисе математического образования. Причинами такого видения с учетом новых подходов в обучении и преподавании математики проявляются в следующем:

–в изменении приоритетов в обществе и в науке – в настоящее время на фоне резкого падения интереса к науке в целом наблюдается рост приоритета гуманитарных наук;

–в оторванности содержания математического образования от жизни;

–в малом воздействии на чувства и эмоции учащихся вследствие абстракции математических понятий и суждений;

–сокращения часов по математике.

Изменения, происходящие сегодня в современном обществе, в значительной степени определяют особенности и необходимость внесения изменений в деятельность преподавателя математики. В современных условиях, в образовательной деятельности важна ориентация на развитие познавательной самостоятельности обучающихся, формирование умений исследовательской деятельности, индивидуализация целей образования с использованием ИКТ [2, 3].

2 Материалы и методы

Информационные технологии представляют информацию в различных формах и тем самым делают процесс обучения более эффективным. Экономия времени, необходимого для изучения конкретного материала, в среднем составляет 30%, а приобретенные знания сохраняются в памяти значительно дольше.

При использовании информационных технологий в процессе обучения происходит существенное изменение учебного процесса:

–переориентация на развитие мышления и воображения, как основных процессов познания, необходимых для качественного обучения;

–обеспечивается эффективная организация познавательной и самостоятельной деятельности учащихся;

–появляется способность к сотрудничеству, самосовершенствованию, творчеству и др.

Использование в процессе обучения информационных и коммуникационных технологий обеспечивает возможности для достижения следующих педагогических целей:

- реализация социального заказа современного общества в условиях информатизации, глобализации и массовой коммуникации;

- развитие личности обучающегося, его подготовка к комфортной жизнедеятельности в условиях современного информационного общества массовой коммуникации и глобализации;

- интенсификация, повышение эффективности и качества образовательного процесса на всех уровнях системы образования.

Повышение эффективности и качества образовательного процесса может быть обеспечено за счет реализации уникальных, с точки зрения педагогики, возможностей информационных и коммуникационных технологий, которые были перечислены выше. При этом развиваются побудительные мотивы (стимулы) к получению образования, обусловливающие активизацию познавательной деятельности с использованием средств ИКТ, углубляются межпредметные связи за счет использования современных средств обработки информации, в том числе и аудиовизуальной. Особое место принадлежит возможности реализации идеи открытого образования на основе использования распределенного информационного ресурса.

При использовании широкого потенциала средств ИКТ в процессе обучения существенно меняется роль учителя и ученика. Роль учителя как единственного источника учебной информации смещается в направлении кураторства или наставничества. Педагог уже не тратит время на передачу учебной информации, на пересказ учебных материалов, на сообщение «суммы знаний». Это время высвобождается для решения творческих и управленческих задач.

Анализ методического материала и исследований многих авторов по данной тематике позволяют обнаружить противоречия в массовой практике, к которым относятся следующие:

– между стремлением личности к творчеству, оригинальности, самовыражению и обязательным единым планом, и режимом общеобразовательной школы;

– между репродуктивным, схоластическим восприятием математического материала отдельными обучающимися и необходимостью творческого преобразования их математической деятельности;

– между возрастающей сложностью и насыщенностью программы, постоянно увеличивающимся уровнем требований и способностью обучающихся освоить весь объем предлагаемых ему сведений.

Эти противоречия вызывает необходимость искать новые подходы и методы, направленные на повышение качества знаний, активации познавательной деятельности обучающихся, развития их творческих способностей посредством использования новых информационных технологий, как важной составляющей и аккумулирующая в себе связь традиционной математики и основ информационных технологий на технологии межпредметных связей.

Использованию компьютерных технологий как средства качественного усвоения учебного материала по математике, изучения отдельных разделов школьного курса алгебры или геометрии посвящены диссертационные исследования.

Среди основных подходов к выявлению особенностей и возможностей использования ИКТ как средства повышения успеваемости и активизации познавательной деятельности можно выделить целостность и взаимосвязь различных разделов математики

Следующим важным компонентом можно выделить познавательную активность как состояние готовности обучающихся к самостоятельной познавательной деятельности, характеризующееся совокупностью мотивационного, содержательно-операционного, эмоционально-волевого и личностного компонентов в усвоении новых знаний.

3, 4 Результаты и обсуждение

Для конструирования средств в процессе обучения математике могут быть использованы следующие возможности информационно-коммуникационных технологий.

Визуализация учебной информации, состоящая в наглядном представлении:

– практических ситуаций, реальных процессов и явлений, демонстрирующих недостаточность математических средств описания ситуации на языке математики или приводящих к получению новой не изученной математической модели;

– чертежей, графиков, динамических моделей, задач имитационного моделирования, задач с параметрами;

– информации о происхождении вопросов, которые предполагается изучать в истории становления математики.

– Моделирование и интерпретация информации об изучаемых или исследуемых объектах, их отношений, процессов, явлений – как реальных, так и виртуальных. Эта возможность в рамках мотивационного компонента реализуется в процессе обучения математике через осуществление виртуальных экспериментов по выполнению наблюдений, опытов, измерений, построению чертежей и графиков, их преобразований, исследованию моделей, позволяющих обнаружить новые неизвестные факты и свойства еще не нашедшие описания, объяснения, обоснования.

Содержательно-операционный (деятельностный) компонент, предполагающий готовность учащихся к самоуправлению процессом учения, связанных с переработкой информации, поиском решения проблем, умений осуществлять планирование и самоорганизацию процесса обучения.

Для реализации выделенных функций средств активизации познавательной деятельности, учащихся в процессе обучения математике могут быть использованы следующие возможности ИКТ*:*

- регистрация, сбор, накопление, хранение, обработка информации, представленной в цифровой форме, об изучаемых объектах, явлениях, процессах, в том числе полученной в результате использования ИКТ для исследования математических моделей;

- построение экранных объектов по заданным параметрам в системах, реализующих возможности компьютерной графики (построение графиков функций, построение обьемных фигур и имитационное моделирование;

- различные формы представления данных об изучаемом объекте. Составление виртуальных каталогов, таблиц, графов, блок-схем, позволяющих установить связи вновь изученного с известным ранее, что является основой логической взаимосвязи и механизмов обратной связи и интерактивного диалога;

- автоматизация процессов вычислительной, информационно-поисковой деятельности, а также обработки результатов учебного эксперимента с возможностью многократного повторения фрагмента или самого эксперимента, основанных на элементах имитационного моделирования;

- использование распределенного информационного ресурса Интернета при выполнении учебных проектов, самостоятельных работ поискового характера, выдвижения и проверки гипотез, их обоснования;

- эмоционально-волевой компонент познавательной активности характеризуется способностью и стремлением к преодолению обучающимися трудностей в учении и наличием определенного эмоционального настроя, связанного с развитием познавательного интереса.

5 Выводы

Информационные технологии в обучении представляют собой технологию, основанную с применением информатики и которая реализуется с помощью компьютеров и соответствующих программных продуктов. Компьютер, как новое и динамичное развивающее средство обучения – главная отличительная особенность информационной технологии. Используя компьютер и программные средства, а значит, и программное обеспечение обучающего характера процесс обучения становится разнообразным и углубленным, что очень важно при изучении математических систем и алгоритмов.

Увеличение умственной нагрузки на занятиях по математике заставляет задуматься над тем, как поддержать интерес обучающихся к изучаемому предмету, их активность на протяжении всего процесса обучения.

Чтобы сохранить интерес к предмету и сделать качественным учебно-воспитательный процесс, на занятиях по математике целесообразно и необходимо использовать информационно-коммуникационные технологии для достижения целей и эффективности процессов обучения.

Использование информационных технологий в учебном процессе позволяет изменить характер учебно-познавательной деятельности обучающихся, активизировать самостоятельную работу с различными электронными средствами учебного и прикладного назначения.

Список литературы

1 Абдулгалимова Г.Н. Модель использования компьютерного тестирования в процессе информационной подготовки специалистов // Информатика и образование. – 2008. – №7. – С. 113-115.

2 Марюков М.Н. Научно-методические основы использование компьютерных технологий при изучении геометрии в школе: дис. д-ра пед. наук: Брянск. – М., 1998. – 244 с.

3 Мартиросян Л.П. Методические подходы к обучению учителей использованию ИТ на уроках математике в процессе развития познавательного интереса учащихся: дис. канд. пед. наук. – М., 2003. – 175 с.

Материал поступил в редакцию: 15.02.2019

ҚАЛЖАНОВ, М.У., ШАРОВАТОВА, Ю.В.

МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТАЛДАУ

Бұл мақалада қоғамды ақпараттандырудың маңыздылығы және математиканы оқытудағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды талдау мәселелері қарастырылады. Математикалық білім беру дағдарысының аспектілері мен себептері қарастырылды. АКТ қолдану арқылы математиканы оқытуда қиындықтарды жою жолдары мен тәсілдері белгіленді. Математиканы оқытудың әр түрлі критерийлері мен әдістемесін ескере отырып, АКТ мүмкіндіктерін енгізуді іске асыру үшін құралдар мен әдістер ұсынылды

Кілт сөздер: *қоғамды ақпараттандыру, математиканы оқыту әдістемесі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, танымдық қызметті жандандыру құралдары.*

KALZHANOV M.U., SHAROVATOVA YU.V.

THE ANALYSIS OF INFORMATION AND COMMUNICATIONS TECHNOLOGIES IN TRAINING IN MATHEMATICS

This article discusses the importance of informatization of society and the analysis of information and communication technologies in the teaching of mathematics. The aspects and causes of the crisis of mathematical education are considered. Outlines approaches and ways to eliminate difficulties in teaching mathematics using ICT. The proposed tools and methods for implementing the implementation of ICT capabilities, taking into account the various criteria and methods of teaching mathematics.

Key words: *informatization of society, methods of teaching mathematics, information and communication technologies, means of enhancing cognitive activity.*

УДК 375.145.3

Лисьев, Г.А.
кандидат педагогических наук, доцент,
ЧГПУ, Челябинск, Россия
Абдимоминова, Д.К.
магистр педагогического образования,
старший преподаватель кафедры ИРиКТ
Шагиахметова, Л.М.
старший преподаватель кафедры ИРиКТ,
КГПУ, Костанай, Казахстан

ПРОЕКТИРОВАНИЕ МОДУЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ»

Аннотация

В статье рассматриваются особенности проектирования образовательной программы по профессиональному обучению. Предлагается фрагмент модели образовательной программы на основании концепции модернизации среднего образования в Республике Казахстан.

Ключевые слова: *образовательная программа, предметные компетенции, профессиональное обучение, художественный труд.*

1 Введение

Кларк Керр в 1972 году выделил четыре революции, произошедшие в методах обучения:

1) первая состояла в том, что учителя-родители, служившие образцом, уступили место профессиональным учителям;

2) вторая связана с заменой устного слова письменным словом;

3) третья ввела в обучение печатное слово;

4) четвертая, происходящая в настоящее время, предполагает частичную автоматизацию и компьютеризацию обучения.

Все четыре обусловлены изменениями в социальном, экономическом развитии общества, а также ростом научно-технического прогресса.

В настоящее время скорость научно-технического прогресса способна породить изменения, которые, не успевая укорениться в нашей повседневной жизни, становятся устаревшими.

Такой темп предполагает большие изменения, в том числе и в образовании.

Глава государства Н. Назарбаев в Государственной Программе развития образования РК особо отметил, что для повышения конкурентоспособности образования, развития человеческого капитала необходимо путем обеспечения доступности качественного образования, тем самым обеспечивая устойчивый рост экономики нашей республики [1].

Изменено содержание школьного обучения, в частности, интегрировался школьный учебный предмет – «Технология», основной целью, которого являлось формирование представлений о составляющих техно сферы, о современном производстве и о распространенных в нем технологиях.

Включен в школьную программу новый интегрированный предмет «Художественный труд», который разрабатывался на основе программного содержания предметов «Изобразительное искусство» и «Трудовое обучение» в начальной школе и предмета «Технология» в основной школе.

Цель обучения учебному предмету «Художественный труд» – формирование функциональной грамотности в области искусства и технологий труда, развитие личности с творческим отношением к действительности.

Содержание предмета «Художественный труд» решает задачи не только предметного характера, он также направлен и на развитие личностных качеств учащихся, где особое внимание уделяется эстетическому воспитанию.

Изменения касаются и среднего профессионального образования. Одна из проблем – это «вымирание» некоторых рабочих профессий.

Так, по версии сайта Профессионалы.ru, в такие профессии входят водители автобусов, рабочие заводов, фермеры. Оспаривать такие предположения можно сколько угодно, но мы наблюдаем внедрение роботизации, не говоря уже об автоматизации, в нашу повседневную жизнь уже сейчас.

Таким образом, и содержание среднего профессионального образования претерпевает изменения.

Концепция развития системы образования республики Казахстан определила и новую модель вузовского и послевузовского образования.

Важным становится формирование у обучающихся:

– навыков в области переработки информации и коммуникационных технологий (ПИКТ);

– социальных и (меж)культурных навыков (умение работать в команде, навыки общения, понимание наличия разных культур, знание иностранных языков, толерантность и др.);

– навыков самоуправления (мотивация к обучению, способность к решению проблем, творчеству, предпринимательству, риску, трудоустройству, способность приспосабливаться к переменам).

2 Материалы и методы

Проектирование содержания обучения учителей художественного труда преподавателей общетехнических и специальных дисциплин должно учитывать все требования, которые выдвигает современное образование.

Преподавателей общетехнических и специальных дисциплин готовили как технические, так и педагогические высшие учебные заведения на инженерно-педагогических факультетах.

Переход от инженерно-педагогического образования к профессионально-педагогическому привел к тому, что под *профессионально-педагогическим образованием* стали понимать гораздо более широкое профессионально-образовательное поле, нежели существовавшее до этого поле инженерно-педагогического и индустриально-педагогического образования.

В профессионально-педагогическое поле (пространство) помимо профтехшколы включена подготовка педагогов для любых ступеней и направлений профессиональной школы – средней и высшей, что кардинально изменяет суть и структуру этого вида образования [2].

Профессионально-педагогическое образование связано с подготовкой преподавателей и мастеров производственного обучения, способных осуществлять социально-профессиональную и производственно-технологическую деятельность в профессиональных образовательных организациях среднего и высшего образования, а также на предприятиях.

Г.М. Романцев определяет профессионально-педагогическое образование как формирование личности, способной к эффективной реализации себя в сфере профессионального образования, к осуществлению всех компонентов интегративного образовательного процесса, к выполнению полного спектра профессионально-образовательных функций.

До настоящего времени подготовка мастеров производственного обучения осуществлялась в образовательных организациях среднего профессионального образования, в первую очередь для образовательных организаций среднего профессионального образования, а также для других уровней профессионального образования. Подготовка велась в соответствии с классификатором специальностей среднего профессионального образования и по образовательным программам этого уровня обучения.

Одно из направлений такой подготовки – «Технология труда и предпринимательство», с квалификацией «Преподаватель общетехнических и специальных дисциплин. Учитель технологии труда» осуществлялась нашим вузом.

Содержание образования этого направления позволяло выпускнику работать и в школе, и в колледже.

Проблема проектирования содержания образовательной программы «Профессиональное обучение» состоит в том, чтобы за четыре года подготовить специалиста, который смог бы работать и в школе, и в колледже.

Проектирование программ – одно из важнейших направлений образовательного проектирования.

Любая образовательная программа – это документ, регламентирующий тип и способы построения содержания учебно-воспитательного процесса в условиях той или иной педагогической системы.

Прежде чем приступать к созданию программы, необходимо осознать ее специфику как нормирующего документа. Требования к содержанию и результатам проектирования в данном случае будут опираться на:

- четкие представления о сущности понятия «образовательная программа»;
- знание комплекса действующих нормативов, определяющих стратегию, цели и содержание соответствующего уровня и типа образования (стандартов образования, требований к обязательному минимуму содержания, квалификационных характеристик и др.).

Образовательная программа – документ, который «определяет содержание образования определенного уровня и направленности». Это не общая программа какого-либо года обучения, не программа какой-либо учебной дисциплины. Это целостное описание содержания определенного уровня образования (например, основного общего, начального профессионального, высшего образования), классифицированного в качестве образовательного ценза [3].

Как продукт проектирования образовательная программа представляет комплект нормативных документов, определяющих цели, содержание и качество образования в конкретном учебном заведении, ориентированных на определенный уровень (ступень) образования и разработанных в соответствии с возрастом обучающихся.

3, 4 Результаты и обсуждение

Модульная образовательная программа Профессиональное обучение состоит из семи модулей:

- историко-философских знаний и духовной модернизации;
- социально-политических знаний;
- языкового;
- естественно-математического;
- фундаментальной подготовки;
- технологий в инклюзивном образовании;
- профессионального.

Фундаментальный модуль можно разделить на несколько составляющих: специальная, общетехническая.

Специальная составляющая представляет собой блок специальных дисциплин теоретического и производственного (профессионального) обучения, характеризующего подготовку по обработке конструкционных и текстильных материалов.

Содержание цикла специальных дисциплин выделяет из направления подготовки более узкую область специализации выпускника. Эта составляющая программы определяет профессиональную компетентность и профессиональную квалификацию выпускника, способность к самостоятельной трудовой деятельности и успешность адаптации в сфере производительного труда.

Общетехническая составляющая дает необходимую общетехническую эрудицию, обеспечивающую подготовку для усвоения специальных профессиональных знаний и умений в данной области деятельности. Блок общепрофессиональных дисциплин объединяет родственные специальности одной профессии и составляет их основу. Например, для машиностроительных специальностей он включает техническую механику, электротехнику, материаловедение и ряд других дисциплин.

Опираясь на результаты обучения учащихся школ по предмету «Художественный труд» и обучающихся колледжей, были разработаны следующие предметные компетенции:

1. Способен использовать в профессиональной деятельности теоретические основы машиноведения; свойства конструкционных, текстильных и других материалов.
2. Владеет способами создания технологической документации, в том числе с использованием компьютерных технологий.
3. Способен выявлять проблемы, разрабатывать и реализовывать научно-технические, дизайнерские и социальные проекты, анализировать результаты их внедрения.
4. Знает принцип действия и устройство электрических цепей и их элементов; понимает существующее разнообразие и принципы действия нетрадиционных источников энергии.
5. Способен разрабатывать передовые отраслевые технологии, выполнять работы по обработке материалов соответствующего квалификационного уровня.
6. Владеет технологиями художественной обработки различных материалов; способен проектировать и создавать предметы художественного творчества и другие объекты дизайна.
7. Знает и соблюдает требования охраны и научной организации труда; владеет навыками рациональной организации рабочих мест производственных мастерских.
8. Знает основы рыночной экономики; способен проектировать производственный бизнес; разрабатывать рекламные продукты в сфере бизнеса и образования.

Ниже приведена матрица компетенций по дисциплинам профессионального модуля образовательной программы «Профессиональное обучение».

Таблица 1 – Матрица компетенций

Дисциплина	К1	К2	К3	К4	К5	К6	К7	К8
Черчение и теоретические основы проектирования		x	x					
Технология обработки материалов	x	x	x		x		x	
Теоретические основы машиноведения	x		x	x	x			
Отраслевое материаловедение	x				x			
Художественно-техническое проектирование изделий из конструкционных материалов	x	x	x		x	x	x	
Композиция и проектирование костюма	x	x	x		x		x	
Электротехника	x			x				
Информационные технологии в преподавании ОТ и специальных дисциплин		x	x					

Моделирование и конструирование швейных изделий	x	x	x		x		x	
Моделирование и конструирование изделий из конструкционных материалов	x	x	x	x	x		x	
Дизайн окружающей среды		x	x			x		
Художественная обработка материалов	x				x	x	x	
Маркетинг и техника рекламы			x	x				x
Визуальное искусство						x		
Станки и инструменты для обработки материалов резанием	x	x			x		x	
Декоративно-прикладное искусство	x				x	x	x	
Проектирование бизнеса			x					x
Дизайн и изготовление столярных изделий	x	x	x		x	x	x	
Современные технологии в профессиональном обучении			x					
Теория машин и механизмов	x							
Детали машин	x							

5 Выводы

Мы считаем, что сформированный таким образом профессиональный модуль обеспечит формирование предметных компетенций, как учителя художественного труда, так и преподавателей общетехнических дисциплин колледжей.

Учитывая элективный характер большинства дисциплин, каждый студент может формировать собственную траекторию обучения.

Список литературы

1 Назарбаев Н.А. Государственная программа развития образования РК на 2011-2020 гг. – Астана, 2011.

2 Болтаева З.З. Подготовка педагогов профессионального обучения с учётом требований современной системы образования // Молодой учёный. – 2016. – №2. – С. 772-773.

3 Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. – 2003. – №10 – С. 51-55.

Материал поступил в редакцию: 27.02.2019

ЛИСЬЕВ, Г.А., АБДИМОМИНОВА, Д.К., ШАГИАХМЕТОВА, Л.М.

«КӘСІБИ ОҚЫТУ» МОДУЛЬДІК БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖОБАЛАУ

Мақалада кәсіптік оқыту білім беру бағдарламаларын жобалаудың ерекшеліктері қарастырылады. Қазақстан Республикасында орта білім беруді жаңғырту тұжырымдамасы негізінде білім беру бағдарламасы моделінің фрагменті ұсынылады.

Кілт сөздер: *білім беру бағдарламасы, пәндік құзыреттілік, кәсіптік оқыту, көркем еңбек.*

LISIEV, G.A., ABDIMOMINOVA, D.M., SHAGIAKHMETOVA, L.M.

DESIGNING A MODULAR EDUCATIONAL PROGRAM «PROFESSIONAL TRAINING»

The article discusses the features of the design of the educational program for professional training. A fragment of the educational program model based on the concept of modernization of secondary education in the Republic of Kazakhstan is proposed.

Key words: *educational program, subject competences, professional training, art craft.*

УДК 378.14

Омарова, К.И.
география магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының аға оқытушысы
Суюндикова, Ж.Т.
биология магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының аға оқытушысы
Баубекова, Г.К.
педагогикалық білім беру магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасы меңгерушісінің м.а.,
Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ
Қостанай, Қазақстан

ЖОБАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ АЯСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Түйін

Бұл мақалада СӨЖ және СОӨЖ шеңберінде білім алушылардың жобалық технологиясын жүзеге асыру мүмкіндіктері қарастырылған; «жобалау технологиясы» ұғымы, оқу үдерісінде белсенді қолданылатын жобалау технологиясының түрлері нақтыланады. Мақалада білім алушылардың жаратылыстану бағыттағы – физикалық география, Қазақстан топонимикасы, топография және жергілікті жерге бағдарлау негіздері, адам физиологиясы пәндері бойынша жобалық оқыту технологиясын меңгеру нәтижелері берілген; оқу-танымдық, зерттеушілік, коммуникативтік және ақпараттық-коммуникациялық құзыреттіліктерді қалыптастырудағы жобалар әдістерінің рөлі анықталды; білім алушыларға жоспарлау, ұйымдастыру және орындау кезінде дербестік танытуға мүмкіндік берілді.

Кілт сөздер: *жобалау технологиясы, топтарда жұмыс істеу, зерттеу және шығармашылық құзыреттіліктер, СӨЖ және СОӨЖ, оқыту нәтижесі.*

1 Кіріспе

Қазақстандағы білім беру жүйесі 2016 жылдан бастап орта білімнің жаңартылған мазмұнына көшуде, бұл өз кезегінде педагогикалық жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларын қайта қарауды талап етеді. Қазіргі білім беру жүйесі білім алушылардың алған білімдерінің санын емес, ол игерген білік пен дағдылардың әртүрлілігін және оларды қолдану мен талдау мүмкіндіктерін анықтайды. Кафедраның ПОҚ жыл сайын «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ-да, Қазақстан Республикасындағы «НЗМ» ДББҰ ПШО-да және алыс шет елдерде (Ұлыбритания, Португалия, Германия) білім берудің барлық деңгейіндегі педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстарынан өтеді.

Біліктілікті арттыру оқу үдерісінде студенттермен жұмыс істеудің белсенді әдістері мен формаларын қолдану мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал етеді. Сонымен, кафедраның оқу-әдістемелік жұмысында оқытудың инновациялық технологиялары кеңінен қолданылады. Олар оқытудың дәстүрлі әдістерін толықтырып қана қоймай, жетекші әдістер қатарына да кіреді. Инновациялық оқытудың түрлері мен әдістері студенттердің танымдық қызметін жандандыруға және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған.

2 Материалдар мен әдістер

Мақала жазу кезінде авторлардың тәжірибелік материалдары қолданылды, студенттермен жұмыс жасаудың тиімді әдістері мен формалары – жобалау технологиясы, кейстер

әдісі, жағдайлық-рөлдік ойындар, проблемалық оқыту көрсетілді. Материалды өңдеудің негізгі әдістері – салыстырмалы, талдау және синтез, статистикалық, бақылау.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру кезінде жобалар әдісі атты педагогикалық технология белсенді қолданылады,ол білім беру үдерісінде қызметтің жаңа тәсілдерін игеруге мүмкіндік береді.

Жобалау әдісі – бұл практикалық немесе теориялық білімнің белгілі бір саласын меңгеру әдістемесі, білім үдерісінің ұйымдастыру тәсілі. Сол себептен, мәселені (технологияларды) егжей-тегжейлі ашу арқылы қойылған мақсатқа жету үшін, жоба нақты практикалық нәтижемен аяқталуы тиіс. Жобалау әдісі студенттердің белгілі бір уақыт аралығында жеке, топтық жұмыс жасауға бағытталған өзіндік жұмысы.

Студенттер үшін жоба – бұл өз шығармашылық әлеуетін барынша ашу мүмкіндігі, оның нәтижесі практикалық сипатқа ие және жобаның қатысушылары үшін өте маңызды болып табылады. Ал мұғалім үшін оқу жобасы – өз білім алушыларын оқыту мен тәрбиелеудің дидактикалық интегративті құралы.

Оқытудың жобалау әдісі бірнеше ерекшеліктерге ие:

- жоба бойынша жұмыс барысында оқушылар шешетін мәселенің болуы
- жоба міндетті түрде нақты қол жетімді мақсатқа ие болуы тиіс.
- жобаның нәтижесі ретінде автор жасаған жобалық өнімнің болуы
- жұмысты алдын ала жоспарлау – қойылған міндеттерді шешу тәсілдерін анықтау және ол үшін қажетті ресурстарды табу.
- жобадағы жұмыстың барлық кезеңдері егжей-тегжейлі сипатталатын жұмыстың барысы туралы міндетті түрде есептің болуы

Жобаның маңызды шарты оны көпшілік алдында қорғау – жұмыс нәтижелерін таныстыру (7-10 минуттан артық емес) болып табылады [1].

Жоба әдісі жеке тұлғаға бағытталған білім беру технологиясына жататындықтан, оның мақсаты оқушылардың келесі қабілеттері мен қасиеттерін дамытуға бағытталған:

- ақпаратты өз бетінше таба білу;
- әр түрлі формада ақпаратты талдау, өңдеу, интеграциялау, бағалау және құру, ресімделген нәтижесі түрінде жұмысты ұсыну білігі;
- басқалармен табысты жұмыс істеу;
- ойластырылған шешімдер қабылдау;
- бастаманы өз мойнына алу;
- кешенді мәселелерді шешу;
- өзін басқару;
- тиімді қарым-қатынас жасау және т. б. [2].

Оқу үдерісінде оқу жобаларының келесі түрлері қолданылады: зерттеу (эксперимент жүргізуді және нәтижелерді талдауды талап ететін жобалар), шығармашылық.

Оқу үдерісінде білім алушылардың өзіндік жұмысы (СОӨЖ және СӨЖ) үлкен рөл атқарады, ол өз бетімен білім алу және өзін-өзі жетілдіру құзыретін қалыптастыруға бағытталған.

Өзіндік жұмыс қорытындысы бойынша студенттер адам физиологиясы, адам анатомиясы, топонимика, геология, топография негіздері және жергілікті жерге бағдарлау, жалпы жертану, Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы пәндері бойынша келесі жобаларды орындап, ұсынды: Қостанай қаласының қызықты жерлері бойынша жарнамалық бейнероликтер, аймақтың топонимикалық нысандары бойынша презентациялар әзірлеу, студенттердің психофизиологиялық ерекшеліктері және т. б.

«Қазақстанның топонимикасы» пәнін оқу барысында «Аймақтың топонимиясы» тақырыбына СОӨЖ шеңберінде, студенттерге бірнеше жобалық тақырыптар ұсынылды: Менің көшемнің топонимиясы, аймақтың гидронимдері, қала хоронимдері және т. б. Бұл зерттеудің

нәтижесі – келесі бөлімдер көрсетілген бейне жоба жасау: топоним тарихы, қала үшін маңызы бар сәулет нысандары, осы топонимнің заманауи дамуы.

Жобалық технология студенттердің зерттеу дағдыларын белсендіруге ықпал етті:

- алғашқы көздермен жұмыс істеу кезінде («Қостанай облысының мемлекеттік мұрағаты» ММ) – хронологиялық және синхрондық дағдылар;
- статистикалық материалдарды өңдеу және картографиялық материалдарды құру кезінде – операциялық зерттеу іскерліктері (теориялық талдау және алынған нәтижеден қорытынды жасай білу);
- АКТ қолдану – компьютерлік бағдарламалармен жұмыс істеудің практикалық дағдыларын жетілдіру.

Үздік жобалар Қостанай қаласының 140 жылдығына арналған студенттік жұмыстар байқауына берілді.

«Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы» пәні бойынша СӨЖ географиялық номенклатураны (әкімшілік-аумақтық бірліктер, өнеркәсіптік маңызы бар пайдалы қазбалардың кен орындары, өнеркәсіптік орталықтар, коммуникациялық орталықтар) білуді талап етеді. Студенттердің географиялық номенклатураны зерттеулері Кейс-стади әдісін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Берілген уақыт ішінде студенттер АКТ қолдана отырып географиялық карта бойынша жұмыс істейді. Әрбір географиялық нысан шынайы жағдаймен сипатталады, онда студент қойылған тапсырманы шешуі және шешім нұсқаларын ұсынуы қажет. Бұл әдіс зерттеу қызметін дамытуға, мәселені шешуге арналған жолдарды іздеуге, кеңістіктік және бейнелік ойлауға ықпал етеді.

«Адам физиологиясы» пәні бойынша СОӨЖ және СӨЖ шеңберінде жобалау технологиясын қолдану кезінде негізінен екі негізгі форма – жұппен жұмыс істеу немесе микротоптармен жұмыс істеу көрініс алды.

Студенттердің келесі тақырыптар бойынша жүргізілетін зерттеулері: «Жасөспірімдердің физикалық дамуы», «Студенттердің жынысына байланысты психофизиологиялық ерекшеліктері», «Балалар мен жасөспірімдердің морфофункционалды ерекшеліктері», «Балабақша балаларының антропометриялық ерекшеліктері», «Білім беру үрдісінің әртүрлі кезеңінде бірінші және үшінші курстың үрейлену деңгейін анықтау», «Қалалық және ауылдық оқушылардың жүрек-қан тамырлары жүйесінің ерекшеліктері» және т.б. білім алушыларданолар осы пәнді оқу кезінде игерген аспаптармен жұмыс жасау білімін, есептеу әдістемелерін, статистикалық өңдеудің, зерттелетін нысандардың (оқушылардың) морфофункционалдық көрсеткіштерін дұрыс өлшеудің практикалық машықтары мен дағдыларын талап етеді. Зерттеулер келесі әдістерді қолдану арқылы жүргізілді: антропометриялық, функционалдық, индекстер, сынамалар әдістері арқылы, алынған мәліметтерді сандық өңдеу және сапалы интерпретациялау әдісі, сауалнамалар әдісі, Ч.Д. Спилбергертің, Ю.Л. Ханиннің «Реактивті және жеке мазасыздану деңгейін бағалау шкаласы»; Д. Тейлордың «Жеке мазасыздану шкаласы», Руфье – Диксонның, Мартине-Кушелевскийдің сынамалары, физикалық жұмысқа қабілеттілікті анықтауға арналған Гарвард степ тесті.

Бұл жобалардың тәжірибелік бөлігі әр түрлі білім беру мекемелерінің оқушылары арасында студенттер оқытушының басшылығымен өткізген өлшемдерден құрылған. Сонымен, балалар мен жасөспірімдердің морфофункционалды ерекшеліктерін зерттеу барысында «Мирас», «Акерке» балабақшаларының әр жастағы тәрбиеленушілері, Тимофеевка ауылының мектеп алды даярлық тобы; қалалық және ауылдық оқушылардың жүрек-тамыр жүйесінің ерекшеліктерін зерттеу кезінде – Қостанай қаласының орта мектептерінің және Заречный мектеп лицейінің 14-17 жастағы оқушылары; әр түрлі оқу кезеңінде бірінші және үшінші курс студенттерінің мазасыздық деңгейін анықтау кезінде – ҚМПУ жаратылыстану-математика факультетінің 17 жастан 21 жасқа дейінгі бірінші және үшінші курс студенттері және т. б зерттеу нысаны ретінде алынды.

Жоба авторларының зерттеу гипотезасын ұсынуы әртүрлі диаграммалар, графиктер, статистикалық материалдар түріндегі кешенді талдаудың болуымен расталады.

«Топография және жергілікті жерге бағдарлау негіздері» пәні бойынша жер бетін зерттеудің негізгі әдісі жергілікті жерді түсіру – далалық және камералдық жұмыстардың күрделі кешені болып табылады, нәтижесінде топографиялық жоспарлар мен профильдер жасалады. Студенттер өлшеу аспаптары – лазерлік алыс өлшегіштермен, нивелирлермен, теодолиттермен жұмыс істей отырып, түсірілімнің келесі түрлерін жүргізеді: глазомерлі, трассаны нивелирлеу, теодолитті түсіру.Мысалы, белгілі бір учаскені нивелирлеу кезінде студенттер шағын топтарда жұмыс істей отырып, трассаны *алға* геометриялық нивелирлеу жүргізді, онда әрбір пикеттің (нүктенің) биіктігінен асып кетуі өлшенді; деректер нивелирлеу журналында тіркелді. Нәтижелерді камералдық өңдеу кезінде өлшенетін учаскенің гипсометриялық профильдері салынды. Графиктерді құру дәптерлерде, сондай-ақ Windows Live және Microsoft Office Word сияқты бағдарламалардың компьютерлік технологияларын қолдану арқылы орындалды.

Топтарда жұмыс істей отырып, оқушылар күнделікті өмірде кездесетін мәселелерді шешу мақсатында, мысалы, делювиальды, флювиальды бейімді процестердің ағу беткейінің тіктілігін анықтау, әкімшілік ғимараттарды салу үшін орынды анықтау мақсатында жер бетінің кедір-бұдырлығын анықтау, жер топырағының тіктілігін анықтауға геодезиялық өлшеулер жүргізді.

«Физикалық география» курсы бойынша СӨЖ шеңберінде студенттер «Вегенердің материктерінің дрейф теориясымен жердің геофизикалық және геохимиялық процестерінің өзара байланысы» тақырыбында зерттеу жобаларын орындады. Зерттеу нәтижесінде, онда материктер дрейфінің ерекшеліктерін ескере отырып, студенттер болашақта құрлықтардың орналасуын өзгерту гипотезаларын ұсынды; зерттеу жобасын қорғау және тыңдаушылардың назарына болашақта құрлықтың орналасу макеттерін ұсынған ғылыми жұмыс болды.

«Туризм және өлкетану негіздері» пәні шеңберінде студенттер Қостанай қаласы және Қостанай облысы шегінде әртүрлі туристік маршруттарды әзірледі. Маршруттарды әзірлеу кезінде студенттер маршруттың түріне байланысты экономикалық құнын есептеді, маршрут үшін ең қызықты және маңызды орындарды анықтады. Қостанай қаласындағы қонақ үй саласының инфрақұрылымын, сәулет және мәдени ескерткіштерді дамыту мақсатындағы студенттердің жобасы өте қызықты болды. Бұл жоба студенттердің маркетингтің шығармашылық әлеуетін, дизайнерлік қабілеттерін және т.б. ашты. Бұл жобаның қорытындысы ретінде студенттер өздері тілші, актер ретінде сөз сөйлеген бейнеролик болды.

Жобалармен жұмыс істеу барысында студенттер рефлексия үдерісіне белсенді қатысты. Жоба бойынша қойылған міндеттердің әрбір кезеңін жүзеге асыру барысында студенттердің ой-өрісі кеңейді, зерттеушілік қабілеттері дамыды. Жұмысты бастамас бұрын студенттерге белгілі болған бағалау критерийлерін есепке ала отырып жоба бойынша рефлексия өткізілді.

5 Қорытынды

Жобалау-зерттеу қызметі – студенттердің өз бетінше зияткерлік өнім жасауға, коммуникативтік қабілеттерін дамытуға, өзінің өзін-өзі бағалауын кеңейтуіне мүмкіндік береді. Жобалау технологиясын пайдалану білім алушылардың білім сапасын күшейтуге ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1 Миронская Л.Г. Применение проектных технологий на уроках географии в условиях внедрения ФГОС // 1 сентября. – 4 марта 2015 г.

2 Феоктистова Ю.В., Метод проектов на уроках истории открытый урок // 1 сентября. – 5 мая 2017 г.

3 Теплоухова Л.А. Рефлексия в проектной деятельности как средство развития комплекса универсальных учебных действий // Пермский педагогический журнал. – 2016 г. – №8.

Материал редакцияға түсті: 31.01.2019

ОМАРОВА, К.И., СУЮНДИКОВА, Ж.Т., БАУБЕКОВА, Г.К.

РЕАЛИЗАЦИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В РАМКАХ ПРОЕКТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

В данной статье рассмотрены возможности реализации проектной технологии обучающихся в рамках СРОП и СРС; уточняются – понятие «проектная технология», виды проектной технологии, наиболее активно используемые в учебном процессе. В статье представлены результаты освоения учащимися технологии проектного обучения по дисциплинам естественного направления – физическая география, топонимика Казахстана, основы топографии и ориентирования на местности, физиология человека; определена роль метода проектов в формировании учебно-познавательной, исследовательской, коммуникативной, и информационно-коммуникационной компетенций; предоставления обучающемуся возможности для проявления самостоятельности при планировании, организации и реализации проектов.

Ключевые слова: *проектная технология, работа в группах, исследовательские и творческие компетенции, СРОП и СРС, результат обучения.*

OMAROVA, K.I., SUNDIKOVA, ZH.T., BAUBEKOVA, G.K.

IMPLEMENTATION OF RESEARCH ACTIVITIES OF STUDENTS WITHIN THE DESIGN TECHNOLOGY

This article discusses the possibility of implementing the project technology of students in the framework of IWST and IWS; clarified – the concept of «project technology», types of project technology, the most actively used in the educational process. The article presents the results of students ' mastering the technology of project training in the disciplines of natural direction – physical geography, toponymy of Kazakhstan, the basics of topography and orienteering, human physiology; the role of the project method in the formation of educational and cognitive, research, communication, and information and communication competencies; providing students with opportunities for self-determination in the planning, organization and implementation of projects.

Key words: *project technology, work in groups, research and creative competence, IWST and IWS, learning outcomes.*

ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ
НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

УДК 371.11

Аканбаев, Б.Н.
педагогика ғылымдарының магистрі,
педагогика кафедрасының оқытушысы
Қайырғали, Н.Қ.
«5В011400 – Тарих» мамандығының
2 курс студенті, Ө. Сұлтанғазин атындағы
ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан

МЕКТЕП БАСШЫЛАРЫНЫҢ МҰҒАЛІМНІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙІП КЕТУІН АЛДЫН АЛУ ШАРТТАРЫ

Түйін

Бұл мақалада мекеме басшылары мен мұғалімдердің күйіп кетуі арасындағы ара қатынасы мен оның Қазақстан мемлекеттік мектептеріндегі оқушылардың мектепке баруына әсері қарастырылған. Мекеме басшылары мектеп жұмысының ажырамас бөлігі ретінде қабылданып, мекеменің жетістікке жетуіне себептес ретінде қабылданады. Мектеп әкімшілігі мекеме басшысының мектепке әкелетін құндылығын мойындаған. Мекеме басшылары мектептегі ауа-райына әсер етіп, ол өз кезегінде оқу үрдісінің жүру барысына да әсер етеді. Мұғалімдер өзара серіктестік жасап, бір-біріне көмек көрсетеді, әсіресе жаңадан келген жас мамандарға көп қолдау көрсетеді. Қазақстанда соңғы он жылда мұғалімдердің эмоцмоналды күйіп кетуі азаймай жатыр және керісінше, алдағы жылдарда одан да күрделі мәселеге айналайын деп отыр. Жұмысын жаңадан бастап отырған мұғалімдердің шамамен 40% өздерінің алғашқы бес жылында оқыту жұмысын тастап кетеді. Ал оқушылар саны аз және ауылдағы материалдық базасы төмен мектептердегі мұғалімдердің жұмыстан кету үлесі одан да жоғары. Бұл зерттеу мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуінің жоғары қарқынын түсіндіретін бірқатар негізгі факторларды айқындайды. Оның үстіне, мақалада мұғалімдердің мамандығын ауыстыруының жоғары деңгейін төмендетудің кейбір ықтимал тәсілдері талқыланады.

Кілт сөздер: *мекеме басшылары, мұғалімнің эмоционалды күйіп кетуі, мектеп ауа-райы.*

1 Кіріспе

Мекеме басшылары мен мұғалімдердің жұмыстан кетуі мен мұғалімдердің эмоционалды күйіп кету синдромы арасындағы байланысты, жалпы, ұлттық көзқарас тұрғысынан қарастыру қажет. Алайда, мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуінің орташа көрсеткіштері кейбір білім мекемелерінен тұрақты түрде мұғалімдердің жұмыстан кету себебін ашпайды, ол, әсіресе, республика аймағында орналасқан ауылдық мектептердегі әлеуметтік жағдайлары төмен және үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс істейтін мұғалімдерге қатысты. Мұғалімнің күйіп кетуінің жоғары деңгейі сыныптағы сабақтың өту үрдісін бұзып, білім беру процесінің тұрақтылығын жояды және онсыз да үлгерімі төмен деңгейлі оқушылардың білім алу мүмкіндіктеріне қауіп төндіреді. Мектеп жетекшілігі үшін саясатты өзгерту, немесе оқу үрдісіне өзгерістер енгізу қиын болуы мүмкін. Нәтижесінде ұстаздардың эмоционалды күйіп кетуінің жоғары көрсеткіші әр түрлі оқу бағдарламаларын жүзеге асыруға кері әсер етеді. Мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуі мектеп бірлестіктерінде пайда болатын көшбасшы

мұғалімдер қатарын да шектейді. Ол, көбінесе, ардагер педагогтардың мамандықтан кетуі кезінде бос орындарды толтыру үшін мұғалім жалдайтын кезде көп кездесетін жағдай. Ұстаздық жолға келген жас мамандар тәжірибелі мұғаліммен салыстырғанда оқушылар сапасын көтеруге тиімділігі төмендеу.

2 Материалдар мен әдістер

Бұл мақаланың негізі ретінде АҚШ-тың Каролина университетінің оқытушысы Люис Уорреннің «Көшбасшы мұғалімдер мен жас мамандардың қарым-қатынасы» атты зерттеу жұмысы мен Қостанай қаласының №10 орта мектебінде өткізілген тәжірибелік жұмыстар нәтижелері қолданылды. Мектепте өткізілген тәжірибелік жұмыста Т.Лиридің тұлғааралық қарым-қатынас диагностикасы әдістемесі, Фрайбургтық тұлғалық сауалнама, В.В.Бойконың эмоционалды күйіп кетуді анықтау (MBI) әдістері қолданылды.

Мектеп әкімшілігі тиімділігі төмен мұғалімдерді жұмыстан босатуға келгенде нағыз мәселе туындайды [1]. Бұл маңызды әкімшілік мәселені шешуде көмектесу үшін мектеп әкімшілігі көшбасшы мұғалімнен көмек сұрайды. Мұғалім жұмысы тиімділігінің көрсеткіштерін сынып шеңберінде өзгертуге болады және көрсеткіштер әсерін әр түрлі деңгейде өлшеуге болады. Алайда сапасыз мұғалімді жұмыстан шығару одан сайын күрделірек әкімшілік іс болып шығады. Оның үстіне, егер мектеп жұмысы тұрғысынан сәйкес жетекшілік нұсқаулар мен қолдау болған жағдайда мұғалімдердің өз қызметінің сапасын арттыру мүмкіндігі жоғарылайды.

Мекеме басшысы сапасыз мұғалімдерін жұмыстан босатуды қалағанымен, оған мұғалімдердің еңбек туралы заңы жағынан қорғанысы немесе келісім-шарты, көп уақыт алатын ресми процедуралар мен жұмыстан босату үдерістері, қарсылықтардың болуы кедергі болады. Сонымен қатар, аталған іс-әрекеттер қызметкерлердің сапалық өсіміне бағытталған үрдіске де біршама қиындықтар тудырады. Мысалы, кейбір жергілікті заңгерлер, мекеме басшыларының ойынша, сапасыз мұғалімдерге өз мамандықтарын немесе жұмыс орнын ауыстыруға кеңес бермейді, нәтижесінде сол сапасыз мұғалімдер де сапалы мұғалімдермен деңгейлес қорғанысқа ие болады. Тіпті әлсіз мұғалімдерді коллегиалдық сырттай қадағалау процедуралары да жетекші мұғалімдерге көмек көрсетуі керек болғанымен, өздерінің бірқатар жеке қарама-қайшылықтары болады.

Сапасыз мұғалімдердің бір оқу мекемесінен екіншісіне көшіп-қонуы АҚШ-та «лимондар биі» деп аталады. Егер олардың көбісі сапасыз мұғалімдер болса, олар әдетте әкімшілігінің тәжірибесі төмен мектептерге ауысады, ал ол мектептерде көптеген жағдайда үлгерімі төмен оқушылар оқиды. Мекеме басшыларының қол астындағы мұғалімдерін жұмыстан босату кезінде кездесетін көптеген проблемаларына қарамастан, кейбір мектептер біліктілігі жоғары мұғалімдерді ғана жинау арқылы өз күштерін арттыра түседі. Оның үстіне, кейбір білім беру мекемелерінің басқа мекемелермен салыстырғанда өздерінің үздік мұғалімдеріне қолдау көрсету мүмкіндіктері болады. Білім беру мекемелерінің басшылары мұғалімдерді ұстап қалу мен қолдау арасындағы өзара байланысты түсінуі тиіс [2].

Нәтижесінде мекеме басшысы жоғарыда аталып өткен жағдайда жұмысқа алынған қызметкерлерін қамтамасыз ету үшін белгілі бір стратегияларды ұстануы тиіс. Білім беру мекемесінде болатын өзгерістер тәрізді, үлгерімі одан әрі төмендеу қауіпі бар оқушылардың да саны артады, сондықтан мекеме басшылары өздерінің сапалы мұғалімдерін ұстап қалуға арналған техникалар мен әдістер жайлы біліп, түсінуі тиіс. Эмоционалдық, техникалық және біліми қолдаудың мұғалімдерге қалай әсер ететін түсіне отырып және көшбасшылық, мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуі мен білім беру мамандықтарының дамуына қатысты жаңашылдықтың маңыздылығын анықтай отырып, мекеме басшылары мұғалімдерді білім беру мекемесінде ұстап қалу мен қолдауды қамтамасыз ететін кейбір маңызды факторларға тәуелді болады.

Мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуі мен оларды мекемеде ұстап қалу мәселесі соңғы уақытта білім беру саласында күрделі қиыншылықтарға апарып отыр. Мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуі жұмыстан босату себебі бола алмайды, тек мұғалім жұмыс орнына байланысты өз еркімен немесе еріксіз арыз түсірген жағдайда ғана заң бойынша қарастыры-

лады және келісімшарттар бұзылады [3]. Мектеп жасындағы балалар санының көбеюіне байланысты аймақтар мен мектептерге сапалы білім беруүрдісін ұйымдастыру, оқыту стандарттарын сақтап қалу мақсатында мектеп басшылығы үнемі көшбасшы мұғалімдерді жұмысқа алу және ең тиімді мұғалімдерді сақтап қалуды қадағалау бойынша еңбектеніп жатыр.

Сондықтан да мекеме басшылары мұғалімдерді ұстап қалу немесе жұмыстан босату бойынша бірқатар міндеттері бар екендігін түсінуі қажет. Олар ұстаздар ұжымының жоғары сапасын сақтап қалып, мектеп ортасында белсендірек бола алатын жаңа мұғалімдерді жұмысқа алуды қамтамасыз етуді мақсат етулері керек. Сондықтан да жақсы мұғалімдерді қолдау мектеп басшылары үшін ең басты міндеттердің бірі болып табылады. Мекеме жетекшілерінің мұғалімдер қауымына құрамына оқу, экологиялық, эмоциялық және техникалық аспектілерде қолдау көрсету арқылы мұғалімнің жағдайын жақсартып, оны ұстап қалуда атқаратын рөлі зор [4]. Білім беру үрдісінде қарым-қатынастың дамуы ретінде көшбасшы ұстаздардың дамуының алатын орны ерекше, себебі олар білім беру мекемелерінің жетекшілік жақтан берілетін қолдауы ретінде де, институттық және оқу ресурстарымен қамтамасыз етуде де мекеменің дәстүрлерін бекіте түседі. Мекеме басшылары өздерінің іс-әрекеттерінің мектептегі жағымды жағдайға әсерінің қандай болуын анықтайтындығын назарға алулары тиіс, себебі олар мектеп мәдениетінің ең маңызды дамытушылары болып табылады.

3 Нәтижелер

Зерттеу барысында анықталғандай мекеме басшылары өз жұмыстарына кедергі келтіретін немесе жеңілдететін жұмыстың көп аспектілерін өзгерте алады[5]. Мысалы, мекеме басшылары қол астындағы мұғалімдерінің өз жұмыстарын атқаруына қажетті ресурстар мен ақпаратты жеткілікті түрде алатындығына көз жеткізіп отыруы тиіс. Сондай-ақ, олар мектеп мәдениетіне өзіндік бір нәр береді, әсіресе бағдарламалардың қалай қабылданатындығына, мінез-құлықтар саясаты мен оған беретін нұсқаулықтарға байланысты қарама-қайшылықтарды шешуге көмектеседі. Оған қоса, мекеме басшысы мен қол астындағы мұғалімдерінің жұмыстан кетуі арасындағы байланысты сол ұйым ішінде қарастыру қажет. Мекеме басшысы тұрғысынан көрсетілетін қолдау деңгейінің артуы қол астындағы көшбасшы мұғалімдердің қалыптасуына әсер ететіндігі сөзсіз. Айта кететін жайт, мекеме басшысы мен сол мекемеде қызмет ететін, сол мекеменің ортақ мәдениетімен бірігетін қол астындағы қызметкерлер құрамының біріккен әрекеттері мен қағидаттары осы қолдау деңгейіне әсер етеді, ал ол қолдауды маман ретіндегі мұғалім өте қатты сезінеді. Әкімшілік тұрғысынан көрсетілетін қолдау мен мектеп мәдениетінің дамуы ұстаздарды жұмыста ұстап қалуда өте өзекті құрал болып табылады. Мекеме басшылары өз қол астындағы қызметкерлерінің мақсаттарына, келешектері мен дамуына бағытталатын ұйымдастыру жүйесін әзірлейтін болса, онда сол қызметкерлердің үздіксіз дамуы мен шабыттануына іргетас болады.

Мекеме басшылары қол астындағы мұғалімдердің жұмыстан кетуімен байланысты барлық проблемалар өздеріне бағытталғандығына көз жеткізуі тиіс, себебі олар көптеген жағдайда қызметкерлерінен оқшауланады[6]. Жаңадан келген мұғалімдерге арналған индукциялық бағдарламалардың кең таралуы, сондай-ақ коучниг тәсілдер қазіргі таңдағы қызметкерлер үшін өте тиімді және олар қоғамның дамуына себептеседі. Өзіндік басқару үлгісі қалыптасқан мекеме басшысының мінез-құлығы негізінен бүкіл қызметкерлеріне әсер етеді, оның басты себебі – бір ғана адамның мінез-құлығы онымен байланысты барлық қалған адамдарға әсер етпей қоймайды. Кәсіби дамуды, құзіреттілікті, педагогикалық білім беру бағдарламаларына белсенді қатысуды, білім беру қоғамдастығының оқу бағдарламаларын зерттеуді алға қоятын адам ғана мекеме басшысы бола алады. Мұғалімдердің жеке талаптары бойынша, мекеме басшылары қол астындағы қызметкерлердің мотивациясын арттыра алады [7]. Мекеме басшылары мұғалім мінез-құлығына, кемпірқосақтың өрмекші торына әсері тәрізді, әсер етеді. Дәл осы сияқты мекеме басшылары жай ғана оқытушы ретінде де оқу процесіне әсер етуі мүмкін. Мұғалімдердің көшіп-қонуы мен жұмыстан кетуі деңгейінің төмендеуі негізінен әкімшілік жағынан қолдауы бар, тәртіпке деген талаптары төмендетілген және мәселені шешу деңгейі жоғары білім беру мекмелерінде көптеп кездеседі. Ақпараттық қол-

дау ұсынатын және көзбе-көз қолдау көрсететін мекеме басшыларының қол астында өз міндеттеріне көңілі толу көрсеткіштері жоғары мұғалімдерге ие болу мүмкіндігі зор.

Мекеме басшылары мұғалімге оқушылармен қарым-қатынас жасауда көмек көрсететін қозғалыс күші ретінде қарастырылады, олар мұғалімдерге шешім қабылдауда бостандық береді және қолдау деңгейі жоғары , жағымды жағдайлар ұсынады [8]. Көшбасшы мұғалім жас мұғалімдерге әрбір оқушыға жеке оқу деңгейін жоғарылатуға мүмкіндік беретін қажетті стратегиялар мен дағдыларды әзірлеу арқылы жетекшілік етеді, осылай қолдауды сезіндіру арқылы жас мұғалімдерді жұмыста ұстап қалады. Мұғалімдерді ұстап қалуға себептесетін ортаны қалыптастыру, көшбасшы мұғалімдерге қолдау көрсету үшін мұғалімдерпге әр түрлі функционалдық мүмкіндіктер беріледі. Мекеме басшыларының көшбасшы мұғалімдерді ұстап қалуына көмектесетін эмоционалды қолдау дағдыларын ұстануы сол мұғалімдерді жігерлендіруде өте маңызды болып табылады. Сондықтан да, мекеме басшылары мұғалімдердің жұмыстан кетуі мен қалуына әсер ететін жағдайлар туралы білуі тиіс.

Мұғалімді жұмыстан кетуге мәжбүрлейтін жағдаяттарға түсіністікпен қарау арқылы мекеме басшылары сол көшбасшы мұғалімдерге кәсіби дамуға көмек беру мақсатында олардың жұмысын дұрыс ұйымдастыруға қолдау көрсетуі тиіс. Кез келген ұйым жетекшілері мұғалімдер өздеріне басшылықтың қолдау көрсетуін қалайтындығын түсіну өте маңызды, себебі қолдаудың болмауы жұмыстан ерте кету себептерінің бірі болып табылады. Құрылымдық қолдауды орындалған жұмыс бойынша сын айтуда, мұғалімдерге ата-аналармен және оқушылармен байланыс орнатуда көмек көрсету және олардың тәжірибесін дамытуда көруге болады. Мекеме басшылығы осының барлығы білім беру мекемесі мақсатына жетуде өте маңызды орын алатындығын мойындауы керек. Мекеме басшысы тұрақты дамуды көрсететін немесе көрсеткіштердің жақсару үшін енгізілуі тиіс өзгерістер жайлы хабардар болуы тиіс, себебі бұл олардың даму қарқынын ұстап қалу мүмкіндігі болып табылады. Сондықтан да мекеме басшылары көшбасшы мұғалімдерді жаңадан келген мұғалімдерге қолдау көрсетуші ретінде қабылдайды.

4 Талқылау

Мекеме басшыларының талабымен бекітілген мұғалімдер оқыту процесін нәтижесіз, күйзеліске толы жұмыс ретінде қабылдау ықтималдығы жоғары, сондықтан да олар өз орындарын босатып, жұмыстан кетіп қалуы мүмкін. Мұндай жағдайда мекеме басшылары да, мұғалімдер де қиналып қалады. Нәтижесінде мекемеде олар көлемі жеткілікті болғанына қарамастан шығын материалдарын шамадан тыс қолдана бастайды. Олардың көбісі мемлекетке тиесілі және соның қарамағында жұмыс жасайды. Сондықтан да қосымша шығын туындағандықтан, қаржылық қажеттіліктер салдарынан қаржыландыру қиындық туғыза бастайды. Мекеме басшыларының тиімді педагогикалық тәжірибені қолдау бойынша оқу бағдарламаларын жүзеге асыруға қажетті ресурстары болуы тиіс. Оның үстіне, мұғалімдер мен жалпы мектептің жетістікке жетуі үшін қалам, қағаз, қарындаштар, оқулықтар мен борлар жеткілікті болуының өз негізі бар.

Мұғалімдердің кітапта жоқ ақпаратты қолдануы, кітапханада жоқ оқулықтарды қағазға басып шығару оқытуды жеңілдетуде көп көмек көрсетеді. Оқушылар, мұғалімдер мен ата-аналардың көзқарасы бойынша, мектепте білім алатын және білім беретін жеке тұлғалар құрмет белгісі бар адамдар. Алайда мектепте қызмет ететін адамдарға деген менмендік тиімді оқыту процесіне кедергі келтіреді. Мысалға, зертханадағы от тұтатқыштың сынып қалуы, электр жүйесінің істен шығуы, жарықтың әлсіз болуы сабақ өту барысында оқуды тоқтатып, мұғалімдердің тиімді жұмыс жасауын қиындатады. Сондықтан да мұғалімдердің мектепте тиімді жұмыс жасауына оң жағдайлар ондағы қарапайым қызметкерлер үшін қиындықтар туғызуы мүмкін.

5 Қорытынды

Мекеме басшылары өз қол астындағы мұғалімдеріне ұйымдастырушылық жағдай жасайтын беделді позицияда орналасады. Олар мектеп өмірінің көптеген элементтеріне әсер етеді, оның құрамына мектеп климаты, ресурстар мен мұғалімдердің атқаратын рөлдері кіре-

ді. Негізінен, өз құндылықтары, мақсаттары мен кәсіби даму мүмкіндіктерін басқаларға баули алатын мекеме басшылары мектептің әрбір мүшесінің бір-біріне көмектесе алатындай біріге жұмыс жасауы үшін арнайы орта құруға көмектеседі. Мекеме басшылары мен мұғалімдер ұжымы мектеп талаптарын ашық түрде талқылап, жоспарлай алатын орта құруы қызметкерлердің жұмыста қалу ықтималдығын жоғарлатады. Мұғалімдерге өз пікірін ашық айтуға рұқсат етілген білім беру мекемелері өзара құрмет көрсету, бір-біріне сенім арту және келісімнің жоғары деңгейін қамтамасыз етуді алға мақсат етіп қояды. Мекеме басшыларының қолдауы мен жетекшілігі өз қол астындағы мұғалімдердің жұмыста қалуына қатты әсер ете алады. Өз мұғалімдеріне әкімішлік және жеке қолдау көрсететін білім беру мекемелеріндегі мұғалімдердің ауысуы мен эмоционалды күйіп кету деңгейі төмендеген. Мекеме басшылары қол астындағы мұғалімдердің өз жұмыс орындарында тек оқытуға міндеттеліп, жұмыс істеу жағдайы жақсарған кезде ғана қалуға дайын екендігін түсінуі тиіс. Мекеме басшылығының шешім қабылдау үрдісі көптеген отбасылар мен оқушылардың біріге тығыз жұмыс жасай алу мүмкіндігіне әсер ете алады.

Әдебиеттер тізімі

1 Barth R.S. Teacher leader // Phi delta kappan. – 2001. – №82(6). – Б. 443-449.

2 Wlodkowski R.J., Ginsberg M.B. Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all adults. – JohnWiley&Sons, 2017.

3 Бойко В.В. Социально-психологический климат коллектива и личность. – М.:Мысль, 1983. – С. 207.

4 Bogler R., Nir A.E. The contribution of perceived fit between job demands and abilities to teachers' commitment and job satisfaction // Educational Management Administration & Leadership. – 2015. – №43 (4). – Б. 541-560.

5 Борисов В.Н., Ковалев О.Г., Лузгин С.С., Ушаков А.И. Психологическая подготовка к педагогической деятельности: Практикум. – М.: Академия, 2002. – 144 с.

6 Carver-Thomas D., Darling-Hammond L. Teacher turnover: Why it matters and what we can do about it. – Palo Alto, CA: Learning Policy Institute. – 2017.

7 Леопова А.Б. Комплексная стратегия анализа профессионального стресса: от диагностики к профилактике и коррекции // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25. – №2. – С. 75-85.

8 Hughes A.L., Matt J.J., O'Reilly F.L. Principal Support Is Imperative to the Retention of Teachers in Hard-toStaff Schools. Journal of Education and Training Studies. – 2015. – №3 (1). – С. 129-134.

Материал редакцияға түсті: 18.02.2019

АКАНБАЕВ, Б.Н., КАИРГАЛИ, Н.К.

УСЛОВИЯ ПРОФИЛАКТИКИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ УЧИТЕЛЯ РУКОВОДИТЕЛЯМИ ШКОЛ

В данной статье рассматривается связь между руководителями учреждений и эмоциональным выгоранием учителей и его влияния на посещаемость учеников государственных школ Казахстана. Руководители учреждений являются неотъемлемой частью школьной деятельности и содействуют ее высоким достижениям . Школьное руководство признало ценность, которую приносит глава школы. Руководители школ влияют на погоду школы, а она в свою очередь влияет и на учебный процесс во время урока. Учителя взаимосотрудничают и оказывают помощь друг другу, особенно они поддерживают молодых специалистов, которые только пришли в школу. В Казахстане проблема истощения учителей в последние годы не уменьшается и, наоборот, в ближайшие годы имеет угрозу стать еще большей проблемой. Около 40% молодых учителей, которые только начали свою работу, бросают ее в первые пять лет. А процент текучести кадров учителей в школах с низкой материальной базой в сельской местности и то больше. Данное исследование определяет некоторые главные факторы, объясняющие высокий темп истощения учителей. Более того, здесь так же обсуждаются некоторые возможные пути уменьшения высокую степень ухода учителей из своей профессии.

Ключевые слова: *руководители учреждений, эмоциональное выгорание учителя, погода школы.*

AKANBAYEV, B.N., KAIYIRGALI, N.K.

CONDITIONS FOR PREVENTION OF EMOTIONAL BURNOUT OF A TEACHER BY LEADERS OF SCHOOLS

This article investigates the relationship between teacher leaders and teacher attrition and its impact on students attending public schools in the Kazakhstan. Teacher leadership has been recognized as being an integral part in operating schools efficiently and effectively with outcomes of success. School administrators have realized the value that teacher leaders bring into the schools. Teacher leaders can influence the schools' climates which in turn influences the learning environments in the classrooms. Teachers are collaborative and supportive for one another and especially for beginning teachers when there are teacher leaders on the faculty. In Kazakhstan during the last decade, teacher attrition isn't decreasing but appears to become an even more serious problem in the coming years. Approximately 40 percent of beginning teachers will leave the classroom within their first five years of teaching. Teacher attrition is even a higher percentage within schools that serve minority and low-income students. This study identifies some of major contributing factors being attributed to the high rates of teacher attrition rate. In addition, this discusses what are some of the possible approaches in reducing this high rate of teachers exiting the profession

Key words: *heads of the institutions, teacher's burn, school weather.*

ӘОЖ 376

Бегежанова, Р.К.
педагогика ғылымдарының магистрі,
психология және дефектология кафедрасының
оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан
Қаналы, М.Қ.
«5В010500 – Дефектология» мамандығының
3 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан

БІЛІМ АЛУДА ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ ТЬЮТОРЛЫҚ ҚОЛДАУ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ

Түйін

Берілген мақала инклюзивті тәжірибе жағдайында білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды тьюторлық қолдау мәселесіне арналады. Білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды табысты оқыту және оқыту үдерісіне психологиялық-педагогикалық қолдауды сәтті іске асыру инклюзивті мектептегі тьюторды қажет етеді. Тьютор – жалпы және арнайы білім беру үдерісінде білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды қолдайды, жеке білім беру бағдарламаларын әзірлеуге қатысады, дәстүрлі оқытушы мен білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушысының арасындағы көпір болып табылады. Мақалада тьютор ұғымының бірнеше анықтамасы, тьютор қызметінің мақсаты, мазмұны мен ерекшеліктері қарастырылады.

Кілт сөздер: *білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушылар, инклюзивті тәжірибе, тьютор, тьюторлық қолдау, әлеуметтік орта.*

1 Кіріспе

Қазақстанның білім беру жүйесі қазіргі қоғамның сұраныстарына өзінше әсер етіп, мектеп оқушысы, студент, тәрбиеленушінің түрлі салаларда білім алуына ғана емес, сонымен қатар осы білімді алуда өзінің білім алуындағы дара жолын анықтауға, таңдауға үйренуге мүмкіндіктер туады. Сондықтан заманауи мектеп – бұл түрлі пәндердің оқытушылары ғана емес, сонымен қатар болашаққа бағдары, жеке қызығушылықтары мен басымдылықтары бар баланың үлгісінде жұмыс істейтін мамандардың қатары.

Білім беруді дамыту саласындағы мемлекеттің басымды міндеттерінің бірі – әр балаға, оның ішінде білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға сапалы білім алуға бірдей қолжетімділіктерін қамтамасыз ету болып табылады. Сапалы білім алудағы ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында оқушылардың осы санатына арнаулы білім алу жағдайлары құрылғанда қол жетілетін болады.

ҚР «Білім туралы» заңына (2007) сәйкес арнайы білім беру жағдайларына арнайы білім беретін оқыту бағдарламалары, арнайы оқыту әдістері, техникалық құралдар, өмір сүру ортасы жатады.

Білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды табысты оқыту үшін оқыту үдерісіне психологиялық-педагогикалық қолдауды іске асыру қажет. Инклюзивті тәжірибе саласындағы соңғы жетістіктерді ескере отырып, жаңа педагогикалық тұрғыда білім беру кеңестігінде жаңа педагогикалық ұстаным – инклюзивті мектептегі тьюторды қалыптастыру үшін жақсы жағдай жасалған.

2 Материалдар мен әдістер

Дамуындағы ерекшеліктері бар бала (немесе осындай балалар білім алатын топтар) үшін тьютор – дамуындағы ерекшелігі бар баланың арқасында, оған қарамастан айтарлықтай жоғарғы білім беру және әлеуметтік деңгейіне қол жеткізу мүмкіндігі туындайтын ресурс.

Тьютор қызметінің мақсаты – инклюзивті тәжірибе жағдайында баланы жалпы білім беру ұйымының ортасына білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыны табысты араластыруы. Тьютор әр білім беру кезеңінде педагогтарды, арнаулы педагогтарды, психологтарды, басқа да бала үшін қажет мамандарды үйлестіруді қамтамасыз ететін байланыстырушы буын болуы мүмкін.

Тьютор қызметінің мазмұны мен ерекшелігі бірнеше факторлармен шарттастырылады, бұл – баланың бұзылыстарының ерекшеліктері, оның белсенділігінің деңгейі, түзетушілік үдерістегі ата-анасының қызығушылығы, мекеменің инклюзивті білім беруге дайын болуы [1].

Алайда бүгінгі таңда тьюторлық жұмыс нормативтік рәсімдеу толығымен қарастырылып және заңмен бекітілмеген. Осыған байланысты қолдаушы маман-тьютордың қызметін түсіндіретін нақты нормативтік құжаттаманы әзірлеу өзекті болып табылады және қолданбалы сипатқа ие, себебі инклюзивті тәжірибедегі білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды қолдау бойынша қызметтің мазмұнды құрамдастарына бағдарлайды.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясатының басымды бағыттарының бірі болып азаматтардың барлық санаттары үшін қолжетімділік пен сапаны арттыруға бағытталған білім беруді жаңғырту болып табылады, ол өз тарапынан білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту және білім беру жолдарын өзгертуді анықтайды.

Білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға білім беру мобильді экономикаға қатысты әлеуметтік-бейімделген іс-әрекеттің дағдыларын игерген әлеуметтік-белсенді тұлғаны қалыптастыруға және дамытуға бағытталған. Осы міндетті іске асырудың жолдарының бірі кедергісіз білім беру ортасын қалыптастыру бойынша басты идея іске асырылады. Осындай ортаның көрсеткіштерінің бірі кешенді қолдау жүйесі болып табылады, оның ішінде тьюторлық та бар.

3 Нәтижелер

Білім беру саласындағы тьютор кәсібінің туындауы әлеуметтік және мәдени шындықтағы өзгерістермен шарттастырылған, атап айтқанда бірнеше жылдар бойы жалпы білім беретін тәжірибеден тыс қалған білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін инклюзивті көзқарас аясында жалпы білім беретін мектепте білім алудағы өз құқығын іске асыру мүмкіндігін алды. Мектеп өз тарапынан білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың білім мен дамудың тиімді үдерісінің жағдайында қалыптастыру проблемасын кезіктірді.

Инклюзивті білім беру жағдайында тьюторлықты жүргізу аталған проблемаларды шешеді және оқу үдерісін максималды жекешелендіруге, білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуіне мүмкіндік жасайды.

Тьютор – жалпы және жеке білім беру үдерісінде білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды қолдайды, жеке білім беру бағдарламаларын әзірлеуге қатысады, дәстүрлі оқытушы мен білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушысының арасындағы көпір болып табылады. Тьютордың оқу үдерісін жекешелендіруі ерекше қажеттіліктерді қажет ететін оқушылардың білімін, біліктілігін, қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін есепке ала отырып қана іске асырылады. Жалпы алғанда тьютор қызметінің мақсаты білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушының қажеттіліктері мен мұқтаждықтарын, қызығушылықтары мен проблемаларын есепке ала отырып оқыту бағдарламалары мен оқу жоспарларын қолдау және түзету ретінде жасала алады.

4 Талқылау

Бүгінгі таңда оқыту тәжірибесі мен теориясында «тьютор» түсінігінің анықтамасының және оқыту жүйелерінің осы анықтамаларына сәйкес келетін бірнеше жолдары бар. Отандық зерттеушілердің көбінің көзқарасы бойынша, «тьюторлық қолдау жетістіктерінің қызығушылықтары мен талпыныстарына тұрақты рефлексиялық қатынасында құралатын баланың білім берудегі қимылын ұйымдастырудан тұрады». Сонымен қоса, Т.М. Ковалеваның түсінігінше, тьютор – жекешелендіру қағидаты бойынша әрекет ететін педагог және білім алушылардың өзінің жеке оқыту бағдарламасын қалыптастыруды демейді.

П.Г. Щедровицкий, Т.М. Ковалева, Н.В. Рыбалкинаның зерттеулері айтарлықтай танымалдыққа ие.

Тьюторлық қолдау – оқушылардың оқыту мотивтері мен қызығушылықтарын анықтауға және дамытуға бағытталған білім беруді жекешелендіру бойынша педагогикалық қызмет, жекешелендірілген оқыту бағдарламасын қалыптастыруға арналған оқыту ресурстарын іздеу.

Осыдан келіп, тьюторлық қолдау жетістіктерінің қызығушылықтары мен талпыныстарына тұрақты рефлексиялық қатынасында құралатын баланың білім беру қимылын ұйымдастыруымен шарттастырылады. Тьютор оқытудың алғашқы кезеңдерінде мектептің білім беру кеңістігіне баланы өткізуші ретінде шығады.

П.Г.Щедровицкийдің ойынша, тьютор – оқушының кеңесшісі: ол оған жеке оқыту бағдарламасын дайындап шығуға, осы үдерістің өзінде және оның жекелей элементтерінде өзін-өзі анықтауына көмектеседі. Бір жағынан, ол оқыту нәтижелерін қалай пайдалануға болады және осы нақты адамның жеке дамуының үдерісіне аталған оқу бағдарламасын, оқу қызметін ауыстырып беру керек деген сұраққа жауап береді.

Тьютор қызметіндегі негізгілердің бірі ретінде білім алушының дамуының жеке бағдарламасын әзірлеу, оның ресурстық картасымен жұмыс істеу, оның жеке білім беру жолын қолдау болып табылады. Ресурстық картаны қалыптастыру үшін тьютор әлеуметтік және мәдени ортаның барлық қолданыстағы мүмкіндіктерін пайданалады, ол үшін тьюторлық іс-әрекетінің толыққандылықтың негізгі қағидаттары – антропологиялық, әлеуметтік және мәдени қағидаттарын басшылыққа алады.

Е.А. Суханова, А.Г. Чернявская өз еңбектерінде тьюторлық қолдау – белгісіз таңдау жағдайларында адамның білім берудегі қызметін қолдаудың және даму кезеңдері бойынша қолдаудың ерекше түрі, бұл жағдайда оқушы білім алу әрекеттері, ал тьютор оларды жүзеге асыру және түсіну үшін жағдайлар жасайды.

А.А. Теровтың пайымдауынша, тьюторлық қолдау әр жеке оқу бағдарламасын өзіндік әзірлеу және іске асыру кезінде оқушыны педагогикалық қолдауды көрсету деп санайды.

Педагогикалық қолдау – оқушы әрекет ететін, ал педагог осы іс-әрекетті іске асыру және түсіну үшін жағдайлар жасау барысында туындайтын өзара байланыс. Қолдаудың негізгі нәтижелері – тек білімдер, жұмыс істеу тәсілдер, жекелей білім беру қызметі ғана емес, сонымен қатар оқушының өзінің білім беру нәтижелері, мағынасы мен мәнін санасына жеткізуі.

Педагогикалық қолдау оқытушыдан оқушыға жауапкершілікті тапсыруды түсіндіреді. Қолдаудың негізгі нәтижелері – оқытушы және оқушы деп бағдарланатын өзара байланыс нормалары. Осыдан келіп, педагогикалық қолдаудың екі түрін айқындап алуға болады:

– сырттай берілген нормаларға негізделген нормативтік қодау;

– қолдауға қатысушылардың өздерімен анықталатын нормаларға негізделген гуманитарлық қолдау.

С.В. Дудчик оқушы әрекеттерді жекелей әзірленген нормалар бойынша орындайтын және одан әрі тьютормен талқылайтын әрекеттер орындаған кездегі оқушыларды тьюторлық қолдауды ерекшеледі [2].

Т.М. Ковалева қандай да бір қызметті тьюторлық ретінде бағалауға болатын негіздемелер ойлап тапты: диагностика; ұсыныстардың түрлілігі; ұсыныстарды таңдау; жеке оқу бағдарламасын іске асыру маршрутын таңдау; жеке оқу бағдарламасын қолдау; рефлексия [3].

Инклюзивті білімде тьютор – білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыны білім беру және әлеуметтік ортаға табысты араластыру үшін жағдайлар жасайтын және баланың қоғамда табысты болуына, мектеп ортасына бейімделуіне, өз мүмкіндіктерін көрсетуге көмек ететін маман.

М.И. Чернованың көзқарасы бойынша, тьютор – жалпы және жеке оқыту үдерісінде мүмкіндігі шектеулі оқушыларды қолдайтын, жеке оқу бағдарламаларын орындауға қатысатын, дәстүрлі педагог пен мүмкіндігі шектеулі оқушылар арасында көпір болатын маман. Тьютормен оқу процесін жекелендіруі ерекше оқушының білімін, біліктіліктерін, қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін есепке алған жағдайда ғана іске асырылады.

И.В. Карпенкова мен Е.В. Кузьмина өз зерттеулерінде тьютор – білім беру мекемесінің білім беру және әлеуметтік ортасына ерекше қажеттіліктері бар баланың табысты кірігуі үшін жағдайлар жасайтын маман деп пайымдайды. Оқытушымен мамандармен және ата-аналармен тығыз байланыста тьютор табысты оқуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін балаға қолайлы орта қалыптастыруы керек [4].

Т.А. Дорофеева, Л.И. Плаксина, Е.В. Селезневаның зерттеулерінде инклюзивті білім беру жүйесінде тьютор ерекше қажеттіліктері бар тәрбиеленушінің, сонымен қатар оның отбасының білім беру үдерісін қолдап қана қоймай, оған тиесілі әлеуметтік-мәдени ортаны да қалыптастыруы керек. Нәтижесінде, тьютордың жұмысының мақсатын баланы мектеп ортасына табысты араластыруды ұйымдастыруда деп көреді, ал бұл табыс когнитивті, коммуникативті және эмоциялық орта тарапынан анықталады, сонымен қатар олардың жекелігі де қарастырылады, алайда тьютордың осындай балалармен жұмысы көмектің бірнеше түрлерін пайдаланудан туындауы керек, олар: ынталандырушы, бағыттаушы және білім беруші.

Е.И. Казакова қолдауды оның дамуындағы өзекті проблемаларды шешуде көмектің ерекше түрі ретінде қарастырады, оның ерекшелігі проблемаларын өзі шешуіне көмектесуі және дамуындағы үдеріс нәтижесі болып табылатын қолдаушының және қолдалушының өзара байланысының күрделі үдерісі екенін атап өтуінде.

Е.В. Шилова қолдау үдерісі деп инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істейтін мамандарының (психологтар, әлеуметтік педагогтар, педагог-дефектологтар) әр түрлі күш салуларын біріктіру есебінен дамуында білім алушыларға көмекті қамтамасыз ету деп түсінеді. Атап өтетіні, аталған тұлғалардың бір топқа бірігуі және олардың түзету, білім беру және т.б. Айтарлықтай ерекшеліктері бар қолдау әдістерін меңгеруі білім беру үдерісінде білім алушының дамуының психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік қолдалу мазмұнын өзгертуге мүмкіндік береді.

Қолдау мақсаты – өмірлік жолының барлық кезеңдерінде саналы өмірлік таңдау жасауда білім алушыға көмек көрсету болып табылатын психологтардың, педагогтардың және басқа да мамандардың кешенді жұмысының жұмысы деп есептейтін ұқсас тәсілді С.В. Алехина және И.В. Вачко, сонымен қатар М.Н. Сартаннан табамыз.

Авторлар қолдаудың мамандарының пәнаралық тобында өзара байланысты біріктіру қажеттілігі, білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының арасында өзара қатынасты реттеу, қайшылық тудыратын жағдайлардың алдын алу және шешу, ынтымақтастық пен өзара көмек қатынастарын қолдау, білім алушылардың ата-аналарымен өзара байланысты ұйымдастыру, әлеуметтік әріптестермен – инклюзивті білім беру мекемелерінің бірыңғай жүйесі-

мен байланысты немесе білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға инклюзивті білім беру идеясын дамыту және қолдауда қызығушылықтары бар мекемелермен және ұйымдармен білім беруді ұйымдастырудың өзара әрекеттестігін үйлестіру қажеттілігі айтылады.

Е.А. Мартынова қолдау мен оның құрамдастарын білім беру ұйымдарының мамандарымен іске асырылатын оқушыларды үздіксіз, кешенді және толығымен оңалтуға функционалды бағынушылықта инклюзивті білім берудің компенсаторлық, вариативтік компоненттерінің жиыны деп қарастырады, ол білім беру ұйымының мамандарымен іске асырылады және психологиялық-педагогикалық, медициналық, әлеуметтік-орталықтан тұрады.

Қолдаудың кешенді мақсаты үздіксіз және барлығын қамтитын оңалтудан, инклюзивті оқытуды жүзеге асырудан және оқушыларды әлеуметтік қолдаудан тұрады.

Қолдау мақсаты бар проблемалар мен кемшіліктерге қарамастан, өз мүмкіндіктері мен қабілеттерінің арқасында қаншалықты көп нәрсеге қол жеткізетінінде жатыр.

Бүгінгі таңда білім беру мекемелерінде мектепте жеке педагогикалық кәсіп мамандығы – тьюторды енгізу үшін нақты мүмкіндіктер бар. Алайда қызметтегі педагогтармен, психологтармен, сынып жетекшілерімен, тәрбиешілермен тьюторлық қолдау мақсаттары мен міндеттерін іске асыру туралы да сөз қозғалуы мүмкін. Бұл жағдайда тьюторлық құзыреттілік туралы мәселе туындайды.

Тьютордың құзыреттіліктері – жеке оқу бағдарламаларын қолдауға мүмкіндік беретін заманауи педагогтардың құзыреттіліктері. С.В. Попованың пікірінше, жоғары білім берудегі тьюторлардың құзыреттіліктері екі топқа бөлінеді: жалпы (әмбебап) және кәсіби (пәндік-мамандандырылған). Осындай жіктеме инклюзивті білім берудегі тьютор үшін де қарастырылған, бір жағынан білім беру үдерісінің әлеуметтік-мәдени негіздемесін сақтап тұруы керек, ал екінші жағынан – өз ісінің маманы болуы керек.

Базалық немесе әмбебап құзыреттіліктер педагогикалық білім берудің жалпы мазмұнына жатады және келесі сапалардың қалыптасуын қамтамасыз етуге тартылған, олар: төзімділік, эмпатия мүмкіндігі, икемділік, көмекке келуге дайын болу, күрделі және стандартты емес кәсіби жағдайлардағы жеке тиімділігі, жауапкершілік, жеке шешімдер қабылдауға мүмкіндігі, алынған білімдерін тәжірибеде қолдана алу біліктілігі, коммуникативтілік, ынталылығы, өмір бойы кәсіби жетілуге тіленісі мен қабілеттілігі.

Пәндік құзыреттіліктердің нақты сипаттамасы мен қалыптасу мүмкіндігі бар:

- білім берудің дәстүрлі формаларынан инклюзивті білімнің айырмашылығын түсіне алуы және білуі;
- баланың жас ерекшелік және тұлғалық дамуының психологиялық заңдылықтары мен ерекшеліктерін білуі;
- білім алуда ерекше қажеттіліктері бар және әлеуметтік айналасы бар баламен өзара байланысу және өзара әсер ету талдау дағдылары;
- арнайы педагогика мен арнайы психология саласындағы білім;
- коммуникативтік мүмкіндіктер: өз ойын түсінікті жеткізе алуы және басқаларын тыңдай алуы, қайшылықтарды шеше алуы, кіші топтарда өзара байланысты орнату, бірнеше тұлғалық қарым-қатынас технологиясын пайдалану;
- ұйымдастырушылық мүмкіндіктері: жоспарланған қызметті іске асыруға қатысу, жеке және ұжымдық қызметтің келешегін көру, жеке білім алушылар мен топтардың қызығушылықтарын көруі және қолдауы, қызметтің жақсы тәсілдерін табуы және істі соңына дейін жеткізуі;
- білім беру ортасының барлық нысандарының арасында педагогикалық өзара байланысудың түрлі әдістерін іске асыра алуы (оқушыларымен жекелей және топтарда, ата-аналармен, оқытушылармен, мамандармен, басшылықпен);
- аналитикалық мүмкіндіктері: құрылымдау біліктілігі, рефлексиялық әдістерді және психологиялық жұмыс жолдарын игеруі;

- болжамдық мүмкіндіктері: өсудің және білім алушының танымдық қызығушылықтарының дамуының мүмкін болатын нүктелерін анықтай алуы; оқыту жағдайларының нәтижелерін алдын ала көре алуы.

Жоғарыда аталған құзыреттіліктердің барлығын игерген тьютор инклюзивті білім беруде білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаға арналған жалпы білім беретін мекемеде оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыра алады және қолдай алады.

5 Қорытынды

Инклюзия енгізілген мектептерде жағымды нәтижелерге қол жеткізілді, оқу үдерісін ұйымдастырудың түрлі сызбалары әрекет етеді.

Оларға сәйкес тьютор үш әр түрлі ұйымдастырушылық міндеттер орындай алады.

1. Тьютор – дамуындағы ерекшеліктері бар баланың жеке қолдаушысы. Қазақстандық мектептерге инклюзияны енгізу бойынша мамандардың бағалауы бойынша, бүгінгі таңда инклюзивті сынып оқытушысы баланың дамуында бұзылысы бар саланың маманы болып табылмайтын, ал керісінше, тьютор сәйкес арнаулы білім бар болатын көрінісі шындыққа жанасады. Осындай жағдайда тьютор барлық сыныптың оқыту сапасын кемітпей, дамуының ерекшеліктері бар оқушының қажеттіліктеріне оқытушының ыңғайласуына көмек көрсетіп, қарасты бала үшін оқу үдерісін нақты және ыңғайлы етіп құрайтын маман функциясын өзіне алады.

2. Тьютор – оқытушының көмекшісі. Бұл жағдайда оқу жүктемесі оқытушымен қалыптастырылады, ал тьютор барлық оқытушылардан дәптерлерін жинап, сыныптың тәртібін оқытушының тапсырмаларын орындау уақытында сақтай отырып, ұйымдастырушылық сәттерде көмекшісі ретінде шығады.

3. Тьютор – сыныптағы екінші оқытушы. Өзіндік оқуға мүмкіндігі жоқ баланы мойындау құқықтарын бұзуға жатады, дамуындағы ерекшеліктері бар бала оқитын сыныпта барлық балаларға, дамуында ерекшеліктері бар балаға басымдырақ көлемде оқуға кезектеп көмек көрсететін екі оқытушы жұмыс істейді.

Тьютор баланың ынтасын қолдайды, бағдарламаны игеруіне көмек көрсетеді, оқыту мен әлеуметтенудің бірінші нәтижелеріне талдау жасайды. Қажеттілік туындап жатса, баланың оқу бағдарламасына түзетулер енгізіледі. Баяулап баланың жекелігінің деңгейіне арта бастайды және тьютордың көмегі азая бастайды.

Әр кезеңде тьютор барлық қатысушыларды түзетушілік-оқыту үдерістегі баланың оқуы мен әлеуметтенуінің табыстылығы туралы ақпараттандырады, қажеттілік туындап жатса, баланың кеңесшілерден кеңес алуын ұйымдастырады және білім алуда ерекше қажеттілігі бар баламен жұмыс жасайтын басқа да ұйымдардың мамандарымен өзара байланысты үйлестіреді.

Тьюторлық қолдаудың ұзақтылығы бейімделушілік бағдарламаның тиімділігіне, баланың табысты әлеуметтенуі мен табыстылығының деңгейіне байланысты анықталады.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында білім беру мекемелеріне балаларды тьюторлық қолдаудың түрлі тәжірибесі жинақтала басталды. Сонымен қоса, отандық білім беруде жақында ғана инклюзивті білім беру жүйесінде тьютор қызметін реттеуге көмек беретін нормативтік құжаттардың жобалары туындай бастады, инклюзивті тәжірибеде тьюторлық қызмет тәжірибесін меңгеру мүмкін болды.

Әдебиеттер тізімі

1 Каргин С.Т., Алшынбекова Г.К., Боброва В.В., Даупбаева К.Т., Жарболова А.Г. Инклюзивті тәжірибе жағдайында білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды тьюторлық қолдаудың ұйымдастырушылық-әдістемелік негіздері: Әдістемелік құрал. – Қарағанды: академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ, 2018. – 78 б.

2 Дудчик С.В. Развитие познавательного интереса младших школьников средствами тьюторского сопровождения: Автореф... диссер. канд. пед. наук. – М., – 2008.

3 Ковалева Т.М Основы тьюторского сопровождения в общем образовании: учебно-методическое пособие. – М., Педагогический университет «Первое сентября», 2011. – 56 с.

4 Карпенкова И.В. Тьютор в инклюзивной школе: сопровождение ребенка с особенностями развития. – М.: ЦППРиК «Тверской», 2010. – 88 с.

БЕГЕЖАНОВА, Р.К., ҚАНАЛЫ, М.Қ.

ТЬЮТОРСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ УЧАЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Данная статья посвящена проблеме тьюторской поддержки учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивной практики. Успешное обучение учащихся с особыми образовательными потребностями и успешная реализация психолого-педагогической поддержки процесса обучения требуют тьютора в инклюзивной школе. Тьютор поддерживает учащихся с особыми образовательными потребностями в общем и индивидуальном образовательном процессе, участвует в разработке индивидуальных образовательных программ, является мостом между традиционным преподавателем и учеником с особыми образовательными потребностями. В статье рассматриваются несколько понятий тьютора, а также цели, содержание и особенности деятельности тьютора.

Ключевые слова: *учащиеся с особыми образовательными потребностями, инклюзивный опыт, тьютор, тьюторская поддержка, социальная среда.*

BEGEZHANOVA, R.K., KANALY, M.K.

TUTOR SUPPORT STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS AS A PEDAGOGICAL PHENOMENON

This article is devoted to the problem of tutor support for students with special educational needs in an inclusive practice. Successful training of students with special educational needs and successful implementation of psychological and pedagogical support of the learning process require a tutor in an inclusive school. Tutor supports students with special educational needs in the General and individual educational process, participates in the development of individual educational programs, is a bridge between a traditional teacher and a student with special educational needs. The article deals with several concepts of the tutor, goals, content and features of the tutor.

Key words: *students with special educational needs, inclusive experience, tutor, tutor support, social environment.*

УДК 796

Бельгибаева, Р.С.
студентка 3 курса специальности
«5В010800 – Физическая культура и спорт»
Агеева, С.В.
старший преподаватель
кафедры теории и практики
физической культуры, спорта и туризма,
КГПУ, Костанай, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ЛЕГКОАТЛЕТОВ СТАЙЕРОВ НА РАЗЛИЧНЫХ ЭТАПАХ ТРЕНИРОВОЧНОГО ЦИКЛА

Аннотация

Подготовка юных бегунов к соревнованиям – это сложный многокомпонентный процесс. Одной из составляющих успешной подготовки спортсмена является психологическая подготовка, как важное условие результативного выступление спортсмена. Психологическая подготовка – это процесс воздействия на личность спортсмена с целью достижения им наилучшего спортивного результата. Данная подготовка – неотъемлемая часть реализации потенциала спортсмена, и более ранняя и качественная ее организация приводит к повышению эффективности учебно-тренировочного и соревновательного процесса.

***Ключевые слова**: легкая атлетика, соревновательная деятельность, спортсмен, техника, тактика, физическая подготовка, психологическая подготовка.*

1 Введение

Психология спорта разрабатывает в научно-методическом плане психологические вопросы, связанные с воспитанием, обучением и тренировкой спортсменов, организацией учебно-тренировочного процесса в целом, и подготовкой к соревнованиям на всех этапах спортивного совершенствования.

Самый сложный вопрос психологии обучения, связан с учетом фактора осознания движений. Педагогические указания тренера в процессе обучения должны в первую очередь базироваться на знании того, каким должно быть соотношение сознательной и неосознаваемой форм регуляции движений, выполняемых на разных фазах обучения и тренировки. Современные представления об организации целенаправленного поведения (деятельности) свидетельствует о том, что сознательная регуляция всегда прерывиста, а неосознаваемая – непрерывна. Поэтому обе формы регуляции всегда присутствуют в управлении движениями [1].

Проблемы изучения психики спортсменов, управления ею, организации психологической подготовки чрезвычайно сложны и затрагивают все стороны тренировочного процесса – техническую, тактическую, физическую и теоретическую подготовку [2].

Если сравнительно недавно содержание психологической подготовки ограничивалось регуляцией предстартовых состояний спортсмена, настройкой перед выступлением, созданием психической готовности, то сейчас задачи психологической подготовки неизмеримо расширились, и связаны с развитием и формированием личности спортсмена, развитием способности к самоконтролю и саморегуляции, созданием благоприятного психологического климата, благоприятных взаимоотношений между тренером и спортсменами и т. д. Из всего многообразия упомянутых вопросов в практике легкоатлетов высокого класса, в каждом виде необходимо выделить наиболее существенные, значимые для успешного выступления и достижения рекордных результатов.

Эти задачи могут быть с успехом решены лишь комплексно, в системе мероприятий, получивших название психологического обеспечения подготовки спортсменов [3].

Исходя из всего вышесказанного, целью данной работы является изучение психологической подготовки спортсменов легкоатлетов.

Актуальность выбранной темы заключается в том, что подготовка легкоатлета – многогранный и сложный педагогический процесс, состоящий из трех взаимосвязанных компонентов: обучения, тренировки и воспитания, цель которого – обеспечить развитие и совершенствование знаний, умений, двигательных навыков и качеств, необходимых для овладения техникой легкоатлетических упражнений и достижения предусмотренных планом и программой результатов.

Объект исследования – система подготовки спортсменов высокой квалификации, специализирующихся в беге на длинные дистанции.

Предмет исследования – средства и методы силовой подготовки высококвалифицированных бегунов на длинные дистанции

Целью исследовательской работы является изучение психологической подготовки спортсменов легкоатлетов.

Задачи:

1. Раскрыть особенности психологической подготовки легкоатлетов стайеров на различных этапах тренировочного цикла;

2. Выявить и экспериментально доказать эффективность разработанной методики;

3. Проанализировать методику бега на длинные дистанции;

4. Планировать тренировочные занятия легкоатлетов стайеров на различных этапах тренировочного цикла;

5. Провести практический эксперимент, сделать выводы и оформить результаты.

2 Материалы и методы

Психологическая готовность – динамическая система, ее компоненты связаны между собой и подвижны одновременно, это происходит в силу влияния внутренних и внешних факторов.

Далее, выделим критерии психологической готовности к соревновательной деятельности: мотивация к соревновательной деятельности, самооценка, тревожность, саморегуляция, помехоустойчивость.

Для спортсменов, специализирующихся в беге на средние дистанции, характерны активность, способность к перенесению высоких нагрузок, умение подчинять личные интересы общественным, отсутствие мнительности. Однако, они нередко недостаточно уверены в собственных силах, склонны к своеобразным поступкам и суждениям.

Одним из критериев психологической готовности является тревожность.

Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко дают следующее определение тревожности – это индивидуальная психологическая особенность, проявляющаяся в склонности человека к частым и интенсивным переживаниям состояния тревоги, а также в низком пороге его возникновения. Выделяют личностную и ситуативную тревожность.

Е.П. Ильин представляет личностную тревожность как базовую черту личности, которая формируется и закрепляется в раннем детстве. Она возникает независимо от конкретной социальной обстановки на угрожающую его личности ситуацию или кажущуюся таковой, и проявляется в состоянии повышенного беспокойства. Личностная тревожность обычно не существует как отдельная черта: она оказывает отрицательное влияние на формирование и развитие других свойств и особенностей человека, таких как мотив избегания неудачи, стремления уходить от ответственности, боязнь высказывать собственное мнение. А под ситуационной тревожностью автор понимает внешнее появление тревожного поведения индивида в конкретной ситуации, которое не связанно с наличием у него тревожности.

Критерий тревожности привлекает внимание тренеров и спортивных психологов на протяжении нескольких десятилетий, это связано с возможностью регуляции уровня данного состояния, что позволяет контролировать предстартовое состояние спортсмена.

Современная система подготовки легкоатлета является сложным, многофакторным явлением, включающим цели, задачи, средства, методы, организационные формы, материально-технические условия и т.п., обеспечивающие организационно-педагогический процесс подготовки спортсмена к соревнованиям и достижение им наивысших спортивных показателей. Соревнования – это всегда стрессовые условия, которые требуют либо компетентного вмешательства специалиста, либо сформированных умений саморегуляции самого атлета. В нашем исследовании принимали участие испытуемые 14-15 лет. Представленный возраст является критическим с позиции и физиологии и психологии, что дополнительно подчеркивает потребность в данном виде подготовки в указанный период.

В ходе исследования было определено три уровня соревновательной тревожности: низкая, умеренная и высокая, которые соотносятся к предстартовым состояниям предстартовой апатии, боевой готовности и предстартовой лихорадки. Оценки состояния тревожности производились с помощью Модифицированной шкалы личностной соревновательной тревожности Р.Мартенса (Ю.Л. Ханин). Она предназначена для выявления индивидуальных различий в эмоциональном реагировании на предстоящее соревнование. Данная психологическая методика проводилась за день до соревнований.

В результате анализа литературных источников были выявлены основные черты методики подготовки легкоатлетов:

1) Применение аутогенной тренировки у спортсменов.

2) Спортивная дыхательная гимнастика.

В эксперименте приняли участие легкоатлеты, специализирующиеся в беге на средние дистанции. По результатам применения Модифицированной шкалы личностной соревновательной тревожности испытуемые были разделены на три группы: восемь человек (40% от группы) вошли в число спортсменов с высокой соревновательной тревожностью, одиннадцать человек (55% от группы) – с умеренной, один человек (5% от группы) – с низкой. Все участники эксперимента имеют юношеские разряды.

Для каждой группы применялся свой методический комплекс. Также учитывались индивидуальные особенности испытуемых, выявленные в ходе эксперимента. Испытуемым с высокой соревновательной тревожностью были предложены дыхательные упражнения и аутогенная тренировка, направленные на расслабление нервно-мышечного аппарата.

В группе с низкой соревновательной тревожностью применялись дыхательные упражнения, аутогенная тренировка, побуждающие к активизации нервно-психических процессов. Использовалась идеомоторная тренировка, направленная на активное сознание и представление самого соревнования.

Спортсменам с умеренными показателями соревновательной тревожности также были предложены методики для поддержания и сохранения диагностированного уровня.

Следующим этапом в организации исследования стали систематические занятия по овладению методами дыхательных упражнений, приемами аутогенной и идеомоторной тренировки. Данные методы и приёмы использовались и в тренировочном процессе для подготовки спортсменов к предстоящим нагрузкам. За день до соревнований после овладения методами саморегуляции, повторно исследована соревновательная тревожность.

3, 4 Результаты и обсуждение

По результатам повторного применения модифицированной шкалы личностной соревновательной тревожности, были получены следующие результаты: один человек (5% от группы) вошел в число спортсменов с высокой соревновательной тревожностью, семнадцать человек (85% от группы) – с умеренной, два человека (15% от группы) – с низкой.

Полученные в результате экспериментальной работы данные, были подвергнуты проверке с помощью метода математической статистики – Т-критерия Стьюдента. В данном исследовании применяется случай связанных между собой выборок.

В таблице представлены данные измерений по методике «Модифицированная шкала личностной соревновательной тревожности», и их обработка с помощью методов математической статистики.

Таблица 1 – Результаты обработки показателей по методике «Модифицированная шкала» личностной соревновательной тревожности.

X_1	X_2	d_i	$d_i - \bar{d}$	$(d_i - \bar{d})^2$
25	21	4	1,4	1,96
24	20	4	1,4	1,96
27	22	5	2,4	5,76
15	14	1	-1,6	2,56
26	24	2	-0,6	0,36
23	20	3	0,4	0,16
26	23	3	0,4	0,16
21	17	4	1,4	1,96
24	21	3	0,4	0,16
20	19	1	-1,6	2,56
18	16	2	-0,6	0,36
25	20	5	2,4	5,76
22	20	2	-0,6	0,36
21	17	4	1,4	1,96
24	23	1	-1,6	2,56

19	16	3	0,4	0,16
20	18	2	-0,6	0,36
22	21	1	-1,6	2,56
14	15	-1	-3,6	12,96
16	14	2	-0,6	0,36
		$\sum_{di}$ =51	$\sum_{(di-d)2}$ = 45	

$\bar{d}=2,6; \sigma_d = 1,5$; $m_d = 0.33$; $t_p = 7,9$; $t_т = 2,09$

Как показано в таблице, значение t-расчетного (7,9) больше t-табличного (2, 09), следовательно, можно сделать следующий вывод.

5 Выводы

Результаты применения методики Модифицированный шкалы личностной соревновательной тревожности существенно изменилось, что свидетельствует об эффективности экспериментальной методики, оказавшей влияние на успешность выступлений спортсмена. Из полученных результатов видно, что значительная часть испытуемых перешла в группу умеренной соревновательной тревожности. Видна динамика изменения результатов в целом. Также необходимо отметить, что все спортсмены, участвовавшие в эксперименте, улучшили свои личные соревновательные результаты.

В процессе организации исследования были успешно решены вопросы по изучению состояния тревожности как фактора, влияющего на готовность легкоатлетов стайеров, специализирующихся в беге на средние дистанции, к соревновательной деятельности.

В опытно-экспериментальной работе прослеживается корреляция между уровнем тревожности и предстартовыми состояниями спортсменов. Апробация предложенных методов психологической подготовки атлетов показала положительный результат. В ходе применения предложенной нами методики, два спортсмена повысили свою квалификацию с первого юношеского до третьего взрослого разряда, четверо сменили свои разряды со второго юношеского на первый юношеский разряд.

Тренер отметил значительное улучшение результатов еще у пяти испытуемых, которым не удалось повысить свой спортивный разряд.

Список литературы

1 Богатырев Е. Легенды и были о «королеве». – М.: Физкультура и спорт, 1985.

2 Гойхман П., Трофимов О. Легкая атлетика в школе. – М.: Физкультура и спорт, 1972.

3 Готовцев П.И., Дубровский В.Л. Самоконтроль при занятиях физической культурой. – М.: Физкультура и спорт, 1991.

4 Егер К, Оельшлегель Г. Юным спортсменам о тренировке. – М.: Физкультура и спорт, 1975.

5 Лалаян А.А. Психологическая подготовка спортсмена к соревнованиям. – М.: ФиС, 1974. – С. 459-511.

6 Бабушкин Г.Д. Психология физического воспитания. – Омск: СибГАФК, 1998.

7 Киселев Ю.А. Победи: Размышление и советы психолога спорта. – М: Спортакадемия, 2002.

8 Психологическое обеспечение спортивной деятельности / Под ред. Г.Д. Бабушкина. Омск.: СибГУФК, 2006.

Материал поступил в редакцию: 13.03.2019

АГЕЕВА, С.В., БЕЛГІБАЕВА, Р.С.

ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКА ЖАС ЖҮГІРУШІЛЕРДІ ӘР КЕЗЕҢДЕГІ ЖАРЫСТАРҒА ДАЙЫНДАУ ЦИКЛДЕРІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚТЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Жас жүгірушілерді жарыстарға дайындау – күрделі, көпкомпонентті процесс. Спортшыны табысты дайындаудың құрамдас бөліктерінің бірі – психологиялық дайындау, спортшының тиімді жұмыс істеуінің маңызды шарты. Психологиялық дайындық – спортшының жеке басын өзгерту, бұл жақсы спорттық нәтижеге қол жеткізу. Бұл тренинг спортшының әлеуетін іске асырудың

ажырамас бөлігі болып табылады және оның бұрынғы және жоғары сапалы ұйымы жаттығулар мен бәсекелестік процестің тиімділігін арттыруға алып келеді.

Кілт сөздер: *жеңіл атлетика, бәсекеге қабілеттілік, спортшы, техника, тактика, дене шынықтыру, психологиялық тренинг.*

AGEEVA, S.V., BELGIBAEVA, R.S.

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF STAYERS ATHLETES AT DIFFERENT STAGES OF A TRAINING CYCLE

Preparing young runners for competitions is a complex, multicomponent process. One of the components of the successful preparation of an athlete is psychological preparation, an important condition for the effective performance of an athlete. Psychological preparation is the process of influencing the personality of an athlete in order to achieve the best athletic result. This training is an integral part of realizing the potential of an athlete, and its earlier and higher-quality organization leads to an increase in the effectiveness of the training and competitive process.

Key words: *athletics, competitive activity, athlete, technique, tactics, physical training, psychological training.*

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ
РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»

УДК 37.032

Ахметбекова, З.Д.
магистр педагогических наук,
старший преподаватель
кафедры психологии и дефектологии
Тойымбетова, Д.С.
магистр педагогических наук,
старший преподаватель
кафедры психологии и дефектологии,
КГПУ им. У. Султангазина,
Костанай, Казахстан

ВОСПИТАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ЛИЧНОСТИ В РАМКАХ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»

Аннотация

Статья посвящена анализу проблемы воспитания конкурентоспособной личности в системе образования, соответствующей требованиям современного мира. Конкурентоспособность понимается как фактор успеха отдельного человека и нации в целом. В статье выделяются качества личности, необходимые для конкурентоспособности, определяются задачи и условия воспитания конкурентоспособной личности. Рассмотрены проекты, направленные на подготовку конкурентоспособности казахстанцев и перечислены основные аспекты реализации программы «Рухани жангыру» в учебной и воспитательной деятельности вуза.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, Рухани жангыру, модернизация сознания, патриотизм, воспитание, образование, толерантность.*

1 Введение

Конкуренция является одной из самых актуальных проблеми играет важную роль в жизни современного общества. В содержании конкуренции заложен двойной смысл: с одной стороны – борьба, а с другой – совместность действий, сотрудничество. Конкурировать – означает сталкиваться не только в противодействии, но и во взаимодействии [1].

Поэтому в настоящее время возникает необходимость подготовки конкурентоспособной личности, а именно человека, обладающего универсальными знаниями, способного к самосовершенствованию, уверенно вступать в социальные отношения, активной адаптации на рынке труда, самостоятельно критически и творчески мыслить, вырабатывать убеждения и защищать их, грамотно вести хозяйство, добиваясь высоких результатов при минимальных затратах времени и средств.

Программная статья Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Рухани жаңғыру» ориентирована на возрождение духовных ценностей казахстанцев с учетом всех современных вызовов глобализации. Статья подчеркивает важность основных ориентиров современного казахстанца – это модернизации общественного сознания и его открытости, сохранения национальной идентичности, развития конкурентоспособности и прагматизма.

Н.А. Назарбаев отметил, что не только отдельный человек, но и нация в целом имеет шанс на успех, только развивая свою конкурентоспособность. А именно способность нации предложить что-либо выигрышное по цене и качеству на региональных и глобальных рынках. И это не только материальный продукт, но и знания, услуги, интеллектуальные про-

дукты, наконец, качество трудового ресурса. Особенность завтрашнего дня в том, что именно конкурентоспособность человека, а не наличие минеральных ресурсов, становится фактором успеха нации [2].

Предложенные Президентом программы трехъязычия, «Цифровой Казахстан» и программа культурного и конфессионального согласия – это часть подготовки всех казахстанцев к конкурентоспособности.

Любой человек, расширяя свой кругозор, повышает уровень своих знаний и развивает конкурентоспособность.

Процесс формирования конкурентоспособной личности является сложным, противоречивым и недостаточно изученным. Поэтому проблема формирования и развития конкурентоспособной личности становится одной из важнейших в системе образования XXI века.

2 Материалы и методы

Вопросы конкурентоспособности с разной степенью полноты и конкретизации отражены в работах В.С. Безруковой, Л.А. Емельяновой, И.М. Ильковской, В.А. Оганесова, Н.Н. Сидоровой, В.И. Шаповалова, А.И. Щербакова, Л.И. Божович, Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна, В.П. Пузикова, В.А. Сластенина, Л. М. Митина, Р.А. Фатхутдинова и др.

Под конкурентоспособностью понимается социально ориентированная система способностей, свойств и качеств личности, характеризующая ее потенциальные возможности в достижении успеха (учебе, профессиональной и в непрофессиональной деятельности), определяющая адекватное индивидуальное поведение в динамически изменяющихся условиях, обеспечивающая внутреннюю уверенность в себе, гармонию с собой и окружающим миром [3].

По Р.А. Фатхутдинову конкурентоспособность – свойство объекта, характеризующее степени удовлетворения им конкретной потребности по сравнению с лучшим аналогичным объектом, представленным на данном рынке, а также способ выдержки конкуренции в сравнении с аналогичным объектом других производителей [1].

Конкурентоспособная личность – это личность, которая обладает такими характеристиками, как: направленность, компетентность, гибкость, позволяющие ей добиться успеха в деятельности, общении и саморазвитии; коммуникабельность, толерантность, эмпатия, способность к кооперации, сотрудничеству, сотворчеству; высокий уровень работоспособности; способность к быстрому освоению нового дела, стремление к качественному конечному результату; стрессоустойчивость, способность преодолевать трудности; творческое отношение к делу, труду; стремление к профессиональному самосовершенствованию; способность к принятию ответственных, порой рискованных решений; способность к самообразованию, самореализации, саморазвитию.

По мнению Л.М. Митиной, «развитие конкурентоспособной личности – это развитие рефлексивной личности, способной организовывать свою деятельность и поведение в динамических ситуациях, обладающей новым стилем мышления, нетрадиционными подходами к решению проблем, адекватным реагированием в нестандартных ситуациях» [4].

Многие ученые – исследователи предпринимают попытки выявить пути и средства, обеспечивающие формирование конкурентоспособности личности.

А.В. Мудрик определяет условия, которые необходимы для формирования конкурентоспособной личности и объединяет их в три группы: макро-, мезо- и микроусловия. Макроусловиями могут быть требования, сложившиеся в социально-экономической, политической и культурной жизни общества в масштабах целого государства. По мнению Е.В. Бондаревской – это могут быть такие «общественные феномены, как свобода и культура, и они рассматриваются в качестве внешних условий, как наиболее мощно влияющие на организованный процесс воспитания творческой личности».

К мезоусловиям относит среду, складывающуюся в какой-либо группе, коллективе, способную сформировать качества личности, типичные для нее как представителя конкретного общества или социальной группы. Такими условиями являются: среда образовательного учреждения; формальные и неформальные организации и объединения (группы сверстников), в которые входит человек; семья.

Микроусловия – это интеллектуальная индивидуальность ученика, его личностные качества, ценностные ориентиры, без учета которых невозможно говорить о самореализующейся личности. Каждая микросреда по-своему перерабатывает воздействие внешних социальных условий и тем самым может видоизменять характер предъявляемых социальных требований к личности, придавать им различную направленность [5].

Именно образование должно быть направлено на воспитание и развитие конкурентоспособной личности.

Одним из основных требований к образованию является требование его современности, которое включает в себя представление о том, кто такой современный молодой человек, профессионал, как он живет, каково его назначение в мире, его роль в обществе, культуре, в сфере производства; каков заказ на его образование, чего ожидают человек, общество и производство от образования [6]. В целом уровень казахстанского образования должен соответствовать задачам развития государства и обеспечивать его конкурентоспособность в современном мире. Залогом успеха для формирования конкурентоспособной личности в образовательном процессе вуза является постоянное расширение и пополнение знаний в конкретно обозначенной профессиональной сфере.

Повышение преподавателем качества преподавания и значимости своего социального статуса достигается путем повышения профессиональной компетентности, которая включает в себя научно-теоретическую, методическую и психолого-педагогическую подготовку. То есть педагог сам творец своего личностно-профессионального становления.

Для формирования конкурентоспособности важным становится овладение учащимися технологий, связанных с социокультурной ориентацией, деловым общением, принятием ответственных решений в складывающихся социально-экономических условиях.

Условием духовного становления личности становится проблема ситуации успеха. Лишь та личностьможет свободно проявлять себя, которая уверенна в своих способностях, а для этого ей надо пережить успех собственной деятельности. Только успешная деятельность, вызывая удовлетворение, служит основой для формирования конкурентоспособности. Ситуация успеха порождает психологическое условие принятия деятельности и своего «Я» в деятельности как ее субъекта, закладывает основы для духовной потребности в успешной деятельности и потребности в повторном проживании успеха [1].

При этом в процессе воспитания необходимо определять конкуренцию не как борьбу, а как соревнование, происходящее по определенным правилам, дающее возможность каждому участнику лучше раскрыть свои потенциальные возможности, самореализоваться как личности.

Программа «Рухани жангыру» (духовное просвещение) нацелена на изменение сознания молодежи и включает в себя 6 специальных проектов: «Туган жер», «Сакральная география Казахстана», «Казахстанская культура в современном мире», «100 новых учебников», «Перевод казахского языка на латинскую графику», «100 новых лиц».

Проект «Туған жер» направлен на воспитание у казахстанцев чувства истинного патриотизма, который выражается в любви, гордости и преданности своему аулу, городу, краю, его истории, культуре, традициям, нравственном долге перед Родиной. Патриотизм начинается с любви к малой родине, того места, где ты родился и вырос. И затем переносится на всю страну, весь Казахстан и тем самым меняет отношение к другим странам. Если человек относится к своей стране с любовью, пониманием, уважительно, толерантно, так он и будет относиться к другим странам, людям, их культуре, обычаям и традициям.

Следующий проект «Сакральная география Казахстана» направлен на сохранение национальной идентичности (нашей духовной культуры), ознакомление с сакральными местами Казахстана, воспитание уважительного отношения к истории и культурно-историческим памятникам; создание культурно-географического пояса святынь Казахстана.

Проект «Современная казахстанская культура в глобальном мире» направлен на продвижение лучших произведений Казахстана – книг, пьес, картин, скульптур, музыкальных произведений, научных открытий, – всего того, что может презентовать нашу культуру и ее достижения в современном мире.

Проект «100 новых учебников» должен создать условия для полноценного образования студентов по гуманитарным наукам, а именно перевести 100 лучших учебников мира с разных языков по всем направлениям гуманитарного знания на казахский язык и дать возможность молодежи учиться по лучшим мировым образцам.

Проект «Перевод казахского языка на латинскую графику» направлен на поэтапный и системный переход на латинский алфавит, который обосновывается особенностями современной технологической среды, коммуникаций и особенностями научно-образовательного процесса в XXI веке.

Еще один проект «100 новых лиц» должен направить внимание общества на историю наших современников, 100 конкретных людей из разных регионов, разных возрастов и национальностей, которые добились успеха за годы независимости и сделать их героями, образцом для подражания. История этих выдающихся людей – это облик современного Казахстана.

Для того, чтобы специалист в любой сфере и стране мог быть конкурентоспособным он должен обладать не только знаниями по своей профессии, но и владеть языками. Программа трехъязычия нацелена на подготовку таких специалистов. Казахстан должен восприниматься в мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками: казахский язык – государственный язык, русский – язык межнационального общения и английский – язык успешной интеграции в глобальную экономику.

Также сейчас компьютерные технологии используются практически в любой сфере деятельности, поэтому будущему специалисту необходимо иметь компьютерную грамотность. Для этого разработана программа «Цифровой Казахстан», которая направлена на ускорение темпов развития экономики Республики Казахстан и улучшение качества жизни населения за счет использования цифровых технологий.

В связи с тем, что Казахстан многонациональная страна будущему специалисту необходимо и уметь налаживать отношения с представителями другой культуры, а именно иметь такие качества как уважение, терпимость, толерантность, понимание, эмпатия. Программа культурного и конфессионального согласия способствует формированию таких качеств и направлена на создание мира и согласия, диалога культур и религий в нашей стране.

По инициативе Главы государства для уникального и эффективного механизма реализации национальной политики, гармонизации межнациональных отношений, поддержании политической стабильности, упрочении общественного согласия и мира, межэтнического и межрелигиозного диалога в стране создана Ассамблея народов Казахстана. Президент Нурсултан Назарбаев отметил: «Наша модель межнационального и межрелигиозного согласия – это реальный вклад Казахстана в общемировой процесс взаимодействия различных конфессий» [7].

3, 4 Результаты и обсуждение

Основные задачи воспитания конкурентоспособности личности студента, вытекают из направлений воспитательной деятельности вуза:

1. Гражданско-патриотическое и правовое воспитание должно формировать патриотическое сознание и гражданскую позицию, правовую и политическую культуру, развитое на-

циональное самосознание, уважение к языку, истории, традициям, обычаям и культуре казахского народа.

2. Духовно-нравственное воспитание студентов предполагает создание условий для формирования этических принципов личности, ее моральных качеств и установок, согласующихся с нормами и традициями жизни общества.

3. Укрепление единства нацииформирует культуру межнациональных отношений, социальную и религиозную толерантность, основанную на гуманизме, сохранении, изучении и принятии традиций, культур других народов Казахстана.

4. Формирование потребности в самопознании и саморазвитии, социально значимых качеств и коммуникативной культуры личности призвано помочь молодому человеку в понимании окружающего мира, осознании себя и своего предназначения в нем, в определении своей жизненной позиции.

5. Экологическое, физическое воспитание и формирование здоровьесберегающей среды и здорового образа жизни предполагает становление и формирование у человека этического отношения к природе, воспитание чувства личной ответственности за состояние природных ресурсов и разумного отношения к своему здоровью.

6. Трудовое и экономическое воспитание предполагает формирование у молодежи умений и навыков в осуществлении самообслуживания, добросовестного и творческого отношения к разным видам трудовой деятельности, умение работать в коллективе.

7. Развитие интеллектуальной культуры и поддержка молодых талантов предполагает приобщение студентов к эстетическим ценностям, созданию необходимых условий для реализации их творческих способностей и задатков, вовлечению студенчества в активную деятельность.

Содержание работы по формированию конкурентоспособности личности студента в воспитательной системе вуза включает в себя теоретическое и практическое направление учебной и воспитательной деятельности. Сочетание коммуникабельности, инициативы, развитие лидерских качеств, толерантности в сочетании с творческими способностями дают положительные результаты в формировании конкурентоспособности личности. В качестве содержания учебной деятельности выступают элективные курсы «Тренинг общения», «Тренинг социальной адаптации», «Тренинг личностного роста», «Тренинг стрессоустойчивости», «Самопознание». Проводятся различные круглые столы, конференции с приглашением известных людей и обсуждением вопросов, касающихся модернизации сознания у учащихся.

Затрагивая основные аспекты реализации программы «Рухани жангыру» в воспитательной деятельности проводятся такие мероприятия как:

- «День Языка», способствующее привитию у студентов интереса к празднику Дню языков народов Казахстана и патриотическому воспитанию;
- мероприятие, посвященное обсуждению Статьи Главы государства «Семь граней Великой степи»;
- просмотр видеоролика о жизни и деятельности великого ученого У. Султангазина в рамках программы «100 Новых лиц Казахстана»;
- мероприятие «Қыз тәрбиесі – ұлт тәрбиесі», направленное на то, чтобы будущее поколение стало членом общества, которое понимает ответственность в воспитании детей и заботится о судьбе нации;
- тренинг, посвященный международному Дню толерантности, направленный на стимулирование воображения учащихся в поисках собственного понимания толерантности и развитие умения общаться с людьми;
- тренинг стрессоустойчивости, тренинг уверенного поведения, направленный на развитие у студентов эффективных стратегий уверенного поведения в различных жизненных ситуациях;

- мероприятие «Студенческий дом – мой дом», направленное на развитие у студентов навыков межкультурного общения, социальную активность, креативность и повысить интерес к культурной и творческой деятельности;

- создан волонтерский отряд «Доброе сердце», основными задачами которого стали сохранение и укрепление человеческих ценностей, реализация прав и обязанностей граждан путем изучения их личностного роста через осознание полного человеческого потенциала.

В рамках проекта «Рухани жаңғыру» – «Сакральные места Казахстана» студенты посещают Костанайский областной мемориальный музей им. И. Алтынсарина, чтобы ознакомиться с жизнью и творчеством выдающегося казахского педагога-просветителя. В целях культурного развития также посещают филармонию, казахский драматический театр им. И. Омарова.

Воспитание конкурентоспособного человека – основа успеха нашего современного многонационального общества. В основе конкурентоспособности должен быть казахстанский патриотизм, который означает равноправие всех граждан и их общую ответственность за страну, и ее будущее. Межнациональное согласие и толерантность являются важным составляющим звеном безопасности и стабильности экономического, политического, социокультурного и духовного развития Казахстана.

5 Выводы

Итак, конкурентоспособность личности приобретает для человека личную значимость, так как обеспечивает востребованность и способность занимать лидирующие позиции в любой области профессиональной деятельности и представляется важнейшим ресурсом развития общества, потенциал которого до сих пор используется не в полной мере.

Современное образования ориентировано на развитие конкурентоспособной личности, которое понимается сегодня не как управление ею, а как создание условий для формирования у нее механизмов саморазвития, самосовершенствования [6].

Таким образом, становление конкурентоспособной личности предполагает необходимость формирования у подрастающего поколения систему устойчивых личностных качеств, создающих возможность успешного выполнения, деятельности; систему целеполагания; самосознание личности как представителя определенной профессиональной общности, компетентного, квалифицированного работника соответствующего уровня и профиля, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности, владеющего несколькими языками и компьютерными технологиями и воспитание высоких нравственных, морально-психологических и этических качеств, среди которых важное значение имеет патриотизм, гражданственность, толерантность, готовность взять на себя ответственность за будущее страны.

Список литературы

1 Сотникова Е.Б. Формирование конкурентоспособной личности учащегося в образовательном процессе школы: дис. … канд. пед. наук – Елец, 2010. – 218 с.

2 Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания // Официальный сайт президента РК. – 2017. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/

3 Борисова Н.В. Конкурентоспособность будущего специалиста как показатель качества и гуманистической направленности вузовской подготовки. – Казань, 2003. – 432с.

4 Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности. – МПСИ, 2002. – 175 с.

5 Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М., 1999. – 182 с.

6 Титова О.А. Формирование конкурентоспособной личности в условиях современного образования // Молодой ученый. – 2016. – №16.1. – С. 57-60.

7 Нысанбаев А.Н., Косиченко А.Г. Назарбаев Н.А. – основоположник казахстанской модели межэтнического и межконфессионального согласия. – Алматы, 2010. – 266 с.

Материал поступил в редакцию: 12.03.2019

АХМЕТБЕКОВА, З.Д., ТОЙЫМБЕТОВА, Д.С.

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУ

Мақала қазіргі әлем талаптарына сәйкес білім беру жүйесіндегі бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеу мәселесін талдауға арналған. Бәсекеге қабілеттілік – жеке адамның және біртұтас ұлттың табыстылығының факторы ретінде түсініледі. Мақалада тұлғаның бәсекеге қабілетті болуына қажетті тұлғалық қасиеттері көрсетіледі, бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеу шарттары мен міндеттері анықталады. ЖОО оқу және тәрбиелеу іс-әрекетіндегі «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асырудың негізгі аспектілері бөліп көрсетілген және бәсекеге қабілетті қазақстандықтарды даярлауға бағытталған жобалар қарастырылады.

Кілт сөздер: *бәсекеге қабілеттілік, Рухани жаңғыру, сананың модернизациясы, отансүйгіштік, тәрбие, білім беру, толеранттылық.*

AKHMETBEKOVA, Z.D., TOIYMBETOVA, D.S.

COMPETITIVE PERSONALITY DEVELOPMENT WITHIN THE «RUHANI ZHANGYRU» PROGRAMME

This article is dedicated to a case study of how to develop a competitive personality within the education system in compliance with all modern requirements. In this regard, competitiveness is perceived as a personal as well as national success factor. The article focuses on personal qualities needed for the competitiveness, defines objectives and conditions for competitive personality development, considers projects which are aimed to make Kazakstani citizens competitive and lists main aspects of «Ruhani Zhangyru» programme implementation within institution's learning and educational activities.

Key words: *competitiveness, Ruhani Zhangyru, consciousness upgrading, love for the country, education, tolerance.*

ӘОЖ 394

Жанузаков, М.К.
«5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті
Нурмагамбетова, Л.И.
э.ғ.к., қоғамдық пәндер, құқық және экономика негіздері кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан

ЖАЛПЫҚАЗАҚСТАНДЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мәдениет – орта ғасырдан бастап орын ала бастағанымен, бүгінгі күнге дейін өз шарықтау шегіне жетпегені бәрімізге белгілі. Мәдениет – халықтың айнасы. Мәдениет көріністерінде жеке тұлғаның ғана емес барша елдің игі дүниелері, әдемілігі, ақылы мен даму сатысының деңгейі айқын көрініп тұрады. Уақыт өткен сайын, мәдениетіміз де тарихымыз бен бірге өзгеріп, бірнеше даму сатыларынан өтті. Тәуелсіздікке қол жеткізгелі Жалпықазақстандық мәдениеттің қандай болуы туралы сауалдардың болуы қалыпты жағдай. Бірнеше жүзжылдықтарға созылған бодандығымыз бен Кеңес Одағының құрамындағы езгілер кезінде жоғалған рухани құндылықтар, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, мәдениет сынды тек қазақ халқына тән қасиеттерді дамыту және жаңадан жаңғырту – біздің басты талаптарымыздың бірі болып табылады. Қазақ мәдениетінің тарихы, оның рухани болмысы, бүгінгі мәдени ахуалдағы қарама-қайшылықтар және оның болашағы қай кезде болмасын қоғам назарынан тыс қалмады. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында міндеттеген тапсырмалардың бірі – «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасы. «Біз XXI ғасырдың жаһандық картасында ешкімге ұқсамайтын, дербес орны бар ұлт боламыз десек, «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасын іске асыруға тиіспіз. Әлем бізді қара алтынмен немесе сыртқы саясаттағы ірі бастамаларымызбен ғана емес, мәдени жетістік-

терімізбен де тануы керек. Бұл жоба нені көздейді? Бірінші, отандық мәдениетте БҰҰ-ның алты тілі – ағылшын, орыс, қытай, испан, араб және француз тілдерінде сөйлеуі үшін мақсатты ұстаным болуы шарт. Екінші, ол бүгінгі қазақстандықтар жасаған және жасап жатқан заманауи мәдениет болуға тиіс» [1], – деп жазды Н.Назарбаев.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында былай дейді: «... жалпықазақстандық мәдениетті дамытуға жаңаша серпін берген жөн. Мәдени саясаттың ұзақ мерзімді тұжырымдамасын әзірлеу қажет. Онда қазақстандықтардың бәсекеге қабілетті мәдени ментальдігін қалыптастыруға, заманауи мәдениет кластерлерін дамытуға бағытталған шаралар белгілеу керек» [2]. Шынымен де, бүгінгі таңда, еліміздің алдында мемлекеттік деңгейде жүзеге асырылуы тиіс жаңа міндеттер тұр: ұлттық мәдениет негізін құрайтын құндылықтарды қайтару, ұлттық тіл мен дәстүрді қайта жаңғырту, тарихи шындықты қалпына келтіру, тарихи сананы қалыптастыру арқылы мәңгүрттік жағдайдан арылу, қазақ халқының асыл мұрасын барша халық, әсіресе еліміздің ертеңі – жас ұрпақ меңгеру және т.б. Осы міндеттерді шешу арқылы бәсекелестікке төтеп бере алатын, ұлттық намысы мен жігері бар, ұлттық құндылықтарға бай қазақ мәдениетін барша жұртшылыққа таныта аламыз.

Адам және мәдениет мәселесін тереңдете түсетін тағы бір жайт адамның қабілеттілігіне, жан-жақтылығына, шексіздігіне байланысты. К. Поппер айтқандай, адам бірдей үш дүниеге: физикалық, ментальдық (психикалық) және идеялдыққа жатады. Сонда мәдениет осылардың қайсысымен көбірек анықталады деген занды сұрақ туады. Егер біз мәдениетті тек материалдық және рухани бөліктерге бөлудің қарадүрсін шеңберінен шыға алсақ, онда мәдениеттің өзінің ішкі мағынасында идеалды екендігіне көзіміз жетеді. Себебі, адамды қоршаған заттар, дүние – бұл мәдениеттің сыртқы көрінісі ғана, оның мәні – руханилықты адам әрекетінің нәтижесінде заттандыруда жатыр. Мәдениеттің ішкі мәні қоғамдағы өмір сүріп жатқан адамдардың өзіндік санасында, парасаттылық сезімдерінде, рухани ізденістерінде айқындалады [3].

Жалпықазақстандық мәдениеті қалыптастырудың тек қана бір ғана топқа немесе бір адамға байланысты емес екендігін, оны ұлт болып жұмылып жұмыс жасап, дамуды өзінен бастағанда ғана көтере алатынымызды еліміздің әрбір азаматы мен азаматшасы түсінген жағдайда прогресс болатыны сөзсіз. Елімізде жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарында әрбір шәкіртке маңыздылығын түсіндіріп, оның жан-жақты дамуына мүмкіншілік жасау, жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзат мәдени мұрасының сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу мақсатында жобалар жасалуда. Бұл мәдениетті жастайынан үйрету керектігінің және елбасымыздың жолдауында айтылған ұлт мақсаттарының орындалып жатқанының дәлелі деп білеміз. Елбасы Н. Назарбаев: «Мәдениет қазіргі заманғы еңбек адамына қарай бетбұрыс жасауы тиіс!» – деп көрсеткен бағдарлама елдің мәдени игілігін еселеудегі негізгі құжат болып табылады [4].

Барлық салада да мәдениттің дамуы өте маңызды факторлардың бірі. Жоғарыда айтылғандай, үлесті жұмылып қосқанда нәтиже аламыз. Ендігі кезекте, сол салалардың ерекшелірінің бірі спорт пен мәдениеттің байланысы мен маңыздылығына келетін болсақ. Спорт – көп қырлы әлеуметтік құбылыс ретінде жеке тұлғаға жұмысқа дайындық, қоғамның рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру, халықаралық қатынастарды нығайту және кеңейту, сондай-ақ этикалық және эстетикалық тәрбиенің маңызды құралдарының бірі болып табылады. Осы орайда қоғамның әртүрлі салаларына көрініс тапқан спортты дамыта отырып, оның әлеуметтік маңызы өте көп қырлы және оның жеке тұлға мен қоғамның әр түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолайлы болуын көреміз. Бүгінгі таңда дәл осы спорттың, мектеп жасындағы балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу жүйесінде, әлеуметтік және денсаулық сақтау шараларында, мәдени және халықаралық байланыстардың түрлі жобаларында, бірқатар басқа да әлеуметтік салаларда кеңінен ұсынылғаны кездейсоқ емес. Осының барлығы спортты мәдениттің дамуына үлес қосатын көпфункционалды сала ретінде көрсетеді. Спорт – адамның физикалық және рухани дамуына үлкен үлес қосады. Сонымен қатар, белсенді спорт түрлері жастар үшін салауатты өмір салтын қалыптастырады. Статистика бойыншы спортпен

шұғылданатын жастардың 96% есірткіге және темекі шегуге бейім емес болып келеді. Ал, елдің болашағы – жастары сау мемлекет сөзсіз мәдениеттің шарықтау шегіне жақындай береді. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Мәдениеті жоғары, тарихи танымы орнықты, ойы сергек елдің рухы да биік. Рухы биік халықтың іргесі де берік, әлеуеті де қуатты, ынтымағы да жарасты болмақ ...» – деген сөзі осының айғағы.

Қортындылай келе, кез келген мемлекеттің білімі, дамуы, тарихы, рухани байлығы мәдениеттен бастау алады дегім келеді. Мәдениет – халқымызды өзгелерден ерекшелеп тұратын,өзіндік құндылықтарын айқындап көрсететін белгі. Өркениеті дамыған ұлты мен тілін, өз тарихы мен мәдениетін, ұлы тұлғалары мен салт-дәстүрін мақтан ететін елдің болашағы айқын, жетекші елге айналатыны сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1 Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы.

2 ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына Жолдауы – Астана, 17 қаңтар, 2014.

3 Назарбаев Н.Ә., «Қазақстан Республикасының ЭКСПО – 2017 Халықаралық көрмесін Астанада өткізу туралы шешім қабылдануына байланысты Қазақстан халқына Үндеуі», Егемен Қазақстан. – 2012 – №807-808.

4 ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Мәдени мұра» бағдарламасын іске асыру жөніндегі мәжілісте сөйлеген сөзі. – Астана, 2007.

МЕРЕЙТОЙЛЫҚ ҚҰТТЫҚТАУЛАР
ЮБИЛЕЙНЫЕ ПОЗДРАВЛЕНИЯ

ПОЗДРАВЛЯЕМ С ЮБИЛЕЕМ И ПРИСУЖДЕНИЕМ ЗВАНИЯ «ПОЧЕТНЫЙ ПРОФЕССОР КГПИ» ДОКТОРА БИОЛОГИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА ТАТЬЯНУ МИХАЙЛОВНУ БРАГИНУ

26 февраля 2019 года в честь юбилея доктору биологических наук, профессору Брагиной Татьяне Михайловне была вручена медаль «Почетный профессор КГПИ», которую вручила на торжественном мероприятии проректор по академической работе и социальным вопросам Мусабекова Г.А. совместно с проректором по научной работе и стратегическому развитию Медетовым Н.А. На юбилейном поздравлении присутствовали декан естественно-математического факультета Шумейко Т.С., заведующая кафедрой естественных наук Баубекова Г.К., заведующая кафедрой физико-математических дисциплин Телегина О.С., заведующая кафедрой информатики, робототехники и компьютерных технологий Радченко Т.А., заведующая энтомологическим музеем Костанайского государственного университета им. А. Байтурсынова Мариненко Т.Г., председатель профсоюзного комитета КГПУ Шалгимбекова А.Б., ветераны и профессорско-преподавательский состав факультета естественно-математических наук, выпускники и студенты кафедры естественных наук.

В стенах КГПИ профессор Брагина Т.М. трудится с 2001 года. Под ее руководством подготовлено и защищено около 100 дипломных работ, 9 магистерских диссертаций, подготовлено и опубликовано 16 учебных пособий.

За годы плодотворной научной работы профессором Брагиной Т.М. опубликовано более 350 научных публикаций, в том числе 21 монография (включая коллективные монографии), более 40 высоко рейтинговых публикаций в рецензируемых научных журналах (ВАК РК, ВАК РФ, РИНЦ, Scopus, Thompson Reuter, Web of science и пр). Была участником или руководителем более 25 научных и международных проектов и более десятка научно-исследовательских работ, депонированных центрами научной и технической информации.

В 2004 г. создала и на общественных началах возглавляет Научно-исследовательский центр проблем экологии и биологии (НИЦ ПЭБ) КГПИ, курирует работу студенческого Клуба бедвочеров и энтомологической исследовательской группы.

Организовала одну из первых в Казахстане общественных экологических организаций «Наурзум», участвовала в создании общественного института стран Центральной Азии «Биостан» и «Экологического форума» Казахстана, в течение многих лет избираясь в его координационный совет. Участвовала в рабочих группах по совершенствованию природоохранного законодательства, продвижению ратификации в Казахстане Конвенции по борьбе с опустыниванием, выезжая в качестве независимого эксперта в Рим, Дели, Женеву, Каир, Нью-Йорк.

Является независимым экспертом Конвенции ООН по борьбе с опустыниванием, экспертом по биоразнообразию Всемирного Фонда дикой природы (WWF), научным экспертом Комитета лесного и животного мира МСХ РК, членом Национальной рабочей группы по осуществлению КБО и ИСЦА УЗР, председателем НПО «Наурзум», членом международного независимого комитета (IPC) по вопросам доступа к природным и продовольственным

ресурсам, членом группы IUCN по ООПТ, руководителем Глобальной тематической группы IUCN/CEM “Holarctic Steppes”, членом редколлегии журналов «Степной бюллетень» (Россия), «Вестника КГПИ» (до 2016 года), «Эко-Потенциал» (Россия) и «Водные биоресурсы и среда обитания» (Россия).

Член диссертационного совета при Евразийском национальном университете имени Л.Н.Гумилева по специальности «6D060800 – Экология»

В Костанайском пединституте инициировала проведение регулярной раз в 5 лет Международной научной конференции «Биологическое разнообразие азиатских степей» (2007, 2012, 2017 и внеочередная в 2014 гг.). Участвовала в более 50 международных конгрессах, конференциях, включая такие страны как Германия, Швейцария, Италия, Россия, США, Индия, Иран, Пакистан, Египет, Катар, Сенегал, Танзания, Бразилия и другие.

По инициативе ректората КГПУ за почти 20-летний труд в стенах вуза профессор Т.М. Брагина была награждена в 2014 году ведомственным нагрудным знаком МОН РК «За успехи в развитии науки Казахстана» и в 2019 году медалью «Почетный профессор КГПИ». Также была передана медаль Министерства энергетики и природных ресурсов РК к 30-летию экологической службы Республики.

Коллеги знают Татьяну Михайловну как высококвалифицированного специалиста, интеллигентного, отзывчивого, жизнерадостного и целеустремленного человека. Она имеет дружную семью, вместе с супругом они вырастили двух сыновей – специалистов, работающих в области биологии и медицины.

Мы сердечно поздравляем уважаемого профессора – Татьяну Михайловну Брагину – с юбилеем, желаем творческих успехов, крепкого здоровья и долгих счастливых лет жизни!

Руководство и коллектив
Костанайского государственного
педагогического университета
им. У. Султангазина

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Абдимоминова, Д.К. *– педагогикалық білім беру магистрі, информатика, робототехника, компьютерлік технология кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Абдыкаликова, К.А. *– химия ғылымдарының кандидаты, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының профессоры, доцент, ҚМПУ ардагерлер Кеңесінің төрайымы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Агеева, С.В. *– ДШСжТТмП кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Аканбаев, Б.Н. *– педагогика ғылымдарының магистрі, педагогика кафедрасының оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Аканов, Ш.К. *– дене шынықтыру орталығының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Альшанова, Б.Х. *– философия ғылымдарының кандидаты, қоғамдық пәндер, құқық және экономика негіздері кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Асанова, А.Б. *– гуманитарлық ғылымдар магистрі, шетел тілдері кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Ахметбекова, З.Д. *– педагогикалық ғылымдар магистрі, психология және дефектология кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Ахметова, А.С. *– жаратылыстану ғылымдарының магистрі, физика-математикалық пәндер кафедрасының оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Балжанова, А.М. *– шетел тілі кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Баубекова, Г.К. *– педагогикалық білім беру магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасы меңгерушісінің м.а., Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Бегежанова, Р.К. *– педагогика ғылымдарының магистрі, психология және дефектология кафедрасының оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Безаубекова, А.Д. *– филологиялық ғылымдар кандидаты, шетел тілдері кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Бектурганова, Р.Ч. *– педагогикалық ғылымдар докторы, профессор, ҚМПУ ректорының кеңесшісі, Қостанай, Қазақстан.*

Бельгибаева, Р.С. *– «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 3 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Бермухаметова, А.А. *– гуманитарлық ғылымдар магистрі, шетел тілдері кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Бобренко, М.А. *– биология магистрі, Ғылым және халықаралық байланыстар басқармасы ҒЗО басшысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Брагин, Е.А. *– биология ғылымдарының кандидаты, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Брагина, Т.М. *– биология ғылымдарының докторы, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Важева, Н.В. *– педагогикалық ғылымдар кандидаты, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының қауымдастырылған профессоры, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Данилова, В.В. *– философия докторы (PhD), шетел тілдері кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Ермаганбетова, А.Ж. *– гуманитарлық ғылымдар магистрі, педагогика кафедрасының оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Ерсултанова, З.С. *– техникалық ғалымдар кандидаты, информатика, робототехника, компьютерлік технология кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Есбергенова, К.А. *– орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Қостанай облысы Әулиекөл ауданы Ш. Шаяхметов атындағы Сұлукөл ОМ, Казахстан.*

Есенғазина, Б.Б. *– қазақ тілі мен әдебиетінің магистрі, қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Жанузаков, М.К. *– «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Ильясов, О.А. *– «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 2 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Ищанова, Р.С. *– ҚМПУ Тьюторлық жобасының жетекшісі, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Касымова, А.Г. *– физика-математика ғылымдарының кандидаты, физика-математикалық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Келинбердиева, Ы.С. *– «Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернаты» КММ жетекшісі, Қостанай, Қазақстан.*

Кинжибаева, А.С. *– шетел тілдері кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Коваль, О.В. *– гуманитарлық ғылымдар магистрі, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Косжанова, А.Г. *– физика-математикалық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Крамок, З.С. *– «5В011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының 1 курс студенті, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Қайырғали, Н.Қ. *– «5В011400 – Тарих» мамандығының 2 курс студенті, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Қалжанов, М.У. *– физика-математика ғылымдарының кандидаты, физика-математикалық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Қаналы, М.Қ. *– «5В010500 – Дефектология» мамандығының 3 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Лисьев, Г.А. *– педагогикалық ғылымдар кандидаты, доцент, ЧМПУ, Челябі, Ресей.*

Нурмагамбетова, Л.И. *– экономикалық ғылымдар кандидаты, қоғамдық пәндер, құқық және экономика негіздері кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Омарова, К.И. *– география магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Печёркина, М.В. *– «5В011600 – География» мамандығының 2 курс студенті, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Рулёва, М.М. *– биология магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Суюндикова, Ж.Т. *– биология магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Тавылдиева, А.А. *– «5В011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының 4 курс студенті, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Тойымбетова, Д.С. *– педагогикалық ғылымдар магистрі, психология және дефектология кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Унгутбаева, Г.Ш. *– шетел тілі кафедрасының аға оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Уразова, Э.К. *– техникалық ғалымдар магистрі, информатика, робототехника, компьютерлік технология кафедрасының оқытушысы, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Фомич, Ю. *– «5В011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Хамзина, К.Б. *– педагогикалық ғылымдар магистрі, педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Шагиахметова, Л.М. *– информатика, робототехника, компьютерлік технология кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

Шароватова, Ю.В. *– «5В010900 – Математика» мамандығының 4 курс студенті, ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.*

НАШИ АВТОРЫ

Абдимоминова, Д.К. *– магистр педагогического образования, старший преподаватель кафедры информатики, робототехники, компьютерных технологий, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Абдыкаликова, К.А. *– кандидат химических наук, доцент, профессор кафедры естественных наук, председатель Совета ветеранов, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Агеева, С.В. *– старший преподаватель кафедры ТиПФКиС, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Аканбаев, Б.Н. *– магистр педагогических наук, преподаватель кафедры педагогики, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Аканов, Ш.К. *– старший преподаватель центра физической культуры, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Альшанова, Б.Х. *– кандидат философских наук, ассоциированный профессор кафедры общественных дисциплин, основ права и экономики, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Асанова, А.Б. *– магистр гуманитарных наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Ахметбекова, З.Д. *– магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры психологии и дефектологии, КГПУ им. У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Ахметова, А.С. *– магистр естественных наук, преподаватель кафедры физико-математических дисциплин, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Балжанова, А.М. *– старший преподаватель кафедры иностранных языков, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Баубекова, Г.К. *– магистр педагогического образования, и.о. заведующей кафедры естественных наук, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Бегежанова, Р.К. *– магистр педагогических наук, преподаватель кафедры психологии и дефектологии, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Безаубекова, А.Д. *– кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры иностранных языков, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Бектурганова, Р.Ч. *– доктор педагогических наук, профессор, советник ректора КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Бельгибаева, Р.С. *– студентка 3 курса специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт», КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Бермухаметова, А.А. *– магистр гуманитарных наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Бобренко, М.А. *– магистр биологии, начальник НИЦ Управления науки и международных связей, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Брагин, Е.А. *– кандидат биологических наук, профессор кафедры естественных наук, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Брагина, Т.М. *– доктор биологических наук, профессор кафедры естественных наук, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Важева, Н.В. *– кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры естественных наук, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Данилова, В.В. *– доктор философии (PhD), ассоциированный профессор кафедры иностранных языков, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Ермаганбетова, А.Ж. *– магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры педагогики, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Ерсултанова, З.С. *– кандидиат технических наук, ассоциированный профессор кафедры информатики, робототехники, компьютерных технологий, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Есбергенова, К.А. *– учитель русского языка и литературы Сулукольской СШ им. Ш. Шаяхметова Аулиекольского района Костанайской области, Казахстан.*

Есенгазина, Б.Б. *– магистр казахского языка и литературы, старший преподаватель кафедры казахского языка и литературы, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Жанузаков, М.К. *– студент 4 курса специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт», КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Ильясов, О.А. *– студент 2 курса специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт», КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Ищанова, Р.С. *– руководитель Тьюторского проекта КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Калжанов, М.У. *– кандидат физико-математических наук, ассоциированный профессор кафедры физико-математических дисциплин, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Касымова, А.Г. *– кандидат физико-математических наук, ассоциированный профессор кафедры физико-математических дисциплин, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Келинбердиева, Ы.С. *– руководитель КГУ «Школа-интернат для одаренных детей им. И. Алтынсарина», Костанай, Казахстан.*

Кинжибаева, А.С. *– старший преподаватель кафедры иностранных языков, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Коваль, О.В. *– магистр гуманитарных наук, старший преподаватель кафедры русского языка и литературы, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Косжанова, А.Г. *– старший преподаватель кафедры физико-математических дисциплин, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Крамок, З.С. *– студент 1 курса специальности «5В011900 – Иностранный язык: два иностранных языка», КГПУ им. У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Қайырғали, Н.Қ. *– студент 2 курса специальности «5В011400 – История», КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Қаналы, М.Қ. *– студент 3 курса специальности «5В010500 – Дефектология», КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Лисьев, Г.А. *– кандидат педагогических наук, доцент, ЧГПУ, Челябинск, Россия.*

Нурмагамбетова, Л.И. *– кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры общественных дисциплин, основ права и экономики, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Омарова, К.И. *– магистр географии, старший преподаватель кафедры естественных наук, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Печёркина, М.В. *– студентка 2 курса специальности «5В011600 – География», КГПУ им. У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Рулёва, М.М. *– магистр биологии, старший преподаватель кафедры естественных наук, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Суюндикова, Ж.Т. *– магистр биологии, старший преподаватель кафедры естественных наук, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Тавылдиева, А.А. *– студентка 4 курса специальности «5В011900 – Иностранный язык: два иностранных языка», КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Тойымбетова, Д.С. *– магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры психологии и дефектологии, КГПУ им. У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Унгутбаева, Г.С. *– старший преподаватель кафедры иностранных языков, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Уразова, Э.К. *– магистр технических наук, технических наук, преподаватель кафедры информатики, робототехники, компьютерных технологий, КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Фомич, Ю. *– студент 4 курса специальности «5В011900 – Иностранный язык: два иностранных языка», КГПУ, Костанай, Казахстан.*

Хамзина, К.Б. *– магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры педагогики, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Шагиахметова, Л.М. *– старший преподаватель кафедры информатики, робототехники, компьютерных технологий, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.*

Шароватова, Ю.В. *– студентка 4 курса специальности «5В010900 – Математика», КГПУ, Костанай, Казахстан.*

OUR AUTHORS

Abdimominova, D.K. *– master of pedagogical education, senior lecturer of the department of informatics, robotics and computer technologies, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Abdykalikova, K.A. *– candidate of chemical sciences, docent, professor of the natural sciences department, chairman of the Council of veterans, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Ageeva, S.V. *– senior lecturer of the department of the theory and practice of physical culture, sport and tourism, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Akanbayev, B.N. *– master of pedagogical sciences, lecturer of the department of pedagogy, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Akanov, Sh.K. *– senior lecturer at the center for physical education, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Akhmetbekova, Z.D. *– master of pedagogical sciences, senior lecturer of the department of psychology and defectology, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Akhmetova, A.S. *– master of natural sciences, lecturer of the department of physical and mathematical and all-technical disciplines, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Alshanova, B.H. *– candidate of philosophy, associate professor of the department of social studies, foundations of law and economics, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Assanova, A.B. *– master of humanitarian sciences, senior lecturer of foreign languages department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Balzhanova, A.M. *– senior lecturer of foreign languages department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Baubekova, G.K. *– master of pedagogical education, acting head of the department of natural sciences, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Begezhanova, R.K. *– master of pedagogical sciences, lecturer of the department of psychology and defectology, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Bekturganova, R.Ch. *– doctor of pedagogical sciences, professor, advisor to the rector of KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Belgibaeva, R.S. *– 3rd year student of specialty «5B010800 – Physical culture and sports», KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Bermuhambetova, A.A. *– master of humanitarian sciences, senior lecturer of foreign languages department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Bezaubekova, A.D. *– candidate of philological sciences, associate professor of the department of foreign languages, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Bobrenko, M.A. *– master of biology, the head of SRC of Science and international relations office, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Bragin, E.A. *– candidate of biological sciences, professor of the natural sciences department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Bragina, T.M. *– doctor of biological sciences, professor of the natural sciences department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Danilova, V.V. *– doctor of philosophy (PhD), associate professor of the department of foreign languages, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Esbergenova, K.A. *– teacher of russian language and literature of Sulukol secondary school named after Sh. Shayakhmetov, Auliekol district, Kostanay region, Kazakhstan.*

Esengazina, B.B. *– master of kazakh language and literature, senior lecturer of the department of kazakh language and literature, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Fomich, J. *– 4-year student of speciality «5B011900 – Foreign language: two foreign languages», KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Ilyasov, O.A. *– 2nd year student of specialty «5B010800 – Physical culture and sports», KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Ischanova, R.S. *– head of the Tutorial Project of the KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

Kaiyirgali, N.K. *– 2nd year student of specialty «5B011400 – History», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*

Kalzhanov, M.U. *– candidate of physical and mathematical sciences, associate professor of the department of physical and mathematical and all-technical disciplines, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Kanaly, M.K. *– 3rd year student of specialty «5B010500 – Defectology», KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Kassymova, A.G. *– candidate of physical and mathematical sciences, associate professor of the department of physical and mathematical and all-technical disciplines, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Kelinberdieva, Y.S. *– head of «Boarding school for gifted children named after I. Altynsarin» MSI, Kostanay, Kazakhstan.*
Khamzina, K.B. *– master of pedagogical sciences, senior lecturer of the department of pedagogy, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Kinzhibaeva, A.S. *– senior lecturer of foreign languages department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Koszhanova, A.G. *– senior lecturer of the department of physical and mathematical and all-technical disciplines, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Koval, O.V. *– master in humanitarian sciences, senior lecturer at the department of russian language and literature, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Kramok, Z.S. *– 1st year student of specialty «5B011900 – Foreign language: two foreign languages», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Lisiev, G.A. *– candidate of pedagogical sciences, docent, CSPU, Chelyabinsk, Russia.*
Nurmagambetova, L.I. *– candidate of economical sciences, associate professor of the department of social studies, foundations of law and economics, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Omarova K.I. *– master of geography, senior lecturer of the department of natural sciences, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Pecherkina, M.V. *– 2nd year student of specialty «5B011600 – Geography», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Rulyova, M.M. *– master of biology, senior lecturer of the natural sciences department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Shagiakhmetova, L.M. *– senior lecturer of the department of informatics, robotics and computer technologies, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Sharovatova, Yu.B. *– 4th year student of specialty «5B010900 – Mathematics», KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Sundikova, Zh.T. *– master of biology, senior lecturer of the department of natural sciences, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Tavyldiyeva, A.A. *– 4th year student of specialty «5B011900 – Foreign language: two foreign languages», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Toiymbetova, D.S. *– master of pedagogical sciences, senior lecturer of the department of psychology and defectology, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Ungutbaeva, G.S. *– senior lecturer of foreign languages department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan*
Urazova, E.K. *– master of technical sciences, lecturer of the department of informatics, robotics and computer technologies, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Vazheva, N.V. *– candidate of pedagogical sciences, associate professor of the natural sciences department, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Yermaganbetova, A.Zh. *– master of humanitarian sciences, lecturer of the department of pedagogy, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.*
Yersultanova, Z.S. *– candidate of technical sciences, associate professor of the department of informatics, robotics and computer technologies, KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*
Zhanuzakov, M.K. *– 4th year student of specialty «5B010800 – Physical culture and sports», KSPU, Kostanay, Kazakhstan.*

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА

«ҚМПИ Жаршысы» журналы әлеуметтік-гуманитарлық, физика-математикалық, техникалық, биологиялық, химиялық-технологиялық, экономикалық ғылымдар және экология, халықаралық байланыстар салалары бойынша бұрын жарияланбаған өзекті ізденіс нәтижелері туралы мақалаларды жариялайды.

Редакциялық алқа мүшелері журнал материалдарының мазмұнына сын-пікір білдіргеннен кейін басылымға ұсыну шешімі шығарылады. Қабылданбаған мақалаларды редакциялық алқа мүшелері қайта қарастырмайды.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

Журнал жыл барысында төрт рет шығарылады (қаңтар, сәуір, шілде, қазан).

«Қазпошта» АҚ-ның кез келген бөлімінде журналға жазылу мүмкіндігі қарастырылған. Жазылым индексі 74081.

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мәтіннің көлемі сөз аралықтары мен сілтемелерді қоса алғанда 15000-нан 60000 таңбаға дейін болуы қажет (0,3-тен 1,5 баспалық параққа дейін, яғни 5–24 бет).

Мәтіннің рәсімделуіне қойылатын техникалық талаптар:

Қаріп – Times New Roman, өлшемі – 12, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша.

Жиектері: барлық жағынан 2 см.

Жоларалық интервал: бірлік.

Абзацтар аралығы «Алдында» – жоқ, «Кейін» – жоқ.

Азат жол– 1,25 см.

Мәтін: парақта бір бағана.

Мақаланың басқы беті келесі ақпараттарды қамтуы қажет:

1. ӘОЖ коды. Беттің сол жағына қалың қаріппен жазылады. Авторлық материалға ӘОЖ кодын мына сілтеме арқылы алуға болады: http://teacode.com/online/udc/.

2. Автордың аты-жөні. Беттің оң жағына қалың қаріппен ӘОЖ кодынан бір тармақ төмен жазылады.

3. Авторлар туралы ақпарат. Беттің оң жағына көлбеу әріптермен жазылады: автордың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі, қызмет орны, қаласы, мемлекеті.

4. Мақала атауы. Беттің ортасында бас әріптермен және қалың қаріппен жазылады.

5. Мақала түйіні. «Түйін» сөзі (орыс. «Аннотация», ағылш. «Abstract») беттің ортасында қалың қаріппен мақала атауынан бір тармақ төмен жазылады. Түйін мақаланың жарияланатын тілінде жазылады. Түйін мәтіні: сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, азат жол– 1,25 см. Мақала тілінде жазылған түйінді мақала тілінде жазылған түпкі түйінмен (резюме) ауыстыру мүмкіндігі қарастырылған.

6. Мақаланың түпкі түйіні. Мақала жарияланатын тілден бөлек, мақала атауының аудармасымен екі тілде жазылады. Түпкі түйін мәтіні: көлбеу әріптермен әдебиеттер тізімінен кейін 1 тармақ төмен жазылады, сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, азат жол– 1,25 см.

7. Кілт сөздер (5–8 сөз және/немесе сөз тіркесі). Кілт сөздер үш тілде сәйкесінше «Түйін» және «Түпкі түйіннен» төмен жазылады. «Кілт сөздер» тіркесі (орыс. «Ключевые слова», ағылш. «Key words»): қалың әріптермен, беттің сол жағына жазылады, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, «Кілт сөздер» тіркесінен кейін қос нүкте қойылады, ары қарай кілт сөздер жазылады.

8. Негізгі мәтін келесі бөлімдерден тұрады:

1) Кіріспе (орыс. – Введение, ағылш. – Introduction).

2) Материалдар және әдістер (орыс. – Материалы и методы, ағылш. – Materials and methods).

3) Нәтижелер (орыс. – Результаты, ағылш. – Results).

4) Талқылау (орыс. – Обсуждение, ағылш. – Discussion).

5) Қорытынды (орыс. – Выводы, ағылш. – Conclusions).

6) Ризашылық білдіру (орыс. – Благодарности, ағылш. – Appreciation).

3 және 4 бөлімдер біріктірілуі мүмкін, 6 бөлім – қажеттілік туындаған жағдайда ғана жазылады.

Мақала бөлімдері нөмірленуі тиіс. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Бөлім атауларының жазылуы: қаріп– Times New Roman, өлшемі – 12, қалың қаріппен, тураланyы– беттің сол жағында.

Мәтінде белгілі бір тармақты немесе тізімді белгілеуде араб сандары қолданылады.

9. *Әдебиеттер тізімі* (орыс. – *Список литературы*, ағылш. – *References*). Әдебиеттер тізімі мақаладан кейін жазылады. «Әдебиеттер тізімі» тіркесіқалың қаріппен жазылады, қаріп өлшемі – 12, шегініс – 1,25 см.

Дереккөздер туралы ақпаратты мәтінде дереккөздерге сілтеменің жасалу реті бойынша орналастырып, араб сандарымен нөмірлеу қажет. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Шрифт өлшемі – 11, шегініс – 1,25 см.

Қолданылған дереккөздерге сілтемелер тік жақшаның ішінде келтірілгені абзал. Библиографиялық жазу түпнұсқа тілінде орындалады.

Кітаптардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, кітаптың аты, жарияланған орны, басылымы, шыққан жылы, беттер. Мысалы:Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – Б. 60–65.

Журнал, мерзімді басылымдардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, журнал атауы, жылы, басылым нөмірі, беттер. Мысалы: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – Б. 89–104.

Жинақтардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, жинақ атауы, басылым жылы, беттер. Мысалы: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – Б. 77–79.

Электрондық ресурстардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: мақала атауы, автор туралы ақпарат, мақаланың шығу орны, мерзімі, сонымен қатар, ақпараттық тасымалдаушы, жүйелік талаптар, ғаламтор ресурстарын қолдану мүмкіндіктері (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв. карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: http://www.psyobsor.org).

*10. Кестелерді жасау.*Әрбір кестенің реттік нөмірі мен атауы болуы шарт. Кесте нөмірі және атауы кестенің жоғары жағына орналастырылады. Көлбеу әріптермен жазылған «*Кесте 1*» («*Таблица 1*», «*Table 1*») сөзінен кейін сызықша қойылып, кесте атауы қалыпты әріптермен жазылады, тураланyы – беттің ортасында, шрифт өлшемі – 11, кестедегі мәтіннің тураланyы – беттің сол жағы.

11. Графикалық материалдар «Microsoft Graph» немесе «Excel» бағдарламаларында орындалуы қажет және сканерден өткізілмеуі қажет.

Графикалық бейнелер сурет немесе біртұтас объект ретінде берілуі тиіс. Графикалық объектілер беттің белгіленген жиектерінен аспай, бір беттен артық болмауы қажет.

Әрбір объектінің нөмірі және атауы болуы керек. Объект нөмірі мен атауы объектіден төмен орналасуы қажет. Шрифт өлшемі – 11, мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

12. Формулалардың берілуі. Математикалық формулаларды формулалар редакторы «Microsoft Equation» арқылы белгілеу қажет. Олар жақша ішінде оң жақтан нөмірленеді. Формулалар көп болған жағдайда әрбір бөлімнің формулаларын тәуелсіз нөмірлеу ұсынылады.

13. Мақалаға міндетті түрде тіркелетін ақпараттар:

– автор туралы ақпарат (үш тілде): тегі, аты, әкесінің аты, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі, жұмыс орны (ЖОО, мекеме атауы, факультет, кафедра), жұмыс және ұялы телефон нөмірі;

– ғылым кандидаты, докторы немесе PhD докторының мақалаға қатысты сын-пікірі (ғылыми дәрежесіз авторлар үшін).

Редакция ұсынылған барлық материалдарға сын-пікір білдіруге міндетті емес және материалдары қабылданбаған авторлармен пікірталасқа түспейді.

Мақалалардың қабылдануы және жариялануы бойынша сауалдар туындаған жағдайда мына мекен-жайға жүгініңіз:

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік көш., 118
ҚР БҒМ «Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті» ШЖҚ МРК
БСН 040340005711, БЖК HSBKKZKX, Кбе 16,
ЖСКKZ726017221000000090
«Халық банк» АҚ, Қостанай қ.
№419 каб. Тел.:8 (7142) 54-85-56
E-mail: kgpynauka@mail.ru
Веб-сайт: press.kspi.kz

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «ҚМПИ Жаршысы» публикует статьи об оригинальных и ранее не печатавшихся результатах исследований в области социально-гуманитарных, физико-математических, технических, биологических, химико-технологических, экономических наук, по экологии, международным научным связям и т.п.

Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования. Отклоненные статьи повторно редколлегией не рассматриваются.

Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках.

Журнал выходит четыре раза в год (январь, апрель, июль, октябрь).

Подписку на журнал можно оформить в любом почтовом отделении АО «Казпочта». Подписной индекс 74081.

Требования к статьям:

Объём текста статьи должен быть от 15000 до 60000 знаков, включая пробелы и сноски (от 0,3 до 1,5 печатных листов, т.е. от 5 до 24 страниц).

Технические требования к оформлению текста:

Шрифт: Times New Roman, размер шрифта – 12, выравнивание текста – по ширине страницы.

Поля: по 2 см со всех сторон.

Междустрочный интервал: одинарный.

Интервал между абзацами «Перед» – нет, «После» – нет.

Отступ «Первой строки» – 1,25.

Текст: одна колонка на странице.

Первая (титульная) страница статьи должна содержать следующую информацию:

1. Код УДК. Полужирный, положение по левому краю страницы. Присвоить УДК авторскому материалу можно здесь: http://teacode.com/online/udc/.

2. Ф.И.О. автора. Полужирный курсив, положение на странице– по правому краю через строку после кода УДК.

3. Сведения об авторе. Курсив, положение на странице – по правому краю: ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна.

4. Заглавие. Прописные буквы, полужирный, положение по центру страницы.

5. Аннотация к статье. Слово «Аннотация» (каз. «Түйін», англ. «Abstract»), полужирный, положение по центру страницы, через строку после заглавия. Аннотация оформляется на языке статьи. Допускается замена аннотации на языке статьи на резюме на языке статьи. Текст аннотации: 500–800 знаков с пробелами, курсив, выравнивание по ширине страницы, отступы слева и справа – по 2 см, отступ «Первой строки» – 1,25.

6. Резюме к статье. Оформляется на двух языках, отличных от языка статьи, с переводом названия статьи. Текст резюме: курсивный, после списка литературы через интервал, 500–800 знаков с пробелами, положение по ширине текста, отступ «Первой строки» – 1,25.

7. *Ключевые слова* (от 5 до 8).Ключевые слова пишутся на трех языках, размещаются соответственно под «Аннотацией» и «Резюме». Фраза «Ключевые слова» (каз. «Кілт сөздер», англ. «Key words»): полужирный, отступы слева и справа – по 2 см, после фразы ставится двоеточие. Сами ключевые слова указываются после фразы «Ключевые слова» в той же строке, через запятую.

8. Основной текст делится на следующие разделы:

1) Введение (каз – Кіріспе, англ. – Introduction).

2) Материалы и методы (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods).

3) Результаты (каз. – Нәтижелер, англ. – Results).

4) Обсуждение (каз. – Талқылау, англ. – Discussion).

5) Выводы (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions).

6) Благодарности (каз. – Ризашылық білдіру, англ. – Appreciation).

Разделы 3 и 4 могут объединяться, раздел 6 – по необходимости.

Разделы статьи должны быть пронумерованы, необходимо нумеровать арабскими цифрами без точки. Оформление заголовков разделов – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, положение по левому краю страницы.

При выделении в тексте отдельных пунктов или списков следует использовать только арабские цифры.

9. *Список литературы* (каз. – *Әдебиеттер тізімі*, англ. – *References*).Список литературы приводится в конце статьи и озаглавливается «Список литературы» – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, отступ «Первой строки» – 1,25.

Сведения об источниках следует располагать в порядке появления ссылок на источники в тексте, нумеровать арабскими цифрами без точки, размер шрифта – 11, отступ «Первой строки» –1,25 см. Ссылки на использованные источники следует приводить в квадратных скобках. Библиографическая запись выполняется на языке оригинала.

Выходные данные *книг* обязательно включают: фамилию автора (авторов), инициалы, название, место издания, издательство, год издания, страницы. Например: Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65.

Выходные данные *статей из журналов и периодических изданий* указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название журнала, год, номер издания, страницы. Например: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 89–104.

Выходные данные *сборников* указываются в следующем порядке*:* фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название сборника, год издания, страницы. Например: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – С. 77–79.

Выходные данные *электронных ресурсов* содержат информацию об авторе, названии, дате и месте издания или публикации, также указывается информационный носитель, системные требования, режим доступа (к интернет-ресурсам) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: http://www.psyobsor.org).

10. Оформление таблиц. Каждая таблица должна быть пронумерована и иметь заголовок. Номер таблицы и заголовок размещаются над таблицей. Номер оформляется как «*Таблица 1*» («*Кесте 1*», «*Table 1*»), стиль шрифта – курсивный. Заголовок таблицы размещается через тире, шрифт – Times New Roman, размер – 11, по центру страницы, стиль шрифта – обычный. Положение текста в таблице по левому краю, шрифт – Times New Roman, размер – 11.

11. Оформление графических материалов. Графические материалы должны быть подготовлены с помощью программ «Microsoft Graph» или «Excel» без использования сканирования.

Графические объекты должны быть в виде рисунка или сгруппированных объектов.

Графические объекты не должны выходить за пределы полей страницы и превышать одну страницу.

Каждый объект должен быть пронумерован и иметь заголовок. Номер объекта и заголовок размещаются под объектом. Номер оформляется как *«Рисунок 1»* («*Сурет 1»,* «*Picture 1*»), шрифт – Times New Roman, курсив, размер – 11, положение текста на странице по центру. Далее следует название, шрифт – Times New Roman, размер – 11, стиль шрифта - обычный.

12. Оформление формул. Математические формулы оформляются через редактор формул «Microsoft Equation». Их нумерация проставляется с правой стороны в скобках. При большом числе формул рекомендуется их независимая нумерация по каждому разделу.

13. К статье обязательно прилагаются:

– сведения об авторе (на трех языках): фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, должность, место работы (название вуза, организации, факультет, кафедра), рабочий и мобильный телефоны;

– рецензия кандидата или доктора наук, доктора PhD(для авторов без ученой степени).

Редакция не несет обязательств по рецензированию всех поступающих материалов и не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

По всем вопросам приема и публикации статей обращаться по адресу:

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118
РГП на ПХВ «Костанайский государственный
педагогический университет» МОН РК
БИН 040340005711 БИК HSBKKZKX, Кбе 16,
ИИК KZ726017221000000090
АО «Народный банк», г. Костанай
№419 каб. Тел.: 8 (7142) 54-85-56
E-mail: kgpynauka@mail.ru
Веб-сайт: press.kspi.kz

INFORMATION FOR AUTHORS

The journal «KMPI Zharshysy» is responsible for publishing the articles with original content on the results of research in the fields of social-humanitarian, physical and mathematical, technical, biological, chemical-technological, economical sciences, and ecology, international scientific relationships and etc. which were not printed previously.

The decision to publish an article is considered by the editorial board of the journal after peer review. Rejected articles are not considered again by the editorial board.

Articles are published in Kazakh, Russian and English languages.

The journal is published four times a year (January, April, July, October).

A subscription to the journal can be obtained at any post office of JSC "Kazpost". Subscription index 74081.

Article requirements:

The volume of the text of the article should be between 15,000 and 60,000 signs, including spaces and footnotes (from 0,3 to 1,5 printed page, i.e. 5-24 pages).

Technical requirements for the decoration of the text:

Font: Times New Roman, size – 12, alignment – width of the page.

Field: on 2 cm from all directions.

Line spacing: single.

Spacing between paragraphs «Before» – no, «After» – no.

Indentation of "The first line"– 1,25.

Text: one column on the page.

The first (titular) page of the article must include the following information:

1. UDC code. Boldface, position on the left side of the page. Assign the UDC to copyright material can be available here: http://teacode.com/online/udc/.

2. Full name of the author. Bold italic, position on the right edge of the page through the line after the UDC code.

3. Information about authors. Font style – italic, position on the right edge of the page: academic degree, academic title, position, place of work, city, country.

4. Title. Uppercase letters, bold, position – at the center of the page.

5. Abstract to the article. The word «Abstract» (kaz. «Түйін», rus. «Аннотация»), boldface, position – at the center of the page, in a line after the title. Abstract is made in the language of the article. It is possible to replace the abstract on the language of the article to the summary on the language of the article. Text of abstract: 500–800 signs including spaces, italics, position – the width of text, indents on the left and right – 2 cm, indentation of "the first line" – 1.25.

6. Summary of the article. It is made out in two languages differ from the language of the article, with the translation of the title of the article. Text of summary: italic, after references, 500–800 signs including spaces, alignment – the width of page, indentation of "the first line" – 1.25.

7. *Key words* (from 5 to 8).Key words are written in three languages, are located accordingly under the «Abstract» and «Summary». The phrase «Key words» (kaz. «Кілт сөздер», rus. «Ключевые слова»): boldface, indents on the left and right – 2 cm, after the phrase there is a colon. Key words are written after the phrase "Key words" in the same line, separated by a comma.

*8. Main text of the article*consists of the following parts:

1) Introduction (kaz. – Кіріспе, rus. – Введение).

2) Materials and Methods (kaz. – Материалдар мен әдістер, rus. – Материалы и методы).

3) Results (kaz. – Нәтижелер, rus. – Результаты).

4) Discussion (kaz. – Талқылау, rus. – Обсуждение).

5) Conclusions (kaz. – Қорытынды, rus. – Выводы).

6) Appreciation (kaz. – Ризашылық білдіру, rus. – Благодарности).

Parts 3 and 4 may be combined, part 6 – if it is necessary.

Parts of the article should be numbered, Arabic numerals without a dot. Headings of parts – font Times New Roman, size – 12, boldface, position on the left side of the page.

While highlighting only Arabic numerals should be used in the text of selected items or lists.

9. *References* (kaz. – *Әдебиеттер тізімі*, rus. – *Список литературы*). References should be listed at the end of the article and headlined as «References» –font Times New Roman, font size – 12, boldface, indent 1.25.

Information about the sources should be arranged in order of appearance of references to sources in the text, and numbered in Arabic numerals without a dot, font size – 11, indent 1.25 cm. References to the sources used should be given in square brackets. Bibliographic record is made in language of the original source.

Output data of *books* must include: surname of the author (authors), initials, name, place of publication, publisher, year of publication, number of pages. For example: Семенов, В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пущино: ПНЦРАН, 2000. – P. 60–65.

Output data of *articles from journals and periodicals* must include: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the journal, year, number of publication, number of pages. For example: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и зарубежом. – 2001. – № 1. – P. 89–104.

Output data of *collections* is indicated in the following order: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the collection, year of publication, number of pages. For example: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – P. 77–79.

Output data of *electronic resources* provides information about the author, title, date and place of edition, or publication, also indicates the information carrier, system requirements, access mode (to the Internet resources) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв.дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: http://www.psyobsor.org).

10. Design of tables. Each table should be numbered and titled. Table number and heading are placed above the table. Number is issued as «*Table 1*» (*«Кесте 1», «Таблица 1»*), font style – italic.Table heading is placed by a dash, font – Times New Roman, size – 11, font style – regular, at the center of the page. The position of the text in the table – to the left, the font – Times New Roman, size – 11.

11. Design of graphic materials. Graphic materials should be prepared by using the programs «Microsoft Graph» or «Excel» without scanning.

Graphical objects should be presented as a picture or grouped objects.

Graphical objects should not extend beyond the page margins, and have no more than one page.

Each object must be numbered and titled. Number of the object and title are placed under the object. Number is presented as «*Picture 1*» *(«Сурет 1», «Рисунок 1»)*, the font – Times New Roman, italic, size – 11, position of the text–at the center of the page. Then, the title – the font – Times New Roman, size – 11, font style – regular.

12. Design of formulas. Mathematical formulas are made through the «Microsoft Equation» formula editor. The numbering is affixed to the right in brackets. If there is a large number of formulas it will be recommended their independent numbering for each section.

13. The article must have:

- information about the author: surname,name, patronymic, academic degree,academic title, position, place of work (name of institution, organization, faculty, department), office and mobile phone numbers;
- review of the candidate or doctor of sciences, PhD doctors (for authors without scientific degree).

Editors are not liable for reviewing all incoming materials and does not enter into a discussion with the authors of rejected materials.

On all questions of reception and publication of articles contact us at:

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Tauelsizdik street, 118
RSE «Kostanay state pedagogical university» MES RK
BIN 040340005711 BIC HSBKKZKX, BC 16,
IIC KZ726017221000000090
JSC «Halyk bank», Kostanay
office №419. Tel.:8 (7142) 54-85-56
E-mail: kgpynauka@mail.ru
Website: press.kspi.kz

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ СӨЗ 3

ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА

Омирзак, А., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б. Ө.М. Сұлтанғазин – қайталанбас тұлға 5

Омарова, А., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б. Ы. Алтынсарин – халық мақсаты үшін қуатын аямаған ұстаз 8

Жүнүс, Б., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б. Ұмытылмас ұлы тұлға – Серәлі Қожамқұлов 12

Абдыкаликова, К.А., Бектурганова, Р.Ч., Важева, Н.В., Ищанова, Р.С. Өмірзақ Сұлтанғазин атындағы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті ардагерлер Кеңесінің жобалық қызметі туралы 15

ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР

Аканов, Ш.К. Жоғарғы оқу орнындағы дене шынықтыру сабақтарында жаңа инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі 18

Альшанова, Б.Х., Печёркина, М.В., Крамок, З.С. Әлемнің ницшеандық суретіндегі астам адам мәселесі 22

Данилова, В.В., Бермухаметова, А.А., Асанова, А.Б., Кинжибаева, А.С. Дискурстағы кодтық ауысулар мен әлеуметтік диалекттің мәні 30

Тавылдиева, А.А., Безаубекова, А.Д. «Отбасы» тақырыбына арналған қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақалдардың лингвистикалық сипаттамасы 37

Хамзина, К.Б., Ермаганбетова, А.Ж. Жаңа форматтағы сынып жетекші тұлғасын қалыптастыруда педагогикалық пәндердің ықпалы 42

ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Брагина, Т.М., Брагин, Е.А., Бобренко, М.А., Рулёва, М.М. Қостанай облысы Қостанай ауданының тың және өңделетін жерлерінде топырақ омыртқасыздарының (мезофауна) орнығуын салыстырмалы талдау 47

Ерсултанова З.С., Уразова Э.К. NetEmul эмуляторының кеңейтілген мүмкіндіктерін қолдану арқылы мектептің оқу процесіне компьютерлік желілерді енгізу өзектілігі 53

Есенғазина, Б.Б. Синтаксистегі сөйлем тұлғасы мен оның ерекшеліктері 60

Коваль, О.В. Ауызша сөйлеу тілінің тілдік ерекшеліктері 65

Касымова, А.Г., Косжанова, А.Г. Білім берудің жаңартылған мазмұны бойынша болашақ педагог кадырларының біліктілігін арттыру жолдары 70

ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Абдимоминова, Д.К., Ахметова, А.С. Жоғары оқу орнында белсенді әдістерді қолданудың маңызы 75

Агеева, С.В., Ильясов, О.А. Жас футболшылардың командасын басқару ерекшеліктері 79

Балжанова, А.М., Фомич, Ю. Пікір-сайыс технологиясы – сөйлеу дағдыларын дамыту құралы 85

Данилова, В.В., Бермухаметова, А.А., Асанова, А.Б., Унгутбаева, Г.Ш. Шетел тілдерін оқыту және оқыту саласындағы жобалық жұмыс 92

Есбергенова, Г.А. Орыс тілі және әдебиет сабақтарында мемлекеттік тілде оқитын оқушылардың коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыру 97

Қалжанов, М.У., Шароватова, Ю.В. Математика пәнін оқытуда ақпараттық коммуникациялық технологияларды талдау 102

Лисьев, Г.А., Абдимоминова, Д.К., Шагиахметова, Л.М. «Кәсіби оқыту» модульдік білім беру бағдарламасын жобалау 108
Омарова, К.И., Суюндикова, Ж.Т., Баубекова, Г.К. Жобалық технология аясында студенттердің зерттеу қызметін жүзеге асыру 113

ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ
Аканбаев, Б.Н., Қайырғали, Н.Қ. Мектеп басшыларының мұғалімнің эмоционалды күйіп кетуін алдын алу шарттары 118
Бегежанова, Р.К., Қаналы, М.Қ. Білім алуда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды тьюторлық қолдау педагогикалық феномен ретінде 123
Белгібаева, Р.С., Агеева, С.В. Жеңіл атлетика жас жүгірушілерді әр кезеңдегі жарыстарға дайындау циклдеріндегі психологиялық дайындықтың тиімділігі 129

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ
Ахметбекова, З.Д., Тойымбетова, Д.С. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеу 135
Жанузаков, М.К., Нурмагамбетова, Л.И. Жалпықазақстандық мәдениетті қалыптастыру 141

МЕРЕЙТОЙЛЫҚ ҚҰТТЫҚТАУЛАР 144

БІЗДІҢ АВТОРЛАР 146

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА 152

СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО 3

В ПОТОКЕ ИСТОРИИ

Омирзак, А., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б. У.М. Султангазин – уникальная личность 5

Омарова, А., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б. И. Алтынсарин – педагог, не жалевший своих сил для процветания народа 8

Жүнүс, Б., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б. Великая личность – Серали Кожамкулов 12

Абдыкаликова, К.А., Бектурганова, Р.Ч., Важева, Н.В., Ищанова, Р.С. О проектной деятельности Совета ветеранов Костанайского государственного педагогического университета имени Умирзака Султангазина 15

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аканов, Ш.К. Оценка применения новых технологий на занятиях физической культуры 18

Альшанова, Б.Х., Печёркина, М.В., Крамок, З.С. Проблема сверхчеловеческого в ницшеанской картине мира 22

Данилова, В.В., Бермухаметова, А.А., Асанова, А.Б., Кинжибаева, А.С. Значение кодовых переключений и социолекта в дискурсе 30

Тавылдиева, А.А., Безаубекова, А.Д. Лингвистическое описание пословиц казахского и английского языков на тему «Семья» 37

Хамзина, К.Б., Ермаганбетова, А.Ж. Влияние педагогических предметов в формировании личности классного руководителя в новом формате 42

ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Брагина, Т.М., Брагин, Е.А., Бобренко, М.А., Рулёва, М.М. Сравнительный анализ населения почвенных беспозвоночных (мезофауна) на целинных и обрабатываемых землях Костанайского района Костанайской области 47

Ерсултанова З.С., Уразова Э.К. Актуальность внедрения компьютерных сетей в школьный учебный процесс с использованием эмулятора NetEmul 53

Есенгазина, Б.Б. Личность предложения в синтаксисе и его особенности 60

Коваль, О.В. Языковые особенности разговорной речи 65

Касымова, А.Г., Косжанова, А.Г. Пути совершенствования будущих педагогических кадров по программе обновленного содержания образования 70

МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

Абдимоминова, Д.К., Ахметова, А.С. Значимость применения активных методов в вузе 75

Агеева, С.В., Ильясов, О.А. Особенности управления командой юных футболистов 79

Балжанова, А.М., Фомич, Ю. Дебатная технология как средство развития навыков говорения 85

Данилова, В.В., Бермухаметова, А.А., Асанова, А.Б., Унгутбаева, Г.Ш. Проектная работа в области преподавания и изучения иностранных языков 92

Есбергенова, К.А. Формирование коммуникативной компетентности учащихся с государственным языком обучения на уроках русского языка и литературы 97

Калжанов, М.У., Шароватова, Ю.В. Анализ информационно-коммуникационных технологий в обучении математике 102

Лисьев, Г.А., Абдимоминова, Д.К., Шагиахметова, Л.М. Проектирование модульной образовательной программы «Профессиональное обучение» 108

Омарова, К.И., Суюндикова, Ж.Т., Баубекова, Г.К. Реализация исследовательской деятельности студентов в рамках проектной технологии 113

НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ
Аканбаев, Б.Н., Каиргали, Н.К. Условия профилактики эмоционального выгорания учителя руководителями школ 118
Бегежанова, Р.К., Қаналы, М.Қ. Тьюторское сопровождение учащихся с особыми образовательными потребностями как педагогический феномен 123
Бельгибаева, Р.С., Агеева, С.В. Особенности психологической подготовки легкоатлетов стайеров на различных этапах тренировочного цикла..... 129

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»
Ахметбекова, З.Д., Тойымбетова, Д.С. Воспитание конкурентоспособной личности в рамках программы «Рухани жаңғыру» 135
Жанузаков, М.К., Нурмагамбетова, Л.И. Формирование всеказахстанской культуры 141

ЮБИЛЕЙНЫЕ ПОЗДРАВЛЕНИЯ 144

НАШИ АВТОРЫ 148

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ 155

CONTENT

INTRODUCTION 3

IN THE STREAM OF HISTORY

Omirzak, A., Kelinberdieva, Y.S., Shalgimbekov, A.B. U.M. Sultangazin is a unique personality 5

Omarova, A., Kelinberdieva, Y.S., Shalgimbekov, A.B. Altynsarin – teacher, not pitying of energy for national purposes 8

Zhunus, A., Kelinberdieva, Y.S., Shalgimbekov, A.B. Nationalization for the great name – Sirali Kozhamkulov 12

Abdykalikova, K.A., Bekturganova, R.Ch., Vazheva, N.V., Ischanova, R.S. On the project activities of the veterans Council of Kostanay state pedagogical university named after Umirzak Sultangazin 15

THEORETICAL AND OVERVIEW-ANALYTICAL ARTICLES

Akanov, S.K. Assessment of the applications of new technologies in physical education 18

Alshanova, B.H., Pechyorkina, M.V., Kramok, Z.S. The problem of the overman in Nietzche's picture of the world 22

Danilova, V.V., Bermuhambetova, A.A,, Asanova A.B., Kinzhibaeva, A.S. The value of code switching and sociolect in the discourse 30

Tavyldiyeva, A.A., Bezaubekova, A.D. Linguistic description of the proverbs of kazakh and english languages on the theme «Family» 37

Khamzina, K.B., Yermaganbetova, A.Zh. The influence of pedagogical subjects in the formation of the personality of the class teacher in the new format 42

EMPIRICAL RESEARCH

Bragina, T.M., Bragin, E.A., Bobrenko, M.A., Rulyova, M.M. The comparative analysis of the soil invertebrates communities (macrofauna) on virgin and cultivated lands of Kostanay district, Kostanay region 47

Yersultanova, Z.S., Urazova, E.K. The relevance of the implementation of computer networks in educational process by means of using emulator NetEmul 53

Esengazina, B.B. The identity of the sentences in the syntax and its features 60

Koval, O.V. Linguistic features of colloquial speech 65

Kassymova, A.G., Koszhanova, A.G. Ways to improve future pedagogical staff according to the program of updated education content 70

METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF TEACHING DISCIPLINES

Abdimominova, D.K., Akhmetova, A.S. The importance of use active learning methods 75

Ageeva, S.V., Ilyasov, O.A. Features of the management team of young football players 79

Balzhanova, A.M., Fomich, J. Debate technology as a tool for development of speaking skills 85

Danilova, V.V., Bermuhambetova, A.A., Assanova, A.B., Ungutbaeva, G.S. Project work in foreign language teaching and learning 92

Esbergenova, G.A. Forming communicative competence students at the lessons «Russian language» and «Literature» with the state language of training 97

Kalzhanov M.U., Sharovatova Yu.V. The analysis of information and communications technologies in training in mathematics 102

Lisiev, G.A., Abdimominova, D.M., Shagiakhmetova, L.M. Designing a modular educational program «Professional training» 108

Omarova, K.I., Sundikova, Zh.T., Baubekova, G.K. Implementation of research activities of students within the design technology 113

SCIENTIFIC WORK OF YOUNG RESEARCHERS
Akanbayev, B.N., Kaiyirgali, N.K. Conditions for prevention of emotional burnout of a teacher by leaders of schools 118
Begezhanova, R.K., Kanaly, M.K. Tutor support students with special educational needs as a pedagogical phenomenon 123
Belgibaeva, R.S., Ageeva, S.V. Features of psychological training of stayers athletes at different stages of a training cycle 129

REALIZATION OF THE PROGRAMME «RUKHANY ZHANGYRU»
Akhmetbekova, Z.D., Toiymbetova, D.S. Competitive personality development within the «Ruhani zhangyru» programme 135
Zhanuzakov, M.K., Nurmagambetova, L.I. Formation of all-kazakh culture 141

ANNIVERSARY CONGRATULATIONS 144

OUR AUTHORS 150

INFORMATION FOR AUTHORS 158

Компьютерлік беттеу: *С. Худякова*

Түзетушілер: *А. Жиенбаева, М. Сатбаева*

Компьютерная верстка: *С. Худякова*

Корректоры: *А. Жиенбаева, М. Сатбаева*

Басуға 27.03.2019 ж. берілді.
Пішімі 60х84/8. Көлемі 13,25 б.т.
Тапсырыс № 0250 Таралымы 300 д.

Қостанай мемлекеттік педагогикалық
институтының баспасында басылған

Подписано в печать 27.03.2019 г.
Формат 60х84/8. Объем 13,25 п.л.
Заказ № 0250 Тираж 300 экз.

Отпечатано в типографии Костанайского
государственного педагогического института